

Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej

Praca na roli i w gospodarstwie

Wielkopolskie Słowniki Regionalne

Dotychczas w Pracowni Dialektologicznej UAM, w ramach cyklu Wielkopolskie Słowniki Regionalne, ukazały się następujące słowniki:

- *Słownik języka mieszkańców okolic Gniezna. Święta, wierzenia i przesady*, pod red. J. Kobus i T. Gniazdowskiego, Wydawnictwo PSP, Poznań 2018.
- *Gospodarz. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.
- *Gospodyni. Słownik języka mieszkańców powiatu kolskiego*, pod red. B. Osowskiego, Wydawnictwo PTPN, Poznań 2018.
- *Słownik języka mieszkańców okolic Czarniejewa. Praca na roli i w gospodarstwie*, pod red. J. Kobus i M. Stępień, Wydawnictwo PSP, Poznań 2018.

Poznań 2019

Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej

Praca na roli i w gospodarstwie

pod redakcją Jerzego Sierociuka

PRACE INSTYTUTU FILOLOGII POLSKIEJ
UNIwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Biblioteczka
Poznańskich Studiów Polonistycznych
Serii Językoznawczej
Nr 50

Redaktor Naczelny Wydawnictwa „Poznańskie Studia Polonistyczne”
Marek Osiewicz

Rada Wydawnicza
*Alina Borkowska-Rychlewska, Dobrochna Dabert, Agnieszka Kula,
Katarzyna Krzak-Weiss (przewodnicząca), Tomasz Mika*

Recenzent tomu
Józef Kąś

Redakcja językowa i korekta
Marlena Roszkiewicz

Projekt okładki, projekt typograficzny wnętrza i łamanie
Mateusz Czekala

Mapa na okładce
openstreetmap.org | © autorzy OpenStreetMap (CC BY-SA 2.0)

Dofinansowano ze środków Narodowego
Centrum Kultury w ramach programu
Ojczysty – dodaj do ulubionych 2018

Zdjęcia wykonane na terenie Muzeum Wsi Lubelskiej w Lublinie, publikowane za zgodą MWL
znajdują się na stronach: 62, 64, 77, 103, 114, 133, 150, 153, 155, 176, 191, 201, 203, 237, 241,
245, 274, 280, 281, 282

© Copyright by Jerzy Sierociuk, 2019
© Copyright by Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2019

ISBN 978-83-65666-53-6
ISSN 1427-9010

Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”
ul. Fredry 10, 61-701 Poznań
tel. 61 829 45 90
psp@amu.edu.pl, www.psp.amu.edu.pl

Druk i oprawa
EXDRUK
ul. Rysia 6
87-800 Włocławek

*niedługo młodzież pozapomina jak wygl^odała
kosa ... jak wygl^odały grabie ... jak widły ...
i do czego to jest ... o! ... (Czr)*

*dobrze że ten wywiad prowadzisz ...
trochę młodzież si dowie ... (Goł)*

Spis treści

WSTĘP • 9

Gwara – a co to takiego? • 11

I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki
w Łukowie • 16

 Łączenie tradycji z nowoczesnością • 16

 Historia szkoły • 20

Ziemia łukowska • 22

 Historia • 22

 Powiat łukowski dzisiaj • 28

Podstawa materiałowa i charakterystyka informatorów • 32

Najważniejsze cechy gwarowe ziemi łukowskiej • 38

Zasady opracowania słownika • 43

Bibliografia • 47

Wykaz skrótów • 49

SŁOWNIK • 51

WSTĘP

GWARA – A CO TO TAKIEGO?

Prezentowany *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej* jest realizacją projektu ogłoszonego przez Narodowe Centrum Kultury w ramach programu „Ojczysty – dodaj do ulubionych”. Koordynatorem jego szczegółowej realizacji – *Dialogu pokoleń* – od wielu lat było Towarzystwo Kultury Języka (TKJ). Podejmowano działania polegające na rejestrowaniu wypowiedzi najstarszych mieszkańców wsi pamiętających dawne zwyczaje i obrzędy ludowe, a także lokalny język. Koncentrowano się zatem na ochronie gwar i kultury ludowej.

W roku 2016 do projektu przystąpiło I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie. Koordynatorem z ramienia TKJ został Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, konkretnie zaś kierowana przeze mnie Pracownia Dialektologiczna UAM.

Urodziłem się w Łukowie, tu najpierw chodziłem do (ówczesnej) Szkoły Podstawowej nr 2, następnie do (ówczesnego) 44 Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki. Jestem więc absolwentem szkoły, która jubileusz 100 lat historii obchodzi jako I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie. Kolejnym etapem mojej kariery były studia polonistyczne na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie i ponad 20 lat pracy na tamtejszej polonistyce. Od 1996 r. jestem związany z Uniwersytetem im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, na którym jako profesor nauk humanistycznych kieruję Pracownią Dialektologiczną Instytutu Filologii Polskiej.

Badaniem gwar różnych regionów Polski – głównie Lubelszczyzny (wcześniej) i Wielkopolski (współcześnie) – zajmuję się już prawie 40 lat. Propozycja zatem współudziału w opracowaniu słownika ziemi

Fot. 1 Dawna Szkoła Podstawowa nr 2 i współczesne wejście do I LO
(fot. Jerzy Sierociuk)

łukowskiej stwarzała okazję do swoistego „rozliczenia się” z gwarami tego regionu.

Gwara jako mowa mieszkańców konkretnej okolicy funkcjonująca w postaci ustnego przekazu z pokolenia na pokolenie nie jest gorszą odmianą języka, jest po prostu odmianą inną. Zanim ukształtował się język narodowy, istniały gwary, które dały jego podwaliny. Mówiący gwarą zachowują jeszcze wiele cech bardzo archaicznych (dawnych, np. wymowa *mietła*), gwary dokumentują też stałość procesów rozwojowych naszego języka. Każdy polonista wie, że wyśmiewana przez niektórych (dowodzących braku nie tylko stosownej wiedzy) wymowa typu *kóń, dóm* jest zgodna z prawidłami rozwoju polszczyzny. To przecież tę regułę realizuje wymiana typu *wóz : wozy*¹.

Gwara to zespół cech językowych występujących na konkretnym terenie. Dlatego bardzo często w badaniach dialektologicznych wykorzystuje się kartograficzne przedstawianie rozprzestrzenienia poszczególnych form językowych, czyli umieszczanie na mapach zasięgu ich występowania. Szerzej o tym będzie przy omówieniu zasad budowy słownika, którego zestaw haseł prowokuje wręcz do tego typu ćwiczeń.

1 Chodzi tu o tzw. pochylenia (ścieśnienia) będące konsekwencją rozwoju samogłosek długich – co w ortografii literackiej pozostało jako „kreskowanie” (współcześnie jedynie „o kreskowane”).

Materiał zawarty w słowniku został zarejestrowany w roku 2017 – chciałbym to szczególnie podkreślić, gdyż zestawiając to z nagraniami, które prowadziłem tu prawie 40 lat temu, zauważam duże zmiany². Z niewielkimi wyjątkami (zob. *Podstawa materiałowa i układ słownika*) aktualne nagrania przeprowadzali uczniowie. Byli do tego uprzednio odpowiednio przygotowani.

Projekt w ramach *Dialogu pokoleń* zakładał odbycie z zainteresowanymi uczniami w wybranych szkołach warsztatów wprowadzających do pracy w terenie. Wymagane też było sporządzenie stosownej dokumentacji dźwiękowej. Natomiast sama tematyka prowadzonych rozmów oraz ostateczna postać uzyskanych rezultatów pozostawała w gestii zainteresowanych. Stąd też po rozmowach z dyrekcją szkoły podjęliśmy się opracowania słownika. Różne względy – szczególnie naukowe – przesądziły o zawężeniu tematyki do słownictwa związanego z pracą na roli i w gospodarstwie. Taka decyzja stwarzała możliwość najpierw zgromadzenia, potem zaś prezentacji słownictwa w miarę jednorodnego tematycznie, również użyć rzadkich, bardzo często dokumentujących ewolucję tych gwar.

Ziemia łukowska to historyczna kraina obejmująca północne rubieże dawnego województwa lubelskiego wchodzącego w skład Małopolski. W początkowym okresie państwowości polskiej – w czasach piastowskich – od północy broniła ziemi sandomierskiej. Pod względem językowym jest to obszar należący do gwar mazowieckich, konkretnie Mazowska Bliższego. Jest to więc teren pogranicza małopolsko-mazowieckiego, ale historycznie graniczący też z Podlasiem i Księstwem Litewskim. Na występujące tu cechy językowe wpływ ma nie tylko polskie pograniczne dialektalne (małopolsko-mazowieckie); też ziemia łukowska położona jest na pograniczu gwar języków zachodnio- i wschodniosłowiań-

2 Poza innymi eksploracjami na tym terenie także w dwu miejscowościach występujących w słowniku prowadziłem badania na potrzeby *Atlasu gwar polskich* Karola Dejny. Materiału zawierającego odpowiedzi na 2000 pytań kwestionariusza – a obejmującego kilkanaście godzin nagranych rozmów – nie przytaczam tu (zob. K. Dejna, *Atlas gwar polskich*, t. 1: *Małopolska*, Warszawa 1998, s. 46 – dane o informatorach i eksploratorze punktów: 801. – Gręzówka i 805. – Gąsior). Konfrontacje te prowokują do podjęcia w przyszłości próby monograficznego opisu tych gwar (także z uwzględnieniem dynamiki zachodzących w nich zmian).

Fot. 2 Warsztaty dialektologiczne dla zainteresowanych (fot. Archiwum I LO)

skich; dodatkowo zaś na wysokości łukowskiej tego obszaru przebiega granica gwar ukraińskich i białoruskich (co też daje się tu zauważyć). Dla dialektologa jest to zatem obszar niezmiernie interesujący.

Współpraca z zespołem uczniów wymagała najpierw opracowania szczegółowego kwestionariusza – zestawu pytań. Udzielane odpowiedzi współtworzyły korpus materiałowy będący dopiero podstawą planowanego słownika. Rozmowy były prowadzone na podstawie nieco zmodyfikowanego kwestionariusza stanowiącego podstawę analogicznych słowników przygotowywanych z uczniami szkół wielkopolskich – o takim rozstrzygnięciu przesądzał aspekt badawczy, chęć porównania zasobu wyrazowego gwar ziemi łukowskiej z analogicznym (pod względem tematycznym) zbiorem leksyki wybranej gwary wielkopolskiej.

Na potrzeby planowanego przedsięwzięcia przygotowaliśmy zatem kwestionariusz obejmujący siedem tematów cząstkowych – przy czym ostatni był nakierowany na pozyskanie słownictwa spoza zakreślonych ram tematycznych lub utożsamianego z tym obszarem (m.in. wyraz *młoducha*). Wstępnie zakładaliśmy, że zgłaszający się do współpracy uczniowie odpytają po dwa–trzy fragmenty kwestionariusza obejmujące do 100 pytań. Każda rozmowa opatrzona metryczką nagrania powinna być następnie – po zaakceptowaniu przez współpracującą z nami polonistkę, wicedyrektor panią mgr Monikę Kokosińską – przekazana pod wskazanym adresem mailowym do Poznania.

Całość kwestionariusza obejmuje 594 pytania tekstowe, do tego dochodzi kilka zestawów stanowiących ilustracje istotnych dla nas desyg-

natów (przedmiotów); na podstawie tych szkiców należało podać nazwy zaznaczonych części np. koła drewnianego (6 elementów), bata (4 elementy) czy też cepów (3 elementy). Proszono też uczniów o wykonanie – w miarę możliwości – fotografii ukazujących omawiane desygnaty. W kilku miejscach są one integralną częścią hasła słownikowego (nazwiska autorów zdjęć umieszczam pod fotografiami).

Ziemia łukowska w swych historycznych granicach nie pokrywa się z obecnym powiatem łukowskim, istniała zatem potrzeba uwzględnienia miejscowości położonych w sąsiednich powiatach. Szczególnie istotne było to w odniesieniu do części północnej – okolic Siedlec znajdujących się już nawet w innym województwie.

Uczniowie przeprowadzili nagrania w 22 miejscach, w 3 dokonałem tego osobiście. W sumie materiał pochodzi z 25 punktów badawczych, zasadniczo od 38 osób. W niektórych miejscowościach w czasie rozmów informatorom towarzyszyli inni członkowie rodziny; ich udział ograniczał się przeważnie do rzadkich komentarzy, więc ich dane osobowe nie były dołączane do metryczek nagrań. Całość kwestionariusza odpytano w 8 punktach, przy czym w jednej miejscowości dwukrotnie (szerzej o tym w części *Podstawa materiałowa i charakterystyka informatorów*).

Dokumentacja uczniowska statystycznie przedstawia się następująco:

- Cz. 1. *Nawożenie, orka, bronowanie* – **78** pytań; odpytano **21** razy – **1638** zadanych pytań;
- Cz. 2. *Siew, sianokosy, torf* – **97** pytań; odpytano **16** razy – **1552** zadane pytania;
- Cz. 3. *Żniwa i omlot* – **104** pytania; odpytano **15** razy – **1560** zadanych pytań;
- Cz. 4. *Ziemniaki, buraki, ogródek przydomowy* – **113** pytań; odpytano **14** razy; **1582** zadane pytania;
- Cz. 5. *Praca przy koniach* – **88** pytań; odpytano **15** razy; **1320** zadanych pytań;
- Cz. 6. *Praca przy świnich, drobiu* – **79** pytań; odpytano **16** razy; **1264** zadane pytania;
- Cz. 7. *Varia* – **35** pytań; odpytano **17** razy; **595** zadanych pytań.

Uczniowie zadali więc **9511** pytań; wliczając moje nagrania, można przyjąć, że za podstawę materiałową słownika posłużyły odpowiedzi na ponad **10 000** pytań.

Wszystkie nagrania zostały z kolei osobiście przeze mnie przetranskrybowane, co jednocześnie gwarantuje jednolitość zapisu w różnych kwestiach szczegółowych (o zasadach transkrypcji zob. dalej).

I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCE IM. TADEUSZA KOŚCIUSZKI W ŁUKOWIE³

Łączenie tradycji z nowoczesnością

I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki mieści się przy ul. Wyszyńskiego 41 w Łukowie (woj. lubelskie). Szkoła oferuje kształcenie w różnych profilach: europejsko-prawniczym, europejskim, humanistyczno-lingwistycznym, medycznym, politechnicznym, politechniczno-informatycznym, menadżerskim, menadżersko-lingwistycznym. Łącznie w szkole jest 26 oddziałów, w których uczy się 781 uczniów. Kadra pedagogiczna liczy 64 osoby⁴.

Baza szkoły jest bardzo nowoczesna. Od 2012 r. zajęcia odbywają się w nowym budynku dydaktycznym, gdzie jest 25 sal przystosowanych do realizacji poszczególnych edukacji przedmiotowych. Oprócz tego jest profesjonalna aula wykładowo-widowiskowa, biblioteka z czytelnią. Zajęcia sportowe odbywają się na boiskach szkolnych Orlik, w hali sportowej, sali gimnastycznej, sali lustrzanej. Uczniowie spoza Łukowa mogą zamieszkać w internacie szkolnym. Obiady oferuje szkolna stołówka, a podczas przerw można się posilić w szkolnej kawiarni. Budynek dostosowany jest dla osób niepełnosprawnych.

Jednym z kluczowych założeń koncepcji pracy szkoły jest wszechstronny rozwój ucznia. Stąd inicjatywy i propozycje różnych, często innowacyjnych, przedsięwzięć edukacyjno-wychowawczych.

Nieprzerwanie od 1999 r. szkoła jest współorganizatorem międzynarodowych projektów muzycznych. Co roku chór szkolny „Lutnia”,

³ Tekst autorstwa Moniki Kokosińskiej.

⁴ Dane z 30 września 2017 r. na podstawie Systemu Informacji Oświatowej.

Fot. 3 I Liceum Ogólnokształcące im. T. Kościuszki w Łukowie (fot. Jerzy Majek)

obecnie we współpracy z chórem i orkiestrą szkolną Hiberniaschule w Herne (Niemcy), przygotowuje koncerty muzyczne adresowane do lokalnych społeczności. W każdym projekcie udział bierze ok. 200 uczniów. W 70. rocznicę zakończenia II wojny światowej do współpracy zaproszona została też młodzież z Izraela. Do tej pory odbyły się takie koncerty muzyki poważnej nie tylko w Łukowie, ale także w Bonn, Essen, Gelsenkirchen, Wuppertalu, Berlinie, Lublinie, Warszawie. W repertuarze chóru znalazły się m.in. takie utwory, jak: *Stworzenie świata* Josepha Haydna, *Carmina Burana* Carla Orffa, *Niemieckie requiem* Johannes Brahmsa, *Msza koronacyjna C-dur* i *Requiem d-moll* Wolfganga Amadeusza Mozarta, *Alleluja* z oratorium *Mesjasz* Georga Friedricha Händla, *Verleih uns Frieden* Felixa Mendelssohna-Bartholdy'ego, *Fuga* Jana Sebastiana Bacha, *The Armed Man* Karla Jenkinsa oraz polskie pieśni patriotyczne i religijne.

Aktywna jest też wieloletnia współpraca ze Średnią Szkołą nr 18 w Brześciu. Rozpoczęła się w 2001 r. i trwa nieprzerwanie do dziś. Głównym założeniem tego przedsięwzięcia są współzawodnictwo sportowe i wymiana kulturowa. Rokroczne wizyty młodzieży szkolnej w Brześciu

Fot. 4 Hol szkolny (fot. Archiwum I LO)

oraz uczniów z Białorusi w Łukowie są okazją, by młodzi ludzie bliżej poznali kulturę sąsiadów.

Przez kilka lat współpraca kulturalna prowadzona była też z Polską Szkołą im. Ity Kozakiewicz w Rydze. W ostatnich latach nawiązano kontakt ze szkołą w Daugavpils, czyli Dyneburgu – stolicy dawnych Inflant Polskich. Głównym celem są spotkania z mniejszością polską oraz edukacja historyczna i obywatelska.

Młodzież może rozwijać swoje pasje zarówno w kołach przedmiotowych, jak i w kołach artystycznych i innych. Systematycznie działają: koło teatralne, redakcja szkolnej gazetki „Tak!”, szkolny wolontariat, Towarzystwo Przyjaciół Biblioteki, Młodzieżowi Liderzy w „Kościszce”, koło szachowe, koło taneczne, sekcje sportowe, ZHP, PCK, LOP. Oprócz tego co roku młodzież aktywnie włącza się w realizację wielu projektów koordynowanych przez zewnętrzne instytucje, a także autorskich projektów szkolnych⁵.

Ważnym aspektem pracy szkoły jest przygotowanie uczniów do podjęcia studiów. Stąd inicjatywa współpracy z wyższymi uczelniami.

⁵ Szczegółowe informacje dostępne są na stronie www.1lo.lukow.pl.

Fot. 5 Zespół klasztorny bernardynów, niegdyś gmach Liceum Ogólnokształcącego im. T. Kościuszki w Łukowie (fot. Jerzy Majek)

Zasady regulują podpisane z uczelniami umowy partnerskie. Młodzież ma okazję uczestniczyć m.in. w wykładach i warsztatach prowadzonych przez pracowników akademickich.

W ostatnich ogólnopolskich rankingach opracowanych przez Fundację Edukacyjną „Perspektywy” I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie znajduje się wśród 500 najlepszych liceów w Polsce, dwukrotnie przyznano mu tytuł „Srebrnej Szkoły”⁶. W latach 2018, 2017, 2016, 2014 było najlepszym liceum powiatu łukowskiego. Podstawowym kryterium oceny szkół w tym rankingu są wyniki egzaminów maturalnych oraz sukcesy w olimpiadach przedmiotowych.

Liceum otrzymało wiele certyfikatów, np. „Lider nauczania języka rosyjskiego”, „Szkoła obywateli”, „Szkoła bez przemocy”, „Szkoła z klasą”, „Szkoła myślenia”.

6 Zob. <https://tinyurl.com/y4gfvxno> [dostęp: 29.03.2018]. Tytuł „Srebrna Szkoła” oznacza, że placówka została sklasyfikowana wśród 300 najlepszych liceów w Polsce.

Historia szkoły

Początki szkoły sięgają roku 1918, kiedy to 15 października Rada Miejska w Łukowie objęła protektorat nad 6-klasową Szkołą Realną i nadała jej imię Tadeusza Kościuszki. 1 sierpnia 1919 r. placówka została szkołą państwową pod nazwą Gimnazjum Państwowe im. Tadeusza Kościuszki. Pierwsza matura, do której przystąpiło 11 uczniów, odbyła się w 1921 r.

W wyniku reformy Jędrzejewicza od 1936 r. szkoła zaczęła funkcjonować jako dwustopniowa – Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie. Dwa lata później, tj. w 1938 r. wdrożono nauczanie koedukacyjne.

W czasie II wojny światowej gimnazjum zostało częściowo zniszczone, budynek zajęto na potrzeby wojska. Młodzież kontynuowała edukację na tajnych kompletach, których główną inicjatorką była Bronisława Junkielesówna. Zaangażowani byli też inni pedagodzy: Maria Rydzaj-Czyrkowa, Bronisława Kaletówna, Stanisława Gnoińska, Irena Mroczkówna, Stefania Bastgen, Franciszek Wierzejski, Maria Bachulska, ks. Ignacy Sopyła, ks. Jan Rosa, Joanna Siemiątkowska, Irena Winklerówna.

W czasie wojny zginęło wielu nauczycieli „Kościuszki”: Ida Brandtstätter, Aleksander Szejman, Stanisław Łotocki, Józef Zennermann, Bronisława Kaletówna. Aresztowano: Marię Federowiczową, Janinę Fabierkiewicz, Zbigniewa Ulatowskiego, Stanisławę Gnoińską, Edwarda Serafina, Piotra Krechowicza. Uczniowie i absolwenci szkoły działali w ruchu oporu, walczyli na różnych frontach.

Młodzież i nauczyciele wrócili do właściwej siedziby, tj. pobernardyńskiego budynku zakonnego, w 1945 r. Przez lata szkołę rozbudowywano. Od 2012 r. zajęcia odbywają się w oddzielnym, nowym budynku dydaktycznym.

W latach 1975–1991 placówka działała jako Zespół Szkół, w skład którego weszły szkoły dla pracujących i młodzieżowe liceum ogólnokształcące. Później było to Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie. Od 2002 r., w wyniku reformy oświaty, jest to szkoła ponadgimnazjalna, tj. trzyletnie I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie.

Tradycją szkoły jest budowanie wspólnoty „Kościuszkowców”. Służy temu m.in. organizacja zjazdów absolwentów. Pierwszy odbył się

Fot. 6 Internat szkolny (fot. Jerzy Majek)

w 1933 r. Połączony był z obchodami siedemsetlecia Łukowa. Był to Zjazd Wychowawców i Wychowanków Szkół Łukowskich – byłej Szkoły Miejskiej, byłej Pensji Żeńskiej, byłej Szkoły Handlowej i Realnej, Gimnazjum Państwowego im. Tadeusza Kościuszki, Gimnazjum Żeńskiego Towarzystwa Szkoły Średniej. W 1957 r. podczas Zjazdu Wychowawców i Wychowanków Łukowskich Szkół Średnich powołano Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Łukowskiej. Od 1993 r. systematycznie co 5 lat odbywają się Zjazdy Absolwentów Gimnazjum i Liceum organizowane przez powołane Towarzystwo Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie. Z inicjatywy organizatorów zjazdu upamiętniano przez m.in. wmurowanie tablic pamiątkowych – tablicy upamiętniającej nauczycieli i wychowanków łukowskich szkół poległych w II wojnie światowej (1957), tablicy poświęconej pamięci nauczycieli i wychowanków szkoły (1993), tablicy upamiętniającej Karola Levittoux – wychowanka łukowskiego gimnazjum, bohatera walk o niepodległość (1998), ale także przez przekazanie nowego sztandaru (2003), wydanie okolicznościowych publikacji. We wrześniu 2018 r.

zorganizowany został setny jubileusz szkoły połączony ze Zjazdem Absolwentów.

Społeczność I Liceum do dziś pielęgnuje pamięć o nauczycielach i wychowankach. W placówce jest Szkolna Izba Tradycji – swoiste muzeum, gdzie gromadzone są pamiątki z dziejów szkoły. Zasadzeniem Dębu Katyńskiego w 2011 r. złożono hołd uczniom i nauczycielom szkoły straconym na Wschodzie w czasie II wojny światowej – Stanisławowi Łotockiemu, ks. Władysławowi Tchorzewskiemu, Marianowi Wróblewskiemu, Władysławowi Zarembie, Józefowi Zennermannowi. Uczniowie dbają o groby zmarłych nauczycieli. W 2012 r. I Liceum Ogólnokształcące im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie zostało uhonorowane medalem „Pro Memoria” przyznawanym przez Urząd ds. Komбатantów i Osób Represjonowanych osobom i instytucjom wyjątkowo zasłużonym w propagowaniu pamięci o czasach II wojny światowej.

ZIEMIA ŁUKOWSKA⁷

Historia

Historia ziemi łukowskiej sięga czasów Księstwa Sandomierskiego. Ziemia łukowska była jego peryferyjną częścią najdalej wysuniętą na wschód. Data założenia grodu Łuków nie jest znana, zagmatwane są też losy kasztelanii łukowskiej. Można przyjąć, że przypada to na wiek XIII⁸. Położona nad Krzną forteca broniła krańców Małopolski przed najazdami Jadzwingów, Litwinów i Prusów. W trakcie procesu jednoczenia ziem udzielne księstwa zostały zastąpione województwami i tzw. ziemiami. Kasztelanie zaczęły tracić na znaczeniu i zanikać. Coraz bardziej rosło znaczenie Lublina, w połowie XV w. powołano urząd starosty lubelskiego. Pod jego wpływem znalazła się też prawdopodobnie kasztelania łukowska, którą w dokumentach zaczęto określać mianem ziemi łukowskiej⁹. Utworzone w 1474 r., za czasów Kazimierza Jagiellończyka, województwo lubelskie później zostało podzielone na

7 Tekst autorstwa Moniki Kokosińskiej.

8 K. Więch, *Na pograniczu trzech dzielnic. Z dziejów ziemi łukowskiej i stężyckiej*, Wola Okrzejska 2017, s. 10.

9 Tamże, s. 12.

Fot. 7 Łuków. Kościół pw. Przemienienia Pańskiego (fot. Waldemar Mularczyk)

trzy powiaty: lubelski, urzędowski oraz ziemię łukowską, która zajmowała obszar 1800 km². Południową granicę wyznaczała rzeka Tyśmienica. Na północy ziemia ta wciniała się szerokim klinem między Mazowsze i Podlasie, obejmując południowe tereny obecnego powiatu siedleckiego. Na wschodzie graniczyła z dwoma województwami: brzesko-litewskim od południa oraz podlaskim (na odcinku drohiczyńsko-mielnickim) od północy. Granica między ziemią stężycką a łukowską przebiegała z południa na północ, od Wieprza w okolicach Kocka do granicy z Mazowszem w rejonie wsi Płozy, czyli Szyszki, przecinając kilka pogranicznych parafii (Kock, Wojcieszków, Wilczyńska). Był to teren pograniczny na styku Podlasia, Lubelszczyzny i Mazowsza. Na przestrzeni dziejów zmieniała się przynależność do poszczególnych województw (lub ich odpowiedników).

Fot. 8 Łuków. Dawny konwikt Szaniawskich, obecnie Muzeum Regionalne (fot. Waldemar Mularczyk)

W okresie piastowskim ziemia ta była słabo zaludniona przede wszystkim ze względu na trudne warunki naturalne – puszcze, mokradła, bagniska otaczające wielkim kołem Łuków.

Doniosłym wydarzeniem było nadanie Łukowowi statusu miasta na prawie magdeburskim przez Władysława Jagiełłę 23 kwietnia 1403 r. Kolejne przywileje wzmacniały znaczenie miasta – wiek XVI i pierwsza połowa wieku XVII to okres jego rozkwitu. Rozwijały się handel, rzemiosło, a także przemysł (browarnictwo i gorzelnictwo). Ważną rolę odegrały sprowadzone do Łukowa zakony: bernardynów (1629) i pijarów (1695). Pierwszy wpłynął na rozwój gospodarczy, drugi na rozwój szkolnictwa. Niestety w wieku XVII w wyniku wojen polsko-kozackiej i polsko-szwedzkiej oraz rozprzestrzeniających się zaraz miasto podupadło, podobnie jak inne na ziemi łukowskiej. W 1775 r. Łuków został powtórnie podniesiony do rangi kasztelanii (zanikła w XV w.), a pod koniec XVIII w. otrzymał siedzibę sądu i uzyskał prawo organizowania własnego sejmiku.

Od XVI w. znacznie zwiększyło się zasiedlenie ziemi łukowskiej, powiększyła się także liczba miast. W całej ziemi łukowskiej w 1620 r.

Fot. 9 Pomnik ks. gen. Stanisława Brzóska w rezerwacie Jata (fot. Jerzy Majek)

zasiedlenia obejmowały ok. 275 osad¹⁰. Tempo osadnictwa zaczęło słabnąć w końcu XVI w., a w XVII i XVIII stuleciu praktycznie zostało zahamowane. Do końca I Rzeczypospolitej utrzymało się w ziemi łukowskiej 5 miast (Łuków, Kock, Radzyń, Siedlce, Serokomla)¹¹.

Po III rozbiorze Polski w 1795 r. cała ziemia łukowska znalazła się w granicach zaboru austriackiego. Dość krótko Łuków należał do Księstwa Warszawskiego, a potem na mocy traktatu wiedeńskiego, jako miasto obwodowe województwa podlaskiego, znalazł się w granicach Księstwa Polskiego. Województwo podlaskie dzieliło się na cztery obwody: siedlecki, łukowski, biały i radzyński. Mimo swojej nazwy województwo wchłonęło tereny, które z Podlasiem nie miały nic wspólnego. Trwałym tego następstwem jest utożsamianie takich miast, jak Siedlce, Łuków, Radzyń, Garwolin, Żelechów – z Podlasiem (co jest geograficznie nieuzasadnione). W tym okresie wzrosło też znaczenie Siedlec, które w XIX w. stały się stolicą województwa i guberni. Łuków pozostawał

¹⁰ Tamże, s. 15–16.

¹¹ Tamże, s. 27.

Fot. 10 Wola Okrzejska. Muzeum Henryka Sienkiewicza (fot. Jerzy Majek)

głównym ośrodkiem tej części dawnej ziemi łukowskiej, która zwrócona była ku Lublinowi, Siedlce natomiast bardziej ciążyły ku Warszawie.

Mieszkańcy ziemi łukowskiej włączali się w działalność na rzecz odzyskania przez Polskę niepodległości. Aktywnie uczestniczyli w powstaniu listopadowym. Pod Stoczkiem gen. Józef Dwernicki stoczył 14 lutego 1831 r. zwycięską bitwę z wojskami rosyjskimi. Na przełomie lat 30. i 40. XIX w. w Łukowie działał konspiracyjny Związek Patriotyczny, którego założycielem był Karol Levittoux – absolwent łukowskiego gimnazjum.

Również w walki powstania styczniowego zaangażowana była miejscowa ludność. Do wiosny 1865 r. działała w okolicy Łukowa grupa ostatnich powstańców z ks. gen. Stanisławem Brzóska i jego adiutantem – kowalem z Łukowa Franciszkiem Wilczyńskim na czele.

Po okresie zacofania gospodarczego w pierwszej połowie XIX w. ożywienie w Łukowie przyniosły zbudowane w latach 60. i 70. XIX w. linie kolejowe. Zlikwidowanie zgromadzeń zakonnych pijarów i bernardyńców w 1864 r. spowodowało zanik oświaty – pozostały w mieście tylko dwie szkoły elementarne. Walki lat 1905–1907 zaowocowały utwo-

Fot. 11 Radzyń Podlaski. Pałac Potockich (fot. Jerzy Majek)

rzeniem w Łukowie Szkoły Handlowej, którą w 1918 r. przekształcono w gimnazjum. W latach 1915–1918 organy samorządowe utworzyły Łukowską Radę Powiatu i Radę Miejską – organy niemające odpowiednika w całym Królestwie Polskim. Powstała wówczas Milicja Obywatelska była jedyną polską milicją na terenie trzech zaborów.

W latach 1918–1939 Łuków, mimo zastoju gospodarczego, był przodującym miastem województwa lubelskiego pod względem życia społecznego, kulturalnego i politycznego. Wydawano lokalne gazety, przy Stowarzyszeniu Kulturalno-Oświatowym „Ogniwo” działał m.in. teatr. W 1938 r. społeczeństwo ziemi łukowskiej i okolic zakończyło wznoszenie kopca – pomnika ku czci Henryka Sienkiewicza, usypanego niedaleko Woli Okrzejskiej, miejsca urodzin polskiego noblisty.

Wybuch II wojny światowej przerwał stopniowy rozwój miasta. Na terenie ziemi łukowskiej Samodzielna Grupa Operacyjna Polesie pod dowództwem Franciszka Kleeberga stoczyła w dniach 3–5 października 1939 r. ostatnią bitwę kampanii wrześniowej pod Kockiem oraz Wolą Gułowską. Na ziemi łukowskiej działała dobrze zorganizowana partyzantka: AK, NSZ, BCH, GL-AL.

Niemcy niszczyli miasta i wsie, dokonywali egzekucji i pacyfikacji. Ofiarami Holokaustu byli także miejscowi Żydzi. W Łukowie okupanci założyli zbiorowe getto. Część ludności wyznania mojżeszowego wymordowali na miejscu, w pobliskiej wsi Malcanów. Innych wywieziono do obozów koncentracyjnych w Treblince i na Majdanku.

Po wojnie nastąpił czas systematycznej odbudowy. Z typowo rolniczego powiat łukowski stał się terenem rolniczo-gospodarczym. Władze samorządowe rozpoczęły działalność w 1944 r., po wyzwoleniu Łukowa spod okupacji niemieckiej przez Armię Radziecką wspomaganą przez Armię Krajową. Szczególną uwagę władze poświęciły reaktywowaniu oświaty – we wrześniu 1944 r. rozpoczęły lub wznowiły działalność szkoły, Biblioteka Powiatowa, od 1945 r. Szkoła Muzyczna. W kolejnym dwudziestoleciu działalność rozpoczęły m.in.: Powiatowy Dom Kultury (obecnie Łukowski Ośrodek Kultury; 1954), Muzeum Regionalne w Łukowie (1960), Muzeum Henryka Sienkiewicza w Woli Gułowskiej (1966), Szpital Powiatowy w Łukowie (1962). Równocześnie przystąpiono do budowy zakładów pracy, osiedli mieszkaniowych, kompleksów sportowych.

Powiat łukowski dzisiaj

Powiat łukowski położony jest na Równinie Łukowskiej w północno-zachodniej części województwa lubelskiego, w obrębie Niziny Mazowieckiej. Zajmuje powierzchnię 1394,09 km². W jego skład wchodzi 11 gmin – 2 gminy miejskie: Łuków i Stoczek Łukowski oraz 9 gmin wiejskich: Adamów, Krzywda, Łuków, Serokomla, Stanin, Stoczek Łukowski, Trzebieszów, Wojcieszków, Wola Mysłowska.

Pozostałe obszary należące do ziemi łukowskiej jeszcze w I Rzeczypospolitej obecnie znajdują się na terenie sąsiednich powiatów: Kock w powiecie lubartowskim, gminy: Borki, Kąkolewnica Wschodnia, Radzyń Podlaski i Ulan-Majorat w powiecie radzyńskim, gminy: Domаницe, Siedlce, Wiśniew i Zbuczyn w powiecie siedleckim (województwo mazowieckie).

Obecnie powiat łukowski liczy 108 299 osób, z czego 30,7% zamieszkuje miasta. Ostatnie dane statystyczne (z lat 2002–2016) wskazują na emigrację ludności – mimo dodatniego przyrostu natural-

Fot. 12 Adamów. Kościół pw. Podwyższenia Krzyża (fot. Waldemar Mularczyk)

nego (1,3%) liczba mieszkańców maleje. W latach 2002–2016 zmalała o 0,9%¹².

Powiat łukowski to teren bardzo atrakcyjny geograficznie. Cennym bogactwem są lasy, w których rosną unikalne gatunki roślin, żerują chronione gatunki ptaków. Istnieją dwa obszary chronionego krajobrazu. Łukowski ma powierzchnię 18 649,90 ha, w jego skład wchodzi rezerwat przyrody „Jata”, „Topór”, „Kulak”, „Kra Jurajska”. Atrakcją przyrodniczą o znaczeniu międzynarodowym są pokłady ichtu jurajskiego zawierające skamieniałe muszle amonitów. Stanowisko geologiczne amonitów jurajskich, przetransportowanych przez lądolód z północnej Europy, znajduje się w pobliżu wsi Gołaszyn. Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu o powierzchni 3706,25 ha obejmuje rezerwat przyrody „Las Wagramski” i „Kania”.

Przez leśne tereny biegnie szlak turystyczny im. Henryka Sienkiewicza – z Łukowa do Woli Okrzejskiej, miejsca urodzenia pisarza, gdzie w dawnym dworcu znajduje się muzeum. Szlak wiedzie przez wieś i miasteczka, które odegrały ważną rolę w życiu pisarza. Są to m.in. Burzec – mała wieś, w której do dziś znajduje się Staw Zagłoba, Woj-

12 Zob. <https://tinyurl.com/yyznosro> [dostęp: 23.03.2018].

Fot. 13 Wola Gułowska. Kościół Karmelitów Nawiedzenia NMP (fot. Jerzy Majek)

cieszaków – na cmentarzu pochowana jest trzecia żona pisarza. Do Adamowa konno Sienkiewicz przyjeżdżał po lekarstwa dla chorej matki, a do dziś istniejący kościół opisał w noweli *Jamioł*. Okrzeja – tu znajdują się 15-metrowy kopiec Henryka Sienkiewicza oraz kościół, w którym przyszły pisarz otrzymał chrzest. W Woli Gułowskiej w XIX w. ojciec Sienkiewicza wydzierżawił folwark, natomiast w dworku Kraśnickich ostatnie lata życia spędziła jego matka.

Ślady historii ziemi łukowskiej widoczne są w zachowanych budowlach i założeniach architektonicznych. Do najcenniejszych zabytków historycznej ziemi łukowskiej należy m.in. późnorenesansowy kościół Świętej Trójcy w Radzynie Podlaskim (obecnie pow. radzyński). Atrakcją tego miasta jest też zespół pałacowo-parkowy zbudowany w połowie

Fot. 14 Zofibór. Kościół pw. św. Zofii (fot. Jerzy Majek)

XVIII w. przez Potockich. W XV w. znajdował się tu zamek Kazanowskich, a w latach 1685–1709 właściciel dóbr radzyńskich podkanclerzy Stanisław Antoni Szczuka, korzystając z usług architekta królewskiego Augusta Locciego, wzniósł barokową rezydencję typu reprezentacyjno-obronnego¹³.

W Łukowie oglądać można m.in. dwa barokowe kościoły – kościół pw. Przemienienia Pańskiego, wykonany na podstawie planu z 1721 r. Antoniego Solariego w latach 1733–1762 (obecnie kościół parafialny podniesiony do rangi kolegiaty łukowskiej), oraz kościół pw. Podwyższenia Krzyża Św. z zabudowaniami klasztornymi, budowany od połowy XVII w. do 1770 r. Interesujący jest też dawny konwikt Szaniawskich (1728–1733), obecnie zaadaptowany na Muzeum Regionalne w Łukowie. Na terenie powiatu łukowskiego zachowało się też dużo

13 Zob. <https://tinyurl.com/y5wba8ye> [dostęp: 23.03.2018].

zespołów dworskich, m.in. w Krzywdzie, Radoryżu Smolanym, Krynce, Sarnowie¹⁴.

Styl klasycystyczny podziwiać można w Siedlcach (obecnie pow. siedlecki). Znajdują się tu m.in.: zespół pałacowo-ogrodowy z pierwszej połowy XVIII w., przebudowany w stylu klasycystycznym na koszt księżnej Aleksandry Ogińskiej w latach 1776–1782 (obecnie siedziba władz Akademii Podlaskiej), ratusz miejski zwany „Jackiem” (obecnie Muzeum Regionalne), odwach z 1787 r., rozbudowany w 1873 (obecnie Miejska Biblioteka Publiczna), czy kolumna toskańska z 1783 r.¹⁵.

Zabytki z XVIII w. podziwiać można też w Kocku (obecnie pow. lubartowski), np. pałac księżnej Anny z Sapiehów Jabłonowskiej, wybudowany na bazie dawnego pałacu Firlejów według projektu Szymona Bogumiła Zuga w 1770 r., przebudowany ok. 1779 r., otoczony parkiem geometryczno-krajobrazowym (obecnie Dom Spokojnej Starości), kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP (1779–1782) zaprojektowany przez Szymona Bogumiła Zuga i dwie dzwonnice oraz układ urbanistyczny z epoki księżnej Jabłonowskiej¹⁶.

PODSTAWA MATERIAŁOWA I CHARAKTERYSTYKA INFORMATORÓW

Podstawowym założeniem było przedstawienie słownictwa wybranej grupy tematycznej – jest to *Praca na roli i w gospodarstwie*. Prezentowany zbiór przynosi nieco ponad 1400 haseł, przy czym w stosunku do innych leksykonów jako odrębne jednostki słownikowe potraktowałem także charakterystyczne formy, które mogą być uznane za warianty fonetyczne (te w opracowaniach naukowych gromadzone są w obrębie artykułu hasłowego). Argumentem przemawiającym za takim rozwiązaniem jest wzgląd dydaktyczny. Uważam bowiem, że to właśnie dzięki zróżnicowaniu zasobu „wyrazów” zaprezentowanych w słowniku Czytelnik łatwiej zauważy osobliwości językowe opisywanej gwary.

14 Zob. <https://tinyurl.com/yy73f4g3> [dostęp: 22.03.2019].

15 Zob. <http://turystyka.siedlce.pl/> [dostęp: 23.03.2018].

16 Zob. <https://kock.pl/dla-turystow/zabytki> [dostęp: 23.03.2018].

Zawarte w słowniku przykłady pochodzą z 25 miejscowości ziemi łukowskiej; są to:

- Aleksandrów, gm. Stanin, pow. Łuków
- Bramka, gm. Kłoczew, pow. Ryki
- Brzozowica, gm. Kąkolewnica, pow. Radzyń Podlaski
- Burzec, gm. Wojcieszków, pow. Łuków
- Charlejew, gm. Serokomla, pow. Łuków
- Czerśl, gm. Łuków, pow. Łuków
- Dąbie, gm. Łuków, pow. Łuków
- Fiukówka, gm. Krzywda, pow. Łuków
- Gąsior, gm. Ulan Majorat, pow. Radzyń
- Gołąbki, gm. Łuków, pow. Łuków
- Gręźówka, gm. Łuków, pow. Łuków
- Grodzisk, gm. Zbuczyn, pow. Siedlce
- Kierzków, gm. Wojcieszków, pow. Łuków
- Nowa Wróblina, gm. Stanin, pow. Łuków
- Nowy Jamielnik, gm. Stoczek Łuk., pow. Łuków
- Osiny, gm. Wola Mysłowska, pow. Łuków
- Stanin, gm. Stanin, pow. Łuków
- Stare Kobiałki, gm. Stoczek Łuk., pow. Łuków
- Świderki, gm. Wojcieszków, pow. Łuków
- Świdry, gm. Łuków, pow. Łuków
- Wola Kisielska, gm. Stoczek Łukowski, pow. Łuków
- Wola Okrzejska, gm. Krzywda, pow. Łuków
- Wólka Domaszewska, gm. Wojcieszków, pow. Łuków
- Wólka Poznańska, gm. Stoczek Łukowski, pow. Łuków
- Żyłki, gm. Ulan-Majorat, pow. Radzyń

Całość kwestionariusza – zob. charakterystykę powyżej – odpytano w 8 punktach (Burzec, Wola Kisielska, Brzozowica, Gręźówka, Charlejew, Żyłki, Gołąbki, Stanin), przy czym w Gręźówce – dwukrotnie. Najistotniejsze kwestie przewidziane w dostarczonym uczniom kwestionariuszu zostały przeze mnie osobiście sprawdzone podczas eksploatacji terenowych przeprowadzonych w Czerśli, Dąbiu i w Grodzisku; w Czerśli rozmowy z dwoma mężczyznami (oddzielnie) koncentrowały się wokół tematyki związanej z kuźnią.

W niektórych miejscowościach rozmowom z podstawowymi informatorami towarzyszyli inni członkowie rodziny; ich udział ograniczał się zasadniczo do rzadkich komentarzy, a dane osobowe nie były dołączane do metryczek nagrań.

Przyjmując, że tzw. sprawność językowa determinowana jest przynależnością pokoleniową określaną rokiem urodzenia, swego czasu zaproponowałem podział pokoleniowy wyznaczany przedziałem 25 lat. Informatorzy, których wypowiedzi ilustrują użycia wyrazów słownika, pochodzą z lat 1923–1983, reprezentują zatem praktycznie dwa pokolenia, które charakteryzowałem m.in. następująco:

- I – urodzeni **przed** rokiem **1920**. Ta grupa pokoleniowa praktycznie nie jest już reprezentowana wśród współczesnych obiektów badawczych. Jest to pokolenie, które swoje nawyki językowe wyniosło ze środowiska domowego; jest to też pokolenie, na którego język (polski) nie wywierała wpływu szkoła. W praktyce język tego pokolenia jest najlepiej udokumentowany; to jego język przedstawiany jest na mapach dostępnych opracowań atlasowych.
- II – urodzeni w latach **1921–1945**. Obecnie mówiąc o pokoleniu najstarszym, praktycznie mamy do czynienia z przedstawicielami tych właśnie roczników. W środowisku wiejskim jest to grupa ludzi wychowana w jednolitych warunkach społeczno-ekonomicznych. Informatorzy w tym czasie urodzeni są głównym źródłem pozyskiwania leksyki związanej z tradycyjnie zorganizowanym życiem wiejskim.
- III – urodzeni w latach **1946–1970**. Przynależący do tego pokolenia interlokutorzy wzrastali w odmiennych warunkach społeczno-ekonomicznych charakteryzujących się stopniowym zanikaniem tradycyjnych struktur wiejskich i warunków tradycyjnego wiejskiego życia. Na ich język znaczący wpływ wywierają szkoła i ruchy migracyjne ludności. Nie bez znaczenia są też oddziaływania czynnika zewnętrznego – niespotykany do tej pory wpływ środowiska miejskiego.
- IV – urodzeni w latach **1971–1995**. Jest to pokolenie najbardziej zróżnicowane pod względem warunków kształtowania się jego sprawności językowej. Przeobrażenia społeczne i ekonomiczne odciskają tu najwyraźniej swoje piętno. Zachodzące na wsi zmiany pod wpływem czynników zewnętrznych (m.in. upowszechniona elektryfika-

cja, sieć wodociągowa, inne środki produkcji rolnej itp.) powodują, że głównie na poziomie leksykalnym mamy do czynienia z nową rzeczywistością.

- V – urodzeni w roku **1996 i później**. Jest to pokolenie wzrastające w warunkach pogłębiających się przeobrażeń pokolenia poprzedniego. Obserwacja procesu kształtowania się języka przedstawicieli tego pokolenia daje podstawy do wnioskowania o tempie przemian językowych zachodzących w przyszłości w tym środowisku¹⁷.

Reprezentacja pokoleniowa w naszym wypadku jest następująca:

- urodzeni w latach **1921–1945**: kobiety: 8 osób – z tego 3 osoby brały udział w nagraniu całego kwestionariusza; mężczyźni: 10 osób, z czego 4 osoby brały udział w nagraniu całego kwestionariusza;
- urodzeni w latach **1946–1970**: kobiety: 10 osób – z tego 4 osoby brały udział w nagraniu całego kwestionariusza; mężczyźni: 7 osób, z czego 2 osoby brały udział w nagraniu całego kwestionariusza;
- urodzeni w latach **1971–1995**: 3 mężczyzn.

Jak zaznaczyłem na wstępie, całość kwestionariusza została podzielona na mniejsze części obejmujące ok. 100 pytań. Z racji tego, że zakładaliśmy, iż uczniowie będą odpytywali dwa–trzy fragmenty, niektóre pytania – istotne dla ogólnego obrazu badanych gwar – były zadawane w dwu częściach (powtarzanie tego typu pytań jest często praktykowane w eksploracjach dialektologicznych); powtarzających się pytań było jednak niewiele (do 10 w całym kwestionariuszu). Założenie to przyniosło oczekiwane efekty, gdyż w wielu miejscowościach nie wszystkie fragmenty zostały odpytane. Po części jest to związane z realiami terenowymi – brak z niektórych miejscowości np. tematyki związanej z końmi; uczniowie tłumaczyli to brakiem gospodarstw utrzymujących konie (duże trudności były też z pozyskaniem słownictwa związanego z kuźnią). Dowodzi to przeobrażeń zachodzących w środowisku wiejskim, co z kolei potwierdzone jest także rozmyciem semantyki (znacze-

17 J. Sierociuk, *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, w: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 134.

Fot. 15 Uczniowie biorący udział w nagraniach terenowych wraz z koordynatorami projektu (z prawej: Monika Kokosińska, z lewej: Jerzy Sierociuk) (fot. Archiwum I LO)

nia) znacznej grupy wyrazów wiązanych z desygnatami (przedmiotami) wychodzącymi już z użycia. Te procesy starałem się sygnalizować przez uwzględnianie haseł, które w innych warunkach nie zasługiwałyby na oddzielną słownikową.

W słowniku umieściłem też kilka wyrazów spoza podstawowej grupy tematycznej; są to jednostki istotne dla charakterystyki językowej tego obszaru, najczęściej też już rzadkie.

Podanie cytatów użycia konkretnej formy wraz z dokładną i pełną lokalizacją – w obrębie każdego hasła przywołano przykłady wraz ze skrótem miejscowości, w której został nagrany – pozwala (przy nazwach niektórych desygnatów nawet prowokuje do takich działań) szkicować mapy ukazujące zróżnicowanie językowe ziemi łukowskiej. Jednocześnie uzyskujemy bardzo wyraźne potwierdzenie zmian zachodzących w sytuacji zaniku najpierw konkretnego desygnatu, potem też jego nazwy. Śledzenie zwłaszcza zróżnicowania terenowego umożliwia szerokie stosowanie odsyłaczy (po zob.) do form hasłowych.

Kolejność przywoływanych cytatów użycia danego wyrazu ilustruje poniższy zestaw. Tu też przez zaznaczenie indywidualnego wkładu poszczególnych osób w pozyskiwanie materiału podaję informację o obfitości dokumentacji z konkretnych miejscowości:

- Aleksandrów: kobieta ur. 1952 r. w Osinach, w Aleksandrowie mieszka 46 lat; nagrała Patrycja Kuć¹⁸ – części kwest.: 4, 6, 7.
- Bramka: kobieta ur. 1960 r.; nagrała Karolina Komar – części kwest.: 1, 5.
- Burzec: mężczyzna ur. 1937 r.; nagrała Alicja Ozygała – całość kwestionariusza.
- Nowy Jamielnik: mężczyzna ur. 1943 r.; nagrał Jakub Król – części kwest.: 1, 2.
- Dąbie: mężczyzna ur. 1946 r.; nagrał Jerzy Sierociuk – kwest. uzupełniający.
- Wola Okrzejska: kobieta ur. 1943 r., w Woli Okrzejskiej od 1965 r.; nagrał Michał Chudek – części kwest.: 1, 5.
- Grodzisk: mężczyzna ur. 1922 r.; mężczyzna ur. ok. 1965 r.; nagrał Jerzy Sierociuk – kwest. uzupełniający.
- Fiukówka: kobieta ur. 1927 r.; nagrała Marta Mućka – części kwest.: 1, 2, 3, 4, 6, 7.
- Stare Kobiałki: mężczyzna ur. 1927 r.; nagrał Jakub Król – części kwest.: 1, 3.
- Nowa Wróblina: kobieta ur. 1947 r. w miejscowości Gąska; w Nowej Wróblinie od 1971 r.; nagrała Dominika Pycka – części kwest.: 1, 7.
- Osiny: mężczyzna ur. 1949 r.; nagrała Patrycja Kuć – część kwest.: 1; mężczyzna ur. 1965 r.; nagrała Aleksandra Szewczak – części kwest.: 1, 2, 6, 7.
- Wólka Poznańska: kobieta ur. 1952 r.; nagrał Damian Tomaszewski – części kwest.: 1, 2, 3, 4, 5, 7.
- Wola Kisielska: mężczyzna ur. 1940 r.; kobieta ur. 1945 r. w miejscowości Toczyska; w Woli Kisielskiej od 1965 r.; nagrał Piotr Rosa – całość kwestionariusza.
- Brzozowica: mężczyzna ur. 1940 r.; kobieta ur. 1945 r.; nagrała Paulina Burdon – całość kwestionariusza.
- Gąsiorzy: mężczyzna ur. 1937 r.; kobieta ur. 1938 r. w miejscowości Zakrzew-Paskudy, w Gąsiorach od 1960 r.; nagrała Magdalena Grochowska – części kwest.: 1, 2, 4, 6, 7.

18 Przystąpienie uczniów do projektu było równoznaczne z wyrażeniem zgody na publikowanie ich danych osobowych.

- Kierzków: kobieta ur. 1923 r.; nagrała Patrycja Porębska – część kwest.: 5.
- Świderki: kobieta ur. 1951 r.; nagrała Patrycja Porębska – część kwest.: 1; mężczyzna ur. 1938 r.; kobieta ur. 1940 r.; nagrała Patrycja Porębska – części kwest.: 3, 4, 6, 7.
- Czerśl: mężczyzna ur. 1932 r.; mężczyzna ur. 1971 r. w miejscowości Celiny, w Czeršli od 1995 r.; mężczyzna ur. 1947 r.; mężczyzna ur. 1983 r.; nagrał Jerzy Sierociuk – kwest. uzupełniający.
- Gręzówka: kobieta ur. 1957; nagrała Weronika Polińska – całość kwestionariusza; kobieta ur. 1937 r.; nagrała Olga Michowiecka – całość kwestionariusza.
- Wólka Domaszewska: mężczyzna ur. 1950 r.; nagrał Filip Ścioch – części kwest.: 1, 2, 3, 4, 5, 6.
- Charlejew: kobieta ur. 1946 r.; nagrały: Paulina Kobojek i Aleksandra Bartosiewicz – całość kwestionariusza.
- Świdry: mężczyzna ur. 1973 r. w miejscowości Wólka Domaszewska, w Świdrach od ok. 1994 r.; nagrała Dominika Popek – części kwest.: 1, 2, 3, 5, 6, 7.
- Żyłki: mężczyzna ur. 1958 r.; kobieta ur. 1960 r., w Żyłkach od 1987 r.; nagrała Kinga Nowicka – całość kwestionariusza.
- Gołębki: mężczyzna ur. 1935 r.; mężczyzna ur. 1961 r.; kobieta ur. 1967 r.; nagrały: Aleksandra Kudlak i Julia Wielgosz – całość kwestionariusza.
- Stanin: kobieta ur. 1950 r. w miejscowości Stanin (od 1970 r. w miejscowości Łuków); nagrał: Maciej Misiak – całość kwestionariusza.

NAJWAŻNIEJSZE CECHY GWAROWE ZIEMI ŁUKOWSKIEJ

Gwary języka polskiego tworzą większe kompleksy językowe zwane dialektami, które przeciwstawiają się sobie tzw. podstawowymi cechami dialektalnymi. Cechy te – obok zjawisk o ograniczonym rozprzestrzenieniu – występują na obszarze całego dialektu. Gwary polskie dzielą dwie podstawowe osobliwości różniące je od języka literackiego, ogólnego. Z jednej strony jest to tzw. mazurzenie objawiające się brakiem głosek typu *sz, ż, cz*, co w konsekwencji daje wymowę typu *syja, zaba, cysty*,

Ryc. 1 Ziemia łukowska na podstawie mapy *Małego atlasu gwar polskich*, oprac. Pracownia Dialektologiczna (od t. 4 – Pracownia Atlasu i Słownika Gwar Polskich) Zakładu Językoznawstwa PAN w Krakowie, t. 1–2 pod kier. K. Nitscha, t. 3–13 pod kier. M. Karasia, Wrocław–Kraków 1957–1970. Powyższe granice są umieszczone na mapach podkładowych dołączonych do tomów MAGP

z drugiej zaś wymowa typu *brad matki*, *brad odjechał* sprowadzająca się do udźwięcznienia bezdźwięcznej głoski występującej na końcu wyrazu przed samogłoską lub spółgłoską typu *m*, *n*, *l*, *r* (tzw. spółotwarte) rozpoczynającą wyraz następny. Gwary mazowieckie charakteryzuje brak owego udźwięcznienia (tzw. udźwięcznienia międzywyrazowego lub też tzw. wymowy poznańsko-krakowskiej), a więc jest tu powszechne – niezależnie od wykształcenia językowego rozmówcy – *brat matki* i *brat odjechał*. Mówiąc zaś o mazurzeniu, powinniśmy pamiętać, że owej „wymianie” podlega jedynie głoska zapisywana jako *ż* (a więc: *zaba*, *zyto*), nie podlega jej w żadnym wypadku głoska zapisywana jako *rz* (a więc: *rzeka*). Tak więc i regionalnie poprawne będzie mówienie typu *zyto za rzeko*.

Obecność w lokalnych gwarach cech bardzo kontrastujących z językiem literackim powoduje pojawianie się tzw. hiperpoprawności polegającej na „poprawnym” (poprawnym w przekonaniu mówiącego) wypowiedzianiu głosek brzmiących jak np. zmasurzone. Przejawia się to obecnością wymowy typu *u nasz w domu wszystkie nasze szyny szo* (*u nas w domy wszystkie nasze syny so*). Z tą cechą bardzo często mamy do czynienia w materiale naszego słownika. Ale hiperpoprawność pojawia się także w innych sytuacjach (o czym dalej).

Mimo że administracyjnie ziemia łukowska to północno-wschodnia rubież Małopolski, to jednak pod względem językowym w całości należy do gwar mazowieckich.

W poniższej charakterystyce uwzględniam tylko cechy najważniejsze, ze względu na charakter ujęcia odwołania ograniczam do pozycji najbardziej dostępnych¹⁹ lub koncentrujących się w przeważającej większości na gwarach ziemi łukowskiej. Najczęściej właściwości pojawiające się w opracowaniach porządkujących – wytyczających granice zasięgów konkretnych gwar/dialektów i cech językowych – reprezentują stan miniony. Zmiany w języku mieszkańców współczesnej wsi w różnym stopniu zachodzą na wszystkich poziomach organizacji językowej, stąd też ich reprezentacja w materiale słownikowym jest bardzo zróżnicowana.

Cechy fonetyczne, czyli głoskowe:

- mazurzenie jako cecha typowa dla gwar mazowieckich i małopolskich; zob. w słowniku: *kokoska, opiełac, pierzacka, podbieracka*;
- tzw. *a* pochylone/ścieśnione charakteryzujące się wymową zbliżoną do *o* wedle dotychczasowych ustaleń dzieli ziemię łukowską na część wschodnią i zachodnią; por. *kowol, bioły*;
- samogłoski nosowe:
 - a) *e* nosowe w śródgłosie (wewnątrz wyrazu) wymawiane zazwyczaj bywało jak nosowe *a*, zatem: *gaⁿsi, miaⁿso*;
 - b) *o* nosowe w wygłosie (na końcu wyrazu – zapisywane tradycyjnie jako *ą*) nawet w przykładach słownikowych wymawiane jest bez tzw. rezonansu nosowego, zatem jest to typ *robio co chco*;

19 S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. 7, Warszawa 1984.

- samogłoska e wymawiana bywa jak y lub i (tzw. wąska wymowa): *chlyw, chlib, mliko, mych*;
- samogłoska e w materiałach słownikowych pojawia się jeszcze (spora-
dycznie) jako a (realizacja obniżona): *ziamia, pominiaⁿty*;
- wymowa y jak i – typ *chiba riba*;
- zwłaszcza na północy i północnym zachodzie – tradycyjnie doku-
mentowano wymowę typu *śfat*;
- prawie cały obszar objęty był wymową typu *śfynia* (dziś już spora-
dyczne);
- pomieszanie grup typu *kie, gie* i *ke, ge*; wymowa typy *reⁿkie, nogie,
cukerek*;
- twarda wymowa *li* – typ *glyna, lypiec, Lublyn*.

Są też zjawiska uznawane niejako za ogólnogwarowe; do takich należy wąska (wysoka) wymowa głoski e (o czym wyżej) oraz tzw. labializa-
cja, czyli poprzedzanie głoski o – zwłaszcza w nagłosie (na początku
wyrazu) – elementem ł (najczęściej ten element zapisywany jest jako
u w indeksie górnym; zob. uwagi o transkrypcji). Tu też obserwuje się
tendencję do hiperpoprawności. Jako przykład przytoczę fragment ske-
czu (często realizowanego na dawnych harcerskich ogniskach), w któ-
rym to ojciec odpowiada na list konkurenta do ręki córki:

*Łodydź łobuzie łod Łoleńki,
łokrutnie łoburzóny łociet łóny
Łodyga Ukas.*

Można tu zaobserwować potwierdzenie takich zjawisk, jak:

- labializacja: *“odydź, “od, “Oleńki* itp.;
- zwężona (wysoka) wymowa głoski e: *“odydź, “óny*;
- redukcja j: *“odydź, “ociet, “óny*;
- wąska (wysoka) wymowa głoski o: *“oburzóny, “óny*;
- mazurzenie: *Ukas*; ale należy zwrócić uwagę na przykład z rz (nie
podlega mazurzeniu): *“oburzóny*;
- hiperpoprawność przejawiająca się brakiem początkowego ł: *Ukas*²⁰;

20 Po „usunięciu” cech gwarowych otrzymujemy tekst języka ogólnego:

*Odejdź łobuzie od Oleńki,
okrutnie oburzony ojciec onej
Łodyga Łukasz.*

Cechy morfologiczno-fleksyjne i słotwórcze:

- końcówka *-amy* zamiast *-ami* – typ *reⁿkamy, nogamy*;
- dziś już praktycznie nieobecna na ziemi łukowskiej końcówka *-oju* w typie *konioju* ‘koniowi’;
- na mapach dialektologicznych cała ziemia łukowska objęta jest typem *ciele* (zapisywanego tradycyjnie jako *cielę*) będącym w opozycji do form z ekspansywnym mazowieckim formantem (elementem tworzącym nowy wyraz) *-ak*, a zatem z bardzo często też dokumentowanym w naszym słowniku typem *cielak, kurczak, pisklak*.

Wiele szczegółowych informacji dotyczących zróżnicowania leksykalno-słotwórczego gwar ziemi łukowskiej zainteresowany Czytelnik znajdzie w artykule Anny Kowalskiej omawiającej podziały gwar na terenie byłego województwa siedleckiego²¹. Zauważyć tam można m.in. biegnącą zasadniczo w układzie północ–południe izomorfę (linię wyznaczającą zasięg morfemu) rozdzielającą występowanie form typu *kosiarz* (zachód) i *kośnik* (wschodnia część dzisiejszego pow. łukowskiego)²². We współczesnym materiale słownikowym obie nazwy są dokumentowane dosyć często.

Według ustaleń Anny Kowalskiej (zob. mapa 4)²³ prawie w takim samym układzie ziemię łukowską dzieli też izomorfa ukazująca obszary dominacji nazw typu *spór* i *sporysz*; oba typy poświadczane są jeszcze współcześnie – zob. odpowiednie hasła słownika.

Nie mamy jednak w naszej dokumentacji poświadczeń żywotności zróżnicowanych nazw rączek pługą. Ustalenia Anny Kowalskiej dowodzą jeszcze terenowej rywalizacji form typu *roⁿczki* i *czepigi*, które w nagraniach uczniowskich już się nie pojawiły (mimo zadawanego pytania).

Po więcej informacji o zróżnicowaniu gwar polskich odsyłam zainteresowanych Czytelników do strony <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php>.

21 A. Kowalska, *leksykalno-słotwórcze podziały gwar na obszarze województwa siedleckiego*, [w:] *też*, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Warszawa 2001, s. 333–347. Pierwodruk tego artykułu ukazał się w roku 1995 (w tomie: *Polszczyzna północno-wschodnia*, Warszawa 1995, s. 65–80).

22 Tamże, s. 346 (mapa 3).

23 Tamże, s. 347.

ZASADY OPRACOWANIA SŁOWNIKA

Zestawiając *Słownik języka mieszkańców ziemi łukowskiej*, zrezygnowałem z podawania informacji gramatycznych umieszczanych zazwyczaj w słownikach naukowych. Zastosowałem też transkrypcję uproszczoną. Przyjęty na potrzeby tego słownika zapis wypowiedzi rozmówców odbiega od tradycyjnie stosowanego w badaniach dialektologicznych tzw. zapisu fonetycznego, który respektuje zasadę jeden dźwięk (głoska) : jeden znak (litera). W zapisie fonetycznym uwzględniane są najmniejsze różnice w wymowie poszczególnych głosek, stosowane zaś znaki graficzne (litery) powodują, że system ten staje się niezrozumiały – trudny do odczytu – nawet dla osób w pewnym stopniu obeznanych z tą transkrypcją. Osoby zainteresowane leksyką gwarową lub też kulturą ludową regionu w tej sytuacji mają ograniczone możliwości korzystania z tego typu opracowań.

Podjmując się opracowania słownika, zakładaliśmy, że będzie on dostępny dla szerokiego kręgu odbiorców, tym samym będzie się przyczyniał do popularyzacji języka i kultury regionu. Należało zatem opracować system zapisu łączący dotychczasowe przyzwyczajenia ortograficzne Czytelników z możliwością przekazania najważniejszych cech gwarowych, by nie było to ujęcie dostępne tylko dla wąskiego grona dialektologów (ze względu na zapis fonetyczny). Zaproponowana transkrypcja uproszczona (pośrednia) respektuje najważniejsze zasady ortografii języka polskiego (która i tak jest po części konwencjonalna: dwuznaki *sz, cz, dż* oznaczają pojedyncze, samodzielne głoski, nie zaś połączenie głosek typu *s-z, c-z, d-ż*). Respektująca historyczne uwarunkowania ortografia polska ma przecież typ *książka*, który to wyraz niezależnie od wykształcenia osoby mówiącej jest realizowany jako *ksio^oszka* – czyli nie ma tu nosowego *a* (jest przecież „ogonek” jak przy *ę* – a więc: *gęś*), brak też dźwięcznego *ż* (przed bezdźwięcznym *k*). Wprowadzamy zasadę, że w takich sytuacjach – chodzi o prawa wymowy polskiej – proponowana ortografia jest tylko w niewielkim (w miarę w najmniejszym) stopniu modyfikowana. W odniesieniu do gwar mazowieckich najważniejszy problem sprowadzał się do zapisu nosówek. O ile *ę* nie nastęrcza problemów, to już *ą* nie może być tak pozostawione; chodzi bowiem o to, jak należy odczytywać zapis *gąsi*. Wedle ortografii języka litera-

ckiego (ogólnego) należałoby to czytać jako *g^osi*; na obszarach z tzw. szeroką (obniżoną) wymową będzie to realizowane jako *gaⁿsi*. Dla jasności dodam, że nie tylko w gwarach – także w języku literackim – występują nosowe warianty wszystkich samogłosek – np. *gyⁿsi* (gwarowe) i *ryⁿsztok*, *iⁿstynkt* (ogólne).

W tej sytuacji przyjmujemy zasadę, że każda nosówka zapisywana jest jako dwuznak z drugim elementem *n* lub *m* (jest to warunkowane sąsiednimi, następnymi głoskami lub właściwością gwarową) w indeksie górnym; zatem będzie to zapis typu *soⁿsiek* i *so^msiek*, *odgradzajoⁿce*, *przywioⁿzywane* (przykłady ze słownika).

Wszystkie wypowiedzi informatorów zapisywane są kursywą (pismem pochylonym); pismem prostym podawane są kwestie eksploratora (np. zadawane pytania) lub też jego szczególne dopowiedzenia umożliwiające prawidłowe rozumienie konkretnego fragmentu tekstu (podawane w nawiasach kwadratowych: [] – zob. dalej o budowie słownika).

Ponadto:

- wymowa gwarowa dająca się zapisać znakami ortografii literackiej jest tak utrwalana, np. *chtóry*, *nicht*, *śpiklerz*, *wierzk* – przy czym podstawowe zasady ortografii ogólnej są respektowane (zapis *ó*, *rz*);
- grupy spółgłoskowe w wyrazach typu *trzeba* są zapisywane zgodnie z ortografią, gdyż w gwarach i w polszczyźnie literackiej są one wymawiane tak samo: *czszeba*;
- dwuznak *rz* należy czytać zgodnie z zasadami ogólnymi – zatem *rzeka*; rozdzielne wypowiedanie każdej z głosek jest w zapisie sygnalizowane dywizem, np. *dzier-zak*;
- w transkrypcji stosowany jest znak ... sygnalizujący pauzę w wypowiedzi informatora. Nie dzieliłem całej wypowiedzi na zdania, stosując wielką literę i kropkę jako ograniczniki takiego odcinka wypowiedzi. Otrzymany zapis oddaje zatem sposób (także tempo) mowy, a poszczególne fragmenty tekstu stwarzają podstawę do podjęcia analiz składniowych (chodzi także o tzw. małą składnię, składnię grup wyrazowych oddzielonych pauzami);
- znak (!) pojawia się w sytuacjach, kiedy należało rozwiać wątpliwości dotyczące wymowy konkretnego wyrazu – dotyczy to zarówno specyficznych form gwarowych, jak i realizacji „literackich” przy częściej notowanych osobliwościach regionalnych. Najogólniej

rzecz ujmując, znak ten sygnalizuje, że proponowany zapis nie jest wynikiem błędnego odsłuchu przy transkrypcji lub pomyłki przy składzie tekstu.

Hasła słownikowe (wyrazy) zgodnie z praktyką leksykograficzną podawane są w tzw. formie podstawowej (lub: słownikowej), czyli mianowniku liczby pojedynczej (rzeczowniki i przymiotniki) lub jako bezokolicznik (czasowniki).

W budowie hasła słownikowego wykorzystywane są trzy odmiany pisma:

- **bold** (pismo pogrubione) – stosowany jest jedynie w zapisie haseł; tą odmianą pisma zapisywane są:
 - a) hasło;
 - b) będący częścią definicji wyraz w odpowiednim miejscu objaśniony jako hasło słownika;
 - c) na końcu hasła po zapisie „zob.” wyrazy o identycznym lub podobnym znaczeniu;
- *kursywa* (pismo pochylone) – wykorzystywana jest jedynie przy zapisie tekstu będącego fragmentem wypowiedzi rozmówcy;
- pismem prostym zapisywane są wszelkie informacje od autora słownika, a więc: definicje hasła oraz ewentualne uzupełnienia ułatwiające zrozumienie tekstu – pojawiające się w cytacie użycia wyrazu dopowiedzi umieszczam w nawiasach kwadratowych []. Na końcu cytatu podaję skrót miejscowości, w której został on zarejestrowany. Niekiedy użycie konkretnego wyrazu ilustrowane jest dwoma (lub więcej) cytatami z jednej miejscowości – wówczas są one oddzielane średnikiem.

belka – ‘część grabi, w której są zęby’: *grabie ... z ze^mbamy ... belka z ze^mbamy ... o tak; nawierca otwory w belce ... wbija sie ze^mby ... oszczy sie ... równa ... to sie nazywa belka z tymi ... z ze^mbamy ... a tu ... do tego sie wierci otwory na grabie ... i sie obsadza ... na grabisko ... (Bur); mówiłam przed chwilo ... belka ... (Fik, Osn, WKS); belka ... i ... i ze^mby ... (WKS); ze^mby ... belka ... (WDM); belka z ze^mbami ... (Żyl); zob. **belecza, kłódka**.*

W sytuacji kiedy definiowane wyrazy należą do odmiennych kręgów tematycznych, podaję je jako kolejne hasła, sygnalizując to odpowiednio cyframi rzymskimi:

ładować I – ‘naprawiać, reperować’: *kowal kosy kuł ... pługi ładował ... pieⁿty ... przykładnie przykroⁿcał (!) ... (Bur).*

ładować II – ‘nakładać’: *nakładano ... najpierw oczywiście ono musiało być ... [...] a potem ładowało się na wóz ... tak czeⁿsto się mówi ... że ładowało się siano ... podawał te siano widłami do góry ... na wóz ... widły i grabie były tutaj potrzebne ... (WOk).*

Niekiedy zachodziła konieczność usunięcia z wypowiedzi fragmentu mało istotnego dla określenia znaczenia ilustrowanego wyrazu; sytuacje takie tradycyjnie zaznaczam wielokropkiem ujętym w nawias kwadratowy: [...]. Każdy z przywołanych cytatów ilustrujących użycie wyrazu hasłowego opatrzone jest informacją geograficzną – skrótem nazwy miejscowości, w której został zarejestrowany. W sytuacji kiedy tych informacji występuje kilka po sobie (bez cytatu), są one oddzielone średnikiem.

Układ haseł jest alfabetyczny, natomiast kolejność przywoływanych cytatów użycia danego wyrazu jest następująca: Alk, Brm, Bur, NJm, Dąb, WOk, Grd, Fik, SKb, NWr, Osn, WPn, WKs, Brz, Gąs, Krz, Śwk, Czr, Grz, WDM, Chr, Śwr, Żył, Goł, Stn.

• • •

Z powodu obowiązujących przepisów nie mogę wymienić z imienia i nazwiska wszystkich, dzięki którym słownik ten mógł powstać. W tym jednak miejscu chciałbym serdecznie podziękować całej grupie rozmówców, którzy rozumiejąc wagę prowadzonych badań, udzielali uczniom – najczęściej swoim wnuczkom – bardzo konkretnych podpowiedzi.

Na końcu książki jest kilka pustych kartek na *Notatki*, zachęcam do umieszczania tu nowych wyrazów.

Zapraszam też do kontaktowania się z Pracownią Dialektologiczną UAM: zdialpol@amu.edu.pl. Na stronie www.dialektologia.amu.edu.pl znajdują się też adresy mailowe poszczególnych pracowników. Będziemy wdzięczni za każdą informację o nowym wyrazie (wraz z kontekstem użycia), wszak troska o nasz język świadczy o nas jako o mieszkańcach tych terenów.

Bibliografia

- Alma Mater Lukoviensis. Z dziejów Gimnazjum i Liceum im. Tadeusza Kościuszki w Łukowie (1918–2008)*, Łuków 2008.
- Kowalska A., *Leksykalno-słowotwórcze podziały gwar na obszarze województwa siedleckiego*, [w:] tejże, *Studia nad dialektem mazowieckim*, Warszawa 2001, s. 333–347.
- Łuków i okolice w XIX i XX wieku*, red. R. Turkowski, Warszawa 1989.
- Powiat łukowski. Informator*, Starostwo Powiatowe w Łukowie.
- Sierociuk J., *Założenia metodologiczne badań języka wsi*, w: *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*, t. 11, pod red. Z. Krążyńskiej i Z. Zagórskiego, Poznań 2003, s. 131–136.
- Urbańczyk S., *Zarys dialektologii polskiej*, wyd. 7, Warszawa 1984.
- Więch K., *Na pograniczu trzech dzielnic. Z dziejów ziemi łukowskiej i stężyckiej*, Wola Okrzejska 2017, s. 9–58.
- Wolski Z., *Łuków i Ziemia Łukowska. Kalendarium 1233–1994*, Łuków 1996.

Strony internetowe

- <http://www.1lo.lukow.pl> [dostęp: 29.03.2018].
- <http://www.perspektywy.pl> [dostęp: 29.03.2018].
- https://lublin.stat.gov.pl/vademecum/vademecum_lubelskie/portrety_powiatow/powiat_lukowski.pdf [dostęp: 23.03.2018].
- <http://www.starostwolukow.pl/powiat> [dostęp: 23.03.2018].
- <http://www.lukow.pl/index.php/miasto/polozenie> [dostęp: 23.03.2018].
- <http://www.starostwolukow.pl/panorama/kultura/zabytki> [dostęp: 23.03.2018].
- <https://www.radzyn-podl.pl/turystyka/zabytki/palac-potockich.html> [dostęp: 23.03.2018].
- <http://turystyka.siedlce.pl/> [dostęp: 23.03.2018].
- <http://zastawie-netau.net/ziemia-lukowska/> [dostęp: 23.03.2018].
- <http://kock.pl/dla-turystow/zabytki/> [dostęp: 23.03.2018].

Wykaz skrótów

Skróty zastosowane w artykułach hasłowych

lm. – liczba mnoga

lp. – liczba pojedyncza

zob. – zobacz

Skróty miejscowości

Alk – Aleksandrów

Brm – Bramka

Brz – Brzozowica

Bur – Burzec

Chr – Charlejew

Czr – Czerśl

Dąb – Dąbie

Fik – Fiukówka

Gąs – Gąsiory

Goł – Gołąbki

Grd – Grodzisk

Grz – Gręzówka

Krz – Kierzków

NJm – Nowy Jamielnik

NWr – Nowa Wróblina

Osn – Osiny

SKb – Stare Kobiałki

Stn – Stanin

Śwd – Świdry

Śwk – Świderki

WDm – Wólka Domaszewska

WKs – Wola Kisielska

WOk – Wola Okrzejska

WPn – Wólka Poznańska

Żył – Żyłki

SŁOWNIK

A

aksamitka – ‘kwiat ogrodowy, *Tagetes*’: *śmierdziuchy ... jak one sie nazywajo ... jakoś inaczy sie mówi ... ich różnie nazywajo ... aksamitki ...* (Śwk); zob. **śmierdziuch**.

alma – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: *janki ... almy ... tak zwane były bydleⁿce ... co rosły dużo ...* (Bur); *kiedyś to były tam ... janka ... bronka ... almy ... dawniejsze ... a teraz to tych nazw to nie wiem ...* (Chr); *no ... kiedyś były almy ... wisła ... opoka ... teraz te ... irga ... no ... tam te różne takie ... to różne so nazwy że sie już nie pamieⁿta ...* (WPn); *almy ...* (Grz); *i jeszcze były te ... almy ... tak zwane ...* (Śwk); *a kedyś to były dawnij ... alma ... bronka ... jeszcze takie różne ... to-ż pozapominałam ...* (WKs).

amerykany – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: *dawnij to amerykany były ...* (Brz); **a. białe**: *jes tych odmian bardzo dużo ... takie najpopularniejsze to były białe amerykany kiedyś ... w tej chwili to jes bzura ... bardzo skrobiowa ... bo to zależało od skrobi ... od tego na co te ziemniaki były ... jeżeli były na pasze dla zwierzoⁿt to mogły być mniej skrobiowe ... jeżeli to były na ... na pyzy ... czy odstawiane na moⁿke ziemniaczano ... to wtedy potrzebne były wysokoskrobiowe zimniaki ...* (Żył); **b. czerwone**: *no dawniej to były tyż czerwone amerykany ...*

białe amerykany ... flisaki ... flore ... w tej chwili to jest bzura ... wineta ... (Żył).

aparat wioⁿzoⁿcy – ‘część konstrukcyjna snopowiązalki wiążąca skoszone zboże’: *snopowioⁿzałka ... no to dyszel ... kosa ... dwa płótna ... aparat wioⁿzoⁿcy ... rozdzielacz ... pobierak ... i aparat wyrzutowy ...* (WKs); *snopowioⁿzałka to składa sie ... to wszystko czeⁿści ... ale podstawowe to jest ... podkosie ... płótna ... aparat wioⁿzoⁿcy ... kosa ... bagnety ... widelki co wyrzucajo snopki ... ubijacze tu ... ubijajo ... aparat wioⁿzoⁿcy oczywiście ...* (Żył).

aparat wyrzutowy – ‘część konstrukcyjna snopowiązalki wyrzucająca skoszone zboże’: *snopowioⁿzałka ... no to dyszel ... kosa ... dwa płótna ... aparat wioⁿzoⁿcy ... rozdzielacz ... pobierak ... i aparat wyrzutowy ...* (WKs).

arfa – ‘maszyna do kopania torfu’: *to maszyna do kopania torfu ... arfa ...* (WDM).

astra – najczęściej w lm. **astry** ‘kwiat ogrodowy, *Aster*’: *najwieⁿcej to rośnie ... no ... maki takie ozdobne ... astry ... przy domu takie rosno ... maciejka nie-maciejka ... takie różne takie ...* (WPn).

B

baba I – 1. ‘wierzchnia część stogu zabezpieczająca siano przed zamoknięciem’: *nazywały (!) babo ... to różnie nazywajo ... ale to co ja wim przykrycie ... to może to babolica ...* (Bur); [czy była baba w stogu?] *tak ... robiona na wierzchu stogu ... w celu ochrony siana ...* (Osn); *no ta baba no to jako ochrona od deszczu ... na czubku ... to ze słomy ... to sie na wirzchu jo ustawia ...* (Grz, WDM); zob. **babolica**; 2. ‘konstrukcyjna część stogu, drewniany drag, wokół którego układa się siano’: [baba to] *z drzewa ... środkowa ...* (Brz); *w stogu jes tyn właśnie dro^ożek ... to jes ta baba ...* (Grz); 3. ‘wewnętrzna część konstrukcji stogu umożliwiająca jego napowietrzanie’: *je w zbożu to nie wim ... chyba nie ... ale tak jak w sianie ... albo dzieś ... to sie robi take ... take te babe ... w środku ... [a co to jest ta baba?] to tego ... spi-czek (!) ... sie robi takie ... wiesz ... z ukosa troszke ... żeby tam powie-trze w środku dochodziło ... abo sie układa w koło siano ... czy ... a w tym to nie wim ... bo tam u nas stertów sie nie robiło ...* (Śwk); 4. ‘wewnętrzna część konstrukcyjna stogu ułatwiająca jego formowanie’: *no to w środku [w stogu] taka baba była ... od środka sie zaczynało na poczo^otku ... na samym dnie ... to była taka baba ... sie robiło ... później od ty baby sie jechało do końca ...* (Grz); 5. ‘słup w stogu, zazwyczaj uprzednio wkopywany w ziemię’: *baba ...* (Śwd); zob. **stogowisko**, **stożoło**.

baba II – ‘bliżej nieokreślona część konstrukcyjna kieratu’: *no kierat to jes takie urzo^odzenie ... tam ... ramy drewniane ... obsadzone tam so ... koło wielkie ... jedno ... mniejsze ... tam ... a baba była ... w kieracie baba sie nazywała ...* (SKb).

baba III – ‘bliżej nieokreślona kostka torfu po wykopaniu’: *była maszyna ... wkładało sie jo w torfianke ... wbijało sie ... wycio^ogało sie ... otwirało (!) ... i kroilo sie na baby ...* (WDM).

babka – 1. ‘wbijany zazwyczaj w drewno prostokątny kawałek metalu, na którym klepano kosę’: *tako metalowo ... po naszymu nazywano babke ... wbijało sie w drzewo ... i tego ... i biło sie młotkiem ... albo były znowuż babki ... które były ostrzem zrobione ... i kładło sie kose ... sie wbijało kose ... różnie; no to był ... cześ (!) twarda ... metalowa ... zaoszczona (!) koncówke (!) i wbijało sie w ten ... żeby sie nie ruszało ... i sie młotkiem uderzało w kose ... i sie wycio^ogało ... żeby nie była ... żeby była cienka dokładnie ...* (Bur); *babka to jes cześ (!) metalowa ... wbija sie w pniaka ... i na nio sie kładzie kose ... bierze młotek ... i do przodu ...* (NJm); *babki to były zawsze prostoko^otne ... okro^ogłych nie widziałem ...* (Dąb); *babka to normalnie wyglo^odała ... taka kwadratowa ... pierwszy to miała koniec ... i była wbita w pień ...* (Grd); *babka tako żelazna (!) ... ctery (!) kanty miała ... i sia nabijało w drzewo ...* (Fik); *babka*

to było metalowe urz^odzenie kwadratowe ... zamocowane w drewnianym pieńku ... zazwyczaj płaska ... (Osn); to nazywała się babka ... i to się klepało kose młotkiem ... ostrzyło się tak ... żeby wyklepać ... (WPn); babka ... (Brz); na babce klepano ... metalowy ... (Gąs); do klepania kosy używamy babki ... to co się wbija w pieńek ... no i młotka ... no młotek dość ostro zakończony ... wielkości jego nie pokaże panu ... w młotku znowu ... w dużych młotach nazywają to czub ... ja sły^{sz}iałem o nazwie ... że to jes fena ... fena ... a ta strona ... ta gładka ... bena ... takie nazwy sły^{sz}iałem tutaj u mnie w kuźni ... takimi się operowało ... (Czr); babka ... pieńek ... takie imadełko się wbijało w pieńek ... i kose kładło się ... i młotkiem raz koło razu stukało ... ubijało ostrze ... a potem osełko się poprawiło; taka była babka żelazna ... wbijało się w taki ... z drewna ... jak to nieraz takie podstawki so ... i na ty podstawie ... przypominam się ... taki był stołek ... i na stołek się siadało i te babke się ... wbijało w tyn stołek ... i dopiero się brało młotek ... i kose się kładło i pomalutku ... tak raz koło razu ... stukało ... (Grz); był taki słupek okro^ogły ... i była babka wbita ... (Chr); babka to jes taki ... kawałek metalu ... wbity w pieńek ... i na to się kładło kose ... i klepało ... (Śwd, Żyl); była babka ... to taki ... metalowe ... metalowe takie małe kowadełko tak jagby ... zakończone szpikulcym ... się wbijało w pieńek drewniany ... i na wierzch się kładło kose ... i klepało się ... młotkiem ... (Gol); ojciec klepał kose ... na takim słupku ... na tej (!) drewnie ... i to ... czekaj ... jak to się nazywało? ... to może to i babka była ... na środku takiego pieńka okro^ogłego babke się wbi-

Babka (fot. Jerzy Sierociuk)

jało ... siadał na stołeczku ... i tak ... raz koło razu fajnie tak walył (!) ... no żeby nie była te^opa ... tyko ostra ... (Stn); 2. 'wbijany zazwyczaj w drewno kawałek metalu o spiczastej ostrej postaci, na którym klepano kose': ona nie była tak spiczasta ... tylko ona miała czub ... taki płaski ... to wtedy się nie ... i właśnie ... o teraz to doszł^es do sedna ... bo tutaj ... to na tyj babce [płaskiej] ... to walył^es tym płaskim ... a na tej ... to już walył^es tym grubym młotkiem ... odwrotnie ... tym obuchem młotka już walył^es (!) ... do tego już ... ale w to ... to było gorzej ... no bo kosa była odkry^ocona odwrotnie ... a żo^odło musiało ... nie widział^es że^odła ... jak się że^odło ci układa ... (Dąb); były i babki ostre ... zależy jak kto potrafił ... potrafił klepać ... (WKs); [babki] były ostre i płaskie ... (Brz); [babki] były i takie i takie ... (Gąs); [babki] były ostre i płaskie ... (WDm).

babolica – ‘wierzchnia część stogu zabezpieczająca siano przed zamoknięciem’: nazywały (!) *babo* ... to różnie nazywają ... ale to co ja wim przykrycie ... to może to *babolica* ... (Bur); zob. **baba I 1**.

bacisko – ‘trzonek, drewniana rękojeść bata’: to było *bacisko* ... ten kij to takie *bacisko* sie nazywało ... a ten bat to krótki rzemyk sie czepiało ... (Brm); to można nazwać *kozica* ... ale to było *plecione* ... z drzewa *de^mbowygo* ... to sie rozpruwało *doto^d* ... najpierw sie parzyło ... w parze ... żeby sie dobrze rozpruwało ... na osiem części ... *doto^d* ... a *reⁿkojęs* zostawała ... a później to sie ładnie *splotło* ... tu sie wstawiało ucho ... ze skóry ... a dopiero sie ... to *bacisko* ... (NJm, SKb); *bicysko* ... albo *bacisko* nazywały (!) ... *rzemiń* ... (Wks); zob. **bicysko**.

badyl – ‘chwast łukowy o wysokiej łodydze’: tu nie może nic wystawać ... bo zaraz sie trawa *czepia* ... czy tam coś ... jakiś *badyl* ... to musi być gładkie ... (Czr).

badyle – ‘zbędne rośliny w uprawach’: to chodzi pewnie o chwasty ... takie ... *radło* ... *plużek nie-plużek* ... coś takiego ma ze^mby tylko ... i sie wcho-

Badyle (fot. Jerzy Sierociuk)

dzi mieⁿdzy rzoⁿdki ... i to sie psuje te *badyle* ... (Bur, Fik); *jak zboże jes geⁿste to tam badyla tak nie ma ... jak zboże rzadkie sie uda ... to ... to już tam wszystko rośnie; zielsko ... albo kedyś to badyle mówili* ... (Śwk, WDM); *badyle* ... (Chr); *to badyle* ... (Żyl); *mówiło sie na to zielsko ... badyle ... zielsko* ... (Gol); zob. **chwast, zielsko**.

baniuszka – ‘mala bańka’: *masło to ... jak nie było maśniczek ... to tyko w bańce ... albo w kance tak o! ... każdy chluboł i chluboł i chluboł ... no niedawno ... to można powiedzieć że to jes takie ... takie baniuszki robione spycjalne takie* ... (Śwk).

bark – ‘drażek z twardego drewna zaopatrzony po środku w metalowe ucho z kółkiem, mający po bokach nacięcia umożliwiające zaczepienie części uprząży konia’: to jes to ... co sie zakładało *postronki* ... czy *pasy na koniec barków* ... on był *przyczepiony do sztelwagi* ... miał *pasowanie przycioⁿżone* (!) *do sztelwagi* ... *zaczepiony* ... i za *kónce postronki* ... i to było w tyn sposób robione; *bark* był u *woza* ... u *woza* był *bark* ... i tu sie *pozakładało postronki* ... *pas* tak zwane ... *na koniec barków* ... i już *kónik* ... a *ołoble przywióⁿzane do pasków* ... *paski* były *do chómoⁿta* *przypinane* ... (Grd); *czynność cioⁿgania bron po polu* ... to zależy ... czy o *konia* chodzi ... czy o *cioⁿgnik* ... *jak koniem to ... sie przyczepiało i cioⁿgał* ... *bark* był ... *pas* ... czy *postronki* ... *tak i tak nazywali* ... (Gąs); *to jes ... nie wiem ... albo ołoble ... albo to jes ... bo to i ołoble z boku so ... albo to jest bark*; [co łączy] *wóz z koniem?* ... *to jes bark* ... *orczyk* ... (Żyl); *orczyk* ... albo *bark* ... (Gol); zob. **orc, orczyk**.

barszcz zob. **szary barszcz**.

bat – 1. ‘rodzaj elastycznego drzewca wraz z rzemieniem, zazwyczaj służący do poganiania koni’: *poganiało sie albo dłuższym patykiem ... albo na patyki sie wieszało kawałek rzemyka ... i to sie nazywało bat ...* (Brm, NJm); *bat był do poganiania konia ... dobry gospodarz to nie używał bata ... lejce głównie ...* (WOk, Grd); *bat to sie składa z dwóch części ... biczysko ... to jest taki długi ... dugi (!) proⁿtek ... i u wierzchu tego proⁿtką przyczepiało sie rzemiń taki skórzany ... to był bat ...* (NWr, WDM); *to sie batem go poganiało ... ale przeważnie żeby preⁿdko to sie to batem ...* (Chr); *bat ...* (Śwd, Żył, Goł); *o właśnie ... bat ... z kija i z takiego rzemyka ... skórzanego ... bo on taki cienki ... ale jak to przyłożysz mu ... to ... wiem że ... na zadku u konia to taki nawet ... taki wyskoczył aż ... to taki dosyć dobrze boły (!) ... zależy jak sie uderzy mocno ... to koń to poczuwa (!) ... ja wiem jak to wygloⁿda ... ale ... bat to i bat ... wiem że taki rzemiń jes ze skóry zrobiony ... dłuższy ... umocowany do tego kija ... do takiego; taki cienki rzemyk ze skóry ... umocowany ... i taki zawioⁿzany na tym ... czekaj ... to jes bat ... ale jak to sie nazywa właściwie ... rzemiń ... bat ... ale jak to sie nazywa ten kij cały nie wiem ... tego nie wim ... jak sie nazywa ten kij ... bat to je bat; to lejce ... ale żeby go poganiać ... żeby szybciej jechał ... to bat ... żeby go po prostu uderzyć ... żeby szybciej leciał ... to bat ... ale żeby kierować nim to lejce sie trzyma w reⁿku ... a nie bat ... bat po co? ... jak ... mój ojciec trzymał lejce i krzyczał wio! ... on poleciał i bez bata ...* (Stn); 2. ‘wąski pasek skóry przyczepiany na końcu baciska’: *baci-*

sko ... i na końcu bat ... rzemienny ... (Bur); *do poganiania służył bat ... to był ... na dość gienⁿtkim takim patyku ... rzemiń ... kawałek rzemienia ...* (WOk); *bat był zrobiony ze skóry albo z nici ...* (Fik); *to bat sie nazywał ... żnieⁿte ze skóry tam ...* (Gąs).

bebechy – ‘wszystkie razem wnętrzości świni’: *to nazywały (!) bebechy ...* (Śwk); *bebechy ...* (Grz); zob. **ośrodek**.

beczkowóz – ‘wóz z beczką do przewozu cieczy, tu: gnojówki’: *beczkowozem ...* (Bur).

bela – ‘sprasowana w kształcie walca słoma zebrana na polu’: *zależy gdzie ... u nas nazywajo bele ... kostki ... bele ... kostki to so te mniejsze ... a bele to so te duże ... okroⁿgłe; bela albo słoma sprasowana ...* (Bur, Dąb); *dawniej to sie mendelki zwoziło tak jeszcze koniem ... a późni to traktozem ... ale teraz to kombajny młóco ... od razu ... a później sie prasuje ... belki ... takie kostki ... a teraz to jakies tam okroⁿgłe wielkie bele ... takie te wały ... wałki ...* (SKb); *były kostki i bele ... tam sie inaczy nie mówiło ...* (WPn, WKs); *kostka to kostka ... bela to okroⁿgła ...* (Brz); *bela to jes okroⁿgła ... duża bela ... i to jes sprasowana ...*

Bela (fot. Jerzy Sierociuk)

*a to to jes tyko małe takie ... to nie so snopki ... tyko takie kostki ... takie zbite ... dwa razy zwioⁿzane w takie tafle ... dwa razy zwioⁿzane ... bo jak jeden tyko to óne by sie rozwiⁿzały ... (Grz); kedyś to do stodoły sie kładło ... teraz ... maszynowo bele sie takie robi ... no tyż trzeba do ... do stodoły ... (Chr); kostki ... kciuki lub bele ... (Śwd); to sie mówi kostki ... bele ... (Żyl); i bele ustawia sie według rozmiarów ... czy mniejszo chce bele ... czy wieⁿkszo chce bele ... to według rozmiaru ... (Gol); zob. **belot**, **kciuk**, **kostka**.*

belecza – ‘część grabi, w której są zęby’: *belecza ... (Żyl); zob. **belka**, **kłódka**.*

belka – ‘część grabi, w której są zęby’: *grabie ... z ze^mbamy ... belka z ze^mbamy ... o tak; nawierca otwory w belce ... wbija sie ze^mby ... oszczy sie ... równa ... to sie nazywa belka*

Belka (fot. Paulina Burdon)

*z tymi ... z ze^mbamy ... a tu ... do tego sie wierci otwory na grabie ... i sie ob-sadza ... na grabisko ... (Bur); mówiłam przed chwilo ... belka ... (Fik, Osn, WKs); belka ... i ... i ze^mby ... (WKs); ze^mby ... belka ... (Wdm); belka z ze^mbami ... (Żyl); zob. **belecza**, **kłódka**.*

belkować – ‘zbierać zwłaszcza siano w bele’: *[siano] grabi sie i belkuje ... i zabiera ... (Gąs); zob. **belować**.*

belot – ‘sprasowana w kształcie walca słoma zebrana na polu’: *beloty ... (WKs); kostki to kostki ... normalnie ... a to to rolki ... przeważnie tak ... albo beloty ... jak tam kto ... to zależy gdzie ... w jakiej okolicy ... (Czr); zob. **belka**, **kciuk**, **kostka**.*

belować – ‘zbierać siano lub słomę w bele’: *tak jak dawniej sie robiło ... i na wóz ... do stodoły ... albo do stoga ... a teraz to i so maszyny ... to to prasujo ... belujo ... lub ten ... zbierajo jak nowocześnie na te siano-kiszonke ... (Njm); kosi sie trawe ... kolejno sie rozbija ... ograbia i beluje ... (Osn); zob. **belkować**.*

bena – ‘tylna, płaska część młotka’: *do klepania kosy używamy babki ... to co sie wbija w pieniek ... no i młotka ... no młotek dość ostro zakończony ... wielkości jego nie pokaże panu ... w młotku znowu ... w dużych młotach nazywajo to czub ... ja słyzałem o nazwie ... że to jes fena ... fena ... a ta strona ... ta gładka ... bena ... takie nazwy słyzałem tutaj u mnie w kuźni ... takimi sie operowało; ten płaski bena ... ostra czeⁿs fena ... pewnie jakieś pochodzenie niemieckie ... jak to wytłumaczyć? ... nie wiem ... (Czr); zob. **obuch 1 b**.*

bešta! – ‘zawołanie na konia, żeby poszedł bardziej w prawo’: *bešta! ... nie wim dokładnie ...* (Gol); zob. **dosie!** (**do sie!**), **kse!** (**k se!**) **1**, **kso!** **1**, **odsie!** (**od sie!**) **1**.

bez kolano – ‘byle jak, niedokładnie’: *były jak ... to u nasz (!) sie mówiło tak ... bez kolano ... sie orało; u nasz (!) to sie mówiło że bez kolano orał ... no ...* (SKb).

bezpowałka – ‘byle jaka, niedokładna orka’: *to źle ... to mówie ... bezpowałka taka ... czy omijanie ...* (Gąs).

biały – ‘o zbożu: biała słoma jest znakiem dojrzałości zboża nadającego się do koszenia’: *bo dojrzeje i słoma biała ... zniwa (!) sia mówi ...* (Fik); *jak gotowe do koszenia ... to znaczy białe sie robi w polu ... żółciejoⁿ (!) zboża no to trza już kosić czas ... jak już dojrzałe zboże no to twarde sie robi ... jak już ziarno dojrzałe ... to sie twarde robi ... ziarno ...* (WPn).

bicisko – ‘trzonek, drewniana rękojeść bata’: *bicisko ... i skórzany uźni^{ty} pasek ...* (Grd); zob. **bacisko**, **bicysko**, **biczysko**.

bicysko – ‘trzonek, drewniana rękojeść bata’: *to będzie tak zwane bicysko ... bicysko i ten ... surowiec ...* (NJm, Gąs); *a ta końcówka to był weⁿzełek ... a tu była roⁿczka taka na bicysku zacioⁿgnieⁿta ... a tutaj to była taka ... zwioⁿzane ... żeby nie urwało sie ... trok żeby sie nie urwał ...* (Grz); [bat] z troka ... z bicska ... (Śwd); zob. **bacisko**, **bicisko**, **biczysko**.

biczysko – ‘trzonek, drewniana rękojeść bata’: *bat to sie składa z dwóch*

czeⁿści ... biczysko ... to jest taki długi ... dugi proⁿtek ... i u wierzchu tego proⁿtku przyczepiało sie rzemiń taki skórzany ... to był bat ... (NWr); *biczysko ... albo bacisko nazywały (!) ... rzemiń ...* (WKs); *ale to to chyba biczysko ...* (Gol); zob. **bacisko**, **bicisko**, **biczysko**.

bić – ‘zwłaszcza o świni: zabijać’: *zabiłeś ... tak jak kiedyś ... teraz to już nie bijo ludziska na wsi ... bo to nie tylko rygor ...* (Dąb).

bijak – ‘krótsza część cepów, którą uderzano, młóćąc zboże’: *to tylko bijak uderzał o snopek ... no to takie było młócenie ... takie tylko ... ja innego nie znałam ... tylko tymi cepami ...* (Grz, Grd, Fik, SKb); *cepisko ... to jes cepisko ... a bijak to jes tyn mały ... duży to jes cepisko ... a to był bijak ...* (Grz); *to bijak ... bijak i reⁿkojeść ...* (WDm); *bijak ...* (WKs, Brz, Śwd); [młócili] *no jak ... rozkładali snopki na klepisku ... bijakiem ...* (Żyl); *bijak ... no ... chyba ...* (Gol); zob. **bijok**, **młóczyisko**, **cep**.

Bijak (fot. Jerzy Sierociuk)

bijok – ‘krótsza część cepów, którą uderzano, mlóiąc zboże’: *krótsze to bijok sie nazywał ...* (Śwk); zob. **bijak**, **mlóczyisko**, **cep**.

biodro – ‘część ciała powyżej uda’: *to dlatego ci mówię ... żeby było dobrze kosić ... to ta roⁿczka to powinna być u mnie przy biodrze ... rozumisz? ... powinna być przy biodrze ... i druga zasada ... też nie wiem czy ci powiedzieli? ... jak sie kose obsadzało? ... obsadziło sie kose ... to powinno sie dostać palcem do tego ... do pie^oty i do czuba ... rozumisz? ...* (Dąb); *to zależy ... ja to zawsze stosowałem w ten sposób ... stawałem ... i na wysokość biodra ... inaczy tak pasowało do koszenia ...* (Grd).

bloⁿg – ‘gruba deska, belka, drag’: *na klepiskim źle było późni to robić ... nieraz układali ... kładli bloⁿgi na belki ... i układali na ten eszcze (!) ...* (Grd).

bob – ‘roślina strączkowa o dużych białych nasionach, *Vicia faba maior*’: *marchew ... pitruszka (!) ... por ... seler ... i ci wieⁿcy uprawiano? ... to już fasolka ... groch ... nie uprawiano wieⁿcej ... bob kiedyś był taki podobny ... tylko to był duży ... duże ... ty wieⁿksze te ... stroⁿki były ... bo bu jak fasoly ...* (Grz).

bojać sie – ‘bać się’: *żeby konia utrzymać ... bo jak mocny koń ... bo jak sie bojał ... to bez kelfna nie utrzymałeś konia ...* (Dąb).

boⁿk I – ‘owad składający jaja na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła’: *boⁿki ...* (Brm); *muchy ... komary ... boⁿky ...* (Bur); *no to ... giez ... boⁿki ...*

(Grd); *szkodnik bydła? ... to ... boⁿki ... boⁿki takie były ...* (WPn); *ślepaki ... i boⁿki ...* (WPn); *ślepaki były ... boⁿky ...* (Wks); *no to mówiłm gzy ... boⁿki ...* (Brz); *boⁿki ...* (Krz); *inaczej sie nie nazywały ... tylko boⁿki ... one wchodziły w ciało ... w środek ... i późni trzeba było ich wygniatać ...* (Grz, WDM, Chr); *to siadały i muchy ... ale przyważnie te boⁿki te ... ślepanki te konie gryzły ...* (Chr); *boⁿki ...* (Gol); *take duże muchy ... albo boⁿki ... o! ...* (Stn); zob. **giez**, **gza**, **ślepank**.

boⁿk II – ‘urządzenie, którym kowal rozniecał (zwiększał) ogień’: *to był boⁿk taky ... zrobiony za pomoco roⁿczki na tym ... kole ze^mbatym ... kreⁿcić ... ji ... poprzez to dmuchawe ... był otwór specjalny ... od dołu ... i sie robiło; to specjalny boⁿk był ... i peⁿdził powietrze ...* (Bur).

bont – ‘najwyższa część w stodole, tuż pod dachem, gdzie wkładano siano lub wymłócone snopki słomy’: *bont ...* (NJm); *no stodoła ... stodoła ze słupów ... słupy muszo być ... musi być soⁿsiek ... klepisko ... z jedny strony soⁿsiek ... późni klepisko ... klepisko i soⁿsiek ... później tutaj sie rzucało siano ... jak wysoko ... to na bónt ... za bont ... za bónt trzeba rzucić było ... taki był ... wzdłuż ... od jedny strony do drugij strony ... taki był długi bal ... i to sie mówiło ... za bont trzeba rzucić ...* (Grz); *no ... za bont ... tak ...* (Żył); *soⁿsiek ... i bonty ... z którego sie fajnie skakało salta ... na siano; to za bonty to już pod wierzch ... pod dachem ...* (Gol); zob. **bónt**.

borówka – ‘owoc leśny podobny wielkością do jagody, ale czerwony, także roślina *Vaccinium vitis idaea*’: *no to jes*

borówka ... to so borówki ... brusznice ... borówki w naszym regionie były nazywane ... (Alk); borówka to jes też owoc leśny ... jagodowy taki ... tylko że ... jak dojrzała to nie czarna ... nie granatowa ... tylko czerwona ... (NWr, Osn, WPn); to też taki krzaczek ... który ... so takie jagody podobne do jagód ... tylko czerwone borówki ... (WKs, Brz); borówka to jes ... taka jagoda ... która ma cerwony (!) owoc ... twardy cerwony (!) owoc ... w kształcie tych czarnych jagód ... (Śwk); no wiem ... takie malutkie ma owoce ... kurde! ... borówki ... (Chr); borówka to jes owoc podobny do jagody ... tylko troszke wieⁿkszy ... (Śwd); borówka ... (Bur, Fik, Żyl); ale borówka leśna też jest czerwona ... (Gol); borówki ... (Stn).

boso zob. **na boso**.

bosy – ‘o koniu bez podków’: *bosy ... na boso ... (Brm, Bur, WKs); bosy ... (Krz, Żyl, Gol); oczyścić ... i powyrzynać co niepotrzebne ... bo najgorzej jak nieraz w to strzałke ... jak bosy był koń ... kamiń wszed ... i nie mógł koń chodzić ... bo kamiń tam siedział ... trza było to wyjmac ... (Czr); jes bosy ... (Stn).*

botwina – ‘potrawa, rodzaj zupy, gotowana zazwyczaj z młodych buraków i ich liści’: *jakie warzywa? ... no najczeⁿściej buraki ... z czego potem można zrobić botwine ... (Alk).*

bónt – ‘najwyższa część w stodole, tuż pod dachem, gdzie wkładano wymłócone snopki słomy’: *jeszcze na tych ... bonty nazywały sie ... kładli takie deski na tych belach ... i to nazywały bónt ... (Brm); no stodoła ... stodoła ze słupów ... słupy muszo być ... musi byś*

*soⁿsiek ... klepisko ... z jedny strony soⁿsiek ... późni klepisko ... klepisko i soⁿsiek ... później tutaj sie rzucało siano ... jak wysoko ... to na bónt ... za bont ... za bónt trzeba rzucić było ... taki był ... wzdłuż ... od jedny strony do drugij strony ... taki był długi bal ... i to sie mówiło ... za bont trzeba rzucić ... (Grz); zob. **bont**.*

broda I – ‘pas skoszonej trawy pozostający za kosiarzem’: *broda ... (WDM); zob. **pokos**.*

broda II – ‘niewielki fragment rosnącego zboża pozostawiony podczas żniw w celach rytualnych’: *ale to sie robiło ... rozumisz ... i babe za nogi sie cioⁿgało naokoło kupki ... zawsze to sie zostawiało ... brode ... broda ... to wiecha inaczej ... (Gol); zob. **wiecha II**.*

brona – ‘narzędzie rolnicze mające żelazne bolce, służy do rozbijania grud zaoranej ziemi’: *były brony drewniane ... i teraz so metalowe ... i szeroke ... z koncowymi (!) ze^mbami ostrymi na koncu ... a u góry połoⁿczone so ... szeregowe ... tam ... różnie to wygłoⁿda ... (Bur); brona talerzowa ... wał kardana to tyż do bron należy ... i brony drewniane ... które miały drewniane ramy ... a miały ze^mby metalowe ... wioⁿzane były takim tykem ... wzory take razkiedyś ... to pamieⁿtam ... (NJm); brony jak wygłoⁿdajo ... to so kwadraty ... boⁿdż prostokoⁿty ... i na nich soⁿ (!) ze^mby ... umocowane ... metalowe ... te pierwsze to miały metalowe ze^mby ... a potem już wszystko metalowe ... i w ten sposób cioⁿga sie je ... (WOK); brony były żelazne ... były drywniane ... była tak zwana kolczatka ... z drewa (!) samygo zrobiona ... i była z ze^mbami żelaznymi*

Brona (fot. Jerzy Sierociuk)

brona ... a późni były same żelazne bronny już produkowane ... które ludzie kupowali ... to już ... w tej było dobrze ... to sie wlokło ... tak zwane wleczyńie (!) ... (Grd); bronny so tak ... w zależności co sie bronuje ... bo ... to były bronny letkie ... i były bronny cieⁿżkie ... jak chodziło o ... żeby coś przegrabić tylko delikatnie zboże ... to letkie bronny ... ale natomiast żeby rozbić były no to cieⁿżkie bronny ... i bronny też składały sie z czeⁿści ... jedne były szerokie na dwa ... dwie bronny ... na trzy bronny ... nawet na cztery bronny ... (NWtr); bronny główne ... czyli uprawne ... i bronny posiewne ... (Osn, Brz, Śwk); i drewniane były ... tyko ze^mby sie nabijało ... drewniane bronny ... późni żelazne bronny robili ... lekie (!) ... późni cieⁿżkie ... (Czr); brona to była duża brona ... drewniana ... a bronki to były żelazne ... (Grz); bronny to so cieⁿżkie ... a bronki to so lekkie ... (WDM); **a. lekkie:** cieⁿżkie bronny po "órcie ... a lekke bronny po zasianiu ... zboża ... (Bur); lekkie

używane były po siewach ... lekkie bronny ... (WOk); **b. cieⁿżkie:** znaczy ... lekkie to bronki ... a bronny to cieⁿżkie raczyj ... (Gol); na takie cieⁿższe ziemie to były cieⁿższe kiedyś bronny ... (Brm); do rozbijania pola służyły bronny cieⁿżkie ... były bardziej masywne ... po prostu cieⁿżkie ... sama nazwa ... i było ich kilka ... a lekkie używane były po siewach ... lekkie bronny ... (WOk); to so cieⁿżkie co sie po orce bronuje ... a lekkie to po zbożu ... posiewne bronny ... (Żyl); **c. posiewne:** bronny cieⁿżkie i lekkie ... a niktórzy mówili posiewne ... czyli po sianiu ... na lekkie sie mówiło posiewne ... (Gol); takie posiewne to już lżejsze bronny trochę były ... (Brm); bronny po zaoranym polu ... i bronny posiewne ... czyli po zasianiu ... (Osn); bronowanie letkimi bronami ... posiewnymi ... (WKs); lekie (!) bronny służyły do ... zasianego zboża ... do po siewie zabronować ... leciutkimy bronkami ładnie równiutko zbronować ... a cieⁿżkie bronny do ... po tyj orce pobronować ... pyrzy powyrywać ... to były ... do pyrzy to przeważnie drewniana ta brona była ... bo ona ... takim ... prostoko^t był ... i w jednym rogu tego końca (!) były ... jak koń cioⁿgnół (!) ... to tak ... ona tak chodziła ... i dobrze pyrz wyrywało ... (Czr); bronny lekkie i cieⁿżkie ... i nieraz na bronny lekkie mówiły (!) bronny posiewne ... (Śwd); to so cieⁿżkie co sie po orce bronuje ... a lekkie to po zbożu ... posiewne bronny ... (Żyl); bronny ... cieⁿżkie i lekkie ... a niktórzy mówili posiewne ... czyli po sianiu ... na lekkie sie mówiło posiewne ... (Gol); lekkie to bronki ... a bronny to cieⁿżkie raczyj ... (Gol); **d. późniwne:** bronny posiewne i późniwne ... (Brm); **e. włóczne:** bronny cieⁿżkie ... no i soⁿ (!) ... włóczne ... lekke ... (WKs).

bronka – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: *kiedyś to były tam ... janka ... bronka ... almy ... dawniejsze ... a teraz to tych nazw to nie wiem ... (Chr); a kiedyś to były dawniej ... alma ... bronka ... jeszcze takie różne ... to-ż pozapomniałam ... (WKs).*

bronki – ‘lekkie brony stosowane zazwyczaj po zasiewie’: *bronki so lekkie... a brony so ciężkie ... (Bur, Gol); bronki to były posiewne ... (NJm); brony to były ciężkie ... a bronki takie lekkie ... (WOk); bronki to były te lekkie bronki ... brony ... a ciężkie to były brony ... ciężkie ... (NWr); bronki to były mniejsze ... do konia ... a brony to były do cioⁿgnika ... (WPn); bronki to so lekkie ... a brony to ciężkie nazywały (!) ... (WKs); bronki so lżejsze ... brony cięższe ... (Brz); bronki to so lekkie (!) takie ... posiewne ... po zasianiu ... a gły^mbokie to ... a te so do skib ... do bronowania pod zasiew tak ... (Gąs); bronki to so takie lekkie ... tak do zboża ... a brony to takie cięższe ... żeby te bryły rozdarły ... to brony takie so ... a bronki to takie lekkie so ... (Śwk); brona to była duża brona ... drewniana ... a bronki to były żelazne ... (Grz); brony to so ciężkie ... a bronki to so lekkie ... (WDM); bronki to były ... cztery bronki małe ... ewentualnie trzy ... i to były lekkie bronki ...*

Bronki (fot. Monika Pieniak)

a brony składały się z dwóch sztuk (!) ... i sztelwagi ... i były ciężkie ... (Śwd); lekkie to bronki ... a brony to ciężkie raczyj ... (Gol).

bronować – ‘ciągać po polu brony w celu rozbicia grud’: *wzdłuż i na poprzek ... jak lepi bronować to i na poprzek się jeszcze chodziło ... jak szersze pole ... tak jak końmi ... (Brm); można było bronować wzdłuż ... jak się orało ... można było bronować na poprzek ... (NJm); w poprzyk ... wzdłuż ... jak kto chce ... szerokie pole to i w poprzek się bronuje ... jak w dłuż (!) ... zależy ... jak trzeba zrównać pole to i w poprzek i nieraz bronowali ... (Śwk); prosto ... wzdłuż pola ... z tutaj w poprzek pola ... na samym poczoⁿtku pola się w poprzek bronuje ... i na samym końcu w poprzek ... (Grz); zob. **włóczyć, wlec, zawlec**.*

bronowanie – ‘ciąganie po polu brony w celu rozbicia grud’: *bronowanie lekimy (!) bronamy ... (Bur, Gol, Brz); bronowanie ... inaczej się nie nazywało ... (Chr); zob. **razowanie**.*

bróg – ‘stałe pomieszczenie do przechowywania siana, o prostej konstrukcji, zbudowane z czterech słupów i dachu’: *bróg to so cztery słupy ... z dachem ... cztery słupy ... no i normalny dach kopertowy ... (NJm); bróg ... cztery słupy ... tylko że to już było ... przypuszczalnie kwadrat ... no bo brogi to kwadrat ... to jest słup ... w każdym słupie były dziury powiercone ... na to był dach ... była ... ramie zrobione ... jak ... no ... te dziesięć centymetry przypuszczalnie szersze ... na to były takie ... no ... z droⁿżczynów zrobione ... i to już było poszyte słomo ... bróg ... i hak ... to co mówię ...*

Bróg (fot. Jerzy Sierociuk)

w droⁿgach były dziury ... i bolce się wkładało metalowe czy drywniane ... w to ... jak miał ktoś metalowe to metalowe ... jak nie ... to przeważnie jałowiec czy dy^mbina ... w te dziury wtykali ... i podnosili ... dach był ruchomy; do brogów to siano ... no to już ... kto już miał małe stodoły ... tylko brogi to już były na kilka lat ... stóg to był ... co roku musieli go ... to tu ... to tu ... przewozili te stogowiska ... albo drugie ... a brogi to już kilka lat stałe ... (Dąb); bróg ... jes to składowanie siana ... w czterech rozmieszczonych palach drewnianych ... a nastę^mpie zadaszone ... (Osn); [bróg?] no to jes do składania siana ... to kołki ... takie słupki się wbija ... i taki dach podnoszony (!) ... (Brz); brogi no to już było co innego ... to już było zadaszenie ... to był dach kopertowy tak zwany ...

cztery droⁿgi ... i to był tak podnoszony ... (Czr); bróg to jes taka ... zadaszony taki ... na czterech słupach ... i dach robiony ... no i niektórzy ... jak kto miał deski to deskami obity ... a nie miał desek to po prostu ... tak jak stóg ... tylko nie okroⁿgly ... tylko pod sam dach nakładzono ... nakładzono siana ... (Grz); bróg to jes ten co ... tyż można siano składać ... tyko że to jes tak jak ... z czterech czyⁿści się robi ... obity deskami do połowy ... i drugie dach zrobiony ... i to takie jes wejście ... żeby tam siano wrzucać ... (Chr); bróg? ... bróg to jes coś podobnego do stodoły ... tylko miało zadaszenie ... i z dwóch stron ściany ... drewniane ... (Śwd); bróg to jes take coś ... co ma cztery kołki ... i ma dach ruchomy ... jak siana ubywa to dach się opuszcza ... (Żyl).

bruzda – ‘wglębiecie pozostające za plugiem podczas orania’: *to jes bruzda ... (Brm); wglęmbienie to bruzda ... kćóro szed rolnik ... (WOk, Grd, SKb); zagón to jes woⁿski kawalek pola ... z bruzdami ... (Osn, WKS, Brz, Gąs, Śwk); od śródka? ... zorywka ... bo sie zoruje ... zorywka ... a od miedzy ... jak bruzda na śródku ... to rozorywka ... (Grz, WDM); bruzda ... (Chr, Śwd, Żyl, Gol, Stn).*

brzecht – ‘rodzaj kaluży z rzadkim blo-tem’: *bajoro ... brzecht ... bo to sie zara i błoto zrobiło ... robi sie brzecht ... (Grd).*

brzemionko – ‘niewielka garść zboża, z kćórego robiono powróślo’: *to powróślo bylo z żyta ... szło sie kawalek ... brzemionko sie brało tego żyta ... i tym sie wioⁿzało ... (Grz).*

brzezina – ‘gałęzie brzozy’: *przeważnie brzozowe ... bo u nas ... były i inne rzeczy ... ja spotykałem miotły lepsze jak brzezina ... bo brzezina sie wyłamywała ... a spotykałem miotły ... kćóre naprawde były długotrwałe ... ale już u nasz (!) tego ... to u nas nie rosło ... (Grd).*

budować – ‘tu: splatać, formować, składać’: *z czego wianki budujo (!) na Boże Ciało? ... wianki tego dnia ... nie wim jak oni sie tam nazywajo ... (Grd); zob. wić.*

buks – ‘centralna drewniana część koła drewnianego wozu’: *w śródku buksa ... późni jes taka oprawa drewniana ... na tym so zabite ... kowal kuje na to take okucia ... późni so te ... sceble (!) ... i w kćóńcówce nacioⁿga na koło ... kowal nacioⁿga na koło obreⁿcz ...*

i w śródku jes buks ... specjalnie były take ... tam właśnie w ten sposób [demonstruje] ... to sie wbijało w to ... w te drewniane ... tam dzie teraz so łożyska ... i to wszystko ... to było ... dawniej był buks ... wbijany tak ... do połowy tego ... na kćóńcu osi był albo zakroⁿcany taki ten ... na gwint ... i boleć taki wbijany był w oś ... z otworem w osi ... żeby to koło nie spadło ... jak było starocie to i spadło ... a gwóz (!) wyszed i wóz leci ... no było różnie to tam ... (Bur); była obreⁿcz żelazna ... i drewniany sprychy ... na koło ... buks to sie nazywał ... i w ten buks sprychy były wbijane ... (Grz).

bulwa – ‘zazwyczaj podziemna część rośliny o kulistym kształcie, duży kartofel’: *maciora ... taka już ni do użytku ... taka ... bulwa stara ... (Brz); z bulwy wyrasta krzak ... z ziemniaka ... a nie maciora? ... nie wim jak to sie nazywa ... (Gąs); no to już stary ziemniak ... no to bulwa ... bo sadzeniak to małutkie so sadzeniaki ... a to bulwa; warzywa sie przechowywało w piwnicy ... jak kćós miał kwiatki w bulwach to tam przechowywał ... nawet weki ... sćoiki te wszystkie to sie w piwnicy przechowywało ... (Grz); bulwa ... (Gol); łydygi ... albo stare te bulwy ... ta bulwa stara ... kćóra trzymała sie jeszcze tej łydygi ... to młode kartofle sie ... wiesz ... sie obrywało ... to z łydygo staro ... te bulwe trza było wyrzucić ... (Stn).*

burek – ‘płócienny pojemnik na ziarno wykorzystywany przy ręcznym siewie zboża’: *to to były takie te ... i wiadrem można było ... i takie coś miały (!) na tych plecach niektóre ... ale tata przeważnie siał burkiem takim ... o! ... burek sie nazywał ... Iniany taki ... (Chr).*

bydleⁿcy – ‘pochodzący od bydła, mający związek z bydłem’: *bydleⁿcy ...* (Gaś, Żył, Gol); *gnój spod krów? ... jak to sie mówi ... jakieś łajno? ... czy coś ... to jes gnój w takich plackach jak to mówio ... krowie łajno ... ja nie wiem jak to sie mówi ... ale tak słyszałam ... że ... weź na widły ... przy- najmni tatuś tak mówił ... weź na widły te łajna ... odrzuć ... o! ... a to gnój jaki? ... jakiś ... krowi ... bydleⁿcy pewnie ... o! ... bo sie nazywa obornik ... czy tam gnój czy obornik ... świński ... koński ... no i bydleⁿcy; ze skóry cieⁿty taki ... ale z jakij to skóry ... czy ze skóry bydleⁿcej ... czy to ze skóry ... no ... świńskiej ... czy jakiej ... to nie wiem ... z czego to ... właściwie z jakiej to skóry jes ...* (Stn).

bylyca – ‘bylica pospolita (*Artemisia vulgaris* L.), roślina zielona wykorzystywana często do robienia mioteł’: *z bylycy ...* (Dąb).

bzura – ‘odmiana kartofli’: *jes tych odmian bardzo dużo ... takie najpopularniejsze to były białe amerykany kiedyś ... w tej chwili to jes bzura ...*

Bylyca (fot. Jerzy Sierociuk)

bardzo skrobiowa ... bo to zależało od skrobi ... od tego na co te ziemniaki były ... jeżeli były na pasze dla zwierzoⁿt to mogły być mniej skrobiowe ... jeżeli to były na ... na pyzy ... czy odstawiane na moⁿke ziemniaczano ... to wtedy potrzebne były wysokoskrobiowe zimniaki ... (Żył).

C

cep – 1. ‘dawne narzędzie do mlócenia; składał się z bijaka i dzierzaka, łączyła je **goⁿzewka**: *mlócił cepem ... mlócili chłopcy ... ale ... jak to nazwać? ...* (Bur); *to si układało równo snopek ... rozwioⁿzywało sie snopek ... i sie mlóciło ... cepem ...* (WPn, Brz); [mówili] *cepy ... cep ... cepy ... różnie ...* (WDM); *cepem sie też móciło (!) ... to był prosty ... prosta była maszyna ... to cepem sie mlóciło ... a później jeszcze te targanki ... to niektóre miały (!) te bogacze i targanki ...* (Chr); [mlócili] *albo cepem ... albo maszyno ...* (Gol); *cep sie składał z dwóch częⁿści ... dwa kije połoⁿczone ... takim ... to ja nie wiem ... takim grubym chyba sznurkiem ... i za jeden sie trzymało ... a drugim sie tym waliło ... w te zboże ... o! ...* (Stn); zob. **cepy**; 2. ‘krótsza część cepów, którą uderzano, mlóiąc zboże’: *a to ... bijak ... to inaczy cep ...* (Bur); zob. **bijak, bijok, mlóczyisko**.

cepiarz – ‘ten, kto mlóci cepem’: *cepiarz ... no ...* (SKb); *cepiarz ...* (WKs); zob. **cepownik, mlócarz 2, mlóciarz mlóckarz**.

cepisko – ‘dłuższa część cepa, którą trzymano w rękę w czasie mlócenia’: *cepisko ... to jes cepisko ... a bijak to jes tyn mały ... duży to jes cepisko ... a to był bijak ...* (Grz); zob. **dzierzak, reⁿkojeś, reⁿkojeść**.

cepownik – ‘ten, kto mlóci cepem’: *cepownik ...* (Gol); zob. **cepiarz, mlócarz 2, mlóciarz, mlóckarz**.

cepy – tylko lm. ‘dawne narzędzie do mlócenia; składały się z bijaka i dzierzaka, łączyła je **goⁿzewka**: *mlóciły cepamy ...* (Brz, Bur, Fik, SKb, WKs); *no i cepami sie mlóciło ... a jakie konkretne? ... oj tam! ... jak było wieⁿcy chłopów to ich dwóch (!) stawało ... wiesz ... i mlócili (!) ... tak lup lup ... tup lup ... to tak mlócili (!) na jednej stronie ... bo to sie rozpościerało ... to zboże ... snopyk rozwioⁿzywało ... rozpościerało ... wymłóciły (!) na jednej stronie ... przekreⁿcały (!) na druge stronie ... wymłóciły (!) ... i później sie przetrzoⁿchało ... wioⁿzało peⁿczki ... słome ... a zboże znouż sie do wiania zgarniało ...* (Śwk); *kiedyś to*

Cepy (fot. Jerzy Sierociuk)

*były maszyny targanki ... a wcześniej były cepy ... cepami sie młóciło ... (Grz); [mówili] cepy ... cep ... cepy ... różnie ... (WDM); cepy ... (Chr); [mlóci] cepami ... kładli na ziemię cze^os zboża ... i takie były ... ten ... dwa trzonki zło^onczone ... jedyn dłuższy ... drugi mniejszy ... i tym mniejszym walyły (!) ... tak o! ... (Gol); zob. **cep**.*

chachłusek – ‘mieszkaniec pogranicza polsko-ukraińskiego’: *to już wtedy nie było podogonia ... nie było nic ... tylko zakładałeś duże ... i ten chomo^ot ... tak jak u tych chachłusków sie jeździło ... rozumiesz ... to był całkowicie inny chomo^ot ... (Dąb); zob. **chachłuszek**.*

chachłuszek – ‘mieszkaniec pogranicza polsko-ukraińskiego’: *ja nie słyszałem ... u nasz tu tutaj nie ma ... to może od tych chachłuszków (!) wie^ocy przyszło ... (Dąb); zob. **chachłusek**.*

chałatajstwo – ‘ogólnie o grupie niezbyt grzecznych (młodych) ludzi’: *to nieraz jak takie dzieci były ... to za moi pami^oci (!) ... jak sie kedyś szło do sklepu (!) ... to tyko był dom dziej (!) jes sklep (!) ... a tam taki był dziadek dalij ... to było wszystko jego ... i miał taki sad ... no to ... wiesz ... krowy ... dzieci były małe to tak na jabka leciały ... takie chałatajstwo ... (Śwk).*

chlew – ‘budynek gospodarczy, w którym przebywają świnie’: *to jes chlewnia ... chlew ... chlewnia przeważnie ... (Alk); w chlewie ... (Brm, Bur); chlew ... takie pomieszczenie dzie so świnie to jes chlew ... i chlew podzielony był zwykle na zagrody takie mniejsze ... dzie były trzymane zróżnicowane wiekiem świnki ... prosiaczki osobno ... takie opasy osobno ... (WOk, Osn); chlew dla*

*świń ... w którym sie trzyma świnie ... (WkS); świnie ... kury w chlewie przebywały razem ... króle ... (Brz); no to chlew to dla świń ... (Krz, Śwk); jak sie nazywa? ... obora na krowy ... na świnie chlew ... na kury zagroda ... a na konie to stajnia ... (Grz); chlew to w którym świnie przebywajo ... (Chr); chlew? ... chlew to jes tam dzie sie trzyma świnie ... (Śwd); chlew ... (Żyl); chlew ... pomieszczenie na świnie ... (Gol); chlew ... dla świń ... (Stn); zob. **chlewnia, chliw, chlywnia, świniarnia**.*

chlewek – ‘niewielki chlew’: *chlewek ... (WkS); zob. **chlewik**.*

chlewik – ‘niewielki chlew’: *może być chlewik ... bo jak to inaczy może być? ... (Bur); kilka sztuk tam było tych zwierz^ot ... to chlewik ... (WOk, WPn, Brz); chlewik ... (Grz, Śwd, Żyl, Gol); chlewik ... mały chlew albo chlewik ... (Stn); zob. **chlewek**.*

chlewnia – ‘budynek gospodarczy, w którym przebywają świnie’: *to jes chlewnia ... chlew ... chlewnia przeważnie ... (Alk, Bur, WPn, Gąs); chlewnia ... obora ... (WDM); chlewnia ... (Chr, Gol, Stn); no ... świnie raczyj so ... świnie so w chlewni ... (Śwd); zob. **chlew, chliw, chlywnia, świniarnia**.*

chliw – ‘budynek gospodarczy, w którym przebywają świnie’: *nie bardzo gospodarz chciał w ten sposób sprzedawać ... wolał inaczyj ... ale sprzedawali i z chliwa ... sprzedawali ... (Grd); zob. **chlew, chlewnia, chlywnia, świniarnia**.*

chlubać – ‘przelewać ciecz w zamkniętym naczyniu, potrząsając nim’: *masło to ... jak nie było maśniczek ... to tyko*

w bańce ... albo w kance tak o! ...
każdy chluboł i chluboł i chluboł ... no
niedawno ... to można powiedzieć że
to jes takie ... takie baniuški robione
spycjalne takie ... (Śwk).

chlywnia – ‘budynek gospodarczy,
w którym przebywają świnie’: *chlyw-
nia* ... (Brz); zob. **chlew, chlewnia, chliw,
świniarnia**.

chmielowina – ‘zielona nadziemna część
zwłaszcza krzaka kartofli’: *chmielowina*
*no to to wszystko ... to już takie ziel-
sko ... i ta ogozina ... to już jes chmielo-
wina nazywano ...* (Grz); *no to właśnie ta
chmielowina ... była nad krzakami ... nad
ziemio ...* (Grz); zob. **kartoflisko 2, leⁿty,
łoboda, łozina, macina, nać 2, ogozina**.

chochobel – ‘jeden z dwu drewnianych
dragów równoległych względem konia,
umożliwiających ciągnięcie wozu’: *to
o to chodziło ... chochobel chyba ...*
(Gol); zob. **chołobel, chołoble, choo-
ble, hołoble, loble, oble, olobel, olobla,
ołoble, oobel**.

chołobel – ‘jeden z dwu drewnianych
dragów równoległych względem konia,
umożliwiających ciągnięcie wozu’:
ołobel ... to był chołobel ... (Grz);
zob. **chochobel, chołoble, chooble, ho-
łoble, loble, oble, olobel, olobla, ołoble,
oobel**.

chołoble – ‘dwa drewniane dragi równo-
ległe względem konia, umożliwiające
ciągnięcie wozu’: *chodziło o chołoble
albo dyszel ...* (Alk); zob. **chochobel,
chołobel, chooble, hołoble, loble, oble,
olobel, olobla, ołoble, oobel**.

chomoⁿt – ‘drewniana część uprzęży
wkładana koniowi na szyję’: *cho-*

moⁿt ... (Brm); *chomoⁿty były przeważ-
nie ... chomoⁿt ... bo byli (!) i tak jak
pan mówi pasy ... że tu na piersi miał
pasy ... a chomoⁿta nie miał ...* (Grd);
zakładało sie chomoⁿt na niego ...
(WPn); *konia sie wprowadzało mieⁿ-
dzy hołoble ... przyczepiało sie ... na
paski ... te hołoble z jedny strony na
pasek ... z drugi strony na pasek ...
a z tyłu przy zadzie ... był orczyk ...
i musiały być łańcuszki od chomoⁿtu ...
przyczepione do tego orczyka ... i do-
piero można było konia ... koń musiał
mieć lejce ... i można było już wtedy
konia prowadzić ... przy wozie ...*
(Grz); *wprowadzało sie konia mieⁿ-
dzy ołoble ... ołoble sie podnosiło ...
przyczypiało (!) sie do chomoⁿta za po-
moco pasków ... i do orcza za pomoco
pasów albo łańcuszków ...* (WDm);
*chomoⁿt jes ... kantar jes ... i wkłada sie
mieⁿdzy górno a dolno szczeⁿke takie
metalowe ... to kielzno tak zwane ...
u nas sie z dwóch metalowych takich
preⁿtów połoⁿczonych ze sobo ... i na*

Chomoⁿt (krakowiak) (fot. Jerzy Sierociuk)

koncu (!) kółka so metalowe ... wkłada sie ... i sie zapina z drugi strony do kantaru ... i już on nie wypluje tego ... (Gol); uprzó^z (!) to jes cały ten chomoⁿt ... przy chomoⁿcie umocowane ... najpierw sie nakłada na łeb ... tutaj na szyje ... chomoⁿt ... i od chomoⁿta leco lejce z tyłu ... żeby kierować tym koniem ... uzda mi sie zdaje ... to sie wkłada ... czekaj ... kantar ... (Stn); zob. **chomoⁿt, chomóⁿt**.

chomoⁿto – ‘drewniana część uprzęży wkładana koniowi na szyję’: za-przeⁿgało sie konia ... zakładało sie kantar najpierw ... żeby nie uciek ... z kielznie (!) ... zakładało sie późni chomoⁿto na szyje ... a potem przypinało sieⁿ (!) lejce ... nastę^mpnie do chomoⁿta były ... uszyty był pas ... sieⁿgajoⁿcy do ogona ... nazywano podogonie ... jeszcze były take pasy ... albo łańcu-chy ... doczepiane do orczyka ... lub sztelwagi ... i orczyk był do woza przy-czepiany ... (Wks); założyć chomoⁿto mu ... albo w uprzó^z go ... (Gol); zob. **chomoⁿt, chomóⁿt**.

chomóⁿt – ‘drewniana część uprzęży wkładana koniowi na szyję’: założenie chomóⁿta ... i w ogóle to ... specjalna nazwa? ... oporzóⁿdzenie ... tak by powiedzieć ... oporzóⁿdzić konia ... (Bur); zanim weszły te krakowiaki ... to nich (!) nie jeździł inaczej ... tylko wszyscy jeździli w tych dułach ... jak widzisz ... to jest ... w ogóle nie tajem-nica ... w tych dułach to już jeździli ... już i potym ... jak te chomóⁿty nasta-wały ... to zaczęły te krakowiaki ... jak weszły gumowce ... to już jak lepszy gospodarz ... to już kupywał chomóⁿt krakowiak ... podogonie ... te obla-dry ... wszystko ... i już koń chodził w obladrach ... w tym ... a te take ...

nieduśky (!) ... to jeździły w tych dułach ... no bo te krakowiaki były tak samo droge jak to wszystko ... (Dąb); kantar na łeb ... chomóⁿt na szyje ... i do woza ... (Grd); zaprzeⁿganie ... do wożu? ... tak jak u nas ... jak już po założeniu chomóⁿta ... stawiało sie go pod wóz ... mieⁿdzy oble ... (Gol); zob. **chomoⁿt, chomóⁿt**.

chooble – ‘dwa drewniane drągi rów-nolegle względem konia, umożliwia-jące ciągnięcie wożu’: dwa konie to jes dyszel ... nie ma choobli ... (Gol); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, cho-łobel, hołoble, loble, oble, ołobel, ołobla, ołoble, oobel**.

choszczka – ‘chwast, skrzyp polny, *Equi-setum arvense* L.’: oset ... rumian ... chaber ... mlecz ... ta choszczka to skrzyp polny ... bylica ... bardzo dużo ... (Żyl).

chrapa – ‘dolna część wargi konia’: kielzno sie pocioⁿgneło ... lejcamy do ... do tego ... przy tych chrapach ... i wtedy sie zatrzyma koń ... (Grz).

chrostanie – ‘uderzenie bijakiem podczas mlócenia zboża cepem’: to nazywało sie chrostanie ... [jak sie nazywało?] krostanie ... to sie rozsu-wało ... (Brz); zob. **krostanie**.

chtós – ‘ktoś’: jak chtós nie miał pare kóni ... to były ołoble ... nie było barka ... tyko ołoble były ... to bark tyż był ... (Grd); a jak chtós miał pomoc-nika to i pasy robiła ... (Śwk).

chudy – 1. ‘o zbożu: gorszej jakości’: wiejkam (!) leciało dobre zboze (!) ... a drugam (!) chude ... (Fik); zob. **poślad**; 2. ‘o gnoju: mniej treściwy’: no to sie

zaorało ... obornik sie najpierw dało ... późni sie zaorało ... przeważnie obornik był chudy ... bo był ciepły ... i taki wie^ocej miał azotu ... no to ... późni obornik ... i sie go worało ... (WPn).

chwast – najczęściej w lm. **chwasty**

‘zbędna roślina w uprawach’: to soⁿ (!) chwasty ... (Alk); chwasty ... to u ciebie tak mówio ... a ty tygo nie napises (!) ... (Fik); chwasty czy zielsko to samo ... no to dziś to chwasty wie^ocy sie mówi na te ... na te inne ... co wystają wysoko ... a zielsko to takie wie^ocej sie płazi ... a chwasty to wie^ocej takie wysokie ... różne te osty nie-osty ... to to chwasty so dla mnie ... (WPn, Brz, Gąs); no to zielsko ... to samo ... tylko inaczej nazwane ... chwast a zielsko to jes to samo; teraz chwasty ... kiedyś było zielsko ... a teraz chwasty ... (Grz); chwasty ... (WDM, Żył); teraz kosy sie używa tylko do chwastów ty^mpienia ... takich ... o wiesz ... przy zagrodach dzieś ... i koo domu ... koo ten ... koo zagrody ... (Gol); zależy gdzie ... na wsi to zielsko ... w mieście chwasty ... na działkach ... takich wiesz ... w mieście ... ogródkowych ... to raczyj chwasty mówio ... (Stn); zob. **badyle**, **zielsko**.

chwot – ‘choroba koni objawiająca się sztywnieniem nóg’: może dostać chwot ... (Brm); zob. **ochwat**.

chwytacz – ‘lejkowata metalowa część narzędzi umożliwiająca ich obsadzenie’: ucho ... lub chwytacz ... (Osn); zob. **chwytak**, **ucho I 1**.

chwytak – ‘lejkowata metalowa część narzędzi umożliwiająca ich obsadzenie’: ucho ... czyli chwytak ... (Osn); zob. **chwytacz**, **ucho I 1**.

chyzo – ‘szybko’: chyzo ... no to preⁿdko ... (Fik); to tak jak sie mówiło kiedyś (!) ... i teraz ... to starsi ludzie mówio chyzo ... nieraz ktoś ... czy wołała matka ... no chodź chyzy! ... (Śwk); chyzo ... (Gol); zob. **chyzo**.

chyzo – ‘szybko’: chyzo ... (Alk); chyzo ... to też szybko ... (Bur); ale chyzy ... chyzo leci ... chyzy taki preⁿdki ... (Chr); chyzy ... chyzo ... to mówili kiedyś na takich ludzi ... co biegiem wszystko robili ... poganiiali innych ... ni mieli czasu postać z soⁿsiadem ... tam zaminić dwa słowa ... tylko biegli coś robić ... na takich ludzi mówili chyzy ... albo chyzo robili wszystko ... (Śwd); zob. **chyzo**.

chyzy – ‘szybki’: chyzy ... (Bur); znaczy że jest preⁿdki ... chyzy ... to preⁿdko ... chyzo ... preⁿdko ... (WPn); chyzy to jes szybki ... (Gąs); ale chyzy ... chyzo leci ... chyzy taki preⁿdki ... (Chr); chyzy ... chyzo ... to mówili kiedyś na takich ludzi ... co biegiem wszystko robili ... poganiiali innych ... ni mieli czasu postać z soⁿsiadem ... tam zaminić dwa słowa ... tylko biegli coś robić ... na takich ludzi mówili chyzy ... albo chyzo robili wszystko ... (Śwd).

cieⁿgno – ‘część anatomiczna nogi świni, ścięgno’: no to ... wieszalo sie za tylne nogi ... przycinało sie ... przycina sie ... tu przed kopytami ... tak żeby cieⁿgna ... za cieⁿgna wbić hak ... i tak zwany kry^mpulec sie wkładało ... i sie ... za tyn kry^mpulec lynko (!) do góry ... czy łancuchami (!) ... (Gol).

ciⁿżkie dudy – ‘wątroba’: to była wóⁿtroba ... letkie dudy i ciⁿżkie dudy ... letkie ... cieⁿżkie ... (Grd); zob. **dudki**, **dudy**, **letkie dudy**.

citki – ‘zesmażone małe kawałki słoniny lub sadła, skwarki’: *skwarki to so rozdronbione czoⁿstki słoniny ... sadła ... sadła bydleⁿcego ... foju ... kawałeczki takie drobne to skwareczki ... albo citki sie nazywało ...* (NW^r).

cybula – ‘roślina warzywna mająca korzeń o ostrym smaku; cebula, *Allium cepa*’: *dymke sie sadzi ... żeby była cybula ...* (Grz); *marchew ... szczypior ... rzodkiewka ... sałata ... pietruszka ... no i ogórek ... cybula ... takie podstawowe warzywa ... w ogródkach sie posadziło ...* (Stn).

czarnucha – ‘zupa, do której gotowania używa się kawałków mięsa pozostałych po dzieleniu tuszy świni; zazwyczaj gotowana na wywarze z buraków z dodatkiem świeżej krwi’: *czarnucha tak zwana ...* (Brz); zob. **czernina**, **jucha II**, **szary barszcz**.

czernina – ‘zupa, do której gotowania używa się kawałków mięsa pozostałych po dzieleniu tuszy świni; zazwyczaj gotowana na wywarze z buraków z dodatkiem świeżej krwi’: *szary barszcz sie gotuje wtedy jak sie swinie zabije ... stawia sie wode ... stawia sie dudki ... kości kawałek ... później to sie ugotuje ... dodaje sie kawałek woⁿtroby ... później sie krew miesza razem ... kawałek chleba ... rzuci chleba ... to sie razem roztrzepuje ... dolewa sie troche ciepłej wody ... żeby sie nie zwarzyło ... i dolewa sie do barszczu ... i to sie zagotuje ... przynajmij pietnaście minut ... i jes szary barszcz ... znaczty czernina; świński ogon wykorzystywano do salcesonu ... do kaszanki ... do barszczu czerwonego ... do tyj czerniny ...* (Grz); zob. **czarnucha**, **jucha II**, **szary barszcz**.

czesać – ‘tu: układać, prostować włosy grzebieniem’: *takie długie włosy to grzywe konie miały ... musiały być one czesane też ...* (WOk).

czterozem^bny – ‘mający cztery zęby’: *widły ... gnój to najlepiej trzoⁿs widłami czterozem^bnyymi ... bo trzyzem^bne to soⁿ (!) do kładzinia (!) siana ... snopków ... siana ... natomiast gnój najlepiej trzoⁿs widłami czterozem^bnyymi ...* (NW^r).

czub – **1.** ‘najdalej od kosiska oddalona metalowa część kosy’: *no z czego kosa sie składa ... tu jes czub prowadzoⁿcy ... a tu jes ta kosa ... tu usztywnienie tego ... żeby sie nie wyginała ...* (Gol); *zakładało sie cało kose z kosi-kiem na ... z koso obsadzono ... na ramie ... kosa sie tam mocno nie ... tam nie mocowało ... i wtedy reⁿko badałeś ... czub i pieⁿta musiały grać z sobo ... i wtedy dopier fastryga ... mocno sie jo fastrygowało ...* (NJm, Dąb); *no czub kosy ... koncówka (!) kosy ...* (SKb); *czub ...* (WKs); *czub kosy ...* (Gąs); *poszczerbić ... bo w kamienie ... zamiast kosić zboże to trafiał w kamienie ... w pole ... czubem ... i poszczerbił ... trzeba było naprawić ... klepać ...* (Grz); *kosa jes zbudowana z ... żoⁿdła ... czuba ... pieⁿtki ... i nie wiem jak sie nazywa ta czeⁿs co była przymocowana do kosiska ...* (Śwd); *no z czego sie składa ... tu jes czub prowadzoⁿcy ... a tu jes ta kosa ... tu usztywnienie tego ... żeby sie nie wyginała ...* (Gol); zob. **czubek**; **2.** ‘spiczasto zakończona część młotka’: *do klepania kosy używamy babki ... to co sie wbija w pieniek ... no i młotka ... no młotek dość ostro zakończony ... wielkości jego nie pokaże panu ... w młotku znowu ... w dużych młotach nazywajo*

to czub ... ja słyzałem o nazwie ... że to jes fena ... fena ... a ta strona ... ta gładka ... bena ... takie nazwy słyzałem tutaj u mnie w kuźni ... takimi sie operowało ... (Czr); zob. fena.

czubek – ‘najdalej od kosiska oddalona metalowa część kosy’: *końcami*

palców trzeba było dotknąć do czubka kosy ... (Śwd, Dąb); zob. czub 1.

czworaki – ‘widły o czterech zębach’:
*no widły ... albo dwojaki so widły ...
albo czworaki ... albo pińcioraki ...
zależy ile jes ze^mbów ... w widłach ...
(Grz).*

Ć

Ć

ćwiartka I – ‘ćwierć tuszy świni’: *połówki (!) sie znowuż dzielylo (!) na pół ... to sie mówiło ćwiartki ... (Bur); półówka to-s półówka ... a ćwiartka ... ro^mbanka ... czyli ... (Brz); ćwiartki ... (Gol).*

ćwiartka II – ‘drewniany pojemnik z klepek, rodzaj naczynia z bocznym uchwytem’: *naczynie? ... no to w fartuchu tym sieli (!) ... ćwiartki może ... kiedyś to takie były ćwiartki*

do zboża ... to mówili ćwiartki ... to takie ... naczynie ... z drewnianych klepek ... zrobione jak beczka ... podobne ... tyko miało taki uchwyt ... to też było nawet do noszenia ... służyło do noszenia wody ... takie coś ... (Gol).

ćwikno^óć – ‘uderzyć, zaciąć batem’: *żeby lepiej bolało to i weⁿzełki wioⁿzały na bacie ... dopiero jak tak ćwiknęły konia ... to go bolało bardziej ... (Brm).*

D

darna – ‘warstwa ukorzenionej ziemi’: *wycinało sie kawał darny ... i w to stogowisko z wirzchu sie nakładało ... żeby wiatr nie ruszał tego siana ... i ono tam z biegim czasu siadało siadało ... aż usiadło; jak to sie nazywa? ... nie wim ... kawał darny ... taki kroⁿżek taki ... z darny ... dziure sie w środku siekiero wycieło ... i nakładało sie na to ... to stogowisko ... ale jak to sie nazywało to nie wim ... (NJm); zob. **dar-nina**.*

darnina – ‘warstwa ukorzenionej ziemi’: *darnine zrywano ... a później na takie ... na takie tafle ... na takie tafle dzielili ... i te tafle ... każde jedne tafle oddzielnie kładły (!) ... leżały później jak to wycioⁿgały ... i to troche wyschło ... i później kładły na wóz ... i wywoziły ... i to sie palyło (!) jako weⁿgiel ... a to było jesz-cze lepsze jak weⁿgiel ... torf ... (Grz); zob. **darna**.*

denica – ‘zazwyczaj z kilku desek zбитy spód wozu z **pomostami**’: *to denica sie nazywa ... (Grd); denica ... (Brz); to jes poddenica na samym spodzie ... a tutaj ... no też nie pamieⁿtaam jak to sie nazywa ... tylko denica na samym spodzie ... a tu z boku ... te ... zapo-mniałam ... (Grz); zob. **poddanek II, poddanka, poddenica**.*

derka – 1. ‘kawałek materiału służący do przykrywania konia na postoju’: *no to nazywało sie kedyś ... takie derki ... (Brm); no to też nakrywały (!) konie tym ... specjalna narzutka była ...*

*derke też nakrywały (!) ... derko ... (Bur); derka taka była najczeⁿściej na postoju ... to były kidys (!) na wsiach to były robione reⁿcznie ... na krosnach ... z lnu ... takie jakby narzuty ... ale to takie były derki pospolicie nazywane ... (WOk, WPn); derka to jes ... znaczy ... nakrywało sie jak był tak zgrzany ... jak zimno było ... to sie okrywało konia ... żeby mu nie zaszkodziło ... (WkS); płachta ... może być derka ... (Brz); derka ... albo gałganiarz ... z gałganów to było cieplejsze ... (Krz); derka ... derka to kawałek taki ... jak płachty ... jak coś takiego ... i tym przykrywano żeby koń ... po wierzchu ... żyby (!) mu było ciepło ... (Grz); derka to jes normalna derka ... taka szmata ... to tak jak sie skoⁿdś ... co w domu było ... czy jakieś derki ... czy jakieś płótno było robione ... to sie przykrywało ... (Chr); derka ... (WDM, Śwd, Żył); derka ... no ... przykrycie na konia ... czasami koń sie spoci ... żeby nie ... po prosu nie owiało go ... nie zimno mu było ... to sie przykrywa ... (Stn); zob. **gał-ganiarz**; 2. ‘gruby materiał gorszej jakości’: [siejąc ręcznie] *zakładało sie na ramie takie ... tak jak derka ... jak coś takiego ... nasypywało sie zboże ... i z tego ... zawioⁿzywało sie z tyłu ... na dwa takie weⁿzły ... i wiało sie reⁿko z tego ... tego ... tak jak wora ... i szło sie i rozrzucało sie po polu ... (Grz); derka ... (Gol).**

deszczułka – ‘mała deska’: *to te lipowe peⁿdzle ... to co ty mówisz ... to już potrafili robić ... że dwie deszczułki ...*

take deseczki cieniutke po bokach ... i w środku zawioⁿzane ... żeby wierzch był ... nie szeroki peⁿdzel ... tylko woⁿższy (!) ... żeby łatwiej było malować ... (Dąb); no to klepki ... normalna sprawa ... deszczułki ... klepki ... jakosⁿ tak slyszalem nieraz ... (Grd).

dligi – ‘konstrukcja żeberkowa z drągów, kładziona poziomo na wozie do zwożenia zboża lub siana’: *do gnoju to wrótnie tak zwane ... z desek zrobione znaczy ... a tam ... do zboża to ... to były dligi ... i drabiny sie układało ... znaczy ... na nich zboże ... (SKb); zob. legi, ligi, lygi.*

dmuchawa – ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’: *to też ... tam było miejsce takie na dmuchawe ... (Bur); kuźnia ... tu była kuźnia ... było palenisko ... kowal był ... kowadło ... wiertarka na reⁿke ... reⁿcznie sie wierciło ... dmuchawa też była ... żeby sie ogień palił to reⁿcznie trza było kreⁿcić ... (Żyl); zob. miech.*

dojrzały – ‘o zbożu: nadający się już do koszenia’: *jak gotowe do koszenia ... to znaczy białe sie robi w polu ... żółciejoⁿ (!) zboża no to trza już kosić czas ... jak już dojrzałe zboże no to twarde sie robi ... jak już ziarno dojrzale ... to sie twarde robi ... ziarno ... (WPn, WKs, Brz, Śwk); dojrzałe ... (SKb, WDM, Żyl); no ... było dojrzałe ... tata zawsze patrzył jak w kłosie to ziarno twarde jest ... to już dobrze kosić ... słoma pobladała ... (Chr); niedojrzałe to zielone ... a dojrzałe kłosy ... zboże ... to jesⁿ żółte ... takie aż ... mocno takie żółte ... wtedy jest dojrzałe ... i jeśli dojrzałe ... ale to pamieⁿtam jak ojciec brał kłos i kruszył ... żeby to ziarno wysypywało sie ... wtedy ziarno jest*

twarde ... nie mieⁿkie (!) ... dojrzałe ... (Stn); zob. dojrzany.

dojrzany – ‘o zbożu: nadający się już do koszenia’: [po czym poznać, że zboże można już kosić?] *po wygloⁿdzie ... dojrzane jes ... (Śwk); zob. dojrzały.*

dołowisko – ‘dół po wykopanym torfie’: *torfianka to właśnie z tego ... z tego dołku ... z tego dołowiska sie robiła torfianka ... bo to był ... sama nazwa torf ... a jak wody naszło ... no to tam już było ... tam w środku ... w tym dołku ... w ty torfiance ... to nie weszłes bo tam można było wejść do ty torfianki ... i nie wyjść ... bo sie lgnęło ... i sie szło do samego spodu ... (Grz); zob. torfianka, torfiarka.*

dopier – ‘dopiero’: *to ścieⁿte zboże opierało sie na ścianie zboża nieskoszonego ... dopier wtedy szła podbieracka za kosiarzem ... i dopier to zbierała i wioⁿzała snopek ... (NJm, WPn).*

doprawić – ‘dodać przypraw celem poprawy smaku’: *do kaszanki dolewa sie krew ... gotowano ... woⁿtrobę ... do tego ... to sie też doprawia ... wyrabia sie ... tak i kełbasy sie wyrabia ... (Bur); zob. dorzoⁿdzić.*

dornik – ‘narzędzie kowalskie do formowania otworów w metalu’: *dornik ... żeby zrobić otwór ... czy nawet na hecel (!) otwór zrobić ... to były okroⁿgłe ... bo do ufнали to byli (!) inne dorniki ... takie płaskie ... ale do haceli były okroⁿgłe dorniki ... a później trza było jeszcze nagwintować ... to jeszcze gwintowniki kowalskie były ... robiło sie ... i kowalskim gwintownikiem (!) sie gwintowało podkowy ... (Czr);*

Drabiniasty wóz (fot. Jerzy Sierociuk)

dorzo^odzić – ‘dodać przypraw celem poprawy smaku’: *dorzo^odza sie do smaku ...* (Bur); zob. **doprawić**.

dosie! (do sie!) – ‘zawołanie na konia, żeby poszedł bardziej w prawo’: *dosie! ...* (Śwd); *do sie! ...* (Brz, WDM, Żyl); zob. **bešta!**, **kse! (k se!) 1**, **kso! 1**, **odsie! (od sie!) 1**.

dostone – ‘o zbożu: dojrzałe, nadające się już do koszenia’: *dostone ... już można kosić ...* (Bur); *jes dostane (!) ...* (Śwd).

drabiasty – ‘o wozie mającym drabiny’: [wóz mający drabiny] *drabiasty ... drabinowy ... czy tam drabiasty ...* (WPn); zob. **drabiniasty**.

drabie – ‘wóz z drabinami, do wożenia siana lub słomy’: *no bo siano wi^ocy sie woziło w drabiach ... a obornik sie woziło we wrótniach; wóz służący do wożenia siana to były drabie ...* (WPn).

drabiniasty – ‘o wozie: mający drabiny’: *wóz drabiniasty był dawnij ... dzisiaj już jes co innego ...* (Bur, NJm, Osn); *był wóz drabiniasty ... i wóz z wrótniami ...* (WPn); *bo sie zakładało drabiny ... drabiniasty wóz był ... do siana transportowania ...* (Wks, Brz); [wóz] *drabiniasty ... to z jednej strony jes drabina ... i z drugiej strony jes drabina ...* (Grz); [wóz] *drabiniasty ... gumowy ... żelazny ... żelaźniak ...* (WDM); *wóz drabiniasty ...* (Chr); *no był wóz drabiniasty ... furmanka ... i wóz wyjazdowy ... niedzielny (!) taki ... do kościoła ...* (Śwd); *drabiniasty ...* (Żyl); *skrzynia była do kartofli ... a do tego był drabiniasty wóz ... drabiniasty był do słomy ... do siana ...* (Gol); *to takie były drabinki ... to do przewożenia siana ... to drabiniasty wóz ...* (Stn); zob. **drabiasty**.

drabinki – ‘odświętne boki wozu wykorzystywane do wyjazdu poza gospodarstwo’: *to już były ... tak jak*

ty mówisz ... pomosty do kartofly ... do wyjazdu to były drabinki ... jak się jechało do kościoła ... do gnoju ... do kartofly to już były pomosty ... (Dąb).

drabiny – ‘boczne, szczebelkowe elementy wozu używanego zazwyczaj do wozenia siana lub zboża’: *jeżeli kładłeś w drabiny ... to musiałeś zacząć (!) ... zaczynało się zawsze od przodu ... lub od tyłu ... ale to knowiami do przodu ... i knowiami do tyłu ... a potem odwrotnie ... trzeba było tak ... żeby drabiny wyrównać ... drabiny musiały być wyrównane zbożem ... tymi snopkami ... tak jak ty mówisz ... tymi snopkami ... a potem ... no to już w poprzek ... knowiami na zawno^otrz zawsze ... zasada kładzenia była ta sama ... tylko że już na legach się ... legi ... na legach ... i to samo w drabinach się przykładano środek ... żeby to się nie przekre^ocało ... (Dąb); podjeżdżało się pod dziesio^otek ... jeden na wozie ... to były tak ... drabiny ... nawet dosyć wysokaśne ... zrobione ... na wozie ... i układało się ... na wozie ... tylko dosyć wysoko się układało ... i do stodoły ... (Grd); do zboża to ... to były długi ... i drabiny się układało ... znaczy ... na nich zboże ... (SKb); drabiny ... albo takie legi się robi ... (Śwk); drabiny były robione specjalnie na siana ... do zboża ... to były to robione drabiny zamiast pomostów ... zdymało się pomosty a nakładało drabiny ... (Grz).*

drewniany – ‘zrobiony z drewna’: *drewniany ... (Brz); wóz drewniany ... (Chr); gable do ziemniaków ... no! ... to też majo uchwyt ten ... drewniany ... (Stn).*

dro^ożczyzna – ‘drąg gorszej jakości’: *na to były takie ... no ... z dro^ożczynów zro-*

bione ... i to już było poszyte słomo ... bróg ... (Dąb).

drzwi – ‘zawieszona zazwyczaj na zawiasach ruchoma część ściany umożliwiająca wejście do budynku’: *albo wierzeje albo wrota nazywajo ... albo drzwi tak jak teraz mówio ... na wszystko drzwi wejściowe ... (Brm); zob. wierzeje, wirzeje, wrota.*

dudka – ‘płuca wieprzowe’: *to jes normalnie ugotowany barszcz ... i krew świńska dochodzi do tego ... jeszcze do tego idzie dudka ... to z płuc ... płuc tak zwanych ... dudka gotowany (!) ... i to jes szary barszcz ... jak się prosiaka zabije ... bo inaczej nie ma ... (Grd).*

dudki – ‘wnętrzości świni poza jelitami’: *dudki ... wszystko wewne^otrzne to ... wszyskie to dudki ... letkie dudki i cie^ożkie dudki; szary barszcz się gotuje wtedy jak się świnię zabije ... stawia się wodę ... stawia się dudki ... kości kawałek ... później to się ugotuje ... dodaje się kawałek wo^otroby ... później się krew miesza razem ... kawałek chleba ... rzuci chleba ... to się razem roztrzepuje ... dolewa się trochę ciepłej wody ... żeby się nie zważyło ... i dolewa się do barszczu ... i to się zagotuje ... przynajmniej piętnaście minut ... i jes szary barszcz ... znaczy czernina ... (Grz); a kaszanke też ... gotuje się mie^oso ... skórki ... dudki różne ... tam co so ... parzy się kasze ... dodaje się krew ... miesza się ... przyprawia się ... napycha się w jelyta ... albo się piecze w blachach ... (WDM); ale jak się na płuca mówiło? ... same płuca? ... podroby to były ... dudki ... może dudki? ... (Goł); zob. ci^ożkie dudy, dudy, letkie dudy.*

dudlenie – ‘byłe jaka, niedokładna orka’:
dudlenie ... (NJm).

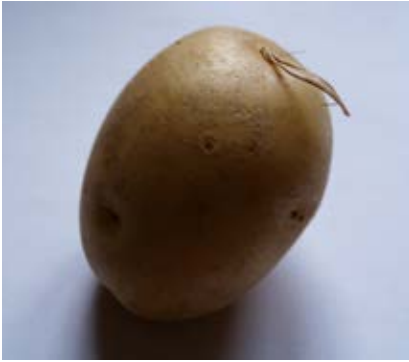
dudy – ‘wnętrznosci świni poza jeli-
tami’: *to była wótroba ... letkie dudy*
i ciężkie dudy ... letkie ... ciężkie ...
(Grd, Fik); *dudy ...* (WDM); zob. **ciężkie**
dudy, dudki, letkie dudy.

duła – ‘półokrągła drewniana część
umieszczana nad koniem w zaprzę-
gach z **ołoblami**’: *to duła ... ale to już*
był inny miecz przy tym chomoⁿcie ...
to było przy tych ... to już wtedy nie
było podogonia ... nie było nic ... tylko
zakładałeś dułe ... i ten chomoⁿt ... tak
jak u tych chachłusków sie jeździło ...
rozumisz ... to był całkowicie inny
chomoⁿt ... ucho ... był rzemień ... ale
i to przy chomoⁿcie były te ... te uszy
dopasowane ... i to było ... zakłada-
łeś ... chomoⁿt był ... a duła tu trzy-
mała ołoble ... i wtedy koń ołoblami
cioⁿgnoł ... nie cioⁿgnoł łańcuchami
i linkami ... tylko już samymi ho-
łoblami; to wtedy już koń ołoblami
cioⁿgnoł ... taki prosty przykład ci
tylko pokaże ... przypuszczalnie to jest
duła ... zakładało sie rzemień ... i ten
rzemień ... od chomoⁿta ... i jego sie
brało do siebie (!) ... dułe sie przekła-
dało ... bo to musiał być podwójny rze-
miń ... tak ... żeby duła weszła ... i dułe
się zakładało przez ... to wkładało się
w rzemień ... i tutaj od dołu się zakła-
dało ... i z drugiej (!) strony to samo ...
trzeba było nacioⁿgnoⁿć ... żeby to
od dołu nałożyć i to już nie było
żadnych łańcuchów ... nic ... wtedy
koń cioⁿgnoł tylko ołoblami ... (Dąb);
do chomoⁿta były takie uzwy (!) ... to
też nazywało się ... czyli były pasy ...
bo jak były ... duła jeszcze ... to duła
to taki kabłoⁿk ... nad koniem ... jego
głowy ... i złoⁿczyły się dwie ołoble ...

jedne przypasywało się pasem z jednej
strony ... i z drugiej ... i taki był za-
przoⁿg ... (Grz).

dupa – ‘tu: część ziemniaka (odkro-
jona), w której nie ma **oczka**’: *tutaj*
chyba gdzieś są kartofle ... zobacz ...
to jest specyfika ... to jest kartofel ...
i to jest dupa ... i ona ma ... nawet żeby
nie miała tego koconka ... widzisz ...
to ma dołek ... wgłę^mbienie ... zamias
kełka (!) jest wgłę^mbienie ... a tu ... wi-
dzisz ... są kły ... o! ... widzisz ... to jest
dupa ... za przeproszeniem ... i ona ma
wgłę^mbienie ... no ... widzisz ... i to jest
nie tylko u jednej ... tylko to u wszyst-
kich ... której byś nie wyrwał ... to ona
ma wgłę^mbienie ... a to co widzisz ... są
kły ... wieⁿc ... dlatego ci mówię ... jak
było cieⁿżko ... to próbowali ... no ...
bo jak tak kiedyś ojciec opowiadał że
był głód ... odcinali to ... to jeszcze na
pół ... a to do zjedzenia ... (Dąb, Brz);
to dupa jest ... no ta co kielka nie ma ...
(Chr); *dupa ... na wierzchu ... jak jest*
ziemniak okroⁿgły to tu albo tu ... co
wyrasta ... jest przyrośnieⁿta do ... do
naci ... (Gol); zob. **dupka, tyłek II.**

dupka – ‘tu: część ziemniaka (odkro-
jona), w której nie ma **oczka**’: *dupka*
to jest ta bez tych oczek właśnie ... bez
tych ... tego miejsca ... z którego wy-
rastają kielki ... (Alk); *dupka chyba ...*
tyłek ... czy tył ... (Bur); *to odrzucił ...*
i koniec ... mówiły (!) ... słyszałem nie-
raz ... dupke ... no ... (Grd); *te oczki (!)*
to było ... to było ... dobra częśⁿś karto-
fła ... a dolna ta ... co nie było oczek ...
to jest dupka ta ... (WPn); *to od korze-*
nia ... od krzaka od korzenia jak rośnie
to jest ta dupka ... (WKs); *ta mniejsza*
ta ... wieⁿksza dupka ... a mniejsza to
jest tyn ... co kielki wypuszcza ... (Brz);
dupka to tam dzie nie ma oczków (!) ...

Dupka (fot. Jerzy Sierociuk)

*tylko ... co kły nie wyrastają ... (Gąs);
koconeć ... to trzymanie się krzaka
to jest dupka; dupka ta co się już nie
nadaje do ... do sadzenia kartofli ... to
to jest dupka ... (Grz); dupka ... (Żył);
zob. dupa, tyłek II.*

dwojaki I – ‘widły o dwu zębach służące do podawania snopków’: *dwojaki ... (NJm, Grz, WDM, Śwd); dwojaki takie ... (Żył); dwojaki przeważnie były ... albo trojaki ... może inaczej jakoś się nazywały spycjalnie ... ale nie wiem ... (Gol).*

dwojaki II – ‘zazwyczaj gliniane podwójne garnki’: *dwojaki ... (WKS, Żył); a jeszcze to podwójne naczynia ... dwojaki takie były ... dwojaki to wcześniej ... no to już dużo wcześniej ... (Gol);*

Dwojaki (fot. Jerzy Sierociuk)

dwójki – ‘dwie brony połączone razem’: *łoneczone ... trzy takie ... albo dwie ... tych bronów ... to były trójki ... dwójki ... (Brz).*

dwuskibowiec – ‘plug odkładający dwie skiby’: *dwuskibowiec ... (Bur); a wiec ... można było ... poczynkowo orano jednym koniem ... bo po prostu nie stać go było na więcej ... ale to była ciężka praca ... bo tylko jednoskibowym plugiem ... bo dwuskibowce ... bo w ogóle orka jest bardzo ciężka ... i chodzenie za tym plugiem było ... drugie tyle trzeba było przejść ... jeżeli dwuskibowy dwie skiby odkładał ... to jak rolnik chodził za plugiem ... no to drugie tyle musiał ... drugie tyle musiał czasu poświęcić na zaoranie tego pola ... ale kto miał? ... ci zamożniejsi gospodarze mieli zwykle dwa konie ... to już oni orali (!) dwuskibowcem ... łatwiej ... (WOK).*

dyć – ‘przecież’: *[jakie rośliny?] dyć ci mówiłam ... saladera ... łubin ... i owies ... (Fik).*

dymka – ‘drobna jednoroczna cebula stosowana jako rozsada’: *w przydomowym to tylko najczęściej żeby był ... dymke się sadi ... żeby była cybula ... marchew ... sałata ... pietruszka ... to jest najważniejszy ... burak ... to jest najważniejsze ... zioła tylko ... (Grz).*

dysiel – ‘draż mocowany w przedniej części wozu z zaprzęgiem dwukonnym’: *w oślach ... u nas o jednym dyslu nie chodził ... w jednym dyslu to już było na parę koni ... (Dąb).*

dzban – ‘baryłkowate naczynie bez przykrycia mające boczny uchwyt’: *[na święty Jan] jagód dzban ... (Alk);*

jagodów dzban; jagody zbiera się do dzbana ... (Grz); nazbieraj jagód dzban ... (Chr); jagodów dzban ... (NW, Brz, Śwk, Żyl); jagód dzban ... (WPn, WKs, Śwd, Gol, Stn).

dzbanek – ‘baryłkowane naczynie bez przykrycia mające boczny uchwyt’: *jakieś dzbanki na wodę ... (SKb); zob. zbanek.*

dziabaczka – ‘ręczne narzędzie do usuwania chwastów i spulchniania ziemi’: *dziabka ... dziabaka ... różnie mówili ... oczywiście ... i dziabka też ... daj dziabaczke! ... nie? ... (Gol); zob. dziabaka, dziabka.*

dziabaka – ‘ręczne narzędzie do usuwania chwastów i spulchniania ziemi’: *dziabka ... dziabaka ... różnie mówili ... oczywiście ... i dziabka też ... daj dziabaczke! ... nie? ... (Gol); zob. dziabaczka, dziabka.*

dziabanie – ‘usuwanie chwastów **dziabką**’: *dziabanie ... no ... gracowanie ... dziabanie ... (Alk); okopywać ... czy dziabac jak się mówi ... bo dziabanie też było ... (Śwk).*

dziabka – ‘ręczne narzędzie do usuwania chwastów i spulchniania ziemi’: *dziabka ... (Alk, Fik); dziabki to takie jak motyka ... dziabka ... no to dziabka taka ... (WPn, WKs); dziabka to jest takie narzędzie co się dziabie ... ziemi zrusza ... (Śwk); gracka to inaczej jest dziabka ... a motyka to już motyka ... no to też tak jak dziabka ... tylko to jest innego rodzaju ... bo jest z ze^mbami ... a tam ... dziabka nie ma ze^mbów ... (Grz); no motyka ... dziabka ... no na graczce dziabka ... a to motyka ... (Chr); tak jak dziabka ... z czeⁿści drew-*

nianej i metalowej się składa ... (Żyl); zob. dziabaczka, dziabaka.

dzier-zak – ‘dłuższa część cepa, którą trzymano w ręku w czasie mlócenia’: *dzier-zak inacy (!) mówili (!) ... (Bur); zob. cepisko, dzierzak, reⁿkojeś, reⁿkojeść.*

dzierzak – ‘dłuższa część cepa, którą trzymano w ręku w czasie mlócenia’: *dzier-zak inacy (!) mówili (!) ... no dzierzak ... (Bur, Grd, SKb); dzierzak ... (Śwd); zob. cepisko, dzier-zak, reⁿkojeś, reⁿkojeść.*

dziesioⁿtek – ‘kupka ustawionego na polu zboża zawierająca zazwyczaj dziesięć snopków’: *w dziesioⁿtki ... tylko dziesioⁿć ... tylko dziesioⁿć snopki ... tak było najlepi ustawiać ... podjeżdżało się pod dziesioⁿtek ... jeden na wozie ... to były tak ... drabiny ... nawet dosyć wysokaśne ... zrobione ... na wozie ... i układało się ... na wozie ... tylko dosyć wysoko się układało ... i do stodoły ... (Grd); tylko późni zbierano te snopki bliżej środka ... i układano albo w dziesioⁿtki ... albo w pietnastki ... ino u nas w dziesioⁿtki było ... a w niektórych stronach po pietnastcie ... żeby szybciej wyszło no to w dziesioⁿtki ... a tak w pietnastki układano ... (Grz); zob. kogutek, kopa, kopica, kopka 2, kupka 3, mandel, mendel, mendelek, myndel.*

dziewioⁿtka – ‘określenie kosi o długości dziewięćdziesięciu centymetrów’: *to mówili siedemdziesioⁿtka ... siódemka ... dziewioⁿtka ... dziewioⁿtka miała dziewioⁿdziesioⁿt ... (Dąb).*

dziobak – ‘tu: ostre zakończenie metalowej części widel’: *no jak się mówi ...*

Dzwono (fot. Jerzy Sierociuk)

*to dzióbaki ... bo to jest już ... tak jak ... jak dziobak ... to kiedyś tak nazywali ... nie wiem jak to teraz nazywają ... (Grz); zob. **dzióbak**.*

dzióbak – ‘ostre zakończenie metalowej części widel’: [widly] jest ... cztery druty ... powyginane i połoⁿczone ze sobą ... takie zwane dzióbaki ... no ... (WDM); zob. **dziobak**.

dzwono – ‘zazwyczaj jedna z sześciu części drewnianego obwodu koła’: koło to ... to były dzwona ... dzwona były ... i od dzwon szprychy wchodziły do środka ... do piasty ... a w środku było ... tyle ... to była piasta woza żelaznego ... i te szprychy były tutaj

*drewniane ... bodajże ... sześć ... jak wieⁿksze koło to i osiem było tych ... tak ... to już stelmachy to robili ... kował musiał (!) wymierzyć ... “obreⁿcz miał długo ... musiał wymierzyć ile ucióⁿć ... wyprofilować ... na okroⁿgło ... odpowiednia długość ... późni w ogniu zgrzać ... żeby to jedno z drugim w ogniu się stopiło ... i jak dobrze to późni nacioⁿgnij ... na to koło ... (Czr); zob. **dzwono**.*

dzwono – ‘zazwyczaj jedna z sześciu części drewnianego obwodu koła’: te kawałki tych ... drewna ... te kawałki drewna so tu włoⁿczone do tych obreⁿczy ... klepki? ... czy jak? ... dzwona się nazywają ... (Brz); zob. **dzwono**.

E

eć! – ‘zawołanie na konia, żeby szedł w lewo’: *eć! w lewo ... kse! w lewo ...* (Grd); *w lewo?... eć! ...* (Grz); zob. **ejć!**, **eśta!**, **kse! 2**, **kso! 2**.

ejć! – ‘zawołanie na konia, żeby szedł w lewo’: *ejć! ...* (SKb); *no ... ejć! mó-*

wiło sie ... (WKS); zob. **eć!**, **eśta!**, **kse! 2**, **kso! 2**.

eśta! – ‘zawołanie na konia, żeby szedł w lewo’: *eśta! ...* (Gol); zob. **eć!**, **ejć!**, **kse! 2**, **kso! 2**.

F

F

faryniarz – ‘ten, kto wyrabia przetwory z mięsa’: *masarz lub faryniarz ...* (Osn); zob. **masarz**.

fastryga – ‘prowizoryczne, tymczasowe mocowanie’: *zakładało się cało kose z kosiskiem na ... z koso obsadzono ... na ramie ... kosi się tam mocno nie ... tam nie mocowało ... i wtedy reⁿko badałeś ... czub i pieⁿta musiały grać z sobo ... i wtedy dopiero fastryga ... mocno się ją fastrygowało ...* (NJm).

fastrygować – ‘prowizorycznie, tymczasowo mocować’: *zakładało się cało kose z kosiskiem na ... z koso obsadzono ... na ramie ... kosi się tam mocno nie ... tam nie mocowało ... i wtedy reⁿko badałeś ... czub i pieⁿta musiały grać z sobo ... i wtedy dopiero fastryga ... mocno się ją fastrygowało ...* (NJm).

fena – ‘spiczasto zakończona część młotka’: *do klepania kosi używamy babki ... to co się wbija w pieniek ... no i młotka ... no młotek dość ostro zakończony ... wielkości jego nie pokaże panu ... w młotku znowu ... w dużych młotach nazywają to czub ... ja słyszałem o nazwie ... że to jest fena ... fena ... a ta strona ... ta gładka ... bena ... takie nazwy słyszałem tutaj*

u mnie w kuźni ... takimi się operowało; ten płaski bena ... ostra czeⁿs fena ... pewnie jakieś pochodzenie niemieckie ... jak to wytłumaczyć? ... nie wiem ... (Czr).

flancować – ‘umieszczać w ziemi młode rośliny, zwłaszcza w celu ich ukorzenienia’: *przerywało się ... flancowałam ...* (Grz).

fura – ‘wóz’: *trza przydusić siano zeby (!) nie zleciało z fury ...* (Fik); *gnój był furo wożony ... a siano ... już były drabiny ... z jednej strony była drabina na poddanku ... i z drugiej strony była drabina ... i dopiero wożono na tym siano ... żeby się nie rozpadało ... nie rozlatywało ...* (Grz); zob. **furmanka**, **wóz**.

furman – ‘ten, kto powozi końmi’: *furman ...* (Brm, Grz); zob. **woźnica**.

furmanka – ‘wóz’: *furo się przewoziło ... furmanko; no to przodek i zadek ... przód to ma dyszel czyli ołoble do konia ... a zad tylko na skreⁿt furmanki ...* (Grz); *to do wozu też ... no to wóz najprostszy ... furmanka się to kiedyś nazywała ...* (Chr); *lejce na klónice ... i późni siadałeś na furmanke ...* (Gol); zob. **fura**, **wóz**.

G

gabla – ‘rodzaj widel wykorzystywanych przy przerzucaniu ziemniaków; na końcu zębów mają metalowe kulki’: *gabla takie so ... metalowe ...* (Gąs); zob. **gable**.

gable – ‘rodzaj widel wykorzystywanych przy przerzucaniu ziemniaków; na końcu zębów mają metalowe kulki’: *u nas nazywało sie gable ... i właśnie to były ... coś podobne do widel ... takich reⁿcznych do usuwania gnoju ... tyko że były szersze ... grubsze ... takie masywniejsze ... i na końcu były zakończone (!) takimi gałkami ... żeby sie te ziemniaki nie kaleczyły w trakcie ... w trakcie zwożenia ... znoszenia ...* (Alk); *gable so żelazne ... ale bardziej takie wypukłe ... jak do kamieni ... i końce majo ... takie kulki ... zabezpieczone kulki ... żeby nie kaleczyły kartofli ...* (WkS); *gable ... i budowa ... no to miały ze^mby dłuższe ... końcówki były take ... gułki (!) na koncach ze^mbów były ... żeby nie wchodziły w zimniaki jak widły ... no i były szersze od normalnych widel ... a obsadzone były tak samo jak i widły ... było ucho ... było tego ...* (Bur); *gablamy z woza sia rzucało ...* (Fik); *gable to to były ... miały takie zy^mby jak widły ... tyko że były one ... na końcu miały kółka takie ... żeby kartofel sie nie kaleczył ... to żeby nie były ostre ... to takie kółka miały te ...* (WPn); *gable so żelazne ... ale bardziej takie wypukłe ... jak do kamieni ... i końce majo ... takie kulki ... zabezpieczone kulki ... żeby nie kaleczyły kartofli ...*

(WkS, Brz); *gable no to soⁿ (!) takie preⁿty metalowe ... i ucho ... i trzonek ... obsadzone ... i to jes to ... na końcach majo takie jeszcze ... żeby nie kaleczyły ziemniaków ... takie ... po prostu ... kulki ...* (Gąs); *gable ... miały ze^mbów ... sześć ... osiem chyba ... i na koncu (!) pałeczki takie były ...* (Grz); *gablamy ... sie gablowało ... i sie rzucało ...* (Chr); *gable ...* (Śwk, WDM, Żył, Gol); *gable to specjalne takie do ziemniaków (!) ... takie mieli (!) ... okroⁿgłe zakończenie ... tak jak widły ... pie⁶c albo sześć mieli (!) odrznóg (!) ...* (Stn); zob. **gabla**.

gablować – ‘wrzucać kartofle **gablamy**’: *gablowano ... gablamy przez otwór do środka ... taka rafka była ... leciała ziemia na boki ...* (Brz); *gablamy ... sie gablowało ... i sie rzucało ...* (Chr); *ja sie zastanawiam czy ja gable miałam w reⁿku ... ja nie ... jeśli już to ojciec ... no ja nie gablowałam w życiu kartofli ... u nas dziewczyny nic nie robiły ... kartofli tam zebrały tylko ...* (Stn).

gadka – ‘powiedzenie, porzekadło’: *to była taka gadka ... że jak jest urodzaj to i dupa kieł puści ... ale to ... tego z zasady nie ... tych dup to to nie sadzili ... lepiej przecieli nawet na trzy ... żeby ta dupa była przycieⁿta przy każdym odcinku ...* (Dąb).

gałganiarz – ‘kawalek materiału służący do przykrywania konia na postoju’: *derka ... albo gałganiarz ... z gałganów to było cieplejsze ...* (Krz); zob. **derka 1**.

gardziel – ‘rozszerzona część przelyku kury, gdzie gromadzi się pokarm, zanim zostanie skierowany do żołądka’: *gardziel ... lub wole ...* (Osn); *gardziel ...* (WKs); zob. **grzyka**, **molur**, **wol**, **wól**.

garść – ‘tu: ilość skoszonego zboża, która po związaniu tworzy snopek’: *owies ... najpierw to sie rzucało na garście ... rzucało sie na garście ... ale i nawet sie ... żeby usech szybciej ... to sie skosiło ... kobieta rzucała na garście ... potem sie garście przekrecało ... i robiło sie to ... co mówisz ... i później sie wiozało ...* (Dąb); *owies był przeważnie na garść wyrzucany ... żeby wysech ... i późni sie już zwiozało po pare garści ... snop wiekszy ... albo jak już był suchy sie zabierało ...* (Grd); *garście to zwała sie na ... maszyna garście zrzucała ... maszyna ... garście z kosiarki ...* (Brz); *no ... układał zboże ... a ta kobieta ... podbieraczka zbierała na garści i wiozała snopki; odbirały ... żyto zbirały ... na garść tak ... na kolano ... tak dwoma rekoma ... i potem na pas kładły; różne ... snopowiozała co już od razu sznurkiem zwiozuje ... narzuca na garście ... jeszcze nie tego ... nie wioże ... tylko ... kosiarko konno kosiło sie ... i na garście ... meżczyzna siedział na siedzeniu i nagarniał garście i spychał ...* (Grz); *podbiera zboże ... i składa w garście ...* (WDm); *układała go na garści i wiozała ...* (Żyl); *snopki sie wioże ... zbiera sie to zboże ... a takie garści ... nakłada sie na pas ... i zostawia sie snopki ... a późni sie zestawia te snopki w kupki ...* (Stn).

gdakać – ‘o kurze: wydawać głos po zniesieniu jajka’: *gdacze głośno ...* (Alk); *zaczyna gdakać ...* (Osn); *kura*

wyskakuje zadowolona ... i gdacze ... (WKs); *kura gdacze ...* (Brz); *gdacze ... tak ... kotkodak! ... kotkoda! ...* (Gąs, Śwk); *kura jak zniesie jajko to gdacze ...* (Grz); *no ... gdacze ...* (WDM, Chr); *gdacze ...* (Śwd, Żyl); *gdakała ...* (Gol).

gdzieśniedzieś – ‘w niektórych miejscach, gdzieśniedzieś’: *to jeszcze gdzieśniedzieś ... gdzieśniedzieś jeszcze można to spotkać ... ale to już tak sporadycznie ... naprawde ...* (Czr).

giez – 1. ‘owad atakujący konie’: *najbardziej pospolyty to był giez ... taka mucha ... tak zwany giez ... robił dużo szumu wokół konia ... i bardzo mocno ... przecinał skórę ... to taka duża ... duża mucha ... konie sie potwornie bały gieza ... i potrafiły wyskakiwać z wozu ... i w ogóle ... to było bardzo niebezpieczne ...* (WOk); *no to ... giez ... boki ...* (Grd); *owady które siadały na skórze bydła ... w lecie ... to były tak zwane gzy ... to taka odmiana much ... dużych ... które ... które specyficznie brzezczały ... i bydło sie wtedy ... bydło sie wtedy denerwowało ... latało ... skakało ... leciało do chłodu ...* (NW, Osn); *no to mówiłem gzy ... boki ...* (Brz); *gzy ...* (Śwd); *giez ...* (Żyl); zob. **boⁿk**, **gza**, **ślepak**;
2. ‘owad atakujący krowy’: *gzy to konie nie ... to krowy ...* (Brz).

gleba – ‘tu: ziemia przygotowana do siewu’: *nie ziemia tyko w glebach sie siało zboże ... to była gleba ... albo pole orne ... bo toka jes co innego ... a zboża no to na pola orne sie siało ... na glebe ...* (Gąs).

gliniany – ‘zrobiony z gliny’: *w glinianych ...* (Brz); *gliniane garki były ...*

z gliny wylepione ... (Grz); gliniane ... (Chr, Śwd); gliniane ... ale to już ... bardzo dawno temu były ... za mnie to glinianych garków nie było ... kamienne ... takie i wy macie takie kamienne ... co sie ogórki tam trzymało ... kapuste koszone ... o tak coś ... coś w tym rodzaju ... (Stn); zob. **glyniany**.

gliniasty – ‘mający w sobie dużo gliny’: brona to była do ... jak jes gliniaste pole ... a wokół ... cieⁿżko ... (NJm).

glynia – ‘polewany garnek gliniany’: [garnki] kamienne albo glynia ... (Fik); albo glyniane ... glynia ... (Gol).

glyniany – ‘zrobiony z gliny’: garki glyniane ... (WDM); albo glyniane ... glynia ... (Gol); zob. **glyniany**.

gładź – ‘gładka płaszczyna kowadła’: w kowadle jak to sie nazywa? ... to jes gładź ... tutaj ta płaszczyna na której najczeⁿściej sie pracuje to jes gładź ... ta czeⁿś ... ten róg ... nazywany rogiem lub szparóg ... róg szparóg ... (Czr).

główka – ‘wyodrębniona poprzez nacięcia część bijaka i dzierzaka umożliwiająca zamocowanie goⁿzewki’: u nasz (!) mówiło sie wioⁿzadło ... główka ... wioⁿzadło ... główka wioⁿzadła ... to specjalnie ... zależy gdzie ... bo to jes taki kawał ... proste jak cep ... a jak to sie nazywa co sie wioⁿże? ... nie wiem ... (Bur).

gnojowica – ‘wodny roztwór gnoju wykorzystywany zazwyczaj do nawożenia roślin’: gnojowica co odchodzi spod tego gnoju ... taka ciecz to może być gnojowica ... (Brm, Bur, NJm); przede wszystkim sie rozcieńcza ... bo sie jej

takij nie rozlewa na polu ... a jeżeli ... jes jeden okres na rozlewanie gnojowicy ... zima ... nie można tego robić latem ... tylko właśnie w zimie ... i so specjalne maszyny ... beczka i ... maszyna która ten płyn rozlewa po polu ... (WOk, SKb); w odpowiednich szambach jes zbierana gnojowica ... i późni wozi sie ... za pomoco pompy tłoczy sie gnojowice do beczki ... wywozi na pole i rozlewa ... z tym że tutaj jes taka zasada ... że gnojowice rozlewa sie po polu w pewnych okresach czasu ... nie wolno ... a niektóre okresy so zabronione ... to chodzi o ekologie ... żeby nie dostała sie gnojowica do ... do wody ... do ... to tam jes w odpowiednim czasie ... w zime tam można wywozić ... do marca ... te gnojowice ... (NWt, Osn); gnojówka ... gnojowa ... gnojowica ... (Brz); gnojowica ... (Alk, Śwd, Żyl); zależy ... jak kto tam mówi ... albo jes szambo takie ... gnojownik dzie gnojowica jest ... zbiornik na gnojowice; gnojowica ... bo musi być odtłuszczona troche ... zmieszane ... bo wypaly (!) ... (Gol); gnojówka ... sie rozrabia z wodo ... czy tam inaczy mówio gnojowica ... coś tam takiego ... ale to jednakowe znaczenie ... tyko inaczy sie mówi ... (Stn); zob. **gnojownica**, **gnojownik 3**, **gnojowa**, **gnojówka 1**.

gnojownica – ‘wodny roztwór gnoju wykorzystywany zazwyczaj do nawożenia roślin’: odpływ gnojownicy ... z obory ... ze zwierzoⁿt ... odchody ... (Bur); gnojownica ... (Stn); zob. **gnojowica**, **gnojownik 3**, **gnojowa**, **gnojówka 1**.

gnojownik – 1. ‘miejsce składowania gnoju poza oborą’: gnojownik ... składowisko tego gnoju ... obornika ... (NJm); no to jest miejsce ... teraz zabetonowane ... kiedyś było normalne ...

tylko miejsce ... gdzie wywożono z obory gnoj ... w czasie zimy ... a później dopiero na pole ... teraz so duże gnojowniki ... kiedyś były mniejsze ... ale zawsze to jes gnojownik ... (WOk); gnojownik to ... składowanie gnoju ... obornika ... czy tam inaczy ... (WKs); gnojownik ... składowisko obornika ... (Brz); na gnojownik no to sie kładzie gnoj ... kupa ... jak kto powi ... jeden mówi na kupe ... drugi na gnojownik ... (Śwk); gnojownik to jest miejsce koo obory ... kiedyś tego nie było ... nie? ... teraz jak żeśmy weszli do Unii to jes zbiór obornika ... to jes wybetonowane ... obmurowane ... i to jes gnojownik ... tam wywożo obornik ... i składują go ... do wywiezienia na pole ... (Śwd); [gnojownik] to jes to miejsce ... dzie sie wywozi gnoj ... obornik ... (Żyl); 2. 'pojemnik (wybetonowany) na gnojowicę': gnojownik jes to ... wybetonowany dołek na gnojowice ... (Osn); gnojownik to jes taki ... to jes takie ... pomiszczenie (!) ... w którym ... w którym spływa gnojówka ... (WPn, WKs); zbiornik taki ... gnojownik ... (Brz); gnojownik to był ... to było take ... studzienka na gnojówce ... i odpływ gnojowy ... (Grz); gnojownik ... miejsce w którym zbiera sie gnojówka ... (WDM); [gnojówka] w gnojowniku ... (Żyl); zależy ... jak kto tam mówi ... albo jes szambo takie ... gnojownik dzie gnojowica jest ... zbiornik na gnojowice ... (Gol); 3. 'wodny roztwór gnoju wykorzystywany zazwyczaj do nawożenia roślin': gnojownik to jest ... no ... ciecz taka która odpływa od gnoju ... z gnoju spływa ... (Chr); zob. gnojowica, gnojownica, gnojówka, gnojówka I.

gnojówka – 'wodny roztwór gnoju wykorzystywany zazwyczaj do nawożenia

roślin': gnojówka ... gnojówka ... gnojowica ... (Brz); zob. gnojowica, gnojownica, gnojownik 3, gnojówka I.

gnojówka I – 'wodny roztwór gnoju wykorzystywany zazwyczaj do nawożenia roślin': gnojowica ... gnojówka ... takie dwie nazwy funkcjonowały ... gnojowica i gnojówka najczęściej ... (WOk); gnojówka lub gnojowica ... (Osn); to si (!) podlewało pomidory ... to roztwór wodny taki ... to pomidory sie podlewało gnojówko ... tako rozcieńczono (!) ... (WPn, WKs); gnojówka ... gnojówka ... gnojowica ... (Brz); gromadzi sie ... nie ... to to szamba so takie ... jak gnojówka spływa do szamba ... tyko to so już nowoczesne obory ... bo kiedyś to nie było szambów (!) ... (Gąs); no to gnojówka ... w ten ... studzienków ... odpływ jest z obory ... i spływa do tej studzienki ... (Grz); gnojownik ... miejsce w którym zbiera sie gnojówka ... (WDM); gnojówka ... (Chr); gnojówka ... ale inaczy to sie chyba nazywa ... (Gol); gnojówka ... sie rozrabia z wodo ... czy tam inaczy mówio gnojowica ... coś tam takiego ... ale to jednakowe znaczenie ... tyko inaczy sie mówi ... (Stn); **a. pokrzywowa**: a pokrzywowa gnojówka ... co sie wody dolewa ... z pokrzyw sie robi ... (Gol); zob. gnojowica, gnojownica, gnojownik 3, gnojówka.

gnojówka II – zazwyczaj w lm. gnojówki 'boczna deska wozu, którym wozi się gnoj': można na takim samym [wozie] ... tylko z tym że sie zmienia ... tu so drabiny ... a tam so gnojówki ... (NJm); to były gnojówki ... albo pomosty ... (Grd); gnojówki lub pomosty ... (Osn); zob. pomost.

gnój – ‘naturalny nawóz zwierzęcy, zazwyczaj zawierający resztki ściółki’: *nie było nawozów tylko gnój sie na pole rozwoziło ... (Grz); pospolycie na wsi mówi sie gnój ... a inaczej obornik ... niktórzy mówio obornik ... ale pospolycie to gnój ... (WOK); no jak? ... mówi sie gnój ... (Fik); kiedyś obornik sie wywoziło na pole ... no to tam ... gnój ... obornik ... gnój ... (SKb); za moich czasów ... za moich czasów młodości ... gnój nakładało sie w oborze widłami ... kładło sie na wóz konny ... tak zwane pomosty ... wywoziło sie na pole ... i układało sie w małe kupki ... z jednej ... z jednego wozu wychodziło przeważnie dwadzieścia kupek gnoju ... i ... robili to przeważnie meⁿżczyźni ... natomiast kobieta szła zaraz z tyłu za wozem ... z widłami ... i ten gnój z kupek trzeⁿsto sie ... ta praca była organizowana dwa razy w roku ... na wiosne ... pod ziemniaki ... pod buraki ... pod warzywo ... i wywózka gnoju była znów ... obornika tak zwanego ... była na jesieni ... po żniwach ... pod żyto ... po prostu pod oziminy ... (NWr); na gnój z obory? ... no ... obornik ... (WDM); normalne widły ... tak jak i do gnoju ... (Chr); wiem że tam specjalny gnój ... który był doceniany ... to był gnój koński ... bo koński obornik był wykorzystywany pod pieczarki ... do produkcji pieczarek ... nie? ... (Śwd); no to obornik ... tam mało kto mówi obornik ... tylko gnój ... tak mówili ... takie pospolite powiedzenie wiejskie ... piⁿdziesion lat temu tak mówili ... a teraz jes wszystko inaczy ... teraz mówio bardziej naukowo ... (Stn); zob. **obornik, pomiot**.*

gomółka – ‘uformowana mała partia masła, przeznaczona zazwyczaj do

sprzedania’: *gomółki albo osełki ... (Śwd); zob. **gomółka 1, osełka II***.

gomółka – 1. ‘uformowana mała partia masła, przeznaczona zazwyczaj do sprzedania’: *to były gomółki ... (Alk); jakoś to nazywali ... osełka ... gomółka ... osełka ... to samo ... jedni tak nazywajo ... drudzy tak ... (Grd); to można było też nazwać gomółka ... osełka ... gomółka ... to były take nazwy masła ... (NWr, Osn); masła gomółka ... klypana (!) ... to ni mówili osełke tylko gomółke ... (Brz); gomółka to już wieⁿksza ilość tego ... masła ... (Gąs); gómółka? ... no to tak jakby gomółka to ino masło tak sie nazywa ... gomółka ... (Śwk, Żyl); zob. **gomółka, osełka II**; **2.** ‘uformowana duża partia masła’: *gomółka to jes taka duża kula ... z masła ... to sie już masło ... masło sie zrobi ... (Grz)*.*

goⁿzewka – ‘skórzane połączenie bijaka i dzierzaka w cepie’: *był dzierzak i bijak ... i tak zwana goⁿzewka zrobiona z rzemienia ... to był rzemień ... (Grd); u nas to mówili góⁿzewka ... góⁿzewka ... góⁿzewka ... (SKb); goⁿzewka ta ... (WKs); zob. **góⁿzewka, gózewka**.*

Goⁿzewka (fot. Jerzy Sierociuk)

gospodarka – ‘tu: ogół ziemi będącej własnością gospodarza’: *gospodarka ... bo gospodarka to jes ziemia ... budynki gospodarcze ...* (Chr).

góⁿzewka – ‘skórzane połączenie bijaka i dzierzaka w cepie’: *u nas to mówili góⁿzewka ... gózewka ... góⁿzewka ...* (SKb); zob. **goⁿzewka, gózewka**.

gózewka – ‘skórzane połączenie bijaka i dzierzaka w cepie’: *u nas to mówili góⁿzewka ... gózewka ... góⁿzewka ...* (SKb); zob. **goⁿzewka, góⁿzewka**.

góźdz – ‘gwóźdz’: *należy mocno nabić odcinkami trzanek ... i zabić goźdzem ... tam jes taka dziurka ... i sie goźdzem przestrzela ... i widły nie spadno ...* (Brm); *tak ... i goźdzem przebić ... żeby sie nie wysuwało ...* (Grd); *widły wsadza sie na trzonek ... goźdzem sie zabije ... żeby nie spadły ...* (Fik); *nasadzić i przybić goźdzem ...* (WPn).

grabiarka – ‘maszyna, która grabi siano’: *grabienie ... albo rozrzucanie tych pokosów ... i późni grabienie było reⁿcznie ... teraz już grabiarko ...* (Gąs, Grz); *no to grabiarka ...* (Chr); *grabiarka ...* (Bur, WPn, Brz, Żył).

grabie I – ‘drewniane narzędzie rolnicze wykorzystywane zazwyczaj do uprawiania terenu lub podczas sianokosów’: *rozrzucały siano ... suszyły ... przewracały grabiami ... i okapiały ... w kupki ...* (Osn); *rozbija sie pokosy ... przewraca sie ... dawniej reⁿcznie ... grabiamy ... teraz to już mechanicznie ... kilka razy aż uschnie ...* (Bur); *podawał te siano widłami do góry ... na wóz ... widły i grabie były tutaj potrzebne ...* (WOk); *no to grabiami*

Grabie (fot. Jerzy Sierociuk)

sia grabiło ... a tera to przewracarko ... (Fik); *to widły ... grabie ... przewracarka ... zagrabiarka ...* (Śwd).

grabie II – ‘część konstrukcyjna snopowiązałki zsuwająca partię skoszonego zboża’: *grabie ... w snopowioⁿzałce tyż grabie ...* (Brz); zob. **podkosie, zgraniacz**.

grabisko – ‘trzonek, rękojeść grabi’: *grabisko i belka z ze^mbamy ...* (Bur, Fik, WPn, WKs, Brz, Gąs); *normalnie ... za grabisko sie bierze i grabi ...* (Grz, WDm, Chr); *grabisko ...* (Śwd, Żył, Gol); *grabisko ... to sie nie mówi kij ...* (Stn).

graca – ‘ręczne narzędzie do prac polowych’: *dawni kopano motyko ... albo gracamy ... a teraz so maszyny ... kopacky (!) ... kombajny ...* (Bur); *graca ...* (WKs); zob. **motyka**.

gracka – ‘ręczne narzędzie do spulchniania ziemi i usuwania chwastów’: *przeważnie wyrwało sie reⁿcznie ... albo ... albo gracom^m takom^m sie wykopywało ... grackom^m takom^m ... do obdziabiania służyła ... to i tyż można było wykopywać co niektóre rośliny; motyka jes coś podobnego do graczki ... tyko że graczka ... ta czeⁿść właśnie metallowa to jest jedna całość tak jakby ...*

(Alk); *gracka to takie coś ... co ... żeby te ... zruszyć ziemię ...* (WPn); *u nas to się gracka nazywa ...* (Czr); *gracka to inaczej jest dziabka ... a motyka to już motyka ... no to też tak jak dziabka ... tyko to jest innego rodzaju ... bo jest z ze^mbami ... a tam ... dziabka nie ma ze^mbów ...* (Grz); *taka blaszka ... no nie wiesz? ... grackowałaś ... wiesz jak gracka wygłoda ... prawda? ...* (Goł); *dziabka ... to ci mówię ... to na to grackie (!) ... motyko się kopie ziemniaki ... a gracko się robi w ogródku ... przy warzywach ...* (Stn); zob. **gracka**.

grackować – ‘usuwać chwasty **gracką**’: [warzywa należy] *przedziabac ... grackować ... przepielyc (!) ...* (WDm); zob. **gracować**, **grackować**.

gracować – ‘usuwać chwasty **gracką**’: *to się gracuje ...* (Fik); *gracować ... plewić ... no jak nie ma opadów to podlewać ...* (Goł); zob. **grackować**, **grackować**.

gracowanie – ‘usuwanie chwastów **gracką**’: *dziabanie ... no ... gracowanie ... dziabanie ...* (Alk); *gracowanie ...* (WKs, Bur, Fik, Żył, Goł); zob. **grackowanie**.

gracka – ‘ręczne narzędzie do spulchniania ziemi i usuwania chwastów’: *gracka składa się z czeⁿści metalowej ... jakiejś tam niedużej ... mniejszej od szpadla ... no bo wiadomo ... i z kija ... na którym jest obsadzona ta czeⁿść metalowa ...* (Alk); *gracka to ma oszcze (!) ... pieⁿć na siedem ... ostrze (!) ... zakończonym uchem ... obsadzone na takim ... delikatnie ... trzanecek (!) ... zabezpiecony (!) gwoździem czy czymś ... to wszystko ...* (Bur); *gracka to jest tak ...*

trzonek drewniany ... i metalowa taka czeⁿść ... która tam ... można wydziabować dokładnie to zielsko ... (WKs); *gracka ... no ma trzy pazurki ... i tak drapie się ... ruszasz ziemię ... taka malutka ... niduża ... do reⁿki dopasowana ...* (Brz); *no motyka i gracka się mówi ... na grackę gracka ... na motyke motyka ... motyka też ma ze^mby sersze (!) trzy ... czy tam cztery ... a gracka ma tylko jedno szerokie ... na drugie (!) stronę takie pazurki ...* (Gąs); *przerywa się ... gracko się ścina ...* (Grz); *trzonek był drewniany ... a gracka była taka różna była ... i kwadratowa ... i woⁿska taka ... i były te ... jeszcze takie pazurki ...* (Chr); *mówili i gracka na motyke ... mówili ... ale inaczej to nie wiem jak ...* (Goł); zob. **gracka**.

grackować – ‘usuwać chwasty **gracką**’: *no trzeba ... albo grackować ... podcinać ... a nie ... to ... wyrwać ...* (Bur); zob. **grackować**, **gracować**.

grackowanie – ‘usuwanie chwastów **gracką**’: *pazurki to już po grackowaniu ...* (Goł); zob. **gracowanie**.

granica – ‘tu: końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *granica ...* (NJm).

gref – ‘to, co dodawano (wkręcano) do podkowy, żeby koń się nie ślizgał’: *to się mówi ... czy to grefy czy hacele...* (Brm); *hacele ... grefy inaczej ...* (WDm); *grefy tak zwane ... albo hacele ... no nazywały (!) też na te grefy hacele ...* (Goł); zob. **gref**, **hacel**.

gret – ‘to, co dodawano (wkręcano) do podkowy, żeby koń się nie ślizgał’: *hacele to so ... zależy w której stronie*

mówili ... nie? ... bo mówili na to i grety i harcele (!) ... były dwie nazwy ... to jes to samo co ... gret; grety takie specjalne na zime ... dłuższe ... a na lato to takie były podkowy letnie ... żeby koń sie nie podbijał ... (Śwd); zob. gref, hacel.

grobla – ‘usypana droga na podmokłym terenie’: *droga? ... grobla jeżeli były podmokle toⁿki ... przeważnie to były te groble tak zwane ... (WOk).*

grobowe łyzy – ‘białe owoce bliżej nieokreślonego krzewu wykorzystywane zazwyczaj do dekoracji grobów’: *takie były krzaki jesienio^m (!) ... miały takie białe ... no białe takie owoce ... kulki takie ... ale to sie nazywały u nas grobowe łyzy ... to takie to wiem ... (WKs).*

groⁿdziel – ‘część pluga lub radła, do której przymocowany jest ich korpus’: *plug ... z pieⁿty ... odkładni ... groⁿdzieli ... i lemiesz ... a jeszcze ... jeszcze tyż so te ... do trzymania uszy take ... (Bur); [radło składa się] z narożnika ... i z dwóch takich skrzydeł ... odkładni ... no i jes groⁿdziel tak samo ... (N)jm; no ... plug ... po prostu ... groⁿdziel ... odkładnica ... odkładnia i lemiesz ... i pieⁿta ... (SKb, WKs); [plug składa się] z lemiesz ... odkładni ... pieⁿtki ... groⁿdzieli ... i roⁿczek ... (WDM); no były plugi ... groⁿdziel musiała być ... co koń cioⁿgnie ... ji roⁿczki ... dzie by trzymali ... prowadzić plug ... no i u dołu to lemiesz był ... (Czr).*

gromada – **1.** ‘stos gnoju wywieziony na pole’: *gromada ... (Brz); zob. gromadka, przyzma, przyzma; 2. ‘stos gnoju lub kompostu’: *to kompost ... no ... no wrzuca sie ... jak powiedzieć? ... na gromade**

czy na kupe ... wrzuca sie na gromade ... powiedzieć ... i ono po jakimś czasie sie tak ... przegnije ... potem sie rozrzuca ... (Śwk).

gromadka – ‘stos gnoju lub kompostu’: *no ... kompost ... gromadzi sie tam ... na gromadke ... i polewa wodo ... i fermentacja ... (Brz); no jak sie przygotowuje? ... składa sie wszystko na ... tam ... na różne odpady ... na jedne gromadke ... żeby to leżało ... jakiś czas poleży ... z pół roku ... z rok ... i jes kompost ... za miesioⁿc to sie nie zrobi kompost ... (Gąs); zob. gromada 2, przyzma, przyzma.*

gromadzić – ‘składać stos gnoju lub kompostu’: *no ... kompost ... gromadzi sie tam ... na gromadke ... i polewa wodo ... i fermentacja ... (Brz).*

gronisty – ‘mający postać grona’: *ziarna prosa to jes takie ... grona to sie nazywały ... bo jak było pieⁿkne to groniste proso było ... (Grz).*

grono – ‘tu: luźno ukształtowany rodzaj kłosa’: *owies ma grono ... grono sie nazywało ... (Grd); [proso] w gronach ... (Brz); [proso] takie ma ... grono takie ... (Chr).*

grubaśny – ‘dosyć gruby’: *ono rośnie na dosyć ... jak starsze drzewo ... to jes nawet dosyć grubaśny pień ... nawet ... troszke cieńszy jak ta reⁿka ... a od tego wychodzo takie witki ... cienke gałⁿ zeczki ... (Dąb).*

gruby – ‘tu o ziemi: ciężka, gliniasta’: *u nas sie brył nie robiło ... bo to były piaszczyste ziemie ... to tam brył nie było ... to na grubych ziemiach to sie robiło bryły ... (WPn).*

gruda – zazwyczaj w lm. **grudy 1.** ‘bryła ziemi na zaoranym polu’: *gruda ... grudy ...* (Brm, NJm); **2.** ‘zamarznięta bryła ziemi’: *gruda to zamar-znie^{ta} ...* (Gol).

grypa końska – ‘bliżej nieokreślona choroba koni’: *muchawka ... ochwat ... grypa końska ...* (WKS).

grzdyka – ‘rozszerzona część przelyku kury, gdzie gromadzi się pokarm, zanim zostanie skierowany do żołądka’: *grzdyka ...* (Fik); zob. **gardziel, molur, wol, wól.**

grzebień – ‘część pługa lub radła regulująca ich zagłębienie’: [radło składa się] z *narożnika ... i z dwóch takich skrzydeł ... odkładni ... no i jes groⁿdziel tak samo ... grzebień jes do regulowania żeby tam szło prosto ... tak jak i w pługu ...* (NJm).

grzeblić – ‘czyścić konia grzeblem’: *czyszczenie grzebłem ... grzebliło sie ...* (Brz).

grzebło – ‘rodzaj szczotki do czyszczenia sierści konia’: *czyszczenie zgrzebłem ... no ... za pomoco zgrzebła ... scotki (!) ... grzebłem ... szczotko ...* (Bur); *grzebłem ... rozczesać ...* (Brz); *taka szczotka ... grzebło nazywało sie ...* (Grz); *grzebłem ...* (Śwd); zob. **zgrzebło.**

grzeⁿda I – ‘wąski pas ziemi w ogrodzie, na którym zazwyczaj rosną warzywa jednego rodzaju’: *to soⁿ (!) grzeⁿdy ...* (Alk); zob. **grzoⁿdka I, rzoⁿdek, zagonek.**

grzeⁿda II – ‘drażek w kurniku, na którym siedzą kury’: *to grzeⁿdy ...* (Alk); *po grzeⁿdzie ... na grzeⁿdzie siada ...*

na takich długich ... długich takich kijach ... i dostaje sie do kurnika; fruwajo to tylko na grzeⁿde ... (Grz); *grzeⁿda ...* (Śwd, Żyl); *grzeⁿdy ...* (Osn, Gąs, Śwk, WDM, Gol); zob. **grzoⁿdka II, grzyⁿda.**

grzoⁿdka I – ‘wąski pas ziemi w ogrodzie, na którym zazwyczaj rosną warzywa jednego rodzaju’: *rzoⁿdky ... albo grzoⁿdky ...* (Bur, WKS); *nawozić obornikiem ... sie przekopuje ... grzoⁿdki sie robi ... i sieje sie ...* (Brz); *to grzoⁿdka cebyły (!) ... grzoⁿdka tego ...* (Chr); *na jesieni kładzie sie obornik ... przyoruje tyn obornik ... na wiosne sie jeszcze raz ... jeszcze sie spulchnia to ziemie ... robi grzoⁿdki równe ... za pomoco grabi ... specjalny znacznik do robienia śladów ... no i w ten sposób sie sieje ...* (Żyl); *i zagonek ... i grzoⁿdka ... zależy kto jak powie ... no ...* (Gol); zob. **grzeⁿda I, rzoⁿdek, zagonek.**

grzoⁿdka II – ‘drażek w kurniku, na którym siedzą kury’: *grzoⁿdky ...* (Bur, Fik); *na droⁿżkach ... grzoⁿdki ... grzoⁿdki takie ...* (Chr); zob. **grzeⁿda II, grzyⁿda.**

grzyⁿda – ‘drażek w kurniku, na którym siedzą kury’: *grzyⁿda ...* (Brz); zob. **grzeⁿda II, grzoⁿdka II.**

grzywa – ‘długie włosy na karku konia’: *takie długie włosy to grzywe konie miały ... musiały być one czesane też ...* (WOK); *grzywe też takim grzebłem to sie czesało ...* (WPn); *grzywa to jes ... włosy na samyj szyi ...* (WKS, Brz); *a to grzywe to ... obciół (!) tak na stojoⁿc ...* (Krz); *to czeba było czyścić zgrzebłem ... żeby grzywa sie nie splatała razem ... bo to nieraz takie jak ... razem to skupiane były te ... te ... ten kaźden*

ten włos to czeba było ich rozdzielać ...
(Grz); *grzywa ...* (Brm, Bur, Żył, Gol).

gumiak – ‘tu: wóz na gumowych kołach’: *gumowy wóz ... gumiak ... tak mówili wszyscy ... tak ... wóz gumowy ... to znaczy taki co miał koła gumowe ...* (WOk); *gumowiak ... gumiak ...* (Brz, Śwk); *no to tutaj już gumiak nazywały ... gumowe już koła były ... już na gumiaku sie jechało ...* (Grz); zob. **gumowiak, gumowiec**.

gumienny – ‘należący do gospodarstwa’: *gumiennie budynki ... to były ... połoⁿ czenie ... to ... w których zwierzeⁿta to obory ...* (WOk).

gumowiak – ‘wóz na gumowych kołach’: *gumowy wóz ... gumowiak tyż godali ... nie? ... gumowiec ... gumowiak ...* (Brz, Śwk); *wóz to był żyłaźniak i gumowiak ...* (Grz); *gumowiak ... czy gumowiec ...* (Gol); zob. **gumiak, gumowiec**.

gumowiec – ‘tu: wóz na gumowych kołach’: *to był gumowiec ...* (Alk); *gumowiec ...* (WKS); *gumowiak ... gumiak ...* (Brz); *żyłaźniaki ... gumowce to późni ... nikt nie miał gumowców na razie ...* (Krz); *gumowiec ... wóz na gumowych kołach ...* (Grz); *gumowiec ...* (Żył); *gumowiak ... czy gumowiec ...* (Gol); zob. **gumiak, gumowiak**.

gumowy – ‘o wozie: mający gumowe koła’: *gumowy wóz ... ma łożyska ... może być i na buksa i na wióⁿzka (?) ...* (Bur).

gwoździć – ‘przybić gwoździem przez otwór w **uchu** podczas **obsadzania** narzędzi’: *na końcu jes ucho ... i wsadza sie trzanek (!) drewniany ... gwoździ sie ... i to jes szpadel ...* (Bur); zob. **zagwaźdzać, zagwoździć**.

gza – ‘owad atakujący konie’: *gza; gzy ... albo bóⁿki (!) jeszcze ...* (Gol); zob. **boⁿk 1, giez, ślepak**.

H

hacel – ‘wkręcany w podkowę kawałek metalu umożliwiający koniowi swobodne poruszanie się po śliskiej powierzchni’: *w podkowie były haccele wkroⁿcane (!) ... ji dopasowywał kowal podkowie do kopyta ... żeby nie uciskał w jedno miejsce ... żeby nie przebrał i żeby nie uciskał jo ... i późni haccele były take ostre ... z końcówkami (!) takymy grubymy ... końcówki (!) ... wbijało sie to w podkowie ... w podkowie były take otwory ... wbijało sie ... i on tam później ... jak wbił ... to podginał od razu ... żeby reⁿki nie rozerwać ... a później to dociskał to ... kolejno ... i przycinał ... dociskał; hacel to wkroⁿcały (!) ... wkreⁿcany w podkowie; w końcówce później miał take ... na trzanku przebijak ... podkowie brał na ... rozgrzewał ... i tym przebijakiem robił otwory ... ji ... to była cała rzecz ... późni gwintował to końcówkę (!) ... trzeba było na zime ... na zime gwintował to ... te haccele kupował ... to tam były z gwintem ... miał taki gwintownik dopasowany do tego ... gwintował to ... i wkładał późni ... i wkraⁿcał (!) ... wkroⁿcał (!) późni te ... haccele ... przy odpowiednio silno ... żeby to nie przekreⁿcić i żeby nie wypadły ... bo bywało ... podkowa nowa ... tyn tyłek zaraz mu ... to mogły i wypaść ... i to cała rzecz była ... mozołna robota ... (Bur); wiesz jaki jes kształt podkowy ... jak każdy wie ... tylko ... na zime to były ... tak jak to mówio haccele ... dziury ... wkreⁿcane ... haccele sie wkreⁿcało ... zimowe podkowy to miały haccele ... (Dąb); ha-*

*cele wkreⁿcane w podkowy ... cztery ... dwa z przodu i dwa z tyłu ... (Grd); haccele to takie były wkryⁿcane (!) do ... do podkowy ... takie gwoździe ... jak gwoździe ... takie coś ... żeby to koń mógł sie utrzymać na lodzie ... to haccele sie nazywały ... (WPn); haccele były wkryⁿcane (!) ... które ... znaczy ... sie wkreⁿca na poczoⁿtek tyj podkowy ... tu dwa ... i dwa po bokach ... cztery do jednej podkowy ... (WKs, Brz); to były haccele właśnie takie wkryⁿcane (!) ... ufnale były z boku linio przybite do kopyta ... a haccele wkreⁿcane w te podkowie ... (Grz); haccele ... grefy inaczej ... (WDM); haccele to so ... zależy w której stronie mówili ... nie? ... bo mówili na to i grefy i harcele (!) ... były dwie nazwy ... to jes to samo co ... gref; bo było letnie kucie i zimowe ... zimowe kucie ... mówili na to na ostro ... były wkryⁿcane takie haccele ... a letnie kucie było na płaskiej podkowie i ... takie małe wkreⁿty ... aby sie koń nie podbijał (!) ... (Śwd); haccele ... (Żyl); grefy tak zwane ... albo haccele ... no nazywały (!) też na te grefy haccele ... (Gol); zob. **gref, gret**.*

Haccele (fot. Jerzy Sierociuk)

hak – ‘tu: narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *kociuba ... albo hak ...* (Gol); zob. **kociuba**, **kopacz**, **kopoc**, **kopocz**, **kopyrsak**, **kopyrtacz**, **corpys**, **corpysz**, **kóciuba**, **pazury I**, **szarpak**.

harfa – ‘tu: pochylnia zrobiona z ułożonych podłużnie szczelbelków, zazwyczaj do wrzucania kartofli do piwnicy’: *do piwnicy kartofle zrzucano ... były otwory ... takie okna ... i robiło się takie ... żeby to było doste^mp do kartofli ... taki z drewna ... takie szczelbelki ... i po tych szczelbelkach kartofle leciały przez te (!) okienko do piwnicy ... taki stojak ... jak coś takiego ... przez to leciało ... do kartofli przerzucania to jes harfa ...* (Grz); zob. **rafka**.

heder – ‘element konstrukcyjny kombajnu zsuwający skoszone zboże’: *ale w kombajnie to idzie ... bierze heder ...*

prawda? ... no w kombajnie to jes heder ... (Gol).

hołoble – ‘dwa drewniane drągi równoległe względem konia, umożliwiające ciągnięcie wozu’: *wprowadzało się ... miⁿdzy (!) hołoble ...* (Brz); *wóz z koniem ... no to tutaj hołoble z jedny i z drugij strony ...* (Grz); zob. **chochobel**, **chołobel**, **chołoble**, **chooble**, **loble**, **oble**, **olobel**, **olobla**, **ołoble**, **oobel**.

hufnal – ‘rodzaj gwoźdźcia, którym przybijano podkowę do kopyta konia’: *musiał najpierw prowadzenie to na hufnale zrobić ... taki półokro^gły tutaj rowek taki zrobić ... żeby tutaj ... w odpowiednim miejscu ... i nie za długo ... tak o stoⁿd dzieś [pokazuje] ... i dotoⁿd było ... i później porobić otwory na ufnale ...* (Czr); *hufnale ... goździe takie się nazywały ...* (Żyl); zob. **podkowiak**, **ufnal**.

I

iglywo – ‘opadle igły drzewa szpilkowego’: *iglywo ... albo kolki ...* (Grz);
zob. **kolki, kolky**.

inwentarz – ‘ogólnie o zwierzętach gospodarskich’: *wszystkie zwierze^{nta} domowe sie nazywajo inwentarz ...* (WkS, Brz); *inwentarz domowy ...* (Żyl); *inwentarz ...* (WOk, Chr, Śwd, Gol);
zob. **lewentarz**.

irga – ‘odmiana ziemniaka’: *no ... kiedyś były almy ... wista ... opoka ...*

teraz te ... irga ... no ... tam te różne takie ... to różne so nazwy że sie już nie pamie^{nta} ... (WPn).

iskrzyca – ‘dwa krzemienie wykorzystywane do krzesania iskier, krzesiwo’: *iskrzyca ... to kidyś (!) jak sie zaiskrzył kamień ... to jak inaczej nazwałaś? ... albo krzysiwo (!) ... jak kamiń o kamiń tarłaś to sie ogiń ... iskra sie wydobywała ...* (Grz).

J

jaglana – ‘o kaszy: zrobiona z prosa’: *kasza jaglana ...* (WPn); *jaglana ...* (Bur, Brz, Śwk, Grz, WDM, Chr, Śwd, Żył, Goł, Stn).

jagoda – zazwyczaj w lm. **jagody** ‘ciemny owoc leśny, także roślina *Vaccinium myrtillus*’: *jagodów dzban ...* (Bur).

jagodzina – ‘krzak, na którym rosną jagody’: *to jagodzina ... krzewinki tych roślinek to jagodzina ...* (NWR); *jagodzina to ten krzaczek ... co rosno na nim jagody ...* (WKS); *jagodziny ... jagodzina ...* (Brz); *jagodzina to jes to ... co na niej jagody rosno ...* (Gąs); *jagodzina jes to sie te gał^ozki na których rosno owoce ... jagody ...* (Śwk); *jagodzina ... to jes normalnie ... takie krzaczki ... krzaczek ma listki zielone małe ...* (Chr); *jagodzina ...* (Bur, Śwd, Żył); *borówka to taka właśnie jagodzina ... tyko że ona na takich bardziej wrzosowych terenach rośnie ... i niższa ... i liście ma zimozielone ... błyszcz^oce ... nie opadajo ... a jagodzina je ... opada ... z jagodziny opadajo liście na zime ...* (Goł).

jajko – ‘to, co jest znoszone przez ptaki’: *kury hoduje sie na jajka ...* (Alk); *żeby jajka niosły ...* (Gąs).

janka – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: *kiedyś to były tam ... janka ... bronka ... almy ... dawniejsze ... a teraz to tych nazw to nie wiem ...* (Chr).

janki – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: *no ... wisła ... merkury ... prosna ... noteć ... jakieś tam białe janki były jeszcze pamieⁿtam ... jadalne ... flora ...* (Alk); *janki ... almy ... tak zwane były bydleⁿce ... co rosły dużo ...* (Bur); *ni moga (!) nazwać ... białe janki sia nazywało ... tera to i nie wiam jak te kartofle sie nazywajo ...* (Fik); *flysak ... wisła ... białe janki ...* (WDM).

jarze^mbina – ‘czerwony owoc drzewa *Sorbus aucuparia*’: *jarze^mbina ... bardzo pieⁿkny kolor czerwony ... no i korale z tego ... a zasadniczo w wiankach ja nie widzialem żeby była jarze^mbina ...* (Grd).

jarzmo – ‘tu: ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: *jarzmo ... ewentualnie kojec porodowy ...* (Goł); zob. **kojec, kotnik, prosieⁿtnik**.

jatka – ‘miejsce sprzedaży mięsa, ro^mbanki’: *jatka to były takie miejsca ... gdzie ... na targach przeważnie ... gdzie można było kupić jakieś czeⁿści wieprzowiny ... czeⁿści świni ... czeⁿści wieprzowe ...* (Alk); *jatka zazwyczaj kojarzy sie ze sklepem ... który sprzedawał drugo katerogie mieⁿsa ...* (Osn); *[jatka to] stragan na targu ... dzie sprzedawano mieⁿso ...* (WKS); *jatka to jes ... kidyś był taki sklep ... tania jatka ... a teraz nazywajo sklep mieⁿsny ... a kiedyś sklep mieⁿsny*

nazywany był tania jatka ... (Grz); no kiedyś coś takiego było ... jatka ... sprzedawały (!) na taniej jatce ... czy na jatce ... to był jego prywatny ... prywatna sprzedaż na targowisku ... (Gol); zob. **tania jatka**.

jednoskibowiec – 'plug, który odkłada jedną skibę': *jednoskibowiec ... (Bur); plug jednoskibowy ... jednoskibowiec ... o! ... tak krótko ... jednoskibowiec ... (WOk); jednoskibowiec ... dwuskibowiec ... i chyba pie^ociu teraz majo ... jednym to ł^oki przeważnie orzo ... (Gąs).*

jednostalny – 'zrobiony z jednego rodzaju stali': *siekiera ... zależy ... robily (!) jednostalne siekiery ... i robili tak zwane nastalane ... (Czr).*

jelyta – 'część przewodu pokarmowego zwierząt od żołądka do odbytu, wykorzystywana przy robieniu kielbasy i kaszanki; jelita': *napycha sie kełbasy ... smakuje sie żeby była nie za słona ... nie za pieprzna ... wie^ocej do smaku ... napycha sie ... w te jelita ... wyczyszczone ... (Bur); a kaszankie też ... gotuje sie mie^oso ... skórki ... dudki różne ... tam co so ... parzy sie kasze ... dodaje sie krew ... miesza sie ... przyprawia sie ... napycha sie w jelyta ... albo sie piecze w blachach ... (WDm); a kaszankie ... z czego to wiem ... że kasze gryczano sie gotuje ... miesza sie z krwio ... kasze gryczano ... żeby ona nie była biała ... tylko taka ciemna ... wiem że sie dolewa ... mamusia moja robiła ... dolewa sie krwi ... i dolewa sie ugotowane ... przekre^ocone przez maszynkie podroby ... i to sie razym miesza ... i potem to sie nakłada ... właśnie ... w takie grubsze jelyta ... i sie*

piecze w piekarniku ... albo parzy ... (Stn).

je^ocmianny – 'zrobiony z jęczmienia': *je^ocmianna ... (Fik); zob. je^oczmienny, je^oczminny.*

je^oczmienny – 'zrobiony z jęczmienia': *kasza je^oczmienna ... (Bur, WPn, WKs); je^oczmienna ... (SKb, Śwk, Grz, WDM, Śwd, Żył, Goł, Stn); zob. je^ocmianny, je^oczminny.*

je^oczminny – 'zrobiony z jęczmienia': *je^oczminna ... (Brz, Chr); zob. je^ocmianny, je^oczmienny.*

jeść – 'spożywać pokarm': *czerwone jagody to so te główne ... a to ... może być i nie jatem (!) ... (Śwk).*

jetka – 'tętnica, gardło': *jak kiedyś ... dzisiaj tych rzeczy już nie robio ... bo już wszystko gotowe jes ... sie kupuje ... ale normalnie ... zwio^ozaly (!) ... i normalnie ... jetke przeżywały (!) ... krew ... podstawiali ... krew łapały (!) ... (Grd); zob. **jytka**.*

jucha I – 1. 'krew': *jucha moim zdaniem to krew ... (Bur); jucha to na krew sie mówi ... (Fik, WKs, Brz); krew ... na krew mówily jucha ... (Gąs); to jes taka nazwa ... albo krew sie mówi ... albo juche spuścili ... (Śwk); jucha to jes krew ... skrzepnie^ota krew ... (Grz); to już ta krew ... jucha ... (Chr); jucha to jes krew ... (Śwd, Żył); jucha ... tak zwana krew ... (Gol); no krew ... jucha ... leci ci jucha ... takie powiedzenie slyszalam ... leci ci jucha ... (Stn); 2. 'krew zwierząt': *jucha ... to chodzi o konie pewnie wie^ocy ... (Grd); jucha jes to krew spuszczone ze swini ... (Osn, WDM).**

jucha II – ‘zupa, do której gotowania używa się kawałków mięsa pozostałych po dzieleniu tuszy świni; zazwyczaj gotowana na wywarze z buraków z dodatkiem świeżej krwi’: *barszcz to ze świńskiej krwi ... ale czasem nazywają to jucha ...* (WKs); zob. **czarnucha, czernina, szary barszcz**.

jytka – ‘tętnica, gardło’: *bo i co działa sie? ... świnia zdechła ... jytke przeżneli ... krew spuścili (!) ... i rozbięrały (!) na czeⁿści ...* (Grz); zob. **jetka**.

K

kabłoⁿk – ‘przymocowany do kosiska pręt drewniany ułatwiający koszenie zbóż’: *do kosy idze kabłoⁿk ... do zboża ... kabłoⁿk to idzie od obsady kosy ... i idzie prawie do korzystki ... wtedy zgarnia sie zboże dobrze ... tak zwany kabłoⁿk po prostu ... to jes na kosisku obsadzony ... to jes razem z tym ... pierścieniem całym ... (Grd); do zboża to sie taki kabłoⁿk zakładało ... do siana nie było kabłoⁿków ... (Brz); do koszenia zboża ... klepano ... później ostrzono ... i sie szło kosić ... i taki był kabłoⁿk ... a na kabłoⁿk sie na takie ... dodawało ... jak szmate ... jak ścierke ... i na to sie zakładało ... na ten kabłoⁿk ... żeby zboże ... nie młócić ... tylko żeby opadało na ... na ziemię ... żeby pokos sie układał ... a trawę ... no to trawę to koszono bez kabłoⁿka ... tylko samem ... koso i kosiskiem ... tym z to roⁿczko ... (Grz); inaczej sie kosi zboże ... inaczej trawę ... do zboża trzeba zakładać ... na przykład ... jak koso reⁿcznie ... to kabłoⁿk do kosy ... (Żył); zob. **kabłoⁿk I**.*

kabłoⁿk I – ‘przymocowany do kosiska pręt drewniany ułatwiający koszenie zbóż’: *do kosy idze kabłoⁿk ... do zboża ... kabłoⁿk to idzie od obsady kosy ... i idzie prawie do korzystki ... wtedy zgarnia sie zboże dobrze ... tak zwany kabłoⁿk po prostu ... to jes na kosisku obsadzony ... (Brz); do koszenia zboża ... klepano ... później ostrzono ... i sie szło kosić ... i taki był kabłoⁿk ... a na kabłoⁿk sie na takie ... dodawało ... jak szmate ... jak*

*ścierke ... i na to sie zakładało ... (Grz); zob. **kabłoⁿk**.*

kabłoⁿk II – ‘zazwyczaj drewniany wygięty półkolisty pręt stanowiący określony element konstrukcyjny’: *koszyk ... to sie kabłoⁿk taki robiło ... wyginało ... i takie jeszcze ... dawało jeszcze wzmocnienia ... preⁿty ... takie żebra ... i sie przeplatano (!) ... wiklino przeplatano ... albo jałowcem ... (Gąs); tak jak sie zalewa pódmurówke (!) ... i później tak były kabłoⁿki półkolyste ... i na te półkolyste sie kładło druty ... i te druty sie zalewało ... takimi małymi drucikami sie opletywało ... żeby ... i deski sie kładło ... (Grz).*

kalań – ‘kaluża’: *kalań ... kalenie ... (Bur); kalenie ... tak sie mówi ... (Śwk); zob. **kalenia, kaleń, kalyń**.*

kalenia – ‘kaluża’: *kalenie to tak jak ... no ... kaluża to kalenia ... kiedyś tak sie nazywało ... kalenie ... o! ... kalenie wody ... bo dużo napadało ... (NWr); zob. **kalań, kaleń, kalyń**.*

kalenica – ‘w kopcu: zbity z czterech desek rodzaj wentylatora umożliwiający dostęp świeżego powietrza’: *cztery deski zbite ... bo to z czterech desek sie ... cztery deski sie zbijało ... wkładało sie już g^mbiej ... i obsypywałes ... owijało sie słomo naobkoło (!) dobrze ... żeby woda nie zaciekla ... a potem ... na zime ... te kalenice sie wycióⁿgało ... i zasypywało sie ... tak jak u nasz (!) ... (Dąb); zob. **wywietrznik**.*

kaleń – ‘kałuża’: *kaleń to kaleń ... no to po deszczu ... wgle^mbienie jakeś ... stała woda ... i to było kaleń wody ... (Dąb, Brz); kaleń to ... zgromadzenie wody ... (Gąs, Śwk); kaleń to jest ... na ulicy ... tak jak brodzik ... jak ... bo ja wim? ... zaciek ... (Grz); kaleń to ta kałuża ... (Chr); kaleń? ... to jes zagł^mbienie w drodze ... w którym zbierała sie woda ... (Śwd); kaleń ... to samo co kałuża ... (Żyl); kałuża ... albo kaleń ... (Gol); kaleń sie mówiło ... kaleń to jes ... wieⁿksze zbiorowisko wody ... to takie ... kałuża ... to kałuża ... kaleń ... to wszystko jedno ... zależy jak kto powie ... (Stn); zob. **kalenia, kalań, kalyń**.*

kalyń – ‘kałuża’: [woda] może być szeroko rozlana ... *kalyń ... też bydzie kalyń ... mała kalyń ... duża kalyń ... (Grd); zob. kalenia, kalań, kaleń.*

kałdun – 1. ‘żołądek świni’: *to żołoⁿdek kałdun nazywajo ... (Bur, Fik); kałdun ... jes to duży brzuch zwierzeⁿcia ... (Osn); kałdun to brzuch świni ... (Gąs); kałdun to nie jes ten ... ten maciek? ... kałdun ... nie wiem ... (Chr); kałdun to jes żołoⁿdek świni ... (Śwd, Gol, Stn); zob. **maciek**; 2. ‘pęcherz świni’: *kałdun to nazywały kiedyś peⁿcherz ze świni to kałdun ... (Grz)*.*

kamieniasty – ‘mający dużo kamieni’: [pole, na którym jest dużo kamieni] *kaminiaste (!) ... trzeba zbierać ... (Gąs); kamieniste ... (Chr); zob. kamienisty, kaministy*.

kamienica – ‘tu: stos kamieni na polu lub przy drodze’: *uskładany stos ... kamienica ... (Alk); to sie nazywało kamienica ... (Fik); to u nas to sie mówiło kamienica ... (WKs); zob. kamionka I*.

kamienisty – ‘mający dużo kamieni’: *pole kamieniste ... (Alk); kamieniste ... (Bur, WPn, WKs, Brz, Śwk, Grz, Żyl); [pole] żwirowe takie wieⁿcy ... kamieniste ... (Gol); zob. kamieniasty, kaministy*.

kamienny I – ‘zrobiony, będący z kamienia’: *kamienny ... (Alk); to kamienne ... (Grz); droga wysypana kamieniami ... kamienna droga ... (WDM); kamiennych ... (Gol)*.

kamienny II – ‘o polewanych garnkach glinianych’: *kamienne garki ... (Bur); [garnki] kamienne albo glyniaki ... (Fik); cieⁿżkie ... to znaczy ... były te garki ... to sie kupowało ... kamienne takie garki ... (SKb); były ... garki kamienne ... i były garki polewane ... (WPn, WKs, Brz); gliniane ... kamienne garki ... (Śwk); w garkach ... kamiennych ... (Chr); w kamiennych ... (Śwd); gliniane ... ale to już ... bardzo dawno temu były ... za mnie to glinianych garków nie było ... kamienne ... takie i wy macie takie kamienne ... co sie ogórki tam trzymało ... kapuste kiszono ... o tak coś ... coś w tym rodzaju ... (Stn); zob. **kamionkowy**.*

kaministy – ‘mający dużo kamieni’: [pole] *kaministe ... skaliste ... (WDM); zob. kamieniasty, kamienisty*.

kamionek – ‘mały kamień’: *kamyczek ... kamionek ... (Brz); kamionek ... (Śwk); kamionki ... kamienie ... jeden kamionek ... (Grz); zob. kamyczek, kamyk*.

kamionka I – ‘stos kamieni na polu lub przy drodze’: *kamionka ... (WPn); zob. kamienica*.

kamionka II – ‘żwir o średnicy większej od zazwyczaj spotykanej’: *kamionka to*

taki gruby żwir ... kamionka ... no ...
(Gol).

kamionkowy – ‘o polewanych garnkach glinianych’: *no kamionkowe najczęś-ciej ...* (Żyl); zob. **kamienny II**.

kamyczek – ‘mały kamień’: *kamyczek ... kamionek ...* (Brz); *kamyczek ...* (WPn, Chr); *mały kamiń? ... kamyczek ...* (Gol); *kamyk ... albo kamyczek ...* (Stn); zob. **kamionek, kamyk**.

kamyk – ‘mały kamień’: *kamyki ...* (Gąs); *kamyk ...* (WKS, WDM, Żyl); *kamyk ... albo kamyczek ...* (Stn); zob. **kamionek, kamyczek**.

kanka – ‘metalowy pojemnik na płyny, bańka’: *masło to ... jak nie było maśniczek ... to tylko w bańce ... albo w kance tak o! ... każdy chluboł i chluboł i chluboł ... no niedawno ...*

to można powiedzieć że to jes takie ... takie baniuszki robione spycjalne takie ... (Śwk); *a do picia coś to w kankach przeważnie ... takie kanki były ...* (Śwk); *kiedyś nie było termosów ... tylko bańki były ... kanki ... bańki ...* (Grz); *kanka ...* (WKS, Brz, Śwd); *kanka ... kanka na pewno ... na bank! ...* (Gol).

kantar – ‘skórzana część uprzęży zakładana koniowi na łeb’: *wsadzało sie w jedno strone ... mieⁿdzy ze^mbamy ... i sie przypina do kantara ...* (Brm, Bur); *kantar ...* (Dąb); *kantar na łeb ... chomóⁿt na szyje ... i do woza ...* (Grd); *zakładało sie skórzany kantar ... a mieⁿdzy ze^mby wkładało sie metalowo tako spreⁿżyne ... inaczej sie nazywało kełzno ...* (WKS); *no w lejcach jest ... w kantarze jest uczepiony ... jak sie zakłada kantar to sie to sie i kełzno zakłada; kantar to na konske (!) głowe ...*

Kantar i kełzno (fot. Jerzy Sierociuk)

(Grz); *przyczepia sie do kantara ... wkłada sie do ... do ... mordy konia ... no ... sie wkładało ... i zapina sie z drugiej strony kantara ...* (WDm); *trzeba było najpirw założyć na ten ... na łeb ... takie paski ... ze skóry paski ... o! ... kantar sie nazywa ... i do tego kantar sie zapinało ... były dwa takie z boku kółeczka ... i tam sie ... takie były ten ... i sie zapinało ...* (Chr); *chomo^{nt} jes ... kantar jes ... i wkłada sie miendzy górnio a dolno szcze^{ne}ke takie metalowe ... to kielzno tak zwane ... u nas sie z dwóch metalowych takich pre^{nt}ów poło^{nc}zonych ze sobo ... i na koncu (!) kółka so metalowe ... wkłada sie ... i sie zapina z drugi strony do kantar ... i już on nie wypluje tego; kantar to to ... to ten co na łbie siedzi ... a chomonto na karku ...* (Gol); *kantar ... i tu na pysku ma kantar ... i tu zude ma żeby ścio^{gno}ć lejcamy ... żeby wiedział w które strone ma jechać ...* (Stn); zob. **ogłowie**.

karma – ‘jedzenie dla świń’: *zależy co ... czym sie karmi ... bo jes parzonka ... jak sie daje ziemniaki to parzonka jes ... jak same ospe to karma ...* (Gąs); *karma ... żarcie ...* (Grz); zob. **parza, parzonka, parzónka, żarcie**.

kartofel – ‘uprawowa roślina okopowa, podstawowa w żywieniu ludzi i zwierząt’: *no nie wiem jak to ... bulwa stara ... czy stara (!) kartofel ... nie wiem ... bulwa pewnie; to już jes kartofel do wyrzucenia całkowicie ... bo on już zgniły ... zbolały ... struchlały; kartofle były ... nicht inaczy nie nazywał; kartofle sie sadziło motyko re^{nc}zno ... motyko sie kopało; re^{nc}znie ... motyko zasadzić ... a późni jak kartofle ... ziemniaki wschodzo ... no to dopiero redefktem przejsć ... i obsypywać mo-*

tyko ... (Grz); *kartofel ... ziemniak ... jak kto chce powiedzieć tak powie ...* (WKs); *normalnie sie mówi ... i ziemniaki ... kartofle ... zależy w jakim otoczeniu ...* (Śwk, Chr); *kartofle ...* (Żyl); zob. **ziemniak**.

kartoflisko – **1.** ‘pole, na którym w poprzednim roku rosły kartofle’: *po kartoflisku ...* (WPn); *kartoflisko ...* (Chr, Żyl); *no a kartofle kartoflisko ... na kartoflisku ... nie? ...* (Gol); zob. **kartoflysko, ziemniaczysko**; **2.** ‘lodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli’: *lodygi ... kartoflisko jeszcze można powiedzieć ...* (Alk); zob. **chmielowina, łe^{nty}, łoboda, łozina, macina, nać 2, ogozina**.

kartoflysko – ‘pole, na którym w poprzednim roku rosły kartofle’: *ziemniaczysko ... kartoflysko ...* (Bur, WKs); *kartoflysko sie nazywa ... nie? ...* (Brz, Gąs); *kartoflysko ... nieraz tak sie mówiło ... jeszcze kartoflysko nie zaorane ...* (Śwk); *kartoflysko inaczy nazywajo ...* (Grz); *kartoflysko ...* (WDm, Gol, Stn); zob. **kartoflisko 1, ziemniaczysko**.

kaszanka – ‘rodzaj wędliny, której podstawowe składniki to kasza i krew zwierzęca’: *kaszanke ... też sie gotuje podroby ... ji skórki wieprzowe ... miesza z kaszo ugotowano również ... no przyprawia ... no i napycha tym jelita ... grube przeważnie ... do tego farszu jeszcze dodaje sie krew ... no i parzy ... i to wszystko ...* (Alk); *a kaszankie (!) ... tak samo sie bierze te wszystkie dudki ... to sie mówi ... te płuca ... wo^{nt}troby ... wo^{nt}troby to cały nie ... gorzkie by było bardzo ... i te wszystkie podroby sie bierze ... gotuje ... późni sie miele w maszynce ... bierze sie ka-*

sze gryczane ... paruje ... zależy ... nie-
które to na surowo kasze bioro i tego ...
ale to przeważnie paruje się ... tak jak
ja robiłam ... no i późni ... kiedyś to
się napychało w te ... też w jelita ... te
kaszankowe ... a teraz to ja przeważ-
nie jak robie ... to na blache ... ta-ak
pasztet pieke ... teraz to się wieⁿcy
gotuje kaszankę ... a kiedyś to się
piekło w piecu ... zawsze kaszankę ...
w jelita się brało i się piekło ... (Śwk);
a kaszanka to musi być ... najgorsze
mieⁿso ... może być i z skwarek ...
może być ... takie mieⁿso odpady ...
który (!) się nie nadaje do niczego ...
tylko takie mieⁿso które już tylko do ...
do tego ... ugotować ... przekreⁿcić ...
musi być kasza gryczana ugotowana ...
kasza gotowana później razem z tym
mieⁿsem wymieszać ... krew musi
być ... musi być trochę krwi ... krew
musi być sparzona ... przekreⁿcona
przez maszynkę ... dodaje się do
tego ... do tego wszystkiego farszu ...
i farsz się wymiesza ... dodać soli ...
wszystkiego ... te składniki ... i nabija
się w kiszki ... i późni się gotuje ...
albo paruje ... (Grz); a kaszankę też ...
gotuje się mieⁿso ... skórki ... dudki
różne ... tam co so ... parzy się kasze ...
dodaje się krew ... miesza się ... przy-
prawia się ... napycha się w jelyta ...
albo się piecze w blachach ... (WDM);
kaszankę się robiło tak ... gotowało się
skóry ... ze świni ... podroby te ... tam
to lekkie i ... i tam coś jeszcze ... jak
się dawało kawałek woⁿtróbki ... to się
gotowało ... i na tym rosole się prażyło
kasze ... gryczano ... ja na gryczanej
robie ... (Chr); kaszankę też trzeba
ugotować ... w wodzie ... ewentual-
nie w wywarze tym co się gotowało
mieⁿso ... gryczano kasze ... i si (!)
miesza z tym mielonym mieⁿsem ...
przyprawy do smaku ... i nadziewa się

w jelita grube ... o! ... (Goł); a kaszan-
kie (!) ... z czego to wiem ... że kasze
gryczano się gotuje ... miesza się
z krwio ... kasze gryczano ... żeby ona
nie była biała ... tylko taka ciemna ...
wiem że się dolewa ... mamusia moja
robiła ... dolewa się krwi ... i dolewa
się ugotowane ... przekreⁿcone przez
maszynkę (!) podroby ... i to się razem
miesza ... i potem to się nakłada ...
właśnie ... w takie grubsze jelyta ... i się
piecze w piekarniku ... albo parzy ...
(Stn).

kełbasa – ‘wędlina zrobiona z rozdrob-
nionego mięsa napychanego w je-
lita’: bierze się mieⁿso wieprzowe ...
dokłada się wołowego ... jedno
przekroⁿca (!) się osobno ... drugie
osobno ... przez maszynkę ... dodaje
się do tego czosnku ... soli trochę ...
pieprzu ... napycha się kełbasy ...
smakuje się żeby była nie za słona ...
nie za pieprzna ... wieⁿcej do smaku ...
napycha się ... w te jelita ... wyczysz-
czone ... trza dodać ... bo nie ... nie ...
tylko wyczyszczone ... żeby dobrze ...
żeby były nasolone ... wyczyszczone ...
napycha się w to ... bierze na ma-
szynkę ... nakłada się take ... tak bynaj-
mniej robione było ... taka rurka była ...
nakładała się na to ... wychodzi ... tu
się kreⁿciło ... napychało ... to szło ...
stopniowo kełbasy się odsuwało ... nie
za mocno ... bo jak za mocno to peⁿkła
późni ... tak luźno musiała być ... tak
samo i kaszankę się ... kaszanka jak
była duża to ta ... kicha ... to się ...
nawet te ... (Bur); zob. **kełbasa**.

kełbaśnica – ‘cienkie jelito świni
wykorzystywane do robienia kielbas’:
odebrać wneⁿtrzości ... znaczy ...
kiszki ... osobno wyczyścić ... tak
gotowanie robione ... i to napychane ...

kielbasy robione z tych ... tych kieszek ... kaszanka... późni to so ... dzisiaj to so specjalnie ... to sie czyściło ... i napychało późni kaszankę czy ... czy kielbasy ... to były kielbaśnice i ... i ... kiszki te duże take ... (Bur).

kełzno – ‘metalowa wkładka w pysku konia umożliwiająca kierowanie nim’: *kełzno ... dwie koncówki (!) ... z dziurami ... łancuszek i haczyki ... (Dąb); zakładało sie skórzany kantar ... a mieⁿdzy ze^mby wkładało sie metalowo tako spreⁿżyne ... inaczej sie nazywało kełzno ... (WKs); no w lejcach jest ... w kantarze jest uczepiony ... jak sie zakłada kantar to sie to sie i kełzno zakłada ... (Grz); zob. **kielzno**, **munsztuk**, **musztuk**, **ujzda**, **uzda**.*

kerat – ‘urządzenie wykorzystywane do napędu maszyn, składające się głównie z różnej wielkości metalowych trybów i drewnianego drąga ciągniętego przez konie poruszające się w koło’: *kerat to jest ... jakby to powiedzieć? ... u góry jes taki duży droⁿg ... przy tym były czepiane dwa konie ... i z drugij strony dwa konie ... obracały sie ... tu była mała ze^mbatka ... i u góry była druga ze^mbatka ... te duże koła ze^mbate popeⁿdzały to małe ... to zanim to duże sie obróciło raz ... to te małe obróciło sie ze sto razy ... i to majo ... przymocowane było do tych ... do tych droⁿżków ... te droⁿżki sie obracały ... i to szło dalej ... do ... do maszyny ... (Bur); kerat ... kerat był co innygo ... do kierata to potrzebne były konie ... i tak samo był pas ... od maszyny przecioⁿgnieⁿty do kerata ... i ten ... tak że maszyna sie poruszała ... a jak motorem ... to motór (!) tyż ... takie motory majo ... już teraz nie majo pewno ... miały ... i te motory tak samo*

*pasy miały ... tak z dala od tego ... na dworze sie stawiało ... a maszyna w stodole ... i ten ... i tyn pas sie zakładało na te ^ooś (!) przy maszynie ... i tu na drugie ^ooś przy tym motorze ... sie włoⁿczało i tak sie młóciło ... (Śwk); zob. **kierat**.*

kerownik – ‘część konstrukcyjna wozu’: *legi to już były gotowe ... była ta poddanica ... tak jak ty mówisz ... bo żeby to zbożem sie nie przechylało ... ale to było już na kerowniku i na zadku woza ... bo takij ... tylko do legów ... jak były legi ... to z przodu był kerownik ... ale musiał być i z tyłu taki sam ... tyko że z tyłu był na sztywno ... umocowany ... (Dąb); zob. **kierownik**.*

keszeń – ‘rodzaj woreczka wszytego w ubranie, w którym przechowywano na polu oselkę po naostrzeniu kosy’: *do keszeni chłop wsadzał ... (Fik); a to ja nie wiem ... u nasz (!) to sie w keszeni nosiło jo ... (WKs); zob. **kieszeń**.*

kciuk – ‘zbita, sprasowana słoma na polu’: *kostki ... kciuki lub bele ... (Śwd); zob. **bela**, **kostka**.*

kielbasa – ‘wędlina zrobiona z rozdrobnionego mięsa napychanego w jelita’: *no kielbasy ... przygotowuje sie mieⁿso wieprzowe przeważnie z wołowym ... kroi na kawałki ... ji ewentualnie soli ... i dodaje do tego sól tako peklowano ... no ji musi to mieⁿso poleżeć ... potem sie je miely (!) ... napycha ... napycha jelita ... no i weⁿdzi ... parzy ... i jje ... (Alk); kielbasy ... kroi sie jakies tam mieⁿso wykrawa sie ... dodaje sie wołowiny do tego ... kieyś (!) to sie kroilo wszystko nożem ... a teraz to maszynko ... i sie późni napycha w jelita ... jelita sie wyczyści ... sie w jelita*

*późni napycha ... maszynko też tak samo ... (Śwk); [kielbasy] brało sie ... pokroić mieⁿsa po kawałku ... szynki czy z poleⁿdwicy ... dodać wołowe ... tyko osobno pokrajać ... późni jak już przejdzie solo ... to przekreⁿcić przez maszynke przez grube siatke ... i późnij w te kiszke nakładać mieⁿso ... i pozakreⁿcać na mniejsze takie porcje ... żeby na mniejsze laski ... późni oweⁿdzić ... sparzyć ... i jes kielbasa ... (Grz); zob. **kielbasa**.*

kielek – ‘wyrastający z sadzeniaka zaczątek lodygi’: *należało je przekroić wzdłuż ... tak żeby miały kielki ... tak jakby miejsce na kielki po obu przekrojonych stronach ... i żeby ... po prostu ... obeschły troche ... poleżały i obeschły ... (Alk); kielki ... (Grd); zob. **oczko**.*

kielznanie – ‘zakładanie koniowi uzdy, **kielzna**’: *no kielznanie konia ... to zakładane miał ... na głowe ... jak to sie nazywa? ... kantar ... tak to nazywane było pospolicie ... i przy tym kantarze była ... z rzyminia zrobione ... takie jakby ... i jedna czeⁿs kantara to było właśnie ... to sie przekładało koniowi przez pysk ... mieⁿdzy ze^mbami ... mieⁿdzy szczeⁿko górno a dolno ... i zapinało sie ... i do tego były doprowadzone lejce ... i on wiedział jak ma iść ... (WOk); kielznanie to jes kantar i ... w pysk sie wsadza to kielzno ... i z jednej strony jest kółeczko ... i na kółeczko sie wkładało taki ... blaszkie w blaszkie (!) ... i w drugij strony to samo ... (Grz); kielznanie ... (Śwd).*

kielzno – ‘metalowa wkładka w pysku konia umożliwiająca kierowanie nim’: *kielzno ... tak żeby kierować było lepij ... bo bez kielzna co by chciał*

Kielzno (fot. Monika Pieniak)

*to by robił ... (Grd); to sie kielzno wkładało ... lejce sie przypinało z obu stron ... i sie tym kierowało konia ... (WPn, WKs); kielzno ... to czeⁿściej ... kółek było nieraz cztery ... nieraz wieⁿcyj kółek było ... i łoⁿczone było tu ... na szrodku (!) ... w mordzie mu sie ruszało ... a te kółka do lejca tyż ... że to chodziło to ... koniowi w ge^mbie ... (Czr, Grz); zakładało sie kielzno ... kielzno sie nazywa ... zakładało sie ... metalowe ... (Chr); to wkładało mu sie do buzi kielzno ... zakładało sie ogłowie ... i późni kielzno ... i późni do tego sły lejce ... i powoziło sie tym ... końmi ... (Śwd); kielzno ... (Krz, WDM, Żyl); chomoⁿt jes ... kantar jes ... i wkłada sie mieⁿdzy górno a dolno szczeⁿke takie metalowe ... to kielzno tak zwane ... u nas sie z dwóch metalowych takich preⁿtów połoⁿczonych ze sobo ... i na koncu (!) kółka so metalowe ... wkłada sie ... i sie zapina z drugi strony do kantar ... i już on nie wypłuje tego ... (Gol); zob. **kelzno**, **munsztuk**, **musztuk**, **ujzda**, **uzda**.*

kierat – ‘urządzenie wykorzystywane do napędu maszyn, składające się głównie z różnej wielkości metalowych trybów i drewnianego drąga ciągniętego przez konie poruszające się w koło’: (Bur); *młocarnia napeⁿdzana kieratem ... co konie cioⁿgały ... (NJm); kierat służył (!) do tygo ... żyby (!) konie zaprzeⁿgnoć (!) ... a kierat był*

K

normalnie kupowany ... to żelazo ... to wszystko ... i obsadzany był dyszel ... chtóry (!) miał takie siodło do obsadzania dyszla ... i konie sie zaprzógało ... do końca tego ... sztelwaga ... barki ... jedna para kóni ... i druga para kóni była ... jak w masinie (!) zboże bydzie to już cztery konie było ... cztery konie chodziło (!) ... w jednym kóncu i w drugim (!) ... i w środku poganiacz był ... z batem ... i pilnował ... który nie cio^ognół no to dawaj! ... (Grd); kedyś sia młóciło ... kieratam (!) ... konie cio^ogały ta masyna (!) ... prostomłotna masyno ... to konie cio^ogały ... i sia młóciło ... (Fik); no kierat to jes takie urz^odzenie ... tam ... ramy drewniane ... a ... obsadzone tam so ... koło wielkie ... jedno ... mniejsze ... tam ... a baba była ... w kieracie baba sie nazywała ... (SKb); kierat był ... to inaczy kre^ociło ... była belka taka ... która ... były zakładane konie ... tam dwa cy (!) cztery ... i naokoło i chodziły ... a tam było koło metalowe ... inaczej ... żeliwne ... i które nape^odzało maszynę znowu ... były przeło^oczniki (!) ... (WKs, Brz); no ten kierat ... to sie na podwórzu stojół (!) ... u nas tyż był ... na środku podwórza ... jak on? ... ja wiem jak go opisać? ... i tam był taki dro^og od tego kierata ... to był taki ten motór (!) zamontowany ... i tam takie tryby ... i to ... wiesz ... jak w siczkarni (!) ... po prostu ... i taki dro^og był ... i do tygo dro^oga sie konie zaprze^ogało ... i jedyn z ludzi poganiał te konie ... poganiał te konie ... i ten ... dopiero poruszało maszynę ... bo to tam był przeciw^ognie^oty ten pas ... i sie młóciło ... (Śwk); kierat to był ... tak za stodoła stał zawsze ... takie były wielkie ... takie było jedno koło ... i drugie koło na to z takimi trybami ... i konie sie do tego ... jedyn z jedny strony ...

abo jednym ... i te konie chodziły tak na około ... i to było młócenie tym ... kieratym kidyś młóciły ... jak konie na około chodziły to był kierat ... (Grz); kierat był kedyś ... było ... jak sie kre^oci ... to sie sieczke żneło ... (Chr); kierat ... (Śwd, Żyl); kierat to była taka maszyna do nape^odu ... (Gol); ale był taki kierat ... dwa konie szły ... a tak w stodole sie kosiło ... oj! ... ten ... na przykład w sieczkarni sie żneło słome ... (Stn); zob. **kerat**.

kierownik – ‘tu: część konstrukcyjna przodu wozu’: to było gładke ... po prostu tak jak stół ... no nie było jak stół ... bo tam nicht nie wybijał tego na ... żeby tam były dziury ... tylko dro^og był ... dwa dro^ogi było na kierowniku ... dro^ożki były w poprzek ... po bokach musiały być dro^ożki znowu ... obowio^ozkowo ... żeby utrzymać ten cie^ożar ... i deska ... i to jes ... deski żeby zboże leżało; ... bo ja kedyś próbowałem ... rozumis! ... bo sie pytałem faceta ... kedyś jak kupywałem od niego kierownik ... w Stocku (!) na rynku ... (Dąb); to był jeszcze kierownik ... żeby sie mogło kre^ocić ... w które strone sie chciało ... przy wozie ... (Grd); kierownik ... przetykało sie ... sworzeń taki był żyłazny (!) ... i przetykało sie ... a kierownik to był drewniane ... (Krz); zob. **kerownik**.

kieszień – ‘rodzaj woreczka wszytego w ubranie, w którym przechowywano na polu oselkę po naostrzeniu kosy’: w spodniach ... w marynarce ... czy tam w bluzie ... uszyta specjalnie kieszeń była ... sie wkładało ... (Bur, Njm); oselkę wkładało sie do buta ... do kieszeni ... (WPn, Brz); [oselkę po naostrzeniu kosy wkładano] do pochwy i do kieszeni ... (Gąs); to

była w kieszeni taka specjalna taka ...
kieszoneczka malutka ... i sie wkłada-
dało ... a nie to z tyłu spodni ... (Grz);
do kieszeni ... (WDM); tata to zawsze
do kieszeni wkładał ... (Chr); taka była
specjalna kieszeń w spodniach ...
(Żyl); w kieszeń ... robocze spodnie
miały takie wo^oskie kieszenie ... tutaj
z boku ... na nogawce z boku ... (Gol);
zob. **keszeń**.

kijanka – ‘deseczka służąca do obi-
jania (młócenia) kłosów niektórych
zbóż’: socewice to ... też stawiali jo ...
tylko starali sie ... już jo rwali (!) ... bo
już socewicy ... ale ona już była nie
wio^ozana ... i nic ... i nawet jej cepami
nie młócili ... tylko kijanko ... tak
jak tutaj u nasz ... soczewica to była
kijanko młócona ... (Dąb); soczewice
sie nie kosiło ... tak samo sie robiło
jak len ... wyrwało sie ... późni sie
młóciło takim ... tako kijanko ... jak
coś takiego ... i to sie młóciło ... (Grz);
zob. **kijanka**.

kijonka – ‘deseczka służąca do obi-
jania (młócenia) kłosów niektórych
zbóż’: raczej nie ... bo to i kijonkami
młóciły len ... teraz gryka tak samo ...
cepamy znowu zboża ... dzisiaj to
maszyna wszystko weźnie ... (NJm);
zob. **kijanka**.

kiszka – zazwyczaj w lm. **kiszki** ‘ogólnie
o jelitach świni’: odebrać wne^otrz-
ności ... znaczy ... kiszki ... osobno
wyczyścić ... tak gotowanie robione ...
i to napychane ... kielbasy robione
z tych ... tych kiszek ... kaszanka...
późni to so ... dzisiaj to so specjal-
nie ... to sie czyściło ... i napychało
późni kaszanke czy ... czy kielbasy ... to
były kielbaśnice i ... i ... kiszki te duże
take ... (Bur).

kiszonka – ‘zakiszzone rośliny uży-
wane jako pasza dla zwierząt’: siano
jidni (!) suszo ... na tego ... inni robio
kiszonke ... (Bur); było do kiszonki ...
kiszonka była taka ... to już z tego
było ... bo to sie robiło ... i późni taki
silos duży ... taki dołek był ... i wwa-
lało sie do tej ... do tego dołka jako
kiszonka na zime dla świń ... czy dla
krów ... (Grz).

kiść – ‘rodzaj grona, w którym zebrane
są ziarna prosa’: w kiściach ... (WKs);
kiście take były ... to sie nazywały ...
sam koniec tego ... słuchaj ... koniec
tego prosa ... to to ... taki ... i kłosa nie
było ... i stró^onka nie było ... tylko takie
rosły ziareczka przy ziareczku ... takie
pa^ocki (!) ... to sie kiście nazywały ...
nieraz sie mówiło ... o! ... na prosie
takie ładne kiście so ... (Śwk); to takie
kiście so ... (Żyl); zob. **kyść**, **promie**,
wiecha I.

klacz – ‘samica konia’: samica konia
to jes klacz ... kobyła ... (WOK, WPn);
kobyła ... lub klacz; u nasz (!) tego
nie było ... nie było klaczy ... (WKs);
klacz ... (Brm, Bur, Krz, Śwd, Żyl, Gol);
klacz sie mówi na samice ... no! ... na
samice sie klacz mówi ... (Stn); zob. **ko-
była**.

klaczka – ‘młoda samica konia’: młoda
klaczka ... (Brm).

klej mieć – ‘nie rozpadać się, mieć
zwartą konsystencję’: wyrabia sie
kelbasy ... żeby ona miała klej ...
żeby ona ... nie była ... bo jak tego to
bydzie (!) luźna ... i kaszanke sie też
wyrabia ... (Bur).

klepać – ‘ostrzyć kosę na babce za
pomocą młotka’: na babce klepano ...

metalowy ... (Gąs); babka to jes taki ... kawałek metalu ... wbity w pieńek ... i na to sie kładło kose ... i klepało ... (Śwd).

klepanie – ‘ostrzenie kosy na **babce** za pomocą młotka’: *klepanie kosy ... (Bur); babka do klepania kosy ... (Brz); bo ten za szerokie o to o! ... to za mieⁿtki młotek ... już sie do klepania nie nadaje ... (Czr).*

klepisko – ‘zazwyczaj środkowe utwardzone miejsce w stodole, gdzie można wjechać np. wozem; dawniej na klepisku młócono’: *dzie można było wjechać sie nazywało klepisko ... toⁿ czyto te oba wjazdy ... tych wierzej ... to było po środku takie klepisko ... kiedyś było z gliny ... a potem to już betonowe ... i po tym sie wyżdżało (!) i wyjeżdżało ... czy przejeżdżało przez stodole ... to było klepisko ... (Brm); na klepisko rozkładaly (!) snopki ... szereg snopków ... i młóciły (!) ... (Grz); czeⁿs w której sie składa sło^me to soⁿsiek ... czeⁿs na któro sie wjeżdża ze zbożym ... czy z sianem ... to klepisko ... wierzeje so^m ... sie otwiera ... wierzeje so^m naprzeciwko klepiska ... i so z jednyj strony i z drugij ... sie przejeżdża przez klepisko ... przez budynek tak ... (Goł, Bur, NJm); snopy zboża składano po obydwóch stronach tego klepiska ... to były takie zapola ... zapole to sie nazywało ... i stodoły były ... przeważnie miały dwa zapola ... po jednej stronie klepiska i po drugiej ... a jak ktoś był zamożniejszy ... i miał stodołę dwa klepiska ... bo były dwa na przykład ... bo już była dłuższa stodoła ... to wtedy dwa klepiska były ... (WOk); wierzejami wjeżdża sie do stodoły ... klepisko było ... i na to klepisko sie wjeżdżało ... po boku soⁿsieki ...*

i zwałało sie w soⁿsieka ... (Grd, Fik); zapole to żeby odgrodzić klepisko ... do wysokości ... powiedzmy ... metra abo mniej troszki ... od soⁿsieka ... (SKb, NWr, Osn, WPn, WKs); ściany ... wierzeje z przodu ... wierzeje z tyłu ... soⁿsieki po obu stronach ... klepisko na środku ... i dach ... i belki ... (Brz, Gąs, Śwk, Czr); w stodole ... jak sie wjeżdża na klepisko ... wierzeje ... (Grz); reⁿcznie ... kreⁿciło sie ... i ubijało sie na klepisko ... rozkładało sie na klepisku i sie młóciło ... ubijało sie kłosy ... (Wdm, Chr); wozem wjeżdżasz na klepisko ... a zapole to jes taka czeⁿsć mieⁿdy klepiskiem a soⁿsiekiem ... (Śwd); no stodoły ... to soⁿsieki ... klepiska ... (Żył); [młóciłi] no jak ... rozkładali snopki na klepisku ... bijakiem ... (Żył); czeⁿs w której sie składa sło^me to soⁿsiek ... czeⁿs na któro sie wjeżdża ze zbożym ... czy z sianem ... to klepisko ... wierzeje so^m ... sie otwiera ... wierzeje so^m naprzeciwko klepiska ... i so z jednyj strony i z drugij ... sie przejeżdża przez klepisko ... przez budynek tak ... (Goł); klepisko ... w środku było takie klepisko ... żeby można było wjechać wozem czy z sianem ... bo na jedno strone u nas sie wkładało siano ... do soⁿsieka ... rozumisz ... a na drugo strone sie wkładało sło^me ... to trzeba ... takij szerokości ... żeby z sianem można było wjechać wozem ... klepisko było ... po bokach były dwa soⁿsieki ... i to wszysko ... (Stn).

kleпка – ‘deseczka wykorzystywana do robienia naczyń drewnianych’: *no to kleпки ... normalna sprawa ... deszczułki ... kleпки ... jakoś tak słyshałem nieraz ... (Grd).*

kletka – ‘zazwyczaj zbite z desek pomieszczenie o niewielkiej pojemności,

klatka': o nieraz tak sie mówiło ... to taka klatka dla maciory ... (Śwk).

klin – 'plaski, trójkątny kawałek drewna stosowany do rozpierania m.in. obsadzanych **trzanków** i kosy': *taka obsada tej kosy ... żeby do kosiska przyczepić ... i tam ... używany był pierścień ... żelazny ... i klin ... (SKb); przecina sie klin ... pół klina tylko sie wbija ... tu sie wkłada ten pre^{nt} do pał^oka ... (Dąb); bo jes klin i jes pierścień ... (NJm); no wkładało sie ... taki był zo^mbek na tym kosisku ... i na ... przy kosie tak samo ... wkładało sie ... i pierścień tak samo włożyło sie ... klinowało ... wtedy kliny były ... klin sie dorabiało ... i sie to zabijało ... żeby sie ... o! ... nie pochylało w wszystkie strony ... (Gąs); pał^ok był mocowany z jednej strony do ... między (!) kosisko a klin na pierścieniu ... a drugo cze^ś bliżej kosiska przywioⁿzywano sznurkiem ... (Śwd); bo żeby to żelazne ... mógł wchodzić na tem ... to jes ścieⁿty tak z ukosa ... i wkłada sie te kose ... pierścień najpierw metalowy ... i później sie ... zabija klin de^mbowy ... najlepiej de^mbowy ...*

Klin (fot. Jerzy Sierociuk)

bo mocny ... zabija ... wtedy sie nie rusza ... i ten jes mocny ... (Gol); zob. klyn.

kluczyk – 'narzędzie do dokręcania pierścienia podczas obsadzania kosy': *tam był spycjalny pierściń ... tak zwany pierściń ... zakreⁿcany kluczykim (!) ... a nieraz zabijany klynym ... i klynym zabijałi ... i jak to był tyn pierściń kluczykim sie dokryⁿcało ... to był spycjalny pierściń taki dorobiony ... że już sie kluczykiem dokryⁿcało ... że ona już to ścioⁿgała ... a jak nie to klynik ... i zaklynane (!) było ... (Grd).*

kluc sie – 'o kurczętach: wydostawać się ze skorupki jajek': *kluje sie ... (Grz); zob. wykluwać (sie).*

klyn – 'ostro zaciosany kawałek drewna służący m.in. do rozpierania elementów, obsadzania narzędzi mocowanych pierścieniem': *kosisko ... późni roⁿczka taka jest ... pierściń i klyn ... do obsadzenia ... takie ... takie ucho jest ... i sie obsadza ... sie tym klynym zabija ... (WKs); zob. klin.*

kłe^mb – 'wypukłość na grzbiecie konia w przedniej jego części': *pod chomoⁿt była podkładka ... do tyłu szło podogonie ... na środek kłe^mbu ... bo koń na kłe^mbie miał obladra ... łańcuchy szły ... czy tam sznurki ... jak ktoś uważał ... do chomoⁿta ... od chomoⁿta przez to szle (!) ... i to ... coś ty mówił ... do orczyka ... (Dąb).*

kłódka – 'część grabi, w której są zęby': *kłódka ... (NJm); zob. belecza, belka.*

kłónica – 'jeden z czterech drążków podtrzymujących **pomosty**': *kłónice ... (Bur); zob. konica.*

knewie – ‘dolna część snopka’: *knewie ...* (WkS); zob. **knowie, knówia, knówie, knywie**.

knowie – ‘dolna część snopka’: *jeżeli kładłeś w drabiny ... to musiałeś zacząć (!) ... zaczynało się zawsze od przodu ... lub od tyłu ... ale to knowiami do przodu ... i knowiami do tyłu ... a potem odwrotnie ... trzeba było tak ... żeby drabiny wyrównać ... drabiny musiały być wyrównane zbożem ... tymi snopkami ... tak jak ty mówisz ... tymi snopkami ... a potem ... no to już w poprzek ... knowiami na zawnoⁿtrz zawsze ... zasada kładzenia była ta sama ... tylko że już na legach się ... legi ... na legach ... i to samo w drabinach się przykładano środek ... żeby to się nie przekreⁿcało ... (Dąb); to knowie się nazywały ... (Grd); się nazywało ... te ... miałym na jeⁿzyku ... na dole to było knowie ... tak się nieraz mówiło ... knowie i kłosy ... (Śwk); w tej co nie ma kłosów to jes knowie ... a tutaj to już jes zboże ... no to tutaj już same ... z samymi kłosami tylko ... nie wiem jak to się nazywa ... knowie i ... nie wiem ... (Grz); knowie ... (Żył); zob. **knewie, knówia, knówie, knywie**.*

knówia – ‘dolna część snopka’: *knówia ...* (WDm).

knówie – ‘dolna część snopka’: *końcówka z kłosamy ... a dół knówie ...* (Bur); *no to kłosy ... a dół to się nazywa knówie ... w kłosach się ... kłos układali do kłosa ... a knówie to niżej ...* (Grz); zob. **knewie, knowie, knówia, knywie**.

knur – ‘rozplodowy samiec świni’: *na samice świnią ... a na samca wieprzak ... knur i maciora ... no ...*

(WDm); *knur ...* (Alk, Bur, Osn, Brz, Gąs, Śwd, Żył, Goł, Stn).

knybel – ‘rodzaj związania snopka słomy przypominający kształtem knebel’: *wioⁿzało się w duże snopy ... taki knybel był robiony raz dwa ... zwioⁿzało się ...* (Bur).

knywie – ‘dolna część snopka’: *no to knywie ...* (Fik, SKb); zob. **knewie, knówie, knówia, knówie**.

kobyła – ‘samica konia’: *kobyła ... klacz ...* (Bur); *samica konia to jes klacz ... kobyła ...* (WOk); *kobyła ... lub klacz ...* (WkS); *kobyła ...* (Krz, Grz); *u nas była kobyła ...* (Chr); zob. **klacz**.

kobiałka – ‘koszyk na kartofle’: *kobiałka ... inaczej kobiałka ... w kobiałce się nakładało kartofle ...* (Grz).

kocietek – ‘duże naczynie metalowe, rodzaj garnka, zazwyczaj z przykrywą’: *były saganany ... wiesz ... takie ... te takie z dwoma uszamy ... i sagan taki ... takie saganany były ... i się w tych saganach gotowało ... a późni to już w wiadrach ... albo w kocietkach ... albo w kocietku tak się parowało ... zależy ... jak kto miał ...* (Śwk).

kociuba – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *u nasz (!) to była zawsze kociuba ... u nasz i do tyj pory kociuba ... (Dąb); kociuba ... to kociuba się mówiło ... to jo się ścioⁿgało obornik z woza ... no ... się ścioⁿgało ... (Grd, Brz, Gąs); albo kopcacz ... albo kociuba ... a innych rzeczy nie słyżałem ... były (!) dwuze^mbne ... trzyze^mbne ... na trzy ze^mby to szeroka ... ta-ak chłop wozem dziabnoł to pół woza zrzucił (!) ...* (Czr, Grz);

na to to mówili kiedyś kociuba albo kopacz ... (Śwd); kociuba ... (Żył); kociuba ... albo hak ... (Gol); zob. hak, kopacz, kopoc, kopocz, kopypsak, kopyr-tacz, korpys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak.

koconek – ‘ogonek, część rośliny’:
zobacz ... to jes specyfika ... to jes kartofel ... i to jes dupa ... i ona ma ... nawet żeby nie miała tego koconka ... widzisz ... to ma dołek ... wgle^mbie-nie ... zamias kełka jes wgle^mbie-nie ... (Dąb).

kogut – ‘samiec kury’: *kogut ... (Alk); kogut od kury to różni sie kolorem piór pieⁿknych ... i grzebieniem wieⁿkszym takim ... i grzebień ma pieⁿkny ... (WKs); to koguta żeśmy zabili i poszed w pasztet ... (Gol).*

kogutek – ‘ustawione w polu snopki’:
zebrać go ... zwioⁿzać ... zestawić ... w kogutki ... (Żył); kogutki to u nas sie nazywały ... (Żył); zob. dziesioⁿtek, kopa, kopica, kopka 2, kupka 3, mandel, mendelek, myndel.

kojec – ‘ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’:
kojec ... (Alk); jarzmo ... ewentualnie kojec porodowy ... (Gol); zob. jarzmo, kotnik, prosieⁿtnik.

kokoska – ‘młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek’:
kokoska ... (Fik); zob. ko-koszka.

kokoszka – ‘młoda kura, która jeszcze nie znosi jajek’:
to kokoszka ... (Alk, Bur); kokoszka? ... kura ... która jeszcze sie nie niesie to-s kokoszka ... (Grd, Osn); kokoszka to jes ta młoda kurka ...

która jeszcze jes w takim młodzień-czym wieku ... co jeszcze nie dorosła do jajek ... (WKs, Brz, Gąs); kokoszka to jes młoda kura ... nieraz sie tak mó-wiło ... ale małe kokoszki ... (Śwk); no kokoszka to jeszcze jes młoda kura ... co ma sześć tygodni ... czy siedym tygodni ... lub osim tygodni ... to to jes kokoszka ... jeszcze nie jes kuro pełno tylko pół-kuro; kokoszka to jes taka kura przed niesieniem jajek ... jeszcze sie nie niesie ... (Grz); no kokoszka ... to jes kura ... która beⁿdzie niosko kiedyś ... (WDm); kokoszka to jes waśnie (!) ta młoda kura ... (Chr); ko-koszka ... (Śwd, Żył, Gol); zob. kokoska.

kolano – ‘tu: chwast polny’:
kolano nazywały ... nie wim jak to naprawde sie nazywa ... ale kolano przeważnie ... kolano ... bylica; chaber ... teraz jest ... kolano ... nie wim jakoś tam inaczy sie nazywa ... ale to u nas sie nazywało kolano ... teraz takie koszka ... jak coś takiego ... takie jak choinki były ... w kartoflach było ... rosły ... i to sie wyrzywało ... to jes zioło ... to jes tak jak rywanol ... jak sie ususzyło ... i późni jak sie wzięło zalało wrzoⁿtkiem ... to lepsze było jak rywanol ... taki z ap-teki ... w takich tabletkach ... (Grz); oset ... kolano ... chaber ... trawa ... (Śwd).

kolczatka – ‘dawny typ drewnianej brony’:
kolczatka ... drywniana brona i żelazne ze^mby; brony były żelazne ... były drywniane ... była tak zwana kolczatka ... z drewa (!) samygo zro-biona ... i była z ze^mbami żelaznymi brona ... a późni były same żelazne brony już produkowane ... które ludzie kupowali ... to już ... w tej było dobrze ... to sie wlokło ... tak zwane wleczynie (!) ... (Grd).

kolka – ‘dolegliwość, choroba konia’:
*no to inaczy kolka ... mogła być kolka
 jak sie za dużo zmeⁿczył ... no to i koń
 kolke miał ... bo był cały zgrzany ... aż
 piana na wierzchu stała ... (Grz).*

kolki – ‘opadłe igły drzewa szpilko-
 wego’: *brało sie jeszcze raz słome ...
 albo liście (!) dawniej ... układało
 sie ... przyduszało sie żeby wiatr nie
 zwiął ... i ... czekało sie do wiosny ...
 kolkami nawet ... z lasu woziło sie ...
 jak nie było tego ... jak była słoma to
 słomo okrywali ... drugi raz ... drugo
 ture słomo okrył ... (Bur); pospolicie ...
 takie opadłe igły to kolki ... głównie ...
 tak sie najczeⁿściej na wsi mówiło;
 pospolicie na wsi to mówiono kolki
 właśnie ... były raczej one używane
 do ocieplania niektórych rzeczy ...
 podmurówek przy domach ... przy
 oborach ... były z nich takie robione
 ocieplenia ... do ścielenia natomiast
 kolek nie ... używano słomy ... ewen-
 tualnie liści ... ale nie kolki ... (WOk);*

*kolki ... opadłe to kolka ... (WPn, WKS);
 kolki ... (Brm, Krz, WDM, Śwd, Żył,
 Goł); zob. iglywo, kolky.*

kolky – ‘opadłe igły drzewa szpilko-
 wego’: *u nas sie nazywajo kolky ...
 (Bur); zob. iglywo, kolki.*

kołek – ‘długa drewniana rękojeść
 prostych narzędzi’: *osadzony ... sklino-
 wany tutaj ... klinem zabezpieczony ...
 żeby nie spadał ... trzaniek siekiery
 nazywał sie też styliskiem ... to^mporzy-
 skiem ... kołkiem ... takie nazwy sły-
 száłem ... (Czr); zob. nasada, obsada I,
 stylisko, sztył, toporzysko to^mporzysko,
 trzaniek, trzonek.*

koło – ‘jeden z czterech okrągłych
 elementów wozu umożliwiających
 jego toczenie się’: *wóz na gumowych
 kołach ... (Brm); jedno koło sie pod-
 kładało tam z obreⁿczo ... już na-
 cioⁿgnieⁿte ... a później to na jedno i na
 drugo strone za obreⁿcz ... i kołkami ...*

Koło (fot. Jerzy Sierociuk)

i nabijało sie młotkiem ... nacio^ogało po kolei na te ... (Czr); to na kole coś takiego ... na tyj szprysze (!) coś grubszego takiego jest ... ja nie wim co to jest ... ja to sie nie interesowałam tymi kołami ... (Gąs); nie możem (!) rozszyfrować jak sie koło składa ... drewniane ... (Gol); to było żylazne (!) takie koło ... to było taki ... to było z blachy na wierzk (!) ... żeby koło nie zgniło ... to było takie żylazne (!) ... grube ... (Grz); no nie wim ... widziałam jak to wygło^oda ... ale u nas w domu ... w gospodarstwie ... tego koła nie widziałam ... tego nie było ... tatuś miał na takie koła normalne ... jak woził ... być może że ktoś tam jeszcze z dawniejszych czasów to miał ... (Stn); koło drewniane ... z takiej ... obra^oco (!) żelazno (!) ... (Śwk); koło drewniane? ... ze szprychy ... z bukszy (!) ... i z obre^oczy ... (Śwd); drewniane to koło ... (WKs); wóz na gumowych kołach ... (WDM).

kombaj – ‘współczesna maszyna kosząca zboże i jednocześnie je młócząca’: *teraz to robi kombaj ... (WPn, WKs); kombaj ... kosiarka ... kombajn ... snopowio^ozałka ... (WDM); snopowio^ozałka ... kombaj ... (Śwd); zob. **kombajn**.*

kombajn – 1. ‘współczesna maszyna kosząca zboże i jednocześnie je młócząca’: *późnij weszły te ... a młocarnia! ... no to były szerokomłotne ... która nie wiała zboża ... z późnij weszły już młocarnie które wiały zboże ... a dzisiaj to so kombajny ... (NJm, SKb); kosiarki ... snopowio^ozałki ... o i kombajny teraz już ... (WKs, Śwk); kombaj ... kosiarka ... kombajn ... snopowio^ozałka ... (WDM); to najpierw były cepy ... późni targanka ... później maszyna ... i teraz kombajny ... (Śwd); czym ścinano? ...*

Kombajn (fot. Jerzy Sierociuk)

*pierwsze sierpem ... potem koso ... potem kosiarko konno ... potem wio^ozałko ... a późni kombajny zbożowe ... (Żyl); teraz obecnie to kombajny so ... od razu kosi i młóci na polu ... (Gol); 2. ‘współczesna maszyna do wykopywania kartofli’: *już teraz so kombajny ... i wykopuje sie przeważnie kombajnami ... (Alk); dawnij to sie motyko wykopywało ... ziemniaki ... z rzo^odków ... a teraz sie kombajnem wykopuje ... (Gąs); dawni motyko ... a teraz jes kopaczko ... kombajnem ... (WDM); no dawniej przy pomocy motyki ... przy pomocy kopaczki cio^ognionej przez konie ... w tej chwili jest to kombajn ziemniaczany ... (Żyl); zimniaczanym kombajnem spycjalnym ... (Gol); zob. **kombaj**.**

kompost – ‘nawóz naturalny powstały z przefermentowanych odpadów roślinnych’: *kompost przygotowuje sie z jakiś (!) tam niepotrzebnych odpadów ... z liści ... z tego zielska ... z nacin (!) ... które tam już wyrosły ... i nie słužo niczemu ... można to przesytać ... przełożyć gnojem ... ewentualnie podlewać ... przelewać to można jako^oś gnojowico ... i ... w ten sposób ... to musi być kilka warstw ... i muszo poleżeć trochę dłużej ...*

K

żeby one przepruchniały (!) ... i w ten sposób powstaje kompost ... (Alk); no na pewno się składa na kupki ... a może ktoś przysypywać jakimś ... ziemi^m tako^m ogrodowo^m ... albo zwykło^m ziemi^m ... i składa dalej ... to się wytworzy kompost ... (WKs); kompost ... no to ... z częⁿści liści ... po tych roślinach korzeniowych ... ze suchych liści drzew ... przełożonych ziemi ... jakieś tam obierki z domu ... z kuchni ... (Żyl); kompost ... (Gol); kompost to się robi z tych odpadów ... takich różnych ... na kupa się składa ... (Stn).

konewka – ‘ręczne naczynie do podlewania roślin’: konewka ... (Alk, WPn, WKs, Brz, Gol, Stn).

konica – ‘jeden z czterech drążków podtrzymujących pomosty’: o konice ... o konice ... (Grd); zob. **kłonica**.

kopa – ‘tu: zebrane w jednym miejscu i poskładane na polu snopki’: siano się kosi i rozrzuca ... a zboże się zbiera i w kopy się układa ... (Brz); zob. **dziesioⁿtek, kogutek, kopica, kopka 2, kupka 3, mandel, mendel, mendelek, myndel**.

kopacka – ‘kobieta wykopująca kartofle’: albo jak sły nieraz na zarobek ... to kopacki posły ... znaczy się ... nik nie mówi ... (Śwk); zob. **kopaczka II**.

kopacz – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: kopacz to soⁿ (!) takie widły ... dwu-ze^mbowe ... ale bardzo masywne ... i inaczej ustawione ... bo widły so inne ... tak jak łopata ... w takiej kolejności ... a te ... tak jak haki ... zakulone ... w dół ... i kto tam robił ...

czy rolnik szed ... i dziabął po prostu tyn obornik ... żeby można go było zerwać ... i z wozu tak samo jak na kupeczki składał gospodarz ... to też tak samo ścioⁿgał tym ... tym właśnie kopaczem ... kopacz do obornika to był taki ... specjalny ... (WOk, NWr, Osn); albo kopacz ... albo kociuba ... a innych rzeczy nie słyszałem ... były (!) dwuze^mbne ... trzyze^mbne ... na trzy ze^mby to szeroka ... ta-ak chłop wozem dziabnął to pół woza zrzucił (!) ... (Czr); kopacz ... (Śwk, WDM); na to mówili kiedyś kociuba albo kopacz ... (Śwd); a to wiem już o co ci chodzi ... jak to się nazywa? ... kopacz? ... co się tak zwala ... kopacz chyba ... takie so dwa ... dwa ostre zatego ... zakreⁿcone ... żeby obornik z woza zwała ... na kupy ... na polu ... to to jes kopacz ... (Stn); zob. **hak, kociuba, kopoc, kopocz, kopyrsak, kopyrtacz, korpys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

kopaczka I – ‘maszyna do wykopywania kartofli’: dawniej wykopywano motykoⁿ ... reⁿcznie motykoⁿ ... potem wykopywano kopaczko konnoⁿ ... konnymi ... które te kopaczki rozrzucały bardzo daleko te ziemniaki ... potem były kopaczki cioⁿgnikowe ... takie elewatorowe (!); były kopaczki konne ... właśnie ... rozrzucały ... kopaczki konne rozrzucały bardzo daleko ziemniaki po polu ... (Alk, Bur); tylko motyko ... później już była kopaczka konna ... później już były ... kopaczka zrucana ... to ziemniaki zruciała ... no i kombajny tera so ... (WPn); też się nazywała kopaczka; kopaczka była taka konna ... co rozsypywała te ... zimniaki daleko ... nawet do dwóch metrów ... (WKs, Brz); albo się tako konno kopaczko kopało ... i się zbierało ... nie pamieⁿtasz tego? ...

(Gąs); *kopaczka konna ... ona rozrzuca szeroko po polu ...* (Śwk); *dawniej kopało się ręcznie ... motyko ... a dzisiaj to kombajnem ... albo kopaczko traktorowo ...* (Grz); *dawni motyko ... a teraz jes kopaczko ... kombajnem ...* (WDM); *dawniej się kopało motyko ... kopaczko późni ... a teraz kombajnem ...* (Chr); *kopaczka konna ...* (Żył); *potem kopaczka taka konna była ... co tak wywalą ... taki miała pazury ... i w koło chodziły te pazury ... tak wywalą ziemniaki dosyć daleko ... rozumiesz ... najgorsze było zbieranie po tyj ... o Jezus! ... a później kopaczka była traktorowa ... brała dwa rzoⁿdki ... czy jedyn? ...* (Gol); *to dopiero były takie konne kopaczki ... konie cioⁿgneły kopaczkie (!) ... tak się ... wiesz ... wyrzucały te ziemniaki z rzoⁿdka ... i ludzie zbierali ... na kolanach ...* (Stn).

kopaczka II – ‘kobieta wykopująca kartofle’: *maszyna też kopaczka się nazywa ... i ta ... kobieta ...* (WPn, Bur, WKs, Brz); *ale kiedyś nie było kombajnów ... tylko były ... szły kobiety kopaczki ... i wykopywały ziemniaki ...* (Gąs, Grz); *kopaczka ...* (WDM, Chr, Żył, Gol).

kopania – ‘czas, pora wykopywania kartofli’: *odrosły te ziemniaki ... to się ich oborało ... i już do kopań tak były ...* (Brm); *kopania ... wykopki ...* (WKs); zob. **wykopki**.

kopcować – ‘składać do przechowania w kopcu’: *były kopcowane ...* (Alk); *albo do piwnicy się ich wsypywało ... albo kopcowało się ... okrywało się słom^m (!) ... ziemio ... i liściemi ... żyby nie zmarzły ... żeby mróz nie przeszedł ...* (WPn); *albo kopcowano ... w kopcach ... albo w piwnicach ...* (Żył).

kopcowanie – ‘składanie (zwłaszcza kartofli) do przechowania w kopcu’: *no kopcowanie było ... do kopca ... by przeschły ... nie? ... późni się na zime nakrywa ... tak kiedyś było ...* (Brz).

kopiana – ‘duża kopianka 1’: [siano składano] *jak na dłuższe leżenie to ... na dużo kopiane tako ... przykrywa się ... i ... i leży ...* (Gąs).

kopianeczka – ‘zdrobniale o kopiance 2’: *a późni trza widelki brać ... i roztrzoⁿchnoⁿć go ... zrzuciło się na takie kopianeczki ... tu kopianka ... tu kopianka zrobiono ... a późni trza było roztrzeⁿs go (!) ... rozrzucić ...* (Grd).

kopianka – 1. ‘siano zebrane w jednym miejscu i uskładane w kształcie stożka’: *siano to trzeba było przewracać jeszcze ... przewracać ... grabić ... i dopiero w kopianki ...* (Dąb); *do siana kopianki ...* (WOk, Gąs); *no jakie czynności? ... sianokosy ... kosi się ... przewraca się albo grabiami albo ... taki był kidyś (!) ... taki ... ligacz nazywali go ... albo ... no taki ... wiesz ... od razu zgrabia i przewraca ... nie wim jak się nazywa ... to nie za moi pamiⁿci było ... jak było to ja nie gospodarzyłam ... a później zgrabia się na wałki ... i z wałków późni się zbiera ... kopianki takie się robi ... w kopki ... i późnij to jeszcze raz trzeba rozrzucić na drugi dzień ... przewrócić jeszcze tymi grabiami ... zgrabić do kupy ... i zabierać to na fure ... i zabierać do domu ... siano do stodoły ...* (Grz); *kopianki ... no ...* (WDM); *kopi się ... w kopianki ... lub w kopice ...* (Śwd); *stóg to jes tak ... jak wieⁿksza kopianka ... układa wysoko ... czubato ...* (Żył); *koszenie trawy ... późnij jest przewracanie ... czy tam rozrzucanie ... a później zgrabia-*

nie ... a później składanie w kopianki ... potem zwożenie; *kopi sie w kopianki ... stawia sie w kopianki ... takie kopki sie robi ... w kopiance mniej zmoknie ...* (Gol); zob. **kopica, kopka 1, kupka 2**; 'mala kupka gnoju': a później trza widełki brać ... i roztrzoⁿchnoⁿć go ... zrzuciło sie na takie kopianeczki ... tu kopianka ... tu kopianka zrobiono ... a później trza było roztrzeⁿś go (!) ... rozrzucić ... (Grd).

kopica – 'siano zebrane w jednym miejscu i uskładane w kształcie stożka': *okapia sie ... w kopice ... czyli w kupki ... teraz po nowemu to na wałki zwijajo ... ale dawnij to sie kupki robiło ... kopice inaczej ...* (Bur); *kopi sie ... w kopianki ... lub w kopice ...* (Śwd); zob. **kopianka 1, kopka, kupka 2, kupka 3**.

kopić – 'zebrać siano w jednym miejscu i układać w kształcie stożka': *teraz nie kopio ... a kiedyś sie kopioło ...* (Brz); *kopi sie ... układa sie w kupki ...* (WDM); *zakapia (!) sie ... kopi ... kopi sie ... kupki takie ...* (Chr); *kopi sie ... w kopianki ... lub w kopice ...* (Śwd); *kopi sie ...* (Żyl).

kopiec – 'stos kartofli przygotowany do przechowania przez zimę': *jak budowano kopiec? ... no ... kopiec ... no właśnie to były wykopywane takie podłużne ... podłużne ... tak jakby ... no co? ... takie dołki podłużne ... no i tam były sypane ziemniaki ... były okrywane ... były okrywane słomoⁿ ... a potem ziemioⁿ ...* (Alk); *no kopiec ... był robiony ... albo równana ziemia była na wierzchu ... rozgarniana ... żeby można było późni to ... podłoże żeby było równe ... a inni kopaly (!) ... dwa sztychy ... to było mniej okrywa-*

nia ... to tak było dzieś pieⁿć na półtora metra ... trzy ... zależy od ilości zimniaków ... to było mniej okrywania ... bo czeⁿś (!) poszła w ziemie ... (Bur, Dąb); *jak piwnicy ktoś nie miał to kopce budował ...* (Grd); *no to jak kopiec to dół sie wykopywało ... żeby troche były nie na wierzchu tylko w dołku ... żeby nie zmarzły ...* (WPn); *kopiec ... kopało sie ... tak mni wieⁿcy szpadel na ten ... a późni sie brało ... i ten ... sie wsypało kartofle ... sie przykrywało słomo ... narzucało sie też te ziemie ... dopóki jeszcze było cieplej ... ale już późni na zime to sie okrywało cieplej ... sie kładło słome i ziemie ...* (Śwk); *były takie dołki spycjalne robione ... wkopywane w ziemie ... były takie robione ... tak ... był przykrywany słomo ... i ziemio przykrywany ... lub w kopcach ... kopiec taki był niegł^mboki ... i to sie sypało kartofle ... później sie przykrywało słomo ... później ziemio ... i później liście sie na zime kładło ... na wierzk (!); no kopiec to sobie taki czubaty był ... z kartofly ... kartofly ...* (Chr); *wykopywano dół ... ale w tych kopcach ... albo bezpośrednio na ziemie ... i tak i tak ...* (Żyl);

kopka – 1. 'siano zebrane w jednym miejscu i uskładane w kształcie stożka': *siano w kopki ... nieraz składano ... nieraz nie składano ... jak pogoda dobra było to nie składano ...* (Grd); *w kopki sie składa ...* (Brz); *jak sie zanosi na deszcz to wtedy sie grabi ... wał taki długi przez cało toⁿke ... i późni ten wałek robi sie ... zbiera sie te siano i w kopki takie sie składa ...* (Grz); *kopki ... kopianki ...* (Gol); zob. **kopianka 1, kopica, kupka 2**; 2. 'zebrane w jednym miejscu i poskładane na polu snopki': *no to i mendle nazywały (!) ... i kupki ... kopki ... no ... mendle ...*

(WPn); zob. **dziesiętek, kopica, kupka 3, mandel, mendel, mendelek**.

kopoc – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *kopoc ...* (Fik); zob. **hak, kociuba, kopocz, kopacz, kopyrsak, kopyrtacz, korpys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

kopocz – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *to nazywały kiedyś kopocz ... kopocz taki ...* (Brm); *kopacz ... kopyrtacz ...* (Osn); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopyrsak, kopyrtacz, koprys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

kopyrsak – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *kopyrsak ... pazury ...* (NJm); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopocz, kopyrtacz, korpys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

kopyrtacz – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *kopacz ... kopyrtacz ...* (Osn); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopocz, kopyrsak, korpys, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

kopyt – ‘dolna, zrogowaciała część nogi konia’: *to podkuć ... bo nie mógł by koń chodzić na boso ... bo te szosy jakie były to były ... ale kamienie były ... jak koń pochodził (!) dłuży (!) po tych kamieniach ... to późni jak na dybach chodził koń ... nie mógł stać ... a później asfalty jak naszły ... to jeszcze gorzej ... bo na asfalcie to okropnie koń zdzierał kopyt ... niektóry powłóczył nogo ... to ta aż ... z poczoⁿtku kopyt to aż krew leciała ... tyle powydzierane były ... i nie można było kuć ... żeby osłaniać ten kopyt ... żeby nie zdzieraly tak ...* (Czr); zob. **kopyto**.

kopyto – ‘dolna, zrogowaciała część nogi konia’: *kowal przy pomocy narzedzi oczyszczał kopyto ... to wiem na pewno ... oczyszczał ... obcinał część która była niepotrzebna ... czyścił ... i podkowe przymocowywał ... dopasowywał ... przymocowywał do nogi ...* (WOk); zob. **kopyt**.

korpys – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *u nas korpys ...* (SKb, WPn); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopocz, kopyrsak, kopyrtacz, korpysz, kóciuba, pazury I, szarpak**.

korpysz – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *korpysz ...* (WKS); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopocz, kopyrsak, kopyrtacz, korpys, kóciuba, pazury I, szarpak**.

koryto – ‘rodzaj podłużnego pojemnika, zazwyczaj na jedzenie dla świń’: *do koryta ...* (Bur, Osn, Brz, Gąs, Śwk); *kartofle posiekać ... dodać paszy ... zamieszać w wiadrze ... i wylać do koryta ...* (Grz); *koryto ... paśnik ...* (WDM); *koryto jest ...* (Chr); *w take koryto ... bo^dż pojemnik jakiś ... ugniata sie ... tłucze sie tak jak zimniaki jadalne ... a potem sie dodaje do tego ... wode na rzadko ... i śrute zbożowo ... i koncentraty ... i do koryta było podawane ...* (Gol); *koryto ...* (Śwd, Żył, Stn).

korzystka – 1. ‘równolegle zakończony trzonka widel, szpadla itp.’: *kiedyś sie ... u trzanka na poprzek ... na reⁿke ... to sie nazywało ... ten ... korzystka myśmy nazywały ... to korzystka ... a teraz to taka jes tam ... półokroⁿgła i z tym ... no to obsada ... to już sie obsada nazywa ... nie był trzankem ...* (Brm); *korzystka ...* (Grd);

Korzystka (u szpadla) (fot. Jerzy Sierociuk)

roⁿczka albo korzystka ... nie wiem dlaczego akurat tak ... ale ... można powiedzieć roⁿczka ... można powiedzieć korzystka ... nie? ... jeżeli ktoś się orientuje to wie o co chodzi ... jak ja pamiętam z małych lat ... to ojciec mój to mówił korzystka na to ... łopaty to raczej tam były z prostym trzonkiem ... bez tej korzystki ... no aczkolwiek już później te mniejsze ... ja jak pamiętam tam ... to były proste ... bo te wieⁿksze to majo przeważnie ... miały! ... bo teraz to przeważnie ... o! ... tak jak to ... można powiedzieć ... nowy szpadel ... to już jes i metalowy trzonek ... i ... i ten ... (Czr); korzystka i trzonek; reⁿkojeś to jes trzonek ... i ... zależy ... bo to różnie mówili ... ja mówię na to korzystka ... tak jak u nas mówili ... korzystka ... a w innych regionach Polski mówili impel ... (Śwd); [szpadel] czeⁿs żelazna ... korzystka na roⁿczce może być ... poprzeczna ... (Gol); 2. 'przy-mocowany z boku kosiska uchwyt umożliwiający koszenie': korzystka to

Korzystka (u kosi) (fot. Jerzy Sierociuk)

była i przy kosie ... (Grd); przy kosi- sie była korzystka ... co się trzymało reⁿko ... jedno reⁿko za koniec kosi- ska ... a drugo reⁿko za te korzystke ... to był ... z drzewa ... wyⁿzowygo (!) ... wygieⁿty ... tak zwany kabłoⁿczek ... który się później sznurkiem ścioⁿgało ... podrobiony on że pasował do kosi- ska ... i kształt ... że ścioⁿgało się późni- przodym do kupy ... i już się robiła korzystka ... (Grd); korzystka ... czy roⁿczka ... zależy jak kto nazwoł (!) ... (Czr); zob. roⁿczka.

kosa – 'narzędzie rolnicze składające się z metalowej kosi i kosiska': kosa jako całość to kosa ... kosisko ... pierścień ... klyn ... (Bur); były dobre i złe ... była taka kosa ... która jak się wyklepało można było całym długo kosić ... a była taka ... że za godzinę czasu teⁿpa ... tak bywało ... zależy jaka stał była w kosie ... (Grd); to było ... kosa ... kosisko ... i roⁿczka do trzymania ... kosisko to jes ten trzonek ... i pałóⁿk ... pałóⁿk był do ... przychepione jak się zboże kosiło ... do kosi pałóⁿk był potrzebny ... a jak tak ... do kosi ... trawy ... to już pałóⁿk już nie był potrzebny ... (WPn); do koszenia trawy to bez pałóⁿka kose się szykowało ... a do koszenia zboża z pałóⁿkem ... (Śwk); **a. kosi osadzenie:** no jak spraw-

Kosa (Brzozowica) (fot. Paulina Burdon)

dzano osadzenie ... to musiał być ktoś tego ... najczeⁿściej brało się kosisko na szyje ... roⁿczke ... i się brało do cuba reⁿke ... gdy dostawałeś do cuba reⁿke ... tu miałeś roⁿczke ... i do cuba reⁿke to powinno być dobrze ... ale ktoś se mógł zrobić albo dalej albo krócej ... ale taka zasada mniej wiⁿcy była ... (Bur); brało się kose ... i reⁿko się sprawdzało ... wycioⁿgało się reⁿkie (!) od roⁿczki ... brało się ... do końca kosa ... do ostrza ... jak była prosto osadzona ... to znaczy że jak reⁿko wzięłaś to dostałaś ... a jak było źle osadzona to się potem już ... było źle ... to jes na długość reⁿki ... (Grz); kosa ... to jes ... kosisko i zakończone koso ... (WDM); no ... sama kosa też się składa ... pieⁿtka wiem że tu jest ... nie wim jak te czeⁿści reszta się nazywają ... (Gol).

kosalka – ‘koszyk pozbawiony pałką, wykorzystywany m.in. jako podstawa gniazda dla kur’: *gniazdo się mówi ... kosalka można powiedzieć ... w kosalkach*

siadają ... (Śwk); kosalka ... koszyk do zimniaków ... (WDM).

kosanie – ‘koszenie’: *do kosania to ... do zboża (!) ... to chłop robił ... takie koło robił ... z płótna ... pałⁿki płótno ... żeby (!) ściana sła (!) prosto ... (Fik).*

kosiarka – ‘maszyna do koszenia trawy lub także zboża’: *jak ktoś (!) nie chce ... kosi reⁿcznie ... kosiarko konno ... czy kosiarko cioⁿgnikowo ... (Bur, NJm); reⁿcznie kiedyś się kosiło tylko kosami ... jak trawy tak i zboża ... a później weszły maszyny ... to kosiarki ... do łⁿki była kosiarka ... do zboża koszenia to były snopowioⁿzałki ... (WPn, WKS, Brz, Gąs); dawniej to kosili kosiarko ... a wcześniej koso ... (Grz, WDM); kosiarko koszo i małe i duże ... to jes ... wszystkie zboża ... (Chr); to była kosa ... kosiarka ... i teraz kosiarki rotacyjne ... wieⁿksze to są i kosiarki dyskowe jeszcze; można kosić reⁿcznie ... można kosić kosiarko listwowo końmi ... i kosiarko cioⁿgnikowo rotacyjno ... (Śwd); kosiarka ... (Żył, Gol); **a. talerzowa**: *trawę to się kosi kosiarko talerzowo ... (Bur).**

kosiarz – ‘ten, kto kosi zboże lub trawę’: *kosiarz ... (Bur, SKb); ci kosiarze już wiedzieli jak to ... patrzyły (!) czy jez dobrze obsadzona ... czy ... żeby dobrze kosić ... (WPn); nazywano kosiarcz ... (WKS); to zależy od wysokości kosiarza ... bo to ... jak był wysoki ... trza było dalej robić to roⁿczke ... montować ... jak był niski ... to niżej ... (Gąs); żeby si ładnie układały to kosiarz też musi umieć kosić ... (Śwk); zależało od kosiarza ... jak kosiarz dobrze kosił ... dość szybko ... to musiało być i trzy [podbieraczek] ... czy cztery*

nawet ... a jak ktoś tak spokojnij ... wolnij ... no to dwie wystarczyło spokojnie ... ewentualnie jedna obrotna ... (Czr, Grz); nie wiem jak się nazywało kiedyś ... poczoⁿtkujoⁿcy kosiarz ... no ... (WDM); na ścianie? ... to jak kosił ... kosiarz na ścianie kosił ... podbiraczka se podbierała na snopki ... na ścianie szło ... (Chr); to zależy od wzrostu kosiarza ... (Żył); kosiarz ... (Gol); no to sobie każdy kosiarz ustawiał według swoich zasad ... jak kiedy tam wiedział ... tak mniej wieⁿcej na połowie się znajdowała ... tego kosiska ... dziś (!) na połowie była ta roⁿczka ... przeważnie ona ... mi się wydaje ... powinna być w jednym miejscu tak na połowie kosiska ... żeby była nie za nisko ... reⁿko żeby dosieⁿgniesz ... i za wysoko też źle ... musi być reⁿka taka luźna ... żebyś miał ... wycioⁿgnieⁿta reⁿka ... nie zgieⁿta ... żybyś (!) mógł dobrze jo cioⁿgać ... (Stn); zob. **kośnik**.

Kosiarz (fot. Jerzy Sierociuk)

kosić – ‘ścinać trawę lub zboże’:
 teraz to się kosi w maju ... a wpierv w czerwcu ... trawy były słabsze ... bo nie było nawozów ... trawy były słabe ... (Bur); kiedyś kosoⁿ (!) się kosiło ... późni snopowioⁿzałkoⁿ (!) ... a teraz kombajny so ... (WPn); inaczej się kosi zboże ... inaczej trawę ... do zboża trzeba zakładać ... na przykład ... jak koso reⁿcznie ... to kałtoⁿk do kosy ... (Żył).

kosić na ścianie – ‘kosić zboże tak, żeby układało się ono na ścianie’;
 na ścianie to kosił koso reⁿcznie ... z pałⁿkiem ... (Bur, Dąb); kosiło się na ścianie ... tak zwane na ścianie ... na zboże ... na zboże się kosiło ... i zrobiuł (!) się pokos ... przy zbożu ... to kobita szła i odbierała ... (Grd); a to ja wiem jak to powiedzieć? ... kosiuł (!) na ścianie ... a kobita zbiera ... (Fik); na ścianie się kosiło ... a nie to na pokos ... odwrotna strona ... na pokos ... (SKb); a ... to na ścianie to się kosiło zboże takie z kłosami ... i się kładło ... to kosiarz kosił ... zbieraczka szła z sierpem i zbierała ... zbieraczka szła i to odbierała (!) ... (Śwk); trawę się kosi na ziemi ... na ten ... na pokos ... a zboże na ścianie zboża ... (Grz); zboże się kosi na ścianie ... a trawę kosi się na pokos ... (WDM); na ścianie? ... to jak kosił ... kosiarz na ścianie kosił ... podbiraczka se podbierała na snopki ... na ścianie szło ... (Chr); na ścianie się nie kosi trawy ... (Żył); no to właśnie na ścianie ... to jes to koszenie zboża wysokiego ... zawsze kosił z tej samej strony ... bo jak zebrała ... to się obracał ... i znów na ścianie kosił ... i to zboże nie kładło się na ziemi ... tyko było pochylone o tak! ... na ... na tym ... zboże co stało ... i cała ściana ... (Gol).

kosisko – ‘długi drewniany trzonek, na którym osadzona jest metalowa kosa; na kosisku jest też **ro^oczka** lub **ko-rzystka**’: *no przeważnie kose na kosisku to każdy obsadzał według swojego ... według swojego wzrostu ... bo był pierścień ... klin ... i każdy obsadzał ... żeby kosa nie była ani przysadnia ... ani odsadnia ... (Śwd, NJm); do pie^oty ... i do czuba powinno się palcym dostać ... dlatego ta moja kosa jest źle obsadzona ... bo ja przyniosłem to kosisko od teścia ... (Dąb, Fik, SKb, WPn, WKS); czy^os (!) metalowa ... i kosisko takie drewniane ... z ro^oczko ... (Brz); kosisko ... i na kosisku ro^oczka ... tak ... do trzymania ... (Gąs, Śwk); powiedzmy ... mój ojciec ... na przykład ... był niższy jeszcze ode mnie ... to może miał krótszo kose ... a jeżeli taki kuzyn ... tam ze wsi właśnie ... dwa metry wzrostu ... chłopka kawał ... no to jemu ... i kosisko musiał mieć dłuższe ... i kose wie^okszo ... nie ... automatycznie; kosisko ... to różnie ... jak najlżejsze brało się ... z letkiego drzewa ... ol-szowe mogło być ... letke (!) drzewo ... i de^obowe mogło być ... (Czr); kosa ... to jest ... kosisko i zakończone koso ... (WDM); pał^ok był mocowany z jednej strony do ... między (!) kosisko a klin na pierścieniu ... a drugo cze^os bliżej kosiska przywio^ozywano sznurkiem ... (Śwd); to był pierścień z jednej strony ... a z drugiej strony do ro^oczki ... albo tam taka była w kosisku ... miejsce było spycjalne ... wkładało się ... (Żyl); no przede wszystkim to klepać dobrze trza było ... i obsadzić na kosisku porzo^odnie ... i tyle ... namoczyć w wodzie ... żeby kosisko nie spadało z kosy ... czy tam kosa z kosiska ... (Goł).*

kostka – ‘słoma zebrana na polu, sprasowana w kształcie prostopadłościanu’:

*albo kostki albo bele ... (Dąb); no to ... tak to kostki ... znaczy so ... a tak to bele takie ... (SKb); były kostki i bele ... tam się inaczej nie mówiło ... (WPn); kostka to kostka ... bela to okr^ogła ... (Brz); no to ... take w beli ... to jest bela duża ... a kostka to jest taka ... no ... taka kwadratowa ... (Chr); kostki ... kciuki lub bele ... (Śwd); to się mówi kostki ... bele ... (Żyl); w kształcie kostki to kostka się nazywało ... a w kształcie beli to bela ... (Goł); zob. **bela**, **kciuk**.*

kosz – ‘wyplatany zazwyczaj z wikliny lub z korzeni jałowca obły pojemnik na plody rolne’: *kosze robiono z wikliny ... z grubszych ... takie były robione pał^oki ... i te pał^oki przeplatane były drobnymi ... cieńszymi (!) ... takimi witkami ... cieńszymi (!) pro^ot-kami takimi po prostu ... z tych właśnie ... wikliny ... a! ... i żebra jeszcze ... o! ... (Alk); zob. **koszyk**.*

koszka – ‘chwast polny’: *chaber ... teraz jest ... kolano ... nie wiem jakoś tam inaczej się nazywa ... ale to u nas się nazywało kolano ... teraz takie koszka ... jak coś takiego ... takie jak choinki były ... w kartoflach było ... rosły ... i to się wyrzywało ... to jest zioło ... to jest tak jak rywanol ... jak się ususzyło ... i później jak się wzięło zalało wrzo^otkiem ... to lepsze było jak rywanol ... taki z apteki ... w takich tabletkach ... (Grz).*

koszyk – ‘wyplatany zazwyczaj z wikliny lub z korzeni jałowca obły pojemnik na plody rolne’: *zależy do jakiej piwnicy ... ale przeważnie znosić trzeba było koszykami ... z wozu koszykami zносиło się ... i wysypywało właśnie do ... do tej piwnicy ... (Alk); koszyk ... pał^ok się wyginało ... wio^ozało się*

żeby sie nie rozszed ... zbijało sie
gwoździem ... drugi też ... jeden ...
drugi sie wkładało ... owijało sie takim
preⁿciem ... który sie nie łamał ...
i zatycki (!) późni sie wkładało ...
i dalej ... i pletło sie na okroⁿgło ...
aż do końca ... wysadzało sie tam na
odpowiedni kształt ... (Bur); koszyki
robiło sie ... z tych ... korzeni jałowco-
wych ... jałowca ... kopały (!) ludzie te
korzenie ... wypruwały (!) z ziemi ...
i koszyki ... koszyki pletły (!) ... no to
peⁿkało bardzo ... bo to łamały si (!)
te korzenie ... ale to tam sie późni
czy sznurkiem zaploⁿtywało ... czy
czymś ... tak że ... korzenie jałowca ...
(WPn, WKS); koszyk ... to sie kabłⁿka
taki robiło ... wyginało ... i takie jesz-
cze ... dawało jeszcze wzmocnienia ...
preⁿty ... takie żebra ... i sie przepla-
tano (!) ... wiklino przeplatano ...
albo jałowcem ... (Gąs); koszyki ...
z proⁿtków de^mbowych i z jałowca ...
to robiło sie najpierw pałⁿki ... późni
sie to zbijało goździkamy ... potem sie
wsadzało te żebra ... z jałowca ... pa-
łⁿki to z de^mbowygo ... z proⁿtków ...
no i późnij sie zaplatało ... plotło sie ...
(Śwk); koszyk musiał być ... takie dwa
długie patyki ... które można było
zgioⁿć w kółko ... musiały być dwa
takie ... i późnij sie brało ... albo sie
brało z jałowca te korzenie na pół sie

Koszyk (fot. Jerzy Sierociuk)

ich dzieliło ... a nie to z wikliny ... i na
około ich sie co drugi przeplatało ...
to jeszcze musiało być takie w środku
jeszcze ... żeby co drugi ten prze-
pleść ... i ciniutkie (!) musiały być ...
i wiotkie ... (Grz); koszyki robiono albo
z wikliny ... albo z jałowca ... albo ...
metalowe ... (Żył); zob. **kosz**.

kośba – ‘ściananie zboża lub trawy kosą,
koszenie’: kośba to koszenie ... to-s to
samo ... (Żył).

kośnik – ‘ten, kto kosi’: kośnik ...
kosiarz ... (NJm); który kośnik do-
brze kosił (!) ... to równo kosił ...
i ściane miał równo ... to wszystkie (!)
zboże docieⁿte ... a jak tylko coś było
schrzanione ... no to ... to kobieta sie
umeⁿczyła niesamowicie ... a potem
kośnik ... i dlatego podbiraliz z sirpami;
dobry kośnik ... to kosił równo po
łⁿce ... i to jak przejechał ... to tak
jakby kosiarko przejechał ... łⁿka
była równa ... a jak był partacz ...
to kosił (!) z góry ... tak że drugi
musiał półtora pokosa cioⁿgnⁿć ... bo
jesce (!) za nim ... a zboże na ściane ...
no to ... już jes z pałⁿkem ... i mu-
siał kosić juz (!) tak ... żeby sie słoma
kładała na ściane ... bo to już było ... na
ściane sie kładło ... (Dąb); nieraz koś-
nik kose zostawił (!) ... jak do końca
dojechał z koso ... zostawił (!) kose ...
odbieraczka późni wracajoⁿc kose
brała ... bo kośnik zawsze odbieraczke
zostawił (!) ... by nie zdoⁿżyła za
nim ... to kośnik kose zostawił (!) ...
szed i zwióⁿzał ... szed i wioⁿzał ... jak
ona nie swioⁿzała ... ona późni przy-
niosła kose ... i dalej to samo robote ...
(Grd, Brz); taka różnica to jes ... że do
trawy ... kosiła sama kosa ... osadzona
na kosiska ... a do zboża ... to było tak
nazywane karbłⁿka (!) ... płótno ... no

Kośnik sprawdza osadzenie kosi (fot. Jerzy Sierociuk)

*wszyte w połowie tego karbłoⁿka (!) ... i narzucane to zboże ... jak zrzynał kośnik ... to nakładał na rosnoⁿce zboże ... tyn pokos ... to sie nazywało pokos ... (Grz); zob. **kosiarz**.*

kotlet – ‘zazwyczaj kawałek usmażonego mięsa uprzednio specjalnie przygotowanego’: *kotlet to jest czeⁿs schabu już przygotowana do usmażenia ... (Alk); kotlet jes to ... przygotowana potrawa z mieⁿsa ze świni ... może być schabowy ... lub mielony ... (Osn).*

kotlina – ‘część paleniska, w której kowal utrzymuje żar’: *generalnie mamy palenisko ... całość ... samo to miejsce ... w którym ... samo to źródło żaru ... tam dzie jes goroⁿco ... koks sie pali ... beⁿdzie sie nazywało kotlino ... kotlina ... (Czr); [kuźnia] szopa*

*drewniana ... abo murowana ... kotlina była ... z weⁿglami ... wyrabiane podkowy ... (WDM); zob. **kotlina, kuchnia**.*

kotlina – ‘część paleniska, w której kowal utrzymuje żar’: *no to palenisko ... ta kotlina ... no ... (Czr); zob. **kotlina, kuchnia**.*

Kotlina (fot. Jerzy Sierociuk)

kotnik – ‘ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: *kotnik* ... (Żyl); zob. **jarzmo**, **kojec**, **prosieⁿtnik**.

kowadło – ‘duży blok żelazny, na którym kowal kształtuje swoje wyroby’: *przy tym palenisku były też takie do formowania ... nie pamiętam nazwy ... o! ... kowadło ... i na nim właśnie przygotowywał te ... niezbeⁿdne formy ... (WOk); [w kuźni] kowadło stało na środku ... i jeszcze tak zwany miech ten obsadzany tam był ... żeby se dmuchol ... żelazo żeby rozżarzyć dobrze ... ogień podniecał ... żyby (!) zagrzać dobrze ... i kowadło stało na pieńku ... i zapierniczał ile wlało ... a nieraz i we dwóch (!) ... (Grd); podkowa ... no brał na kowadło ... jeżeli tam była ... czy tam za ... to na kowadło brał ... ugrzewał jo na goroⁿco ... no i jo tam ... czy zweⁿżał ... czy rozszerzał jo ... według kopyta ... (WkS); grzał w ogniu ... i wyrabiał na kowadle ... (Brz, Czr); podkove przygotowywał*

Kowadło (fot. Jerzy Sierociuk)

na ... to było taki ... kowadło ... i na kowadle ... (Grz); na kowadle ... (Brm, Bur, Żyl); kowadło ... (WDm, Śwd, Goł); kowadło takie było ... no ... kowadło ... (Stn).

kowal – ‘właściciel kuźni, w której podkuwano konie’: *kowal w kuźni ... reperuje narzeⁿdzia rolnicze ... ze^mby do kultywatora ... i wszystko ... usługi mówioⁿc ... (Brm); kowal kosy kuł ... pługi ładował ... pieⁿty ... przykładnie przykroⁿcał (!) ... no i take wszystkie (!) ... motyki ... nie-motyki ... bramy nie-bramy ... to wszystko robił kowal ... (Bur, WOk); no to sie do kowala chodziło ... no i sie ... kowal przymirzał (!) podkowy ... jak tam która podkowa pasowała ... (WPn); kowal obrabiał ... znaczy ... kopyto ... na takim stojaku ... mierzył ... podkowa według kopyta ... obrabiał ... tam w środku wycinał te wszystkie ... takie różne ... no i mierzył ... mierzył czy podkowa pasowała ... żeby nie za duża ... nie za mała ... miał podkowy różnego gatunku ... no i wymierzywszy przybijał kopyto ... przybijał do kopyta podkove ... (WkS); kowale również używali ... cechowali swoje wyroby pieczoⁿtko ... i widać to po odbiciu ... widać to w odbiciu a ten sposób ... czeⁿsto były to albo inicjały ... albo nazwisko ... miejscowość ... czeⁿsto inicjały były ... ale najczeⁿściej inicjały ... nazwisko ... miejscowość ... o takie rzeczy; kosy to nie ... nie robiły (!) kowale ... kosy to fabryczne były ... najwyży ... jak ktoś nie umiał ... to przyniósł kowalowi żeby poklepał kose ... no bo jak nie umiał (!) poklepać ... tak sie wyraże ... popierniczył by kose ... że ona tak ... (Czr); kowal w kuźni ... przygotowywał wszystko dla rolników ... klepał lemiesz ... (Śwd);*

*kował ... reperował ... klepał lemiesz do pługów ... sprzeⁿty rolnicze reperował ... naprawiał ... (Żyl); [kował] klepał lemiesz do pługów ... siekiery klepał ... kosy ... robił okucia do orczyków ... do wozów ... do dyszły (!) ... (Gol); zob. **podkuwacz**.*

kozdra – ‘ulożona do wyschnięcia niewielka kupka torfu’: *układano takie kostki ... kozdry ... przekładano to później ... jak trzeba było żeby to szybciej wyschło ... i dopiero ten torf suchy sie zwożono (!) ... na opał ... (Gąs); zob. **kraczka**.*

kozica – ‘specjalnie pleciona część rękojści bata’: *to będzie tak zwane bicsyso ... to można nazwać kozica ... ale to było plecione ... z drzewa de^mbowygo ... to sie rozpruwało dotoⁿd ... najpierw sie parzyło ... w parze ... żeby sie dobrze rozpruwało ... na osiem czeⁿści ... dotoⁿd ... a reⁿkojeś zostawała ... a później to sie ładnie splotło ... tu sie wstawiało ucho ... ze skóry ... a dopier sie ... to bacisko ... (Njm).*

koziółek – ‘tworzące rodzaj stożka, układane przemiennie cegły torfu przeznaczone do suszenia’: *cegły były ... no to był torf ... cegły torfu ... tylko to były kucky ... kupki duże ... bo to najpierw były w koziółki układane ... rozkładało sie żeby to przeschło ... potem przekładało sie w wieⁿksze ... (Dąb); nacinano wierzchnio warstwe ... zrzucano ... kolejnie (!) była nacinana warstwa torfu w kostki ... i wyrzucana z dołu na zewnoⁿtrz ... dołu ... a potem było układane w taki zwane koziółki ... po jakimś czasie koziółki były przekładane ... do wyschnieⁿcia ... gdy wyschły ... zostały przewożone do domu ... (Osn); dziecko kochane! ...*

pamieⁿtam tylko ... jakieś takie były ... jak szpadel ... taki woⁿski ... to sie taki ... pierszo warstwe sie ścinało ... i później to sie ... takie sztychy były ... tak sie tym szpadlem ... i takie wychodziły takie podłużne kawałki torfu ... potem zakładało sie take koziółki ... i to tam schły ... i dopiero później si wiozło ... (Chr).

kóciuba – ‘narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu’: *kóciuba ... (Brz); zob. **hak, kociuba, kopacz, kopoc, kopocz, kopyrzak, kopyrtacz, korpys, korpysz, pazury I, szarpak**.*

kraczka – ‘ulożona do wyschnięcia niewielka kupka torfu’: *no kładło sie ... na razie ... póky był tego ... to sie kładło na tym ... na łⁿce ... na równej łⁿce kładło sie ... pokładło sie na tym ... na łⁿce równej ... i ona ... schło i sie przewracało ... i późni składało sie w kraczke ... po dwie ... na razie po dwie ... późni po cztery ... po pieⁿć ... i wyżej ... tak ... tak ... tak [pokazuje] ... układło sie ... i one tam schły ... (Bur); zob. **kozdra**.*

krakowiak – ‘chomąto typu krakowskiego’: *zanim weszły te krakowiaki ... to nich (!) nie jeździł inaczej ... tylko wszyscy jeździli w tych dułach ... jak widzisz ... to jest ... w ogóle nie tajemnica ... w tych dułach to już jeździli ... już i potym ... jak te chomóⁿty (!) nastawały ... to zaczęły te krakowiaki ... jak weszły gumowce ... to już jak lepszy gospodarz ... to już kupywał chomóⁿt krakowiak ... podogonie ... te obladry ... wszystko ... i już koń chodził w obladrach ... w tym ... a te take ... nieduśky (!) ... to jeździły w tych dułach ... no bo te krakowiaki były tak samo droge jak to wszystko ... (Dąb).*

krasiwo – ‘surowy tłuszcz zwierzęcy, zazwyczaj słonina’: *surowa słonina ... to jest ... sie tak kedyś mówiło ... no i teraz sie ... ludzie mówio ... okrasa ... a naprzód taka zakrzywiona cało noge jeszcze ... już oddzielana słonina od miaⁿsa (!) ... to sie mówiło krasiwo ... (Śwk); zob. **okrasa 2, słonina**.*

krepulec – ‘zazwyczaj specjalnie uformowany kawałek drewna lub żelaznej sztabki wykorzystywany do zawieszania zabitej świni przed **rozbieraniem**’: *krepulec był taki ... wieszalo sie do góry ... nogami tylnimi ... i rozcinało sie brzuch i sie wycinało wneⁿtrznosci ... to jes kawałek rurki ... albo drzewa ... dzie ... nogami do góry wieszalo sie ... podnosiło sie lynko (!) ... i wieszalo sie świniaka ... (WDM); był taki ... nazywał sie krepulec ... to sie do ... świni wieszalo ... na tym krepulcu ... i na łańcuchu ... czy na lince jakejs ... wygłoⁿda normalnie ... drzewa taki jest kawałek ... jes na końcu wyrźnieⁿty taki ... żeby sie utrzymał powrozek ... żeby sie nie zsunął ... i sie to ... mówie ... do haka albo do drabiny ... i na to sie brało ... mieⁿdzy nogami sie brało też jeszcze taki ten ... krepulec taki ... żeby ... sie nadcinało w noge te żyłe ... i tam sie wkładało ... i dopiero sie wiszało ... na tym tak ... (Chr); zob. **kre^mpulec, kry^mpulec, lebiodka, rozpórka**.*

kre^mpulec – ‘zazwyczaj specjalnie uformowany kawałek drewna wykorzystywany do zawieszania zabitej świni przed **rozbieraniem**’: *wieszano to świni na takim kre^mpulcu ... za tylne nogi ... za ścieⁿgna ... wbijano ten kre^mpulec mieⁿdzy ścieⁿgna a kość ... ji wieszalo sie wysoko ... (Alk); dzisiaj to jes specjalne stalowe ... dawni to sie robiło take ... no ... z mocnego*

drzewa ... de^mbowe albo akacjowe ... robiło sie take ... kij ... i to rozpiera^joⁿcy z tyłu ... zacinało sie tak żeby ... wycinało sie w nodze ... w nogach tylnych obcinało sie ... wycinało sie do tych ... do wioⁿzadeł ... i sie wkładało to ... nadrzynało sie ... wkładało sie do tych ... przedłużało sie ... i wieszało sie do góry ... i wtedy sie rozcinało ... spód ... czyli brzuch ... prosieⁿcia ... wyjmało sie wneⁿtrznosci ... nazywały (!) kre^mpulec; po zabiciu i oczyszczeniu to należy spuścić jo z tego ... z tego kre^mpulca ... i dopiero późni dzielić na to ... dzielić na te czeⁿści ... (Bur); kre^mpulec jes to płaski przyrzoⁿd ... około pół metra ... który służy do zaczepiania lynki ... i nastę^mpie zaczepianie tej lynki na haku ... (Osn); za tylny (!) nogi ... ścieⁿgna wycioⁿgały (!) przy kopytku ... tylnych łap ... i wkładano kre^mpulec ... ten kre^mpulec wkładało sie ... on miał zakończenie takie ... kulki na końcach ... (WKs, Brz); no to jes ... kre^mpulec ... to ten ... wsadz sie pomieⁿdzy nogi tylnie ... i za to sie bierze lynke tej dźwigenki (!) ... czy tam sznurek jakiś ... i je podnosi do góry ... i to jes tak ... kre^mpulec ... i ona wisi późni ... a tu sie rozprawia; kre^mpulec brały (!) ... w nogi wsadzaly (!) ... jakoś do góry brały ... (Gąs); kre^mpulec to jes ... na nogi ... mieⁿdzy żyły sie ... te ... takie sie wkładało ... i sznurkiem do tego ... do haka u góry sie dzieś czepiało ... (Śwk); kre^mpulec był taki ... wiszało sie na haku ... nogi zadnie ... jedno i drugie nogie (!) na jednym kre^mpulcu ... a na drugiej stronie druga noga na kry^mpulcu ... za te żyłe sie wciskało ... i żyby (!) świni nie spadła ... a ryjem do ziemi ... (Grz); co to jes kre^mpulec? ... no to kre^mpulec to jes taki hak ... i do tego była linka ... i zaczepiane było ... i świnią podcioⁿ

Krempulec (fot. Jerzy Sierociuk)

*gana do góry ... (Śwd); krempulec to sie ... no to kiedyś to był drywniany taki ... kołek ... długości ... jo wiem? ... piędziesiąt centymetrów ... sześćdziesiąt ... i zacieśne były na końcach takie ... żeby zostały zgrubienia ... takie dołączki ... rowki ... jak się włożyło to już nie ... nie pozwoliło (!) zsunoć się tym nogom ... (Gol); zob. **krempulec, krympulec, lebiodka, rozpórka.***

krećciołka – ‘popularnie o typie maszyny wykopującej kartofle’: *motyko ... motyko przeważnie ... dłuższy czas motyko ... późni stały już kopaczki ... takie krećciołki ... nie ... wyrzucały po polu ... po polu wyrzucały ... (Brz); zob. **wirówka.***

kwew – ‘czerwony płyn krążący w żyłach człowieka’: *z człowieka to już kwew ... (Grd).*

kroić – ‘tu: dzielić na części duże ziemniaki, np. przed sadzeniem’: *kroiło sie ... o! ... (Bur).*

krokwy – ‘belki podtrzymujące strop dachu’: *na ocapie sie robi ... te ... takie uzeńbienia na krokwy ... krokwy sie na to stawia ... (Bur); [stodoła] so’sieki ...*

klepiska ... wierzeje ... zapola ... belki ... krokwy ... (WDM).

krosna – tylko w lm. ‘warsztat tkacki’: *derka taka była najczęśniej na postoju ... to były kidys (!) na wsiach to były robione reńcznie ... na krosnach ... z lnu ... takie jakby narzuty ... ale to takie były derki pospolicie nazywane ... (WOk).*

krostanie – ‘uderzanie bijakiem podczas mlócenia zboża cepem’: *to nazywało sie chrostanie ... [jak sie nazywało?] krostanie ... to sie rozsuwało ... (Brz); zob. **chrostanie.***

krowa zob. **pusta krowa.**

krowi – ‘pochodzący od krowy’: *spod krów to obornik krowi znaczy tam taki ... (SKb); gnój spod kur no to kurzy gnój ... spod krów krowi gnój ... od świń świński gnój ... (NWr); krowi gnój ... koński gnój mówiło sie od konia ... (WPn); krowi ... (Śwk, Chr); zob. **krówski.***

krowiak – ‘gnój spod krów’: *no to gnój ... krowiak jeszcze nazywajo ... (Osn); krowiak ... (WKS).*

krowiarnia – ‘pomieszczenie dla krów’: *krowiarnia ...* (WDM); zob. **obora I**.

krówski – ‘pochodzący od krowy’: *krówski ...* (NJm, Grz, WDM); zob. **krowi**.

kry^mpulec – ‘zazwyczaj specjalnie uformowany kawałek żelaznej sztabki wykorzystywany do zawieszania zabitej świni przed **rozbieraniem**’: *kry^mpulec to jes taki długi ... długie takie że-lazo ... zaostzone z jednej i z drugiej strony ... a po środku ... ucho takie było zrobione ... żeby powiesić ten kre^mpulec na haku ...* (Grz); *no to ... wieszalo sie za tylne nogi ... przycinało sie ... przycina sie ... tu przed kopytami ... tak żeby cieⁿgna ... za cieⁿgna wbić hak ... i tak zwany kry^mpulec sie wkładało ... i sie ... za tyn kry^mpulec lynko do góry ... czy łańcuchami (!) ...* (Goł); zob. **kre^mpulec**, **kre^mpulec**, **lebidka**, **rozpórka**.

krzemieny – ‘zrobiony, będący z krzemienia’: *krzemienne ...* (Alk, Bur, WKs, Grz, Żył).

krzemień – ‘żółty kamień służący dawniej do krzesania iskrzy’: *krzemień ...* (Bur, WKs); *no krzemień ... ten ... jeden o drugi sie pocierało ...* (Goł).

krzesiwo – ‘to, co przez uderzenie powodowało iskry’: *krzesiwo ...* (Alk, WKs); *no to krzesiwo chyba ... kamień o kamień sie tarło ... i sie iskrzyły ...* (Śwk); *no to krzemień ten ... dwa ... jedyn o drugi dawał ogień ... no ... do zniecenia ognia ... może być i krzesiwo ... zimny ogień dawało taki ... dawało iskry ...* (Goł); *pamięⁿtam ... jak sie urodziłam ... to jeszcze mała ... to jeszcze była lampa ... naftowa ... a później już było światło ... to była lampa naftowa ...* (Goł); zob. **krzesiwo**.

towa ... ale to było w latach ... pieⁿdziesioⁿt pieⁿć może ... góra ... a potem już światło było ... a o krzesiwach ... ja nic nie tarłam żadnego krzesiwa żeby sie tam jakieś iskry sie wytaczały ... ja takiego czegoś nawet nie widziałam ... żadnego kamienia ... (Stn).

krzydło – ‘narząd umożliwiający ptakom latanie’: [kura] *no to ma łeb ... szyje ... krzydła ...* (Chr).

kse! (**k se!**) – **1.** ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w prawo’: *no kse! ...* (NJm); *kse! ...* (Grz); *w lewo to mówiło sie ... odsie! ... a w prawo kse! ...* (Śwd); zob. **bešta!**, **dosie!** (**do sie!**), **kso! 1**, **odsie!** (**od sie!**) **1**; **2.** ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w lewo’: *eć! w lewo ... kse! w lewo ...* (Grd, Gąs); *kse! ...* (Grz); zob. **eć!**, **ejć!**, **ešta!**.

kso! (**k so!**) – **1.** ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w prawo’: *kso! ...* (SKb, NWr); *heta! ... ale to dzieś koło Lublina prawdopodobnie tak to mówio ... u nasz to kso! ...* (WKs); *kso! w lewo ... kso! w prawo ... to sie mówiło tak ... kso! w lewo ... kso! w prawo ...* (Chr); zob. **bešta!**, **dosie!** (**do sie!**), **kse!** (**k se!**) **1**, **odsie!** (**od sie!**) **1**; **2.** ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w lewo’: *na prawo odsie! ... na lewo kso! ... tak było ...* (Brm); *kso! ...* (Bur); *kso! w lewo ... kso! w prawo ... to sie mówiło tak ... kso! w lewo ... kso! w prawo ...* (Chr); zob. **eć!**, **ejć!**, **ešta!**.

kuchnia – ‘część paleniska, w której kował utrzymuje żar’: *zależy jak gdzie ... u nas nazywały (!) kuchnia taka ... do palenia ...* (Bur); zob. **kotlina**, **kotlyna**.

kucka – **1.** ‘zestawione snopki niskich zbóż lub koniczyny’: *owies to w ku-*

cky ... owies to ... przypuszczalnie ... zboże ... żyto ... robiło się z żyta dziesięć snopki (!) ... a z owsu ... jak się robiło ... to się stawiało przeważnie pieńć ... żeby owies szybciej dosychał ... no to jeden w środku ... i cztery ... wychodziło w kwadrat ... cztery na bokach ... myśmy po pieńć stawili ... (Dąb); tak samo ... no ... to znaczy ... tylko że jak duży owies jes to się w te snopki ... a te krótsze to się takie kucki robi ... (Chr); 2. 'niewielka kupka torfu układana do suszenia': cegły były ... no to był torf ... cegły torfu ... tylko to były kucky ... kupki duże ... bo to najpierw były w koziołki układane ... rozkładało się żeby to przeszło ... potem przekładało się w wieńksze ... (Dąb); 3. 'mała porcja gnoju zrzucana z wozu na polu': kucki ... czyli kupa ... na kupe wywozi się ... albo jak już na polu ... jak już pod zboże do ... na podorywke ... to trzeba ... to się na kucki rozwozi ... i trza roztrzońsać wińlamy ... (Grz); zob. **kupka 1**.

kuckować – 'składać (zwłaszcza siano) w kucki': kuckować ... tak ... tak jak i o! ... konczyne (!) ... tak samo kedyś ... to co ty mówisz ... konczyne żeby wyschła to też ... skosili ... odkreńcili ... no ale konczyne to już z jednego snopka robili ... kucky ... (Dąb).

kuć – 'przybijać koniowi podkowę do kopyta': no najczeńściej w kuźni ... a nieraz to dzieś i w wolnym pomieszczeniu ... jak było ... było dobrze ... i tam ... taki stodołki (!) ... oborze ... jak u nas było tutaj ... to można było z powodzeniem kuć ... (Bur); zob. **podkuwać**.

kukurydza – 'roślina pastewna o ziarnach zebranych w kolbach, *Zea mays*':

no dzisia dochodzi kukurydza ... i te wszystkie (!) inne take (!) tego ... dawnij nie było siane ... kukurydzy nie było ... (Bur).

kulawka – 'choroba koni uniemożliwiająca im swobodne chodzenie': ja nie znam wieńcy chorób ... tylko te ... ochwat tylko przeważnie konia łapał ... albo na nogi miał takie ... ma nogach miał duże takie strupy ... i to się rozłaziło ... i koń nie mógł chodzić ... to się nazywała kulawka ... kiedyś ... wińcy nie znam chorób ... (Grz).

kulawić – 'utykać na nogę, kuleć': musiał przyszykować podkowy ... zrobić ... musiał dopasować dobrze te kopyta ... bo inaczej by koń kulawił ... i przybijał ... normalnie ... tak zwanymi uńnalami ... (Grd).

kulawizna – 'choroba koni objawiająca się zazwyczaj sztywnieniem nóg': i kulawizna ... to było to samo ... jak kulawizna to już nie daj Boże! ... dobić tylko konia ... to z ochwatu ... (Gol); zob. **ochwat, ochwot**.

kultywator – 'wyposażona w sprzętujące elementy maszyna rolnicza do spulchniania ziemi, szczególnie przed oraniem': kultywator to jest maszyna ... która tnie ... na takie ... jakby pasy ... toń ziemię ... łatwiej później jest orać ... jest bardziej spulchniona ziemia ... (WOk, SKb); do konia się przyczepiało to spreńżynówka ... i się spreńżynowało ... a późni to do ciońgnika spreńżynówka ... brony ... to się nazywało kultywator ... no ... kultywator ... (WPn, Gąs); jes taki kultywator ... a to jes do traktoru ... (Śwk); no ... ciońganie spryńżynówki (!) ... kultywator tak zwany ... albo końmi albo

traktorem ... kultywator ... no inaczey ... (WDM); kultywowanie ziemi ... no to kiedyś do konia ... ten sprze^{nt} ... mówily (!) spreⁿżynówka ... i spreⁿżynowanie ... nie? ... a teraz do traktorów so kultywatory ... na tyn sam sprze^{nt} jes inna nazwa ... bo to jes szersze ... i głe^mbij się robi ... i jes ... kultywator na to mówio ... (Śwd); speⁿżynówka ... albo kultywator ... (Gol); zob. spreⁿżynówka.

kultywowanie – ‘spulchnianie ziemi kultywatorem’: kultywowanie ... kidyś jak były konne to było spreⁿżynowanie ... kultywowanie to jes cioⁿgnikiem ... czyli kultywatorem ... (Osn); kultywowanie gleb to jes tak jak drapanie ziemi ... gleby ... (Grz); zob. spreⁿżynowanie.

kupka – 1. ‘mała porcja gnoju zrzucana z wozu na polu’: dawnij sie mówio kupky ... (Bur); kupka gnoju była ... to sie wyrzuca teraz na kupky ... (Brm, NJm); takie kupki gnoju ... poskładane po całym polu ... i w zależności od tego ... czy gospodarz miał ... [...] to lepiej było nawożone ... jak były geⁿs-ciej te kupki rozkładane ... to wieⁿcej obornika ... i było lepiej nawiezione pole ... (WOk); to sie zrzuca na małe kupky ... (Fik); no o kupki ... tak sie zwała sie ... tak mniej wieⁿcy żeby tako powierzchnie ... znaczy ... obłożyc tym ... tym ... obornikiem ... roztrzo^s (!) ... (SKb); gnój nakładało sie w oborze widłami ... kładło sie na wóz konny ... tak zwane pomosty ... wywoziło sie na pole ... i układało sie w małe kupki ... z jednej ... z jednego wozu wychodziło przeważnie dwadzieścia kupek gnoju ... (NWr, Osn); kupki ... no ... (WPN); kupky ... (WKS); w kupki sie składa ... (Brz); kiedyś to było tak ...

że wyrzucali z obory ... i wozem ... w pomostach ... wóz był ... i narzucaly (!) na pomosty ... wywozily (!) ... dopiero zwałyly (!) kupki ... i dopiero roztrzoⁿsały (!) i przyorywały (!) ... koniem ... tak kiedyś było ... a teraz to już nowoczesnie to ... teraz to już wozem nie wozi gnoju wcale ... tyko wożo rozrutniki ... majo ... i rozrutnikami wywożo ... (Gąs); na kupki takie ... a kobieta musiała iś i to roztrzoⁿść potym ... (Czr); to kupki ... (WDM); kupki ... (Chr); no to to jes przyzma ... na stos sie nie wozi ... sie wywiezie na pole to sie zwała od razu na takie kupki ... to nazywajo ... (Żył); kupki ... (Gol); zob. **kucka 3; 2.** ‘siano zebrane w jednym miejscu i uskładane w kształcie stożka’: kupka ... (Bur); trzeba skosić ... trzeba rozrzucić ... przegrabić ... wysuszyć jeżeli pogoda pozwoli (!) ... kupky obłożyc ... rozrucić jeszcze raz ... tak jak dawniej sie robiło ... i na wóz ... do stodoły ... albo do stoga ... (NJm); w kupky sie układo ... (Fik); rozrzucały siano ... suszyły ... przewracały grabiami ... i okapiały ... w kupki ... (Osn); to joⁿ (!) trza ... jak desz (!) był to trza było w kupki robić ... jak przeszło ... i żeby nie zmokło bardziej ... bo ... trawa zmoknieⁿta to ... troche przesuszona a zmonknieⁿta to ciⁿżka jes dosuszyć ... ale też w kupki nie można było kłaś mokrej trawy ... bo by spłyśniała (!) ... (WPN); okłada sie w kupky ... a jeżeli jes suche ... to sie zwozi do stodoły ... (WKS); kopi sie ... układa sie w kupki ... (WDM); kosi sie ... pokosy sie rozrzuca ... siano sie przewraca ... ładuje sie w kupki ... potym sie ładuje na wóz ... i do stodoły ... (Chr); okapia sie siano ... no w kupki sie bierze ... (Stn); zob. **kopianka 1, kopica, kopka 1; 3.** ‘zebrane w jednym miejscu i poskładane na polu snopki’:

Kupki (fot. Jerzy Sierociuk)

to snopki sia odbirało i sia robiło kupki ... (Fik); [skoszone zboże] no to sie zbirało ... w snopki sie wioⁿzało pokos ... snopki sie wioⁿzało ... i snopki sie ustawiało w kupki ... (WPn); trawe sie kosi na pokos ... a zboże sie zbiera ... robi kupki ... (Brz); jak sie skosi zboże to sie stawia w kupki; to zawsze na kupke sie stawiało snopki ... to zależy ... dwanaście ... piętnaście ... (Chr); trzeba je zebrać ... i ustawić w mendle ... czy w kupki ... mendle ... jak to nazywali ... obojeⁿtnie ... bo zależy od miejscowości ... bo tam jedni nazywali że kupki ... mendle ... po piętnaście sie stawiało ... jedyn ... i nokoło sie obstawiało żeby przeschło; owies sie dłużyj stawiało ... nie? ... a żyto w takie mniejsze kupki ... a pamieⁿtam owies to w takie dłuższe ... po siedem ... (Goł); dostałam powróstem ... i uczyła jak snopki wioⁿzać ... i nie nauczyłam sie ... trzeba odbierać

*zboże w snopki ... wioⁿzać ... snopki sie zwioⁿże ... a potem sie zestawia w kupki ... (Stn); zob. **dziesioⁿtek, kopa, kopianka 1, kopica, kopka 2, mandel, mendel, mendelek, myndel.***

kupywać – ‘nabywać coś, dając komuś w zamian za to pieniądze’: *ale to nie zdawały egzaminu ... to co oblewały cymentem to były za grubo ziarniste ... a to nie do kosy ... do kosy to ... nawet i osełkę jak sie kupywało ... te ostrzydło ... (Dąb).*

kurczak – ‘młode od kury, także po wykluciu się z jajka’: *kurczak ... (Bur, Chr, Grz); kurczaki ... kurczeⁿta ... (WDM); albo sie wykluwa ... kurczak ... kurcze ... piskle ... (Goł); zob. **kurcze, pisklak, piskle.***

kurcze – ‘młode od kury, także po wykluciu się z jajka’: *kurcze ...; to*

*kurcze małe ... (Alk, Bur); piskle ... kurczeⁿ (!) ... (WKS, Brz); kurcze ... piskle ... (Śwk); kurczaki ... kurczeⁿta ... (WDM); albo sie wykluwa ... kurczak ... kurcze ... piskle ... (Gol); młode od kury? ... kurcze ... młode jedno no to kurcze ... (Stn); zob. **kurczak, pisklak, piskle**.*

kurczoⁿtko – ‘małe kurczę, zwłaszcza po wykluciu się’: *kurczoⁿtko ... (Śwk, Żył).*

kurde blade! – ‘zawołanie zdradzające emocje’: *u kowala ... myśmy sie z nim umówili ... o! ... ja ... Edek ... tyle nam podków tych narobił ... daliśmy (!) zadatek oczywiście ... i jak śmy przyjechali do Łukowa ... to ci handlarze co wozami handlowały (!) ... weⁿgłem ... tym wszystkim ... co wozili ... jak zobaczyli konie na tych podkowach ... kurde blade! ... to oni gały wywałyły (!) ... bracie ... że cołki (!) obteⁿd ... (Dąb).*

kurnik – ‘pomieszczenie, w którym przebywają kury’: *zależy jaki kurnik ... jak był duży to im sie robiło take wejście ... przybija sie szczelbelki do tego ... żeby mogły wejść (!) do góry ... i wchodzo na grzeⁿdy ... (Bur, Fik, Brz, WDM); kurnik ... (Alk, Chr, Śwd, Żył, Gol, Stn).*

kuropatwy – ‘robione z tartych kartofli pyzy nadziewane soczewicą’: *kuropatwy to pyzy ... sie kuropatwy nazywa ... jedne nazywajo kuropatwy ... a drugi (!) nazywajo pyzy; ta Jankowa ... u nas już była ... ja mówie tak ... trzeba sie brać za kuropatwy ugotować ... ona mówi ... ugotuj! ... ugotuj! ... to i ja przyjde zjem kuropatwe ... myślała że to takie polne ... ale mówie ... Zosia! ...*

to takie kuropatwy z kartofli ... pyzy inaczy ... (Śwk).

kurzak – ‘gnój spod kur’: *gnój spod kur to jest ... kurzak ... (Osn); kurzak ... (WKS, Gol).*

kuźnia – ‘budynek, w którym pracuje kowal’: *kuźnia tradycyjna to była zbita z tych ... jak u nas ... to była zbita ... obita deskami ... doprowadzone było ... była dmuchawa ... zrobiona taka ... jakby kuchnia do tego ... dmuchawa ... kładło sie koks ... kreⁿciło sie tako to ... roⁿczko ... dmuchawe ... rozpalyło (!) sie ... tak jak i u nas w piecu ... sie rozpalyło (!) ... tam drzewa trzeba było troche wrzucić i zapalić (!) to drzewem troche ... późni koks ... i robiło sie to wtedy ... sie rozpalyło (!) ... to trzeba że włożył na pare minut ... zakreⁿcił tym ... tym ... (Bur); no kuźni nie było aż tak dużo ... ale na ogół wieⁿksze wsie miały swoje kuźnie ... podstawowym ... sercem tej kuźni było palenisko ... w którym kowal ... bo tak sie nazywał pracownik ... palył (!) ogień ... i tam rozgrzewał ... głównie ... czy to trza było drut rozgrzać ... czy jakieś narzeⁿdzie ... to rozgrzewał do wysokiej temperatury metal ... i dopiero potem formował ... na przykład jakieś (!) tam siekierke obrabiał ... czy coś innego ... (WOK); kuźnie to miał ... kowal miał kawałek takiego ... jak powiedzieć? ... szopki ... było tam kowadło ... stojak ... zna czy ... dla konia ... żeby to oprzeć noge mu ... tak ... i miech ... palenisko było rozpalone ... i miech był ... żeby dmuchać ... żeby sie lepi palyło (!) ... bo to on przeważnie koksem nagrzewał ... (WKS); [kuźnia] to była taka duża szopa ... w który musiał być piec ... z gliny i z cegły ... musiał być miech ...*

musiało być kowadło na ... na tym koo-
pieca ... na takim stole ... młotek ...
obceⁿgi ... to musiało być to co służyło
do kucia ... dla konia podkowy ... że-
lazo musiało być ... w różny formie ...
bo jak nie bydziesz (!) miała żelaza to
nie podkujesz konia ... (Grz); trady-
cyjna kuźnia? ... no w tej chwili nie ma
już tradycyjnych kuźni ... ale kiedyś
w tradycyjnych kuźniach to wypa-
lały (!) podkowy ... kuli kowale ... było
paleniska ... i ... (Śwd); kuźnia ... tu
była kuźnia ... było palenisko ... kowal
był ... kowadło ... wiertarka na reⁿke ...
reⁿcznie sie wierciło ... dmuchawa też
była ... żeby sie ogień palił to reⁿcznie
trza było kreⁿcić ... (Żył); kuźnia ... taki
budynek był ... nieduży ... wielkości
cztery na cztery ... daszek ... dach stoż-
kowy ... bez stropu ... w g^mbi było
palenisko ... kowadło ... co tam ... tro-
che pótek na narzeⁿdzia ... na młotki ...

różny kleszcze ... a przed kuźnio były
take słupy drewniane ... co najmi ze
dwa ... czasym trzy ... czasym jeden
miał ... (Gol); no w kuźni to ja nie by-
łam ... ojciec chodził z koniem ... wiem
że był kowal ... i taki duży młot był ...
nie wiem ... nie bede tłumaczyć ... bo
ja przy tej czynności nie byłam ... (Stn).

kwoka – ‘kura mająca kurczęta’:
kwoka ... nasiadka ... (WKS, Brz, Gąs,
Śwk); z jaja sie wykluwajo ... kwoka
siedzi ... czy tego ... i późni sie ... jak
długo siedzi ... wygrzeje jaja ... i wy-
kluwajo sie młode piskle^ma ... (Grz);
kwoka ... (Alk, Bur, Osn, WDM, Śwd,
Żył, Gol, Stn); zob. **nasiadka, nasiodka**.

kyść – ‘rodzaj grona, w którym ze-
brane są ziarna prosa’: kyście ... (Bur);
proso to ma te ... take kyście ... (Fik);
zob. **kiść, promie, wiecha I**.

L

lan – 'len': *lan to sie wrywa raⁿcnie (!) ...* (Fik).

łańce – 'podobne do naleśników placki smażone na patelni': *jak racuchy to smażyli na patelni ... ale nie żeby to było rozbite ... to nie ... to jes ... dosypywali moⁿki trochy (!) ... i to wychodziły takie łańce ... jak naleśniki ...* (Dąb).

lasy – 1. 'część konstrukcyjna maszyny do koszenia zsuwająca partię skoszonego zboża': *lasy ...* (Bur, Grz); 2. 'część konstrukcyjna maszyny do młócenia wyrzucająca słomę': *to zależy jaka maszyna była ... czy maszyna szero-komfortna ... czy tak ... jeden odbierał od lasów ... drugi ... kładło na pasy ... drugi wioⁿzał ... i te snopy wynosił ... i to kurz jak nie wiem ... to była ... a już ta maszyna ... która ... wiejka tak zwana ... i belkowanie ... wioⁿzała od razu ... już tego nie trzeba było ... poddawać było na maszynę ... to ... młóciło się ... i się ... dużo lżej było ...* (Gąs); *lasy (!) ... drabinka ...* (WDm); *przy kosiarkach to so lasy ... przy snopowioⁿzałkach płótna ...* (Śwd).

latosi – 'będący z tego roku, tegoroczny': *omłot z młodego zboża ... z tego zbioru latosiego ...* (Bur); *tegoroczne ... latosie ...* (NJm); *z tamtego roku to się mówi łóńskie (!) ... a z tego to latosie ...* (Fik); *latosi to z tego roku ...* (WPn, WKs); *latosi ... tegoroczny ...* (Brz); *z tego roku ... zbiór latosi ...* (Gąs); *latosi to jest*

z tego roku ... z tego roku jes zboże ... zbierane ... a z ubiegłego roku to by było z tamtego roku ... (Grz); *no to że w tym roku zebrany ... latosi ... latoś zebrane ...* (WDm); *latosi ... to jes latosi ... to że w tym roku się robiło ...* (Chr); *latosie ...* (Śwd); *latosie ...* (Żył, Gol); *latosi to tegoroczny ... tegoroczny latosi ...* (Stn); zob. **toroczny**.

latoś – 'w tym roku': *tu jeszcze jest taka jedna roślina na miotły ... ale to jest ... u nas nie ma tutaj tego ... ale to rośnie ... widziałem kiedyś na wiosnę ... i u niego akurat na podwórku ... od niego chcieliśmy się tego zapomódz ... a on to latoś wykarcował (!) ... bo on jak raz chciał grodzić ... i płot mu w to wszed ...* (Dąb); *no to że w tym roku zebrany ... latosi ... latoś zebrane ...* (WDm).

lebiodka – 'zazwyczaj specjalnie uformowany kawałek drewna wykorzystywany do zawieszania zabitej świni przed **rozbieraniem**': *no to ... lebiodko tako ... lebiodko do góry ... wcioⁿgano i czepiano ... a nie to podnoszono ... i czepiano ...* (Gąs); zob. **krepulec**, **kre^mpulec**, **rozpórka**.

lecha – 'długi i wąski kawałek pola': *się mówiło zagón ... albo lecha ...* (WKs); *lecha ...* (WDm); zob. **licha**, **zagon 1**, **zagón**.

legi – 'konstrukcja żeberkowa z drągów, kładziona poziomo na wozie do zwożenia zboża lub siana': *legi ... to*

legi ... to było ... kerownik jak był ...
nie było kłonic ... tylko do kerow-
nika były droⁿgi przykreⁿcane ...
i w poprzek ... i to wygłoⁿdało tak jak
platforma ... wiesz ... to już nie było
skośne ... tylko to było gładke ... po
prostu tak jak stół ... no nie było jak
stół ... bo tam nicht nie wybijał tego
na ... żeby tam były dziury ... tylko
droⁿg był ... dwa droⁿgi było na kierow-
niku ... droⁿżki były w poprzek ... po
bokach musiały być droⁿżki znowuż ...
obowioⁿzkowo ... żeby utrzymać ten
cieⁿżar ... i deska ... i to jes ... de-
ski żeby zboże leżało ... i to było ...
w to ... na legi to było dlatego ... że
wiesz ... na legi było łatwiej kłaść ...
nie było ... bo to jak w drabinach ...
w drabinach to te zboże sie przesu-
wało ... ale to tych legów to mało kto
z poczoⁿtku ... tutaj to mało kto miał ...
bo ... ludzie nie mieli dużo zboża ...
i dlatego nie było tego; so legi ... o! ...
pokazuje ci palcem ... tu był jeden
droⁿżek ... tu był drugi (!) ... wzdłuż
wozu ... a na to były poprzeczki (!)
jeszcze ... poprzeczne droⁿżki ... i na
to dopiero był znowuż droⁿżek ...
tylko że już był ... wiesz ... drabiny to
były woⁿske ... a legi to już sie robiło
szerokie ... żeby ... no nie było tego ...
(Dąb); to było zrobione inaczej ... nie
był rozste^mp robiony szerzyj ... te legi
robili ... robili legi ... one były niż-
sze ... rozłożone seroko (!) ... (Grd);
na wozie ... tylko że siano sie wozi
w legach takich ... a obornik na wozie
sie woziło ... w pomostach ... (Gąs);
drabiny ... albo takie legi sie robi ...
(Śwk); wóz na ziemniaki ... to były
zatyki pokładzione z obuch stron ...
a do zboża to przeważnie ... nie ...
w pomostach sie nie wozi zboża ...
tylko w drabinach ... albo legi; siano
tylko w legach sie wozi ... a to musi być inny

całkowicie wóz ... żeby gnój wozić ...
(Grz); zob. **dligi, ligi, lygi**.

lejc – najczęściej w lm. **lejce** ‘zazwyczaj
dwa długie wąskie pasy skóry umożli-
wiającej kierowanie koniem’: *no to już
sie pocioⁿgało za lejce ... lejc w lewo ...
drugi w prawo; żeby szed szybciej ...
no to ... poganiało sie go czymś ... lej-
camy lub jakimś batym ... (Brm); to sie
lejcem (!) ścioⁿgneło ... albo ustawiało
pług ... (Gąs); kielzno ... to czeⁿścij ...
kótek było nieraz cztery ... nieraz wieⁿ-
cyj kótek było ... i toⁿczone było tu ...
na szrodku (!) ... w mordzie mu sie
ruszało ... a te kółka do lejca tyż ... że
to chodziło to ... koniowi w ge^mbie ...
(Czr); to lejcem ... nie wiem jak to ...
to sie nieraz mówiło ... ale nie wiem ...
(Chr); w lewo? ... to pytom (?) sie go
lewym lejcem i mówi sie odsie! ...
(Śwd); kantar miał na łbie ... i te lejce
były przyczepione ... i sie cioⁿgneło ...
jak sie cioⁿgneło w prawo skreⁿcał
w prawo ... jak lejcem pocioⁿgnoś
w lewo strone to on kierował w lewo ...
(Stn); zob. **lyjc**.*

lejce – ‘zazwyczaj dwa długie wąskie
pasy skóry umożliwiającej kierowanie
koniem’: *dawniej ... może ci nie tak
powim ... kiedyś ... jak tylko nastały ...
jeszcze tych rzemiennych lejcy nie
było ... tylko były sznurkowe ... no
to ... kreⁿcili ... ci co kreⁿcili te lejce ...
to wszystko ... bo kiedyś to były ze
sznurka ... to nie były ... to byłe (!)
powódki ... a później ... jak już te ...
naszły te co ze skóry ... surowcowe ...
to już były lejce ... skórzane to już
lejce ... na sto procent ... były ... (Dąb,
WPn, WKs); lejce ... (WDm); to sie kero-
wało lejcamy ... sie trzymało za lejce ...
(Chr); lejce ... (Śwd); lejce ... (Żyl);
lejce na kłonicie ... i późni siadałeś na*

*furmanke ... (Gol); to ja ci powiem ... ociec (!) ... koń prowadził ... szed ... czekaj ... jak to ojciec go puszczał? ... tak żeby pług mu szed i ta skiba sie równo odkładała na drugo skibe ... na bok drugiej skiby ... ociec (!) trzymał za te roⁿczki pługa ... a lejce sobie trzymał tutaj na plecach ... założone ... ji ... lejce trzymał ... tu pług trzymał ... i ten koń równo tak szed to bruzdo ... o! ... (Stn); lejce ... skórzane ... (Bur); do kierowania ogólnie były lejce i uzda nałożona właśnie na pysk konia ... (WOk); zob. **lejce, lyjce, powódki, wodze.***

lekkie – ‘pluca świni po zabiciu’: *płuca to były lekkie ... (Alk, Osn); ano płuco to lekkie ... w świni w środku ... (WKs); puca (!) lekkie ... (WDM); zob. **lekkie dudki, letkie, letkie dudy.***

lekkie dudki – ‘pluca świni po zabiciu’: *i cieⁿżkie dudki ... lekkie to takie galaretowate (!) dudki ... takie to mieⁿso jes galaretowate ... (Grz); zob. **dudy, lekkie, letkie, letkie dudy.***

lemiesz – ‘część konstrukcyjna pługa poniżej odkładni’: *pług to sie składa z lemiesza ... z odkładni ... (Brm, Bur); no ... pług ... po prostu ... groⁿdziel ... odkładnica ... odkładnia i lemiesz ... i pieⁿta ... (SKb); lemiesz ... odkładnia ... pieⁿta ... a to co sie odkreⁿca i sie klepie? ... to lemiesz ... (Brz); no były pługi ... groⁿdziel musiała być ... co koń cioⁿgnie ... ji roⁿczki ... dzie by trzymali ... prowadzić pług ... no i u dołu to lemiesz był; to odkładnia przekryⁿcała ... a po ziemi szło ... w ziemi wchodził ... to lemiesz był ... (Czr); lemiesz to takie długie żelazo ... zakończone (!) takim szpicem; radło jes z lemiesza ... i z pieⁿtki ... i z dwóch roⁿczek ... tylko jes lemiesz mniejszy*

w rodelku ... a w pługu jes wieⁿkszy ... (Grz); [kował] klepiał (!) lemiesz do pługów ... wyrabiał śruby ... wyrabiał różne rzeczy ... okucia do wozów ... do tego ... wszystko ... (WDM); lemiesz ... roⁿczki ... odkładnia ... odkładnia ... tak ... take coś jest ... (Chr).

len – ‘roślina uprawiana dla oleju i włókna’: *len sie zbiera ... wyrywa ... zbiera ... (Bur); len to sie wyrywa ... nie kosi sie ... (WPn); a len to sie rwało ... (Śwk); len sie zbira ... wyrywa ... wyrywa sie reⁿkami ... i sie układa tak żeby to późni wyschło ... (Grz); len sie rwie ... (Chr); len sie wyrywa ... len to ja chodziłam rwać ... takie łebki nasionka ma ... i taki sie fajnie rwało i tak sie łebkami układało równo ... to równo musiało być ... takie snopeczki fajne ... len sie wyrywa ... reⁿkami ... przynajmniej u nas tak było ... dużo tego nie było ... ale troche było ... i sie rwało ... jak już taki też był żółty ... dojrzały ... to sie rwało reⁿkami ... i też w snopki ... (Stn).*

letkie – ‘pluca świni po zabiciu’: *letkie to płuca ... (Brz); letkie to te płuca ... (Gaś); zob. **dudy, lekkie.***

letkie dudy – ‘pluca świni po zabiciu’: *to była wóⁿtropa ... letkie dudy i ciⁿżkie dudy ... letkie ... cieⁿżkie ... (Grd); ale płuca chodzi ... to letkie dudy ... dudy ... to właśnie płuca ... (Śwk); zob. **dudy, lekkie, letkie.***

lewentarz – ‘ogólnie o zwierzętach gospodarskich’: *lewentarz ... lewentarz ... no ... (Krz); zob. **inwentarz.***

leworeⁿczny – ‘ten, kto wszystko robi lewą ręką’: *albo mańkut ... leworeⁿczny ... mańkut ... (Grd);*

lewore^oczny albo lewus ... (NWr); lewore^oczny ... lewus ... (Grz); lewore^oczny ... mańkut ... (Chr); mańkut ... lewore^oczny ... mańkut ... (Gol); zob. lewus, majkut, mantykus, mańkut.

lewus – ‘ten, kto wszystko robi lewą ręką’: *lewus i mańkut ... (Dąb); lewore^oczny albo lewus ... (NWr, WPn); mańkut lub lewus ... (WKS); lewore^oczny ... lewus ... (Grz); lewus ... (Fik, Stn); zob. lewore^oczny, majkut, mantykus, mańkut.*

leżo^oc zob. **na leżo^oc**.

licha – ‘długie i wąskie pole’: *pole u-orane na tako wo^oska licha i sie mówi zagon ... (Fik); to licha ... (Osn); [wąski kawałek pola] nie wiem ... to zależy jak kto ... bo kiedyś mówiły (!) i licha na to ... nie ... albo ... nie moge se przypomno^oć tego ... (Śwd); zob. lecha, zagon 1, zagón.*

ligacz – ‘dawna maszyna do przewracania siana na łące’: *no jakie czynności? ... sianokosy ... kosi sie ... przewraca sie albo grabiami albo ... taki był kidyś (!) ... taki ... ligacz nazywali go ... albo ... no taki ... wiesz ... od razu zgrabia i przewraca ... nie wim jak sie nazywa ... to nie za moi pami^oci było ... jak było to ja nie gospodarzyłam ... a później zgrabia sie na wałki ... i z wałków późni sie zbiera ... kopianki takie sie robi ... w kopki ... i późnij to jeszcze raz trzeba rozrzuć na drugi dziń ... przewrócić jeszcze tymi grabiami ... zgrabić do kupy ... i zabierać to na fure ... i zabierać do domu ... siano do stodoły ... (Grz).*

ligi – ‘konstrukcja zeberkowa z drągów, kładziona poziomo na wozie do

zwożenia zboża lub siana’: *obornik sie woziło kiedyś w pomostach ... nie? ... był (!) pomosty ... a siano sie woziło wozem ... i to rolnicy zmieniali ... bo ten sam wóz ... nadwozie było wykorzystywane do wożenia obornika i do siana ... tylko że zamiast pomostów były ligi do siana ... nie?; no bo siano wozi sie w ligach ... na płaskich ... a obornik wywozi sie w pomostach ... (Śwd); zob. dligi, legi, lygi.*

litkup – ‘poczęstunek z wódką dla osoby kupującej konia, krowę na jarmarku’: *to był litkup ... (Alk); [litkup to] jak sia kupiło konia cy z woza (!) trza było go “opić ... (Fik, Brz); litkup ... (Chr, Żył); zob. lytkup.*

loble – ‘dwa drewniane drągi równoległe względem konia, umożliwiające ciągnięcie wozu’: *jak sie założyło już wszystko koniowi ... te ... no ... chomo^ot ... to sie zabierało konia do lobli ... loble sie nazywało; loble ... i zapinało sie ... na tym ... taki był ... przy olobli ... przy tym był taki ... żelazo ... i tam sie wkładało taki pasek ... i sie zapinało ... (Chr); zob. chochobel, chołobel, chołoble, chooble, hołoble, oble, olobel, olobla, ołobel, ołoble, oobel.*

locha – ‘samica świni’: *chlew to jest takie pomieszczenie ... w którym tylko so świnię ... lochy ... (Grz); maciora ... locha ... (Żył); locha ... (Chr, Śwd, Stn).*

lucht I – ‘zabezpieczony otwór w kopcu umożliwiający w nim wymianę powietrza’: *luchta ... (Bur); luchta ... abo wywietrzniki ... (Gąs); a to takie luchty z desek sie zbijało ... i wsadzało w ten ... żeby miały oddech ... a na mróz zatykało sie ... to nazywały luchty ... na kopcu ... (Grz); zob. luft I,*

oddech, odpowietrznik, wietrznik, wywietrznik, wywiew.

lucht II – ‘niewielki otwór w piwnicy, przez który m.in. sypano do niej kartofle’: *i do luchta sie gablami sypało ...* (Gąs); zob. **luft II**.

ludziska – ‘ogół ludzi; ludzie’: *teraz to już nie bijo ludziska na wsi ...* (Dąb).

luft I – ‘zabezpieczony otwór w kopcu umożliwiający w nim wymianę powietrza’: *no dawni kopiec ... to cym? (!) ... była słoma ... słomo obkładane ... i szpadlem na ... obsypywało sie od dołu do góry ... robiło sie lufty ... ze dwa ... jeden z tyłu ... drugi z przodu najczeⁿściej ...* (Bur, Śwk); *to sie te lufty robiło ... otwaczało sie ... troche sie słomy oddzielało od ty zimi ... bo to jak było ziemie ... przytego ... i sie patrzyło ... jak miały już ciepło ... za mocno ... to już kiełkowały za dużo ... to trzeba ich było troche ... rozedrzyć te lufty ... i żeby powietrza wpadło ...* (Grz); *no właśnie zostawiano te lufty ... takie otwory jak gdyby ...* (Żył); *i lufty były ... żeby nie zaparowało ...* (Gol); zob. **lucht I, oddech, odpowietrznik, wietrznik, wywietrznik, wywiew.**

luft II – ‘niewielki otwór w piwnicy, przez który m.in. sypano do niej kartofle’: [w jaki sposób wrzucano ziemniaki do piwnicy?] *no podjizdzało (!) sie wozem ... i do lufta ...* (Gąs); [kartofle do piwnicy wrzucano] *były lufta w piwnicach ... i za pomoco rafki ...* (WDM); *no takim właśnie otworem ... który nazywał sie luft ...* (Żył); *no w luft sie wkładało rafke ... i sie sypało na rafke ... ziemniaki sie staczały ... przez luft do piwnicy ...* (Gol); zob. **lucht II**.

lycha – ‘długi i wąski kawałek pola’: *lycha albo zagon ...* (NJm).

lygacz – ‘maszyna do przewracania skoszonych traw’: [skoszoną trawę] *należy jo przewracać ... albo lygaczem traktorowym ... albo konnym ... przewrócić trzy razy dziennie ... i wtedy szybko wyschnie ... dwa dni ... i na trzeci dzień do domu ...* (Grz); zob. **pajoⁿk, przewracacz, przewracak, przewracarka.**

lygi – ‘konstrukcja żeberkowa z drągów, kładziona poziomo na wozie do zwożenia zboża lub siana’: *siano to sie wywozi w takich drabinach ... w drabinach ... albo lygi ... lygi ... takie droⁿżki przerzucane na poprzek dwa ... i potem wzdłuż cztery ... i takie gwoździe po bokach takie ... pale ... to sie nazywało lygi ... albo drabinach ... takie rozłożone drabiny ... i tu sie woziło siano ... zboże w snopkach ... a obornik to sie wozi w pomostach ... kiedyś ... a teraz to w rozrzutnikach ...* (Brm); *siano sie woziło przeważnie w takim wozie drabiniastym ... albo specjalnie taka podstawa była robiona do tego ... tak zwane lygi ... a gnój woziło sie w wozach które miały boki drewniane ...* (WOk); *wóz drabiniasty ... lub lygi ...* (Osn); *zboże sie zwoziło całkowicie na lygach ... na takich długich ... szerokich ... nie było ani podestu ... ani tych ... z boku tych ... dzieś zapomniałam jak to sie nazywa ... pomosty ... nie było ... a przy wożeniu kartofli so pomosty ... i tutaj na samym dole to poddenica była ... a przy zwożeniu żyta już ni było tego ... tylko były albo takie te lygi ... albo były drabiny ... z jedny strony drabina ... i na to sie kładło żyto ... i sie woziło ...* (Grz); [wozi się] *gnój sie ... w pomostach ... a siano*

w *lygach* ... albo wóz drabiniasty ...
albo wóz w *lygach* ... (WDm); *lygi* ...
(Śwd); [siano] *no to taki wóz* ... to
w *lygi* albo w drabiny się składa ... (Żyl);
[do ziemniaków] wóz z pomostami ...
bo *lygy* (!) *no to do siana* ... do słomy;
u nas mówiono *lygi* ... (Gol); zob. **dligi**,
legi, **ligi**.

lyjc – najczęściej w lm. **lyjce** ‘zazwyczaj
dwa długie wąskie pasy skóry umożli-
wiającej kierowanie koniem’: *lyjc* ...
miał lyjce i kierował ... *lyjce do kiero-
wania* ... (Krz); zob. **lejcz**.

lyjce – ‘zazwyczaj dwa długie wąskie
pasy skóry umożliwiającej kierowanie
koniem’: *no* ... *po prostu lyjcami się
przytrzymywało* ... (SKb); zob. **lejcz**,
lejcz, **lyjcz**, **powódki**.

lypcówka – ‘bliżej nieokreślona cho-
roba koni’: *najczęstsze choroby konia
to ochwat mieⁿsny (!) ... albo skryⁿt
jeliyt (!) ... albo lypcówka* ... (Śwd).

lytkup – ‘poczęstunek z wódką dla
osoby kupującej konia, krowę na jar-
marku’: *lytkup* ... (Bur); *lytkup* ... *i zara
lytkup* ... *a to* ... *wódeczka* ... *i trza
go opić* ... *kupno* ... [kto tę wódkę

dawał?] *a to zależy jak to zrobili* ...
albo i kupujoⁿcy i sprzedajoⁿcy ... *albo
kto wytargował (!) ... jak kupujoⁿcy
wytargował* ... *że sprzedajoⁿcy musiał
postawić wódkie (!) to postawił* ...
(Grd); *poczęstunek przy zakupie czy
sprzedaży to był lytkup* ... *mówiło
się* ... *wypijem lytkup to znaczy że po
kelyszku wypijem* ... *jak dojdzie do
sprzedaży oczywiście* ... *do transak-
cji* ... (NW^r, Osn, WPⁿ); *a ten lytkup* ...
to sobie siedły (!) dzieś tam ... *i sobie
wypili po kieliszku* ... *reⁿce se na zgodę
podały (!) ... i rozeszły (!) się* ... (WKs);
to lytkup ... *na lytkup się* ... *to jak
ktoś kupił konia* ... *no* ... *kupił czy
sprzedał* ... *no to lytkup wtedy* ... *no
kupił* ... *no* ... *flaszka wódki* ... *zakoⁿ-
ska* ... *tego* ... (Śwk); *lytkup to jes to* ...
jak się sprzedaje ... *to żeby krowa* ...
czy koń ... *żeby dobrze się chowały* ...
(Grz); *lytkup* ... (Śwd); *lytkup* ... *to
wódka po zakończonym* ... *sprzedaży
czy kupnie* ... (Gol); *no to jes po* ...
no to poczęstunek z wódki ... *pijo
taki lytkup* ... *no* ... *jak się sprzedaje
bydło* ... *jeden drugiemu* ... *znaczy* ...
no ... *taki* ... *taki gest jakiś* ... *no* ...
taki ... *można powiedzieć* ... (Stn);
zob. **litkup**.

Ł

ładować I – ‘naprawiać, reperować’: *kowal kosi kuł ... pługi ładował ... pieⁿty ... przykładnie przykroⁿcał (!) ...* (Bur).

ładować II – ‘nakładać’: *nakładano ... najpierw oczywiście ono musiało być ... [...] a potem ładowało się na wóz ... tak czeⁿsto się mówi ... że ładowało się siano ... podawał te siano widłami do góry ... na wóz ... widły i grabie były tutaj potrzebne ...* (WOk).

łańcuszek – ‘niewielki ciąg metalowych ogniw; łańcuszek’: *keźno ... dwie koncówki (!) ... z dziurami ... łańcuszek i haczyki ...* (Dąb); *orczyk to jes to ... co się konia ... koń cioⁿgnie ... to takie łańcuszki... a jednyj strony łańcuszek musi być ... i z drugij łańcuszek ... żeby na ten orczyk założyć ... taki długi ... jak pał ... jak coś takiego ... i to musi być założone ... bo znaczy by ni móg orać ...* (Grz).

łeb – ‘głowa zwierzęcia’: *skrzydła ... i grzebień na głowie ... na łbie był ... głowe to ma człowiek ... zwierzaki to majo ... krowa ma łeb ... i kura ma łeb ...* (Fik); zob. **ryj**.

łeⁿty – ‘lodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli’: *pewnie chodzi o te łeⁿty ... łeⁿty ziemniaczane ...* (Alk); zob. **chmielowina**, **kartoflisko 2**, **łoboda**, **łozina**, **macina**, **nać 2**, **ogozina**.

łoboda – ‘lodyga (sucha), nadziemna część krzaka kartofli’: *łobody (!) ...*

(WkS); zob. **chmielowina**, **kartoflisko 2**, **łeⁿty**, **łozina**, **macina**, **nać 2**, **ogozina**.

łogozina – ‘lodygi i liście roślin korzennych’: *nacina ... łogozina ... różnie mówily (!) ...* (Grz); zob. **nacina**, **nać 1**.

łokieć – ‘jednostka miary długości’: *wkopuje się droⁿg ... tak zwane stogowisko ... układa się gałⁿzie z drzewa ... i rozkładajoⁿc reⁿce ... tak zwany soⁿżeń ... soⁿżeń to jes trzy łokcie ... a trzy łokcie to jes tyle co jes rozpieⁿtość roⁿk ... ramion ...* (NJm).

łonczny – ‘z zeszłego roku’: *zboże z tamtego roku ... albo łonczne ... to się tak nazywało ... jak kto zwał ...* (Gąs); zob. **łoński**, **łóński**, **tamtorocny**, **tamtoroczny**.

łoński – ‘z zeszłego roku, dawniejszy’: *tamtoroczne ... łońskie ...* (NJm); *łoński to stare zyto (!) ...* (Fik, Osn); *łoński to ... z tamtego roku ... tamtoroczne ...* (WPn); *łońskie ...* (WkS); *łoński? ... no to właśnie zboże jest z łońskiego roku ...* (Gąs, Grz); *zboże łońskie ... zeszłoroczne ...* (Żył); zob. **łonczny**, **łóński**, **tamtorocny**, **tamtoroczny**.

łozina – ‘lodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli’: *mówio łozina ... łeⁿta ... różnie ...* (Bur); zob. **chmielowina**, **kartoflisko 2**, **łeⁿty**, **łoboda**, **macina**, **nać 2**, **ogozina**.

łóński – ‘z zeszłego roku, dawniejszy’: *z tamtygo roku to sia mówi*

łóńskie (!) ... a z tego to latosie ...
(Fik); zob. **łonczy, łoński, tamtorocny, tamtorocny**.

łózka – ‘cienka, giętka gałązka’: *miotły sie robi z tego ... z łózek brzeziny ...*
(Bur).

łzy zob. **grobowe łzy**.

łzy Matki Boskiej – ‘roślina polna o małych niebieskich kwiatkach’: *łzy Matki Boskiej bardziej ... kojarze jak to wygłoⁿdało ...* (Alk); *to takie ... roślinki*

w łóⁿce rosno ... nazywo sie łzy Matki Boskiej ... takie małe ziarenka ... (Fik); *łzy Matki Boskiej to so takie malutkie kwiateczki nibieskie ... kwiatuszki ...* (Chr); *łzy Matki Boskiej to rodzaj trawy ...* (Śwd).

łyko – ‘podkorowa tkanka drzewa, wykorzystywana często jako materiał do wyrobów plecionkarskich’: *brony drewniane ... które miały drewniane ramy ... a miały ze^mby metalowe ... wioⁿzane były takim łykiem ...* (NJm).

M

macać kury – ‘sprawdzać, czy kura w najbliższym czasie zniesie jajko’: *a co to jest macanie kur? ... po co się macało kury? ... kiedyś babki macały kury ... (Gol); trza macać kury ... i się maca ... babcia macała kury ... i wiedziała ile kur ma dzisiaj jajka znieść ... o! ... (Stn).*

maciek – ‘żołądek świni’: *salceson ... gotuje się głowizne ... kroi w kawałki ... przyprawia ... i napycha do maćka ... czyli żołoⁿdka (!) ... i parzy się ... (Wks); maciek ... no to robio salceson z tego ... u nas się zwie maciek; a salceson to się robi ... tak samo ... łepok się gotuje ... i tak się z głowizny przeważnie ... ozorki można dawać ... i też na mieⁿko to się ugotuje ... i wyjmuję się ... też z listkiem ... zielem ... osoly (!) się ... żeby to było takie jak trzeba ... i pieprz ... i czosnek się dodaje do salcesonu ... i się wyjmuję z tego ... i się kroi na drobne kawałki ... takie tłuste ... i to zmieli (!) się tłuste ... a ozorków się nie miele (!) ... tylko się kroi po plastery ... i się nakłada ... jak jeszcze ... jak so takie ... wiesz ... maćki ... a jak nie to w jakieś jelyta grube ... i się przykładą czemś (!) ... płaski jakieś bierze ... i w zimne się wstawia ... i on się zsiada ... tak jak galareta ... (Gąs); a salceson tak samo się bierze ... łeb ... ze łba te ... łeb się gotuje ... te wszystkie ... całoś (!) tego łba ... tam bierze się jeszcze do tego serce ... takie o podroby ... gotuje się ... późni się kroi ... w paseczki ... jak się tego ... bo*

*teraz to przeważnie mielo ... w takich na grubo ... maszynkach ... a kiedyś to się kroilo ... maćka tego całego ... ten żołoⁿdek ... się wyczyściło ... się napychało w niego ... i późni się parzyło ... ile warzył maciek z tym mieⁿsem ... z tym wszystkim ... tyle czasu się go parzyło ... warem ... nie wolno było gotować ... bo by popeⁿkał ... tylko tak na wolnym tym... aż się go parzyło ... dwie godziny czy ... to zależy ... i późni się przyciskało ... wyjął się ... i przed tygo ... przyciskało się kamieniem go ... i salceson wychodził ... bynajmniej ja tak robiłam; to inaczej się mówi maciek ... żołoⁿdek ... przeważnie się mówi maciek ... i teraz tak się mówi przeważnie maciek ... (Śwk); wypaproszyć z tego ... z nieczystości ... czyli z gnojówek ... i kielbasa i kaszanka z tego ... salceson z maćka ... (Grz); maciek inaczej to jes ... żołoⁿdek ... (Wdm); żołoⁿdek świni to się nazywał ... maciek ... (Chr); kałdun to nie jes ten ... ten maciek? ... kałdun ... nie wiem ... (Chr); maciek ... (Żył, Gol); zob. **kałdun**.*

macina – ‘lodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli’: *macina ... i łeⁿty ... mówiły (!) że to so łeⁿty takie ... suche ... (Brz); włóczyć ... po prostu ... ścioⁿgać perz ... czy macine jakoⁿs (!) ... włóczyły się; no sucha ... bo usycha ... ziemniaki usychają zielone ... a jak dojrzewają zostaje tylko sucha ... ale to jes macina tylko sucha ... (Gąs); wyrasta najpierw macina ... (Śwk); no piwnica była około*

*metra w gło^mb ... wyłożone wewnoⁿtrzen ten dołek ... ściany wyłożone były albo kaminiami (!) ... a potem to była cegła ... i całe sklepienie było takie półokroⁿgłe ... z cegły ... na wierzchu była przykryta na okres zimy albo igliwem z lasu ... albo to macino ... czyli tymi uschłymi z ziemniaka ... gaⁿziemi ... no i w ten sposób było zabezpieczone ... (Żył); no to łodygi ... łodygi co wyrastają z kartofla ... no to suche? ... tak? ... już wyschnieⁿte ... przygotowane do wykopywania ... macina no ... (Gol); zob. **chmielowina, kartoflisko 2, łeⁿty, łoboda, łozina, nać 2, ogozina.***

maciora I – ‘samica świni, zazwyczaj mająca młode’: *odsadzić całkowicie w inne pomieszczenie ... żeby do tyj maciory nie miały doste^mpu ... (Grz); na samice świni ... a na samca wieprzak ... knur i maciora ... no ... (WDM); maciora ... locha ... (Żył); maciora ... (Alk, Bur, Osn, Wks, Brz, Gąs, Śwk, Gol).*

maciora II – ‘stary ziemniak, z którego wyrósł krzak’: *no stary ziemniak ... nazywało się to macioro ... tak się nazywało; no właśnie to też to były te maciory ... które ... no stare ... jeszcze nie ... po prostu nie zgniły ... to były te maciory ... (Alk); stara maciora ... (Fik, WPn); maciora ... taka już ni do użytku ... taka ... bulwa stara ... (Brz); z bulwy wyrasta krzak ... z ziemniaka ... a nie maciora? ... nie wiem jak to się nazywa ... (Gąs); no to właśnie zbutwiała maciora ... nie rzucało się do tego ... on zbutwiały był ... zostawała na polu ... (Grz); maciora ... mać ... różnie nazywały (!); stare ziemniaki ... maciory te ... (WDM); maciora ... (Żył); zob. **mać, matka.***

mać – ‘stary ziemniak, z którego wyrósł krzak’: *maciora ... mać ... różnie nazywały (!) ... (WDM); zob. **maciora II, matka.***

maćko – ‘żołądek’: *rozmaicie ... i maćko nazywali ... żoⁿdek ... maćko ... (Grd).*

majkut – ‘ten, kto wszystko robi lewą ręką’: *majkut ... (Gąs); zob. **lewoⁿczny, lewus, mantykus, mańkut.***

mandel – ‘zestawiona na polu kupka zboża zawierająca zazwyczaj piętnaście snopków’: *mandle ... (Fik); zob. **dzieⁿstek, kopica, kupka 3, mendel.***

mantykus – ‘ten, kto wszystko robi lewą ręką’: *mantykus ... (Brz); zob. **lewoⁿczny, lewus, majkut, mańkut.***

mańkut – ‘ten, kto wszystko robi lewą ręką’: *pospolicie mówiło się mańkut ... (Alk, Bur, Dąb, Grd, Osn); mańkut lub lewus ... (Wks, Śwk, Grz); mańkut ... tak ... u nasz (!) to mówił mańkut ... (Chr); mańkut ... (Śwd, Żył); mańkut ... lewoⁿczny ... mańkut ... (Gol); zob. **lewoⁿczny, lewus, majkut, mantykus.***

marchew – ‘uprawowa roślina jadalna o pomarańczowym korzeniu, *Daucus carota*’: [jakie są najczęściej uprawiane warzywa?] *no jakie rośliny ... podstawowe ... burak ... marchew ... pietruszka ... no selery ... pory ... ogórki ... co tam jeszcze? ... szczaw ... no podstawowe takie rośliny ... jakieś tam dynie ... kabaczki ... co tam? ... ogórki ... koper ... no wszystkie takie podstawowe rośliny z których można skorzystać w kuchni ... wykorzystać w kuchni ... (Alk); marchew ...*

*pietruszka ... seler ... rzodkiewki
 różne ... buraki ... były czerwone (!) ...
 ogórki ... pomidory ... (Bur); no
 jakie? ... burak ... marchew ... do
 zupy ... (Fik); marchew ... pietruszka ...
 buraki ... cebula ... groch ... kapu-
 sta ... koper można jeszcze było siać ...
 (WKs); to sie przerywało ... bo jak
 si nie przerwało warzywa ... to było
 bardzo ... ten ... słabe było ... marchew
 była malutka ... trza było przerwać;
 sieliśmy marchew ... burak ... pie-
 truszka ... to tylko to ... pitruszka (!) ...
 marchew i burak ... bo wieⁿcej to nic ...
 a i sałaty żeśmy ... no i mak ... bo
 kiedyś nik tam nie bronił ... to mak sie
 siało ... dużo maku sie siało ... (WPn);
 w przydomowym to tylko najczeⁿściej
 żeby był ... dymke sie sadzi ... żeby
 była cybula ... marchew ... sałaty ...
 pietruszka ... to jes najważniejszy ...
 burak ... to jes najważniejsze ... zioła
 tylko ... (Grz); marchew ... cebula ...
 burak ... pietruszka ... seler ... por ...
 (WDM); no nasiona to sianie ... bo
 cebule sadzisz ... kapuste sadzisz ...
 marchew ... pietruszke siejesz ... (Chr);
 marchew ... to so te ... korzeniowe ...
 liściowe ... różne so ... kapustne ...
 (Żyl); warzywa ... buraki ... marchew ...
 pietruszka ... por ... seler ... sałaty ...
 rzodkiewki ... kapusta ... kalafior ...
 groch ... brukselka ... (Goł); mar-
 chew ... szczypior ... rzodkiewka ...
 sałata ... pietruszka ... no i ogó-
 rek ... cybula ... takie podstawowe
 warzywa ... w ogródkach sie posa-
 dziło ... i z tego sie przecież czerpało
 korzyści ... burak ... kapusta biała ...
 marchew ... rzodkiewka ... sałata ...
 szczypior ... pietruszka ... wieⁿcy nic ...
 takie podstawowe warzywa ... tak po
 prostu wszystko dla siebie ... żeby mieć
 swoje ... swoje bez nawozu ... o! ...
 taka to zasada była u nas ... zebym*

*miała wszyskiego po trochu swojego ...
 (Stn); zob. marchewka.*

marchewka – ‘uprawowa roślina
 jadalna o pomarańczowym korzeniu,
Daucus carota: [w ogródku] ja mam
 marchewke ... pietruszke ... burak;
 marchewka ... z czego zupe goto-
 wałaś dzisiaj? ... no z ziemniaków ...
 marchewki ... selera ... pora ... pie-
 truszki ... (Gąs); pietruszka ... cebula
 na szczypior ... marchewka ... za
 mojego młodego życia to nie było sele-
 rów ... porów; buraki ... marchewka ...
 pietruszka ... (Grz); zob. **marchew**.

marianek – ‘przyprawa roślinna do
 mięs’: nie ... sól ... pieprz ... maria-
 nek ... dodaje sie ... no i znowu sie
 napychało w takie grubsze jelita od
 świni ... i sie piekło ... czy sie goto-
 wało ... (Chr).

marmułek – 1. ‘kamienna oselka do
 ostrzenia kosi na polu’: marmułek? ...
 oselka? ... to jeszcze była nazwa
 jakaś ... (NJm); 2. ‘oselka z uchwytem’:
 był to marmurek ... (Osn).

marynata – ‘woda z solą i przypra-
 wami, w której zanurzano na kilka
 dni mięso w celu nadania mu po-
 rządane go smaku’: no szynke sie
 wyjmuję cało ... okroⁿca (!) sie ... też
 sie parzy ... późni sie weⁿdzi ... też
 sie nasoⁿcza jo ... żeby była ... spe-
 cjalnie do tego robily (!) ... że ... do
 marynaty wkładaly (!) ... to marynate
 to ... sypaly (!) sól ... tam przyprawy
 różnego rodzaju ... i to było ... trzy dni
 cztery dni w tyj marynacie leżało ...
 cioⁿgnała ten ... ten ... ten ... i póź-
 niej ... że miała ten właściwy smak ...
 i późni sie dopiero wyjmało (!) to ...
 robiło to sie ... szynke ... ji parzyło jo

sie ... bo nie gotowało tylko parzyło ... (Bur); a późni jajko czy jajko spłynie do góry ... spłynęło (!) do góry to już marynata dobra ... (Gąs); brało sie solę (!) ... saletre sie sypało ... i te ... ziele ... czosnek ... i w tej marynacie leżało ... tam przynajmniej do tygodnia czasu ... albo tam trzy ... cztery dni ... zależy w jakie pore ... jak latem to krótko ... jak zimo to i dłużej mogło leżyć ... bo latem to długo nie mogło leżyć ... bo smak traciło ... (Śwk); marynate ... kiedyś tam robiły jak ja pamięć tam jeszcze ... to robiły ... to sie wodę soliło ... czosku sie dawało ... lystem ... ziele angielskie ... i sie wkładało tam na dwa dni czy trzy ... (Chr); no to marynata ... tyle solę żeby jajko pływało surowe ... (Żyl).

masarz – ‘ten, kto wyrabia przetwory z mięsa’: to był masarz ... (Alk, Bur, Fik, WKs, Brz, Gąs, Śwk); to jes masarz ... inaczej masarz ... (Grz); masarz ... (WDM, Chr, Śwd, Żyl, Gol); a szynkie (!) to ... ja w życiu nie robiłam ... trzeba masarza pytać ... jak szynkie (!) ... wiem że sie ze świniaka wykrawa szynkie (!) ... wkłada sie w ... w tako zaprawę ... jakiś czas ... potem sie jo bierze ... żeby ona była soczysta ... wio^oże sie jo sznurkiem ... albo w siatkie (!) wkłada ... we^odzi ... parzy też ... i cała szynka ... (Stn); zob. **faryniarz**.

maselnica – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: masło robiło sie w takich maselnicach ... takich drewnianych naczyniach przeznaczonych właśnie do ... do tego ... do robienia masła ... to były maselnice ... (Alk); masło robiło sie w maselnicach ... za pomoco kija ubijano mleko ... (Osn); zob. **maśniczka, masielnica, masielniczka, maśnica, maśniczka**.

Masielnica (fot. Paulina Burdon)

masielnica – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: i było zabezpieczone ... tylko tyle co ten trzaniek wchodził (!) w te dziurke ... i tym sie zabezpieczało ... i to była maśniczka tak zwana ... masielnica ... (Grd); to trza było śmietane podgrzać ... i do masielnicy sie wlewało (!) ... i si (!) tak robiło ... to^o (!) ... jak to sie nazywa? ... trzonkiem jakoś ... albo ... były masielnice na korbe ... którym si kry^ociło ... i si masło robiło ... w tej masielnicy ... bo były na korbe i tłuczone take ... (WPn); był spycjalny sprze^ot ... zwany masielnico^o ... i nalewało sie śmietany ... do tej masielnicy ... i ubijało sie takim drewnianym ... z dziurkami przykrywko tako ... do momentu aż powstało masło ... oddzieliło sie ... (Żyl); zob. **maselnica, masielniczka, maśnica, maśniczka, maśniczka**.

masielniczka – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: tatuś chodził kupował masło ... a jak sie robiło? ... to w masielniczkach sie robiło masło ... w masielniczce wlewało sie śmietane ... tylko dokładnie nie wiem czy słodko czy kwaśno ... i sie ubijało takim tłuczkiem ... w ty masielniczce ... (Stn); zob. **maselnica, masielnica, maśnica, maśniczka, maśniczka**.

masina – ‘maszyna’: kierat słu-
 żuł (!) do tygo ... żyby (!) konie
 zaprzeⁿgnoć (!) ... a kierat był nor-
 malnie kupowany ... to żelazo ... to
 wszystko ... i obsadzany był dyszel ...
 chtóry (!) miał takie siodło do obsadza-
 nia dyszla ... i konie sie zaprzóⁿgało ...
 do końca tego ... sztelwaga ... barki ...
 jedna para kóni ... i druga para kóni
 była ... jak w masinie zboże bydzie to
 już cztery konie było ... cztery ko-
 nie chodziło (!) ... w jednym kóncu
 i w drugim (!) ... i w środku poganiacz
 był ... z batem ... i pilnował ... który nie
 cioⁿgnół no to dawaj! ... (Grd).

maszynka – ‘tu: narzędzie do ręcznego
 rozdrabniania, szczególnie mięsa,
 wykorzystywane także do napycha-
 nia mięsem jelit przy robieniu kiel-
 basy’: bierze sie mieⁿso wieprzowe ...
 dokłada sie wołowego ... jedno
 przekroⁿca (!) sie osobno ... druge
 osobno ... przez maszynke ... dodaje
 sie do tego czosnku ... soli troche ...
 pieprzu ... napycha sie kełbasy ...
 smakuje sie żeby była nie za słona ...
 nie za pieprzna ... (Bur); a salceson tak
 samo sie bierze ... łeb ... ze łba te ...
 łeb sie gotuje ... te wszystkie ... całość (!)
 tego łba ... tam bierze sie jeszcze do
 tego serce ... takie o podroby ... gotuje
 sie ... późni sie kroi ... w paseczki ...
 jak sie tego ... bo teraz to przeważnie
 mielo ... w takich na grubo ... maszyn-
 kach ... a kiedyś to sie kroilo ... mačka
 tego całego ... ten żołoⁿdek ... sie
 wyczyściło ... sie napychało w niego ...
 i późni sie parzyło ... ile warzył maciek
 z tym mieⁿsem z tym wszystkim ...
 tyle czasu sie go parzyło ... warem ...
 nie wolno było gotować ... bo by
 popeⁿkał ... tylko tak na wolnym tym...
 aż sie go parzyło ... dwie godziny
 czy ... to zależy ... i późni sie przyci-

Maszynka (fot. Jerzy Sierociuk)

skąło ... wyjmało sie ... i przed tygo ...
 przyciskało sie kamieniem go ...
 i salceson wychodził ... bynajmniej ja
 tak robiłam; kielbasy ... kroi sie jakies
 tam mieⁿso wykrawa sie ... dodaje sie
 wołowiny do tego ... kieyś (!) to sie
 kroilo wszystko nożem ... a teraz to
 maszynko ... i sie późni napycha w je-
 lita ... jelita sie wyczyści ... sie w jelita
 późni napycha ... maszynko też tak
 samo ... (Śwk); [kielbasy] brało sie ...
 pokroić mieⁿsa po kawałku ... szynki
 czy z poleⁿdwicy ... dodać wołowe ...
 tylko osobno pokrając ... późni jak już
 przejdzie solo ... to przekreⁿcić przez
 maszynke przez grube siatke ... i późnij
 w te kiszke nakładać mieⁿso ... i po-
 zakreⁿcać na mniejsze takie porcje ...
 żeby na mniejsze laski ... późni oweⁿ
 dźić ... sparzyć ... i jes kielbasa; musi
 być kasza gryczana ugotowana ... kasza
 gotowana późnij razem z tym mieⁿ-
 sem wymieszać ... krew musi być ...
 musi być troche krwi ... krew musi być
 sparzona ... przekreⁿcóna przez ma-
 szynke ... (Grz); kiebasy (!)? ... mieⁿso
 sie miele ... potem ... saletruje sie ...

piersza czynność saletrowanie ... później mielynie (!) mieⁿsa ... maszynko ... dokładanie wołowiny ... mieszanie ... przyprawianie ... napychanie w jelyta ... weⁿdzenie ... i parzenie ... (WDM); mielyto (!) sie ... słoniny troche sie dawało ... później sie dodawało czosnek ... sól ... pieprz ... to sie miszało ... i sie maszynko napychało sie ... sie mówi napchniemy kiełbasy ... to sie napychało kiłbasy (!) maszynko; ja teraz kreⁿce przez maszynke ... (Chr); [kielbasy] no jak robi sie? ... kroi sie ... przez maszynke ... i w kiszki sie napycha ... soly ... pieprzy ... czostkuję (!) ... (Żył).

maśnica – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: *maśnica taka była drewniane naczynie ... co sie wlewało śmitana ... i ruszało sie takim ... kijem zakończonym znowu w takie wahadełko ... i robiło sie masło ... (WKS); w maśnicy ... ubijało sie ... był taki kroⁿżek ... i sie tak dawało do góry do dołu ... a w tym kroⁿżku były dziury ... (Brz); zob. **maselnica, masielnica, maśnicka, maśniczka**.*

maśnicka – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: *w maśnickach ... (Fik, Brz); si robiło takim ... kijik był ... zakończony takim okroⁿgłym ... na spodzie ... z dziurkami ... kroⁿżkiem ... no ... okroⁿgłym kroⁿżkiem z dziurkami ... kijek był z okroⁿgłym kroⁿżkiem z dziurkami ... i sie tak ... robiło to masło ... w takiech (!) maśnickach ... (Gąs); zob. **maselnica, masielnica, masielniczka, maśnica, maśniczka**.*

maśniczka – ‘drewniane naczynie klepkowe do robienia masła’: *brało sie śmitane ... wlewało sie do maśnicki (!) ...*

w maśnicce był taki kyj ... z obsadzonym ... takie kółko było włożone w to meśniczke (!) ... były zrobione otwory ... i to sie tym miszało miszało ... aż sie zrobiło masło ... (Bur); ta maśniczka była zrobiona przez ... mój ojciec umiał to zrobić ... bo stolowywaty był ... to ona tak była ... z spodu szyrza ... troche tak ... do góry wóⁿsza (!) troszke ... i w środku był ... z dziurko i zrobione ... tak zwane ... jakby ... no ... ubijacze ... jak ubijanie ... i ty śmietane sie tak mieszało aż sie masło zrobiło ... (Grd); śmietane sie wlewało w jakieś naczynie ... i trzymało sie w cieple żeby śmitana sie zsiadła ... później ... kiedy już tyj śmietany sie zebrało ... wlewało sie do maśniczki ... maśniczka to było take ... takie ... jak wysokie wiaderko drewniane ... z korkiem ... z czopem takim ... i w tym czopie była dziurka ... i wkładało sie taki kij z sitkiem do środka ... i sie urabiało ze śmietany masło ... i to ... po iluś tam minutach ... jak sie tak ucierało to śmietane w tej maśniczce ... to zrobiło sie masło ... masło sie łyżko cedzakowo wybierało ... urabiało ... żeby wody w nim nie było ... i to już było masełko ... tworzyło sie z tego masła tako osetke ... i to było masło wiejskie ... (NWR, WKS); masło to ... jak nie było maśniczek ... to tyko w bańce ... albo w kance tak o! ... każdy chluboł i chluboł i chluboł ... no niedawno ... to można powiedzieć że to jes takie ... takie baniuszki robione spycjalne takie ... (Śwk, Grz); masło ... sie zbierało śmietane ... była taka maśniczka ... drywniana ... i sie lało to śmitane ... i był taki kroⁿżek ... miał takie dziurki małe ... w tym kroⁿżku ... i taki był kij taki ... i to sie tak ubijało ... biło biło ... i sie robiła ... śmietana ... ze śmitany to sie masło ... a późni była taka ser-

watka ... maślanka ... o! ... mówie ...
 serwatka kiedyś sie mówiło ... nie
 maślanka tylko syrwatka (!) ... (Chr); no
 masło dawnij robiło sie w maśniczce ...
 (Śwd); śmietane do maśniczki ... i sie
 ubijało ... (Gol); zob. **maselnica, masiel-
 nica, masielniczka, maśnica, maśnicka.**

matka – ‘stary ziemniak, z którego
 wyrósł krzak’: *matka* ... (Bur); zob. **mać,
 maciora II.**

mendel – ‘zestawiona na polu kupka
 zboża zawierająca zazwyczaj piętnaście
 snopków’: *jak sie kosiło reⁿcznie to sie
 wioⁿzało snopki ... składało sie w myn-
 dle ... czyli inaczej w kopice ... po
 pietnaście ... czy tam w mendel można
 wieⁿcej ... bo włazi ... czy tam ...
 i potem sie woziło ... i to sie młóciło
 albo cepami dawnij daniej ... (Bur);
 mendle tyż nazywali ... to po piet-
 naście ustawiali ... (Grd); mendel ...
 najpirw si układało po pieⁿć ... a późni
 po cztery ... po jednej stronie pieⁿć ...*

Mendel (fot. Jerzy Sierociuk)

*po obu stronach po pieⁿć było ...
 a późnij po cztery ... to razem było ...
 dziewięć ... dziewięć ... osiemnaście ...
 żeby było snopków ... (WPn, WKS,
 Brz); myndle sie stawiało po pietnaście
 snopków ... to to sie nazywało men-
 del; to w takie mendle sie ustawiało ...
 no ... to tak sie stawiało ... po trzy ... je-
 den w środku i dwa po bokach ... i tak
 piⁿć tych ... takich rzeⁿdów ... po trzy
 sie postawiło ... (Śwk, Czr); mendel ...
 no to układajo w mendel ... to pietna-
 ście snopki to jes mendel; mendel to
 jes pietnaście snopki (!) ... układane
 w dziesięć ... ułożone jes na prosto ...
 a pieⁿć na wierzchu ... (Grz); trzeba
 było zebrać ... zwioⁿzać ... i ustawić
 w mendle ... (WDM); mendle ... (Śwd);
 trzeba je zebrać ... i ustawić w men-
 dle ... czy w kupki ... mendle ... jak to
 nazywali ... obojeⁿtnie ... bo zależy od
 miejscowości ... bo tam jedni nazywali
 że kupki ... mendle ... po pietnaście
 sie stawiało ... jedyn ... i naokoło sie
 obstawiało żeby przeschło ... (Gol);
 zob. **dziesięⁿtek, kogutek, kopa, kopic,
 kopka 2, kupka 3, mandel, mendelek,
 myndel.***

mendelek – ‘zestawiona na polu kupka
 zboża zawierająca zazwyczaj piętna-
 ście snopków’: *snopki ... poznoszono
 je w rzeⁿdy ... i stawiano te mendelki
 u nasz (!) ... kopki ... mendelki ...
 u nasz (!) mendelki ... chociaż tam nie
 liczono po pietnaście ... bo to mendel
 to pietnaście ... (SKb); stawiano w men-
 delki ... czy tam w mendle ... (WKS);
 zob. **dziesięⁿtek, kogutek, kopa, kopic,
 kopka 2, kupka 3, mandel, mendel,
 myndel.***

mendlowanie – ‘ustawianie snopków
 skoszonego zboża na polu’: *mendlowa-
 nie ... (Śwd).*

miech – ‘rodzaj wentylatora, którym kowal rozniecał ogień’: *miech tak zwany ... to sie nazywał ... taki był ... no bo nie zawsze był taki wiatr ... wie^{nc} takim miechem jeszcze ... takim ... takie specjalne urzo^{ndzenie} ... które dawało powietrze do tego ... do tego paleniska ... o ! ... (WOk); [w kuźni] kowadło stało na środku ... i jeszcze tak zwany miech ten obsadzany tam był ... żeby se dmuchał ... żelazo żeby rozżarzyć dobrze ... ogień podniecał ... żyby (!) zagrzać dobrze ... i kowadło stało na pieńku ... i zapierniczał ile wlażło ... a nieraz i we dwóch (!) ... (Grd); kuźnie to miał ... kowal miał kawałek takiego ... jak powiedzić? ... szopki ... było tam kowadło ... stojak ... znaczy ... dla konia ... żeby to oprzeć noge mu ... tak ... i miech ... palenisko było rozpalone ... i miech był ... żeby dmuchać ... żeby sie lepi palyło ... bo to on przeważnie koksem nagrzewał ... (WkS); miech to był dawnij ... miech ... (Brz); to miech sie mówiło ... miech sie nazywał ... (Krz); to był tylko miech ... (Czr); najważniejsze to ... koks kowal musiał (!) mieć ... wentylator czy miech ... żeby ogni rozpalić ... żeby można było jakeś żelazo nagrzać ... żeby coś (!) zrobić ... (Czr); za pomoco miechu (!) ... (WDm); miech ... (Śwd, Żył, Goł); zob. **dmuchawa**.*

miechowanie – ‘pompowanie miechem powietrza w kuźni’: *miechowanie ... (Żył); no nie wim ... czy miechowanie ... czy? ... nie powim ... (Goł).*

miedza – ‘wąski pasek ziemi oddzielający pola dwu sąsiadów’: *to sie mówi miedza ... (Brm, Bur, NJm); miedza ... o te miedze mie^{ndzy} rolnikami cze^{sto}sto były klótnie ... bo jak sobie podorał za bardzo ... to już był krzyk ... bo każdy*

pilnował tej miedzy ... żeby to oddzielała kolejne pola ... taki pasek ... to tam rosło zielsko ... i różne trawy i zioła ... to przecież nikt tego nie kosił ... wie^{nc} sobie rosło mie^{ndzy} tymi polami ... (WOk); to tylko miedza jest ... po prostu ... pomiedzy (!) so^{nsiadamy} ... (SKb, NWr, Osn, WkS, Brz); miedza ... tak jak u nas jes z Janem ... to on wcio^{nz} podoruje ... chce zlikwidować miedze ... (Gaś, Śwk); do obkaszania na około ... żeby miedza była ... przed miedzo ... żeby nie szed kombaj ... czy tam ... po miedzy ... tylko jak sie obkosiło to wtedy już szło po swoim polu ... a nie po innym polu ... po so^{nsiada} ... (Grz, WDm); miedza ... (Chr, Śwd, Żył, Goł); miedza ... taki niezaorany tylko taki zostawione skibe ... przeważnie skibe ... albo dwie ... z jednej strony skiba i z drugiej strony skiba ... i takie ... to to jest miedza ... odło^{nczenie} jednego pola od drugiego ... (Stn).

mierzać – ‘mierzyć’: [obsadzając kosę] *to sie mierzało ... od korzystki ... dzie korzystka i sie re^{nko} trzyma ... to sie brało od korzystki kłos ... te słome ... zwyczajnie ... z żyta słome ... prosto ... i sie ... do konca (!) kosy ... po kosie sie wzięło ... jak pasowało to już dobro była kosa ... (Grd).*

miescuch – ‘ten, kto mieszka w mieście’: *miescuch ... (Grz); zob. miescuk, mieszcuch, mieściuch.*

miescuk – ‘ten, kto mieszka w mieście’: *miescuk ... (Śwk, Grz); zob. miescuch, mieszcuch, mieściuch.*

mieszcuch – ‘ten, kto mieszka w mieście’: *mieściuch ... a mieszcuchy mówio na nas wieśniaki ... (Grd); mieszcuch lub miastowy ... (Osn, WPn);*

miastowy ... albo mieszczech ... (WKS, Brz); to jes ... mieszczech ... (Gąs); mieszczech ... miastowy ... (Śwd); mieszczech ... (Alk, Bur, Żyl, Gol, Stn); zob. miescuch, miescuk, mieściuch.

mieściuch – ‘ten, kto mieszka w mieście’: *mieściuch ... a mieszczechy mówio na nas wieśniaki ... (Grd); zob. miescuch, miescuk, mieszczech.*

mijak – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania lub bronowania’: *mijak jakiś ... (Żyl); to mijak? ... (Gol); zob. omijak, ominucha, omłóg, omyłka.*

miotelka – ‘niezidentyfikowana roślina, z której robiono miotły’: *miotły robiono z różnych materiałów ... jeżeli robiono je ... na przykład ... z ... z witek brzozowych ... to po prostu składano drobne gałozki brzozy ... składano razem ... i zawiozowano metalowym drutem w trzech miejscach ... i robiono też z takich ... specjalnego ... takiej specjalnej rośliny ... którą nazywali miotelko ... zasuszała się jo ... i ona właśnie ... to była gotowa miotła ... i trzecia ... to był tak zwany proszczek ... który rós na miedzach ... to też był rodzaj rośliny ... mieki (!) ... dopiero po wyschnięciu też zwiozowany ... tak jak witki brzozowe ... (Żyl).*

miotła I – ‘narzędzie do zamiatania, zazwyczaj robione samodzielnie’:
a. z gałązek brzozowych: *miotły robiono z brzozowych gałozek ... dłuższych ... i krótkich ... takich właśnie ... układało się najpierw długie te gałozki ... i oplatało ... dodawało po prostu te drobne ... gałozki ... żeby ta miotła była gietka ... i miała ... no ... po prostu dobrze się nio zamiała ...*

wiozało się to drutem albo sznurkiem ... (Alk); miotły się robi z tego ... z łózek brzeziny ... dobiera się take kawałki ... żeby roztago ... rozczapierzone ... to się wyrzynało żeby trzaniek dopasować ... ściszało się ... protkem czy nawet sznurkiem ... trzaniek żeby był do reki ... i ... wiozało się w trzech miejscach ... tak ... zostawiało się końcówkę tam dzie to rozpięcie ... te łózki so wolne ... to się to zostawiało ... a górze się wiozało ... no to ... nazywało się trzaniek i miotła ... (Bur); miotły z brzozy to się robiło ... rwało się ... obrywało się ... zostawiało się takie jak wiech (!) gałoz (!) ... obrywałeś te gałozie drobne ... pokazać ci miotłę? ... choć to ździerek jest ... ale to jest mojej roboty ... i ja to jesce (!) robiłem ... nawet i ze dwa lata temu robiłem ... obrywało się te drobne ... zostawiało się wieche ... potem cieńszych się zostawiało ... zwiozało się drutem ... a potem te resztki z tyłu się obrzynało ... cieniowało tak po prostu ... żeby to była ... były cieńsze ... (Dąb); a miotły ... do lasu poszed ... różgów (!) przyniósł ... najpierw drobnych różeczków ... o! ... w garści trzymał ... późni te dłuższe dookoła okładał ... przekrocał (!) rekami ... coraz skrecał drutem ... tak że tu nisko to było tyle [pokazuje] tego ... skrecał drutem ... a tu w końcu ... dzie kobita trzymała w reku ... to ... to okrycie było ... i na koniec jeszcze drutem skrecał (!) ... i tu w środek jeszcze musiał takiego ... ze dwadzieścia centymetry eszcze (!) patyka takiego zaostrzanego (!) zabić ... żeby rozparło ... żeby trzymało ... żeby się nie rozeszło ... nie rozpadło ... (Czr); miotły się robiło ... (Chr); miotły robiono z różnych materiałów ... jeżeli robiono je ... na przykład ... z ... z witek brzozowych ...

to po prostu składano drobne gał^ozki brzozy ... składano razem ... i zawioⁿ zywano metalowym drutem w trzech miejscach ... i robiono też z takich ... specjalnego ... takij specjalnej rośłyny ... k^oro nazywali miot^ołko ... zasuszało sie jo ... i ona właśnie ... to była gotowa miotła ... i trzecia ... to był tak zwany proszczek ... k^ory rós na miedzach ... to też był rodzaj rośłyny ... mieⁿki (!) ... dopiero po wyschnieⁿciu też zwioⁿzywany ... tak jak witki brzozowe ... (Żył); miotły robiono z gał^ozi brzozy ... młodej przeważnie ... podcinano same konce (!) gał^ozi ... z toⁿ (!) grubszo czeⁿścio ... czeⁿś grubsza była ścinana ... na długości ... przykładowo tam ... meter (!) dwadzieścia ... i te grubsze były składane ... no i w taki peⁿczek sie robiło ... i te grubsze czeⁿści sie okreⁿcało drutem ... tam tako reⁿkojeś sie robiło ... usztwyⁿniło sie ... a te ... te cienkie gał^ozki wszystkie tam na koncu wyrównano ... i była miotła ... ewentualnie jeszcze do ... jak coś to kij sie zaprawiło ... w środek sie wbijało kij ... i była miotła z kijem; nie wolno było miotło uderzyć nikogo ... ani zwierzeⁿcia przede wszystkim ... bo usychało ... (Gol); jak to sie nazywało? ... jak to mamusia mówiła moja? ... nie z patyków ... tylko z brzózki ... z takich tych ... i to sie wioⁿzało ... drutem mocno ... w tako ... wiesz ... kupke ... i sie obcinało na końcu ... ale jak sie właściwie robiło ... to nie wim ... bo ja tego nie robiłam ... wiem że matka to kupowała moja ... miotły ... bo tam taki facet robił ... i przywoził ... na targ w środy do Stanina ... to ona kupowała miotły ... ale ja tego ... wiem że z takich patyków w lesie ... tam sie chodziło ... no to z brzózki ... (Stn); **b. z prosa**: robili i z prosa ... to jak proso omfócyli (!) ...

to z prosa ... no to z prosa to już było i na rynkach nawet do sprzedania ... te miotły ... to jes ... proso jak rośnie to wiesz że ono ma takie ... specyficzne ... (Dąb); **c. z proszczka**: bo widzisz ... proszczek to może mogły (!) powiedzieć (!) ... bo tu jeszcze jes taka jedna roślyna na miotły ... ale to jest ... u nas nie ma tutaj tego ... ale to rośnie ... widziałem kedyś na wiosne ... (Dąb); miotły robiono z różnych materiałów ... jeżeli robiono je ... na przykład ... z ... z witek brzozowych ... to po prostu składano drobne gał^ozki brzozy ... składano razem ... i zawioⁿ zywano metalowym drutem w trzech miejscach ... i robiono też z takich ... specjalnego ... takij specjalnej rośłyny ... k^oro nazywali miot^ołko ... zasuszało sie jo ... i ona właśnie ... to była gotowa miotła ... i trzecia ... to był tak zwany proszczek ... k^ory rós na miedzach ... to też był rodzaj rośłyny ... mieⁿki (!) ... dopiero po wyschnieⁿciu też zwioⁿzywany ... tak jak witki brzozowe ... (Żył).

Miotła (fot. Jerzy Sierociuk)

miotła II – ‘chwast rosnący zazwyczaj w zbożu’: *wijka dzika ... miotła ...* (Bur); [chwasty w zbożu] *oset ... naj-
czeⁿściej ... albo trawa ... czy miotła ...
zależy ...* (Śwk); *ovej ... jak? ... ja zapo-
mniałam jak to sie nazywa ... miotła ...
nie ... miotła to jes co innego ... to jes
czarne ... śmieć ...* (Grz); *rumianek ...
chaber ... miotła ...* (WDM).

mleko – ‘tu: biała ciecz z ziarna zboża niedojrzałego jeszcze do koszenia’: *zboże musi być ... nie musi być mleka
w ziarku ... powinno sie przełamać ...
do koszenia reⁿcznego ... bo do kosze-
nia teraz to musi być dobrze suche ...* (Bur).

młocarnia – ‘maszyna, która młóci zboże’: *późnij weszły te ... a młocar-
nia! ... no to były szerokomłotne ...
która nie wiała zboża ... z późnij weszły
już młocarnie które wiały zboże ...
a dzisiaj to so kombajny ...* (NJm); *każdy miał tam swojo czynnoś ... ten
co podawał snopki ... ten co rozcinał
snopki ... ten co do młocarni ...* (Brz); *młocarnia ...* (Żyl, Gol); *taka młocarnia
była ... ja nawet stałam i snopki roz-
wieⁿzywałam (!) ... a tatuś wpuszczał
w to maszyne ... i na boku sie pod-
stawiało worki ... ji w te worki leciało
zboże ...* (Stn); *i ta maszyna chodziła ...
ta młocarnia cała ... ale jak to sie ...
mlocarnia ... a jak dalij nie wim ...* (Stn);
zob. **młockarnia**.

młocarz – 1. ‘ten, kto obsługuje ma-
szynę do młócenia zboża’: *młocarze ...*
(WKs); 2. ‘ten, kto młóci cepem’: *mło-
carz ...* (Grz); zob. **cepiarz**, **cepownik**,
młociarz, **młockarz**.

młociarz – ‘ten, kto młóci cepem’:
młociarz ... nie wim ... no ... (Gol);

zob. **cepiarz**, **cepownik**, **młocarz 2**,
młockarz.

młockarnia – ‘maszyna, która młóci
zboże’: [młócili] *cepamy ... póź-
niej młockarnio ... napeⁿdzana była
kieratem ... a później później kom-
bajnem ...* (WKs); *młockarnia szero-
komłotna ...* (Brz, Gąs); *młockarnia ...
nie! ... która kosi zboże? ... która kosi
to jes kombaj ... a to co młóci to mło-
ckarnia ...* (Grz); zob. **młocarnia**.

młockarz – ‘ten, kto młóci cepem’:
no ... młockarz ... młóci ... (Bur); *no
jak sie nazywał? ... młockarz pewnie ...*
(Chr); zob. **cepiarz**, **cepownik**, **młocarz**,
młociarz.

młoducha – ‘młoda kobieta wychodząca
za mąż, zazwyczaj w czasie wesela’:
młoducha ... (Alk, Fik); *na panne
młodo ... młoducha ... panna młoda
to była młoducha ...* (NWr, Osn, WPn);
*pani młoda ... młoducha ... jak kto
powi ... no to ta panna młoda ... która
sie szykuje do ślubu ... do zamoⁿżpój-
ścia ...* (WKs, Brz); *młoducha ... to było
najpirse powiedzanie (!) ... tak jak o! ...
dzieś to młoduche ubirały przeważnie
u soⁿsiadów czy u druhnny ... to ta ...
ta co ... co na drodze stojały ... to tak
zawsze nieraz ... ale z nij to ładna mło-
ducha była ... jak wychodziła na mło-
duche ...* (Śwk); *młoducha jes ta która
pierwszy raz bierze ślub ... kościelny ...
to jes młoducha ...* (Grz, Żyl); *a! ...
młoducha ... no to na młodo mówili ...*
(Gol); *młoducha to sie mówiło ... nie
młoda tylko młoducha ... no to jest ...
kobieta młoda już ubrana do ślubu ...*
(Stn).

młócić – ‘wyluskiwać ziarna z kłosów
zboża’: *zboże młóciło sie cepami ...*

reⁿcznie też ... (Grz); *no i cepami sie młóciło ... a jakie konkretne? ... oj tam! ... jak było wieⁿcy chłopów to ich dwóch (!) stawało ... wiesz ... i młócily (!) ... tak łup łup ... łup łup ... to tak młócily (!) na jedny stronie ... bo to sie rozpościerało ... to zboże ... snopky rozwioⁿzywało ... rozpościerało ... wymłóciły (!) na jedny stronie ... przekreⁿcały (!) na druge (!) strone ... wymłóciły ... i późnij sie przetrzoⁿchało ... wioⁿzało peⁿczki ... słome ... a zboże znowuz sie do wiania zgarniało ... (Śwk).*

młócka – ‘wyluskiwanie ziarna z kłosów zboża, młócenie’: *bo maszyny do młócki to kedyś były takie prostomłotne ... że trzea było późni jeszcze zboże przewiewać ... (Śwk).*

młóczyisko – ‘krótsza część cepa, którą uderzano, młóiąc zboże’: *młóczyisko ... (Gol); zob. bijak, bijok, cep.*

młynek – ‘tu: maszyna do czyszczenia (wiania) zboża’: *wialnia albo młynek ... (NJm, Osn, WPn, WKs, Gąs); no to jes młynek ... albo na korbe ... taki ... wrzucało sie ... taki był młynek ... taki ... na górze taki był kosz ... i wkładało sie wiadro ... czy półtora wiadra ... teraz to już maszyno ... takim elektrycznym sie już wieje ... ale kidyś trzeba było korbo ... korbo kreⁿcić bez przerwy ... to było tak ... jedno stało ... kryⁿciło korbo ... a drugie nasypywało; przewiać ... we wialni lub w młynku ... a właściwie jeszcze ... w tym czasie to nie było tak ... tylko na wietrze ... z który stróny wiatr wiał płachty sie rozposterowało (!) ... czyli blandeki ... i rzeszotem sypało sie w górze ... i to plewy odlatywały ... takie było czyszczenie zboża ... (Grz); to taki młynek był ... to reⁿko tak sie kreⁿciło ... taki młynek ... odleciało takie poślednie ... czyste leciało z przodu ... a po bokach takie ... badyła takie różne ... (Chr);*

Młynek (fot. Jerzy Sierociuk)

*młynek ... (WDm, Śwd); to i wialnia tak robiła ... bo oddzielała plewy od ziarna ... ale leciało też ... lepsze i gorsze no to młynek przeważnie był ... oddzielał ... wialnia też oddzielała ... (Gol); zob. **trenek, wialnia**.*

młynkować – ‘oczyszczać zboże **młynkiem**’: *najpierw to były co nie wiała ... tylko tyle co wymłóciła ... i z plewami wszystko szło do wialni ... późni trzeba było młynkować ... a były ... późni już były ... co oddzielały ... wiały ... (Grz); młynkować ... (Chr); jak sie młóciło wiejko maszyno ... to nie trza było wiać ... a targanko ... i prostomłotno to była wialnia ... trzeba jo było wialnio ... i późnij młynkować ... na przykład ... trzeba było ... (Żył).*

młynkowanie – ‘oczyszczanie zboża **młynkiem**’: *to było młynkowanie ... (Osn).*

molur – ‘rozszerzona część przelyku kury, gdzie gromadzi się pokarm, zanim zostanie skierowany do żołądka’: *no to jes taki ... molur ... molur sie nazywa ... to tam sie zbierało ... miał taki ... ma taki worek ... (Chr); zob. **gardziel, grzdyka, wol, wól**.*

motyka – ‘ręczne narzędzie do prac polowych; składa się z trzonka i zębów’: *to jes ... motyka albo dwuzębowa albo trzyzębowa ... to też jes ... so koncówki (!) płaske ... z takimi zębami dzieś około pieć ... no siedem ... do dziesięciu centymetrów długości ... od siebie w odległości po dwa centymetry ... take półpłaske ... i u góry złożone takim ... jednolitym preciem ... i tu do tego przyspawane jes ucho ... i obsadza sie trzaniek ... jak do sadzenia to krótky ... jak do*

Motyka (fot. Paulina Burdon)

kopania to dłuższy (!) ... (Bur); motyka to jes z zębami ... prosta motyka z zębami ... taka do ziemniaków kopania ... (WPn); motyka to jes znowu ... trzaniek ... i zębami ... metlowa część motyki to so zębami ... a trzaniek drewniany; dzisiaj to sie robi maszynami ... a kiedyś to reńcznie wykopywało sie ziemniaki ... motyko (!) ... (WKs); motyka? ... ma trzy zębki ... szersza troche ... (Brz); no motyka i graczka sie mówi ... na graczke graczka ... na motyke motyka ... motyka też ma zębami sersze (!) trzy ... czy tam cztery ... a graczka ma tylko jedne szerokie ... na drugie (!) strone takie pazurki ... (Gąs); motyka to jes inna ... to sie składa z trzech zębów ... z trzanka ... to kartofle można kopać ... (Śwk); gracka to inaczy jes dziabka ... a motyka to już motyka ... no to też tak jak dziabka ... tyko to jes innego rodzaju ... bo jes z zębami ... a tam ... dziabka nie ma zębów; motyka to ma zębami ... albo trzy ... albo pięć ... i też z obsadzeniem trzonka ... i to jes motyka ... (Grz); no motyka ... motyka ma trzonek drewniany ... i zębami ma trzy ... trzy czy cztery ma zębami ... metalowe ... (Chr); motyka ... (Żył); motyka to jes na drewnianym trzonku ... nie długim ... dzieś z pół metra ... takie trzy ... cztery zębami jest ostre ... podobna do widel ... o! ...

*takie coś ... tylko to ma płaskie takie ... jak to ci nazwać? ... płaskie takie ze^mby ... cztery ... przeważnie cztery ... takie szerokości dzieś po dwa centymetry ... ale jak prawidłowo to? ... to też sie obsadza na tym trzonku ... (Stn); zob. **graca**.*

muchawka – ‘bliżej nieokreślona choroba koni’: *muchawka ... ochwat ... grypa końska ... (WKS).*

munsztuk – ‘część uprzęży, rodzaj kełzna zakładanego narowistemu koniowi’: *kełzno ... albo munsztuk ... wkłada sie do pyska to kełzno ... (Brz); zob. **kełzno, kielzno, musztuk, ujazdu, uzda**.*

musi – ‘chyba’: *jednam (!) pługam (!) musi to sie orze; sacawica (!) to musi sirpam kosiły ... (Fik); zagrabiato sie to rżysko ... takie duże grabie były ... i sie cioⁿgało ich ... pamieⁿtasz musi ... nie? ... (Śwk); ja nie wim ... ale to musi tyn boⁿk ... takie boⁿki były ... to nie wim czy na koniach siadały ... (Chr).*

musowo – ‘należy, trzeba’: *musowo witki było dopasować ... żyby (!) to późni sprytna ta miotła wyszła ... trza było to zżynać ... grubsze ... aż wycinić ... ażeby ta miotła była szeroka ... dobrze zamiatała; [po zasiewie] musowo zawlyc ... jak sie zasiało to musowo zawlyc (!) ... [brony] każde jedne sie nadawały ... przeważnie żelazne najlepsze były ... nalepi (!) zawlokło ... (Grd); u nas przy domu to nic nie rosło bo ... dlatego ze słaba ziemia była ...*

musowo było w polu siać warzywa ... (WPn).

musztuk – ‘część uprzęży, rodzaj kełzna zakładanego narowistemu koniowi’: *to kełzno było łamane na pół ... wkładało sie do pyska ... bokem ... i ... zapinało sie ... a musztuk to było w podobny sposób; ... dawni były musztuky ... twardy był koń ... nie chciał sie słuchać ... to ... specjalne były take musztuky ... co ścioⁿgało ... (Bur); zob. **kełzno, kielzno, munsztuk, ujazdu, uzda**.*

myndel – ‘zestawiona na polu kupka zboża zawierająca zazwyczaj piętnaście snopków’: *myndel to jest pietnaście snopków ... pietnaście przeważnie ... to zależy ... jak by stawiali kupki ... rozumisz ... tak naokoło ... do jednego stojoⁿcego ... a inni to tak stawiali ... podłużni (!) ... pietnaście ... (Gol); zob. **dziesioⁿtek, kogutek, kopa, kopica, kopka 2, kupka 3, mandel, mendel, mendelek**.*

mysa – ‘niewielki gryzoń domowy’: *mysa ... (Śwk); zob. **mysz, mysza**.*

mysz – ‘niewielki gryzoń domowy’: *jedna mysz ... (Chr); mysz ... (Alk, Grd, NWr, Gąs, Grz, Śwd, Żył, Gol); zob. **mysa, mysza**.*

mysza – ‘niewielki gryzoń domowy’: *to jes mysza ... mysza ... bo szczura nie jje ... mysza ... (WPn); mysza ... (Dąb, Fik, WKS, Grz); zob. **mysa, mysz**.*

N

na boso – 'tu: o koniu chodzącym bez podków': *bosy ... na boso ...* (Brm); *na boso ...* (WPn); *na boso koń chodził ... podwijał (!) sie ... kulał ... bo nie mógł chodzić na boso ...* (Grz).

na leżo^oc – 'na leżąco': *no to jedyn pomost ... jedyn sie zdyjmało ... a jedyn został ... i przykładowo ... ziemniaki ... albo w dro^ogach sie woziło ziemniaki ... to zwałało sie deski ... do piwnice ... i dwa dro^ogi ... i na leżo^oc ... tak o ... worek na worku ... a jak nie ... no to jak mniejsze ... albo sie opierało mniejsze o te deske ... i sie woziło na stojo^oc ...* (Grd).

na stojo^oc – 'na stojąco': *no to jedyn pomost ... jedyn sie zdyjmało ... a jedyn został ... i przykładowo ... ziemniaki ... albo w dro^ogach sie woziło ziemniaki ... to zwałało sie deski ... do piwnice ... i dwa dro^ogi ... i na leżo^oc ... tak o ... worek na worku ... a jak nie ... no to jak mniejsze ... albo sie opierało mniejsze o te deske ... i sie woziło na stojo^oc ...* (Grd).

nacina – 'łodygi i liście roślin korzennych': *przy kartoflach to łodygi so ... te ... te ... nacina tam jakoś sie nazywała ...* (Chr, Alk); *no ... sucha nacina ... zawsze tak sie mówi ... nacina na kartoflach ...* (Śwk); *nacina ... łogozina ... różnie mówiły (!) ...* (Grz); *nacina ...* (Fik, WDM); zob. **łogozina**, **nać 1**.

nać – 1. 'zielona nadziemna część rośliny korzennej': *jak jes ziemniak*

Nacina (fot. Jerzy Sierociuk)

okro^ogły to tu albo tu ... co wyrasta ... jes przyrośnie^ota do ... do naci ... (Gol); *przy burakach ... najsampierw sie wyrzawało ... na kupki ... późni z tych kupek czeba było oczyścić korzeń ... bo to już zostawało ... tyn korzeń ... na polu ... a ta nać buraka ... to już sie osobno brało ... zbierało ... przywoziło sie do domu na wóz ... czy tam na fure ... i krowy jedzo ... krowy czy ... bydło ...* (Grz); *dupa ... na wierzchu ... jak jes ziemniak okro^ogły to tu albo tu ... co wyrasta ... jes przyrośnie^ota do ... do naci ...* (Gol); zob. **nacina**; **2**. 'łodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli': *nać ...* (Brz); zob. **chmielowina**, **kartoflisko 2**, **łe^oty**, **łoboda**, **łozina**, **macina**, **ogozina**.

nadstalać – 'w pracach kowalskich: nakładać drugą warstwę lepszej stali,

zwłaszcza na wykonywaną siekierę':
kowal jak robił siekery ... no to jak ty mówisz ... jeżeli on ci mówił ... ten otwór z to dziuro ... to on to robił z gówniany stali ... ale do ostrza ... to on brał inno stal ... i nadstała to ... zgrzewał ... przypuszczalnie od tego otworu ... ten ... jak jest ... i wchodziła ta stal lepszej jakości ... (Dąb).

naklepać – 'naostrzyć kosę na **babce**':
naklepać ... (WPn).

naobkoło – 'naokoło': *stóg jak zakonczyli (!) ... albo jak nie ... to brali słome znowuż wióⁿzali naobkoło ... bo już potym ... jak nie było ... nie chciało sie ... jak sie kedyś ... no ... na łóⁿkach nie było ... to brali słome ... owioⁿzywali powróstym ... słome naobkoło zakładali kłosami do dołu ... i kónic ... (Dąb).*

napierzony – 'mający dużo piór': [kaczki skubano] *też pewnie na jesieni ... bo jak inacy (!) ... przeeż (!) zabicie było ... musiały urosnoⁿć ... żeby były napierzone ... (Bur).*

nasada – 'długa drewniana rękojeść prostych narzędzi': *to jes nasada wi-def ... albo trzanek inaczej sie mówi ... (Brm); zob. kolek, obsada I, stylisko, sztyl, toporzysko, to^mporzysko, trzanek, trzonek.*

nasampierw – 'najsampierw': *lystek ... ziele ... sól ... troche cukru ... i taka była woda ... późnij to sie jeszcze brało jajko rzuciło ... jak jajko spłynęło ... to już świadczy o tym ... że już była woda dobra ... wystarczająco było tego ... soly ... przeważnie ... żeby słona woda była ... nasampierw to sól ... lystek ... (Gąs).*

nasiadka – 'kura mająca kurczęta':
*kwoka ... nasiadka ... (WKS);
zob. kwoka, nasiodka.*

nasianie – 'drobne pozostałości kwiatostanu roślin wykorzystywane do rozmnażania, nasiona': *nieraz to tak sie mówi ... Iniane siamie ... nasianie to jest Iniane ... (Śwk).*

nasieniak – 'kartofel przeznaczony do posadzenia': *sadzeniaki ... nasienne ... nasieniaki ... (Dąb); nasieniak ... (Fik);
zob. nasienniak, nasionka, sadzeniak, sadzynieak.*

nasienniak – 'kartofel przeznaczony do posadzenia': *nasienniak ... (WPn);
zob. nasieniak, nasionka, sadzeniak, sadzynieak.*

nasiodka – 'kura mająca kurczęta': *nasiodka ... (Fik); zob. kwoka, nasiadka.*

nasionka – 'kartofle przeznaczone do posadzenia': *sadzeniaki ... czyli nasionka ... nasionka i nasieniaki ... (Grz);
zob. nasieniak, nasienniak, sadzynieak, sadzynieak.*

nasłoneć – 'naciągnąć solą': *a szynke też sie wkłada do marynaty ... późnij wycioⁿga ... nasłoneje ... do siatki ... czyli sznurkiem sie skreⁿcało ... dzie tam siatka była ... sznurkiem sie skreⁿcało ... do weⁿdzarni ... (Grz).*

nastalany – 'w pracach kowalskich: mający drugą warstwę lepszej stali, zwłaszcza o siekierach': *siekiera ... zależy ... robily (!) jednostalne siekierzy ... i robili tak zwane nastalane ... nastalane siekierzy ... to obuch ... co trzanek ... to był z innego materiału ... a w samym ostrzu inny materiał ... same ostrze to*

materiał taki odpowiedni ... żeby dał się hartować ... i żeby dobrze cieł (!) ... siekiera nastalana ... no przecież pan może sobie kojarzy ... Chruściele kedyś w Łukowie były (!) ... na Wójtóstwie (!) tam ... robili topory ciesielskie ... i wszystko było ... nastalane robili ... siekiery też nastalane robili ... ale topory takie ... to tyle ostrza było ... trzaniek o tyły (!) długości; siekiera ... zależy ... robiły (!) jednosalne siekiery ... i robili tak zwane nastalane ... (Czr).

nico – ‘nic’: [co jeszcze?] *nico wieⁿcej ... (Fik).*

nicht – ‘nikt’: *to był kopiec ... u nasz (!) nicht tu inaczy nie ... był kopiec ... i wszystko; teraz tego nicht nie praktykuje ... bo to trzeba ... wiesz ... za przeproszeniem ... bawić się ... a teraz nicht sie tym nie bawi ... (Dąb); kartofle były ... nicht inaczy nie nazywał ... (Grz); koło nas tam nicht takiego czegoś nie robił; nicht tam nie pomagał nam ... myśmy mieli bardzo mało pola ... i nicht nam z soⁿsiadów nie pomagał ... o! ... przy zbieraniu ziemniaków to tak ... (Stn).*

niedocinek – ‘rośliny pozostawione przy niedokładnym koszeniu zboża’: *jeżeli kosił ... jak się kosiło ... i któryś kośnik kład ... to tak zwano ściane ... zboże ... i jeżeli była ściana równa ... to ji było łatwo podbierać ... a jeżeli ... tak jak to mówie ... były niedocinki ... to ona tym sierpem ... bracie ... te pare ... bo*

to zostało kilka ździebeł ... ale jak jej się zacepiło (!) ... to ona ni mogła tego zebrać ... a sierpem to te dwa ... czy trzy ... czy pieⁿć ... czy dziesieⁿć ... tych kłósów dociela ... tych słom sierp jej podcioł ... i ona miała lekko zbierać ... (Dąb).

nieinne – ‘inni’: *zależy ... niektórzy mieli (!) takie z gałęzi gieⁿte ... dubaly (!) ... wsadziły (!) ... dobrze się trzymało ... tak o reⁿko trzymał ... a nieinne to w ten sposób [pokazuje] ... przegieⁿte ... z wirzchu skreⁿcone drutem ... i tak to było ... (Czr).*

nik – ‘nikt’: *oj to nie wiem dokładnie ... jak to tam ktoś mówi ... u nas tam nik nic nie mówił ... (WKS); sieliśmy marchew ... burak ... pietruszka ... to tyko to ... pitruszka (!) ... marchew i burak ... bo wieⁿcej to nic ... a i sałaty żeśmy ... no i mak ... bo kiedyś nik tam nie bronil ... to mak sie siało ... dużo maku sie siało; no to za moich czasów to maszyno^m (!) ... wiejko^m (!) ... tylko wiejke ... prostomłotno to już prawie nik nie używał ... (WPn); trawy nik nie zbierał ... tyko sie późni rozrzuca ... i sie suszy ... (Śwk).*

nioska – ‘o kurze, która znosi dużo jajek’: *nioska ... no dobrze sie niesie to nioska ... (Grz); no kokoszka ... to jes kura ... która beⁿdzie niosko kiedyś ... (WDm); nioska ... znosi ... (Śwd); dobra nioska ... (WKS, Brz, Gąs, Śwk, Żył); nioska ... (Alk, Bur, Fik, Osn, Goł, Stn).*

O

obdziabywanie – ‘zruszanie ziemi dziabką wkoło roślin’: *sianie ... pie-
lenie ... plewienie ... czy tam jak ...
zależy jak sie gdzie nazywało ...
przerywanie ... obdziabywanie ... żeby
ważnie (!) ... dobrze rosły ...* (Alk).

obierka – ‘to, co odkrawa się od kartofla, przygotowując go do gotowania, także odkrojona skórka owoców’: *obierzyny od ziemniaków to sie
zużywało na pasze dla bydła ... dla
owiec ... obierki ... wszystkie odpady
rzucało sie ... i to zjadały ... krowy ...
owce ...* (NWr, WPn); *to sie obierki ...
obierzyny ... to sie tak ... to trzeba
obrać kartofli ... tak jak to ... obierki ...*
(Śwk); *obierki ...* (Grz, Chr); *obierka ...*
(WKs, Brz, Śwd); *obierki ... albo obie-
rzyny ...* (Żyl); *obierki ... obierzyny ...*
(Gol); *no ... obiera sie ziemniak ... no
to pozostajo te obierki ... to znaczy ...
obierki zostajo po obraniu ziem-
niaka ...* (Stn); zob. **obierzyna**.

obierzyna – ‘to, co odkrawa się od kartofla, przygotowując go do gotowania, także odkrojona skórka owoców’: *to
były obierzyny ...* (Alk); *obierzyny ...
skóre i te oczka ...* (Bur); *obierzyny od
ziemniaków to sie zużywało na pasze
dla bydła ... dla owiec ... obierki ...
wszystkie odpady rzucało sie ... i to
zjadały ... krowy ... owce ...* (NWr, Osn,
Brz, Gąs); *to sie obierki ... obierzyny ...
to sie tak ... to trzeba obrać kartofli ...
tak jak to ... obierki ...* (Śwk); *obierki ...
albo obierzyny ...* (Żyl); *obierki ... obie-
rzyny ...* (Gol); zob. **obierka**.

obkapiać – ‘składać na łące siano w kupki’: *reⁿczno koso sie kosiło ...
gabiamy (!) grabiło ... wszystko reⁿcz-
nie ... okopiało (!) ... na wóz widłamy
kładało ... no i takie było ... obsługa
siana ... praca przy tem ... na kupki sie
obkapiało ... nazywamy to kopianky ...
jak niepogoda to suszyło sie ... roz-
suwało ... rozrzucało ... i na nowo sie
okapiało ... żeby przed deszczem ...
ulewo ... nie podległy (!) ... przesu-
szone siano ...* (Grz); zob. **okapiać**.

obkaszać – ‘kosić kosą z brzegu pola ce-
lem umożliwienia następnie koszenia
kosiarką’: *obkaszało sie koso ...* (Brz);
*to sie koso obkaszało ... specjalny ma-
szyny to nie było do tego ...* (Śwk).

obladra – ‘rzemień przechodzący przez
grzbiet konia, podtrzymujący uprząż’:
*no to jes taki rzemień ... który trzymał
i podogonie ... bo pas do podogonia*

Obladra (fot. Jerzy Sierociuk)

to przechodził przez te obladra ...
i przez te obladre szły lancuchy (!) ...
czy coś ... żeby ... po prostu ... nie
opadały koniowi pod przednie nogi ...
bo kiedyś jak nie było tych obladr ...
a już ludzie zaczęły (!) jeździć w tych
krakowiakach ... no bo jak w dułach to
nie było to potrzebne ... to koniowi ...
potrafił ... jak przyhamował ... to po-
trafił przednio nogo przekroczyć to ...
ten sznurek; pod chomoⁿt była pod-
kładka ... do tyłu szło podogonie ...
na środek kł^embu ... bo koń na kł^embie
miał obladra ... (Dąb).

oble – ‘dwa drewniane drągi równo-
ległe względem konia, umożliwiające
ciągnięcie wozu’: jak u nasz (!) to były
oble ... a gdzie indzi to z boku ... to
taki dyszel był długi ... przy uprzeⁿży
były dwa postronki ... przy wozie był or-
czyk ... na orczyk zakładał ... zapinał ...
jak był dyszel to zapinał mu na szyi taki
pas ... szerszy ... skórzany ... żeby mu
nie obrobić szyi ... a obok były paski
dwa ... przy tym ... przy chomoⁿcie kra-
koskim ... bo to nazywały (!) krakoski ...
zapinał te te ... na te oble ... bo to były
napreⁿżone ... ji ... to było wszystko ...
też orczyk ... hak ... orczyk ... i to wszy-
sko ... (Bur); założyć oble ... do cho-
monta ... do ... uprzeⁿży przyczepić ...
(WPn); zaprzeⁿganie ... do wozu? ...
tak jak u nas ... jak już po założeniu
chomónta ... stawiało sie go pod wóz ...
mieⁿdzy oble ... (Gol); zob. **chochobel**,
chołobel, **chołoble**, **chooble**, **hołoble**,
loble, **olobel**, **olobla**, **ołoble**, **oobel**.

oblygacja – ‘wzajemna pomoc sąsiedzka
podczas prac polowych’: oblygacja ...
pomoc soⁿsiedzka ... (Grz).

obłożyć – ‘złożyć, uformować’: trzeba
skosić ... trzeba rozrzucić ... prze-

grabiać ... wysuszyć jeżeli pogoda
pozwoly ... kupki obłożyć ... rozru-
cić jeszcze raz ... tak jak dawniej sie
robiło ... i na wóz ... do stodoły ... albo
do stoga ... (NJm).

obora I – ‘pomieszczenie dla krów’:
pomieszczenie dla krów to obora, pa-
mieⁿtam z dzieciństwa bardzo dużo ...
bo wtedy jeszcze na wsi ... mój tata
miał konia ... i wszystko wykonywał
koniem ... i obore pamieⁿtam z dzie-
ciństwa ... dzie była słomo kryta ...
dopiero później później zupełnie sie
zmieniło ... (WOk, WPn, WKs); ni
ma owiec ... kiedyś były ... w oborze
przebywały ... (Brz); jak sie nazywa? ...
obora na krowy ... na świnie chlew ...
na kury zagroda ... a na konie to staj-
nia ... (Grz); obora ... (Śwd, Żył, Gol,
Stn); zob. **krowiarnia**.

obora II – ‘ogólnie: budynek gospodar-
czy, w którym przebywają zwierzęta’:
[świnie przebywają] w oborze ... za-
grodzone ... wszystko w oborze było ...
(Krz); no to jest ... obora ... ogólnie to
w oborze wszystko mieści sie; wyprowa-
dza sie świnie z obory ... na sznurku ...
sznurek ma zaczepiony na ryj ... wyprowa-
dza sie na podwórko ... i obuchem
sie zabija ... (Grz); obora ... (WKs, Gąs,
WDm).

obornik – ‘naturalny nawóz zwierzęcy,
zazwyczaj zawierający resztki ściółki’:
tyko ziemie sie przyszykuje pod
obornik ... i zruszy sie tam jo ... i po-
równa ... i dopiero sie wozi obornik ...
(Brm); obornik sie na pole wozi ... (Fik);
kiedyś obornik sie wywoziło na pole ...
no to tam ... gnój ... obornik ... gnój ...
(SKb); gnój lub obornik ... (Osn); na
gnój z obory? ... no ... obornik ...
(WDm); obornik na polu był rozczⁿ

sany ... bo to jes jako azot ... dużo azotu ma ... i zastem^mpował nawozy ... to jes nawóz naturalny ... (Śwd); obornik ... (Gol); no to obornik ... tam mało kto mówi obornik ... tylko gnój ... tak mówili ... takie pospolite powiedzenie wiejskie ... pięⁿdziesion^t lat temu tak mówili ... a teraz jes wszystko inaczy ... teraz mówio bardziej naukowo ... (Stn); zob. **gnój, pomiot**.

obory – ‘ogólnie o budynkach przeznaczonych dla zwierząt gospodarskich’: gumienne budynki ... to były ... połonⁿczenie ... to ... w których zwierzeⁿta to obory ... (WOk, WPn); obory ... (Bur, Brz).

oborywka – ‘obsypywanie kartofli za pomocą radła na wiosnę’: to sie nazywało ... oborywka ... (WPn).

obraⁿc – ‘żelazny pas obejmujący koło wozu drewnianego’: no wóz ... to był normalnie wóz ... tyko miał ... miał obraⁿce na ... nacioⁿgnieⁿte w koła ... (Brm); zob. **obreⁿc, obreⁿcz**.

obredlanie – ‘obsypywanie radłem’: obredlanie ... (Osn).

obredlyć – ‘obsypać, używając radła’: [kartofle na wiosnę trzeba] obredlyć ... (SKb); obredlyć ... (Brz, Gąs); i na ostatku ... żeby były rzoⁿdki ... to sie mówi ... redefko ... obredlyć te kartofle ... to kiedyś sie mówiło i tera tak sie mówi ... (Śwk); jak sie zasaⁿdziło kartofle ... trzeba było później ... pospreⁿżynować żeby ... jak tyn kiefek wychodził ... nie pospreⁿżynować ... pobronować ... po bronowaniu trzeba było naokoło obredlyć co jeden rzoⁿdek za każdym tym ... późni trzeba było jeszcze raz pobronować ... późni jak już

duże kartofle były to ... to obredlyć ... a już późni stonka była ... i trzeba było stonke posiać ... stonke trzeba było posiać azotoksem ... bo kiedyś tylko był azotoks ... a teraz już nie ma azotoksu ... tyko azotoks jest ... inaczy to sie nazywa ... to już jes w płynie ... i dopiero sie później ... kwitły kartofle dalej ... (Grz); obredlyć ... (Gol).

obreⁿc – ‘żelazny pas obejmujący koło wozu drewnianego’: to żelazne obreⁿce były ... a koło było drewniane ... (Krz); zob. **obraⁿc, obreⁿcz**.

obreⁿcz – ‘żelazny pas obejmujący koło wozu drewnianego’: obreⁿcz ... (WKs); obreⁿcz ... żelazna taka ... (Gąs); sprychy ... obreⁿcz ... (WDM); piasta ... sprychy ... obreⁿcz ... (Żyl); zob. **obraⁿc, obreⁿc**.

obrok – 1. ‘pasza dla konia, zabierana także na wyjazd poza gospodarstwo’: no to jes dla konia jedzenie ... może być owies ... może być ... mieszany w czymś ... może być z sianem ... weź obrok ... dla konia ... (Bur); to obrok to właśnie ten ... no to sie brało sieczke ... sieczke sie żneło w sieczkarni ... i dodaⁿwało sie troszke owsu (!) ... i sie zabierało konia ... koniowi torbe ... z takim jedzeniem ... (WPn); obrok to jes ... znaczy ... naszykowane ... znaczy ... jedzenie na ... dzieś tam na wyjazd ... czy tam na południe ... czy tam ... w torbe sie brało ... (WKs); obrok sie brało w torbe ... (Krz); obrok? ... żarcie dla konia ... to była sieczka ze zboⁿżem ... lub z kartoflami ... mieszana ... obrok dla konia w torbie; obrok to co koń przeżuwał ... to znaczy ... owies przeważnie to był nazwany obrok ... (Grz); torba ... obrok ... (WDM); obrok ... to jes owies z sieczko ... (Chr);

obrok to jes jedzenie dla konia które brało sie na wyjazd ... (Śwd); obrok ... (Żył, Stn); zob. obrók; 2. 'plócienna torba z paszą dla konia zabierana na wyjazd poza gospodarstwo': no to były take te ... take torby ... brało sie obrok i ... jak sie przyjechało sie mu zakładało ma łob (!) ... i tak ... (Brm); no obrok zabierany był ... przeważnie zabierany był na taki popas ... na tako pasionke ... specjalny taki worek ... torbe tako ... które zawieszało sie koniowi na łbie ... i tam było zboże w tym ... (WOk); obrok ... sieczka i ... ziarna troche sie sypneło ... (Gol).

obrók – 'pasza dla konia, zabierana także na wyjazd poza gospodarstwo': *to brało sie taki worek ... w worek sie sypało owies i sieczke ... siano razem zniⁿte (!) ... i to był obrók dla konia ... (Grz); zob. obrok 1.*

obsada I – 'współcześnie zmodyfikowany trzonek ręcznych narzędzi': *kiedys sie ... u trzanka na poprzek ... na reⁿke ... to sie nazywało ... ten ... korzystka myśmy nazywały ... to korzystka ... a teraz to taka jes tam ... półokroⁿgła i z tym ... no to obsada ... to już sie obsada nazywa ... nie był trzankem (!) ... (Brm); albo teraz to można kupić gotowe takie ... już z obsado metalowo ... od razu ... (Brm); zob. trzanek.*

obsada II – 'lejkowata metalowa część narzędzi umożliwiająca ich obsadzenie': *obsada taka ... to rurka ... obsada wideł ... obsada do trzonka ... (Gąs); zob. ucho I 1.*

obsada III – 'czynność łączenia drewnianej i metalowej części prostych narzędzi': *to obsada ... (Gąs).*

obsadzać – 'łączyć drewnianą i metalową część prostych narzędzi': *ja nie obsadzałam sikier ... (Gąs); sie obsadza ... (Śwk); motyka ... szpadel ... graczka ... to na drewnianych trzonkach sie obsadzało ... (Grz); to każdy obsadzał roⁿczke do wzrostu kosiarza ... (Śwd); to sie ... obsadza sie widły ... (Żył); kose sie obsadzało na kosisku; na przykład łopata ... gable ... teraz ... trzanek to chyba jest ... do gabli ... na trzanku sie gable umieszczają ... tak sie obsadza ich ... (Stn).*

obsadzanie – 'łączenie drewnianej i metalowej części prostych narzędzi': *to obsadzanie to było przy widłach ... przy szpadlu ... przy wszystkich takich ... które składały sie z tych części metalowych i drewnianych ... przy motykach ... przy gracach właśnie ... (Alk); obsadzanie kosy ... musia być obsadzone ... musi być ... spycalnie podszykowana ... żeby nie była oszczem (!) za dużo w dół ... za dużo do góry ... troche trzeba było pojeⁿcia mieć do tego ... (Bur); obsadzanie wideł ... no inaczy no jak można nazwać? ... (WDM); obsadzanie wideł ... obsadzić ... obsadzić i zaklinować ... (Śwd); obsadzanie ... (Śwd); zob. obsadzić I, stalowanie.*

obsadzić I – 'umieścić drewniany trzonek np. siekiery, wideł czy motyki, mocując go w metalowym uchu; obsadzić też trzeba było kosę': *przeważnie kose na kosisku to każdy obsadzał według swojego ... według swojego wzrostu ... bo był pierścień ... klin ... i każdy obsadzał ... żeby kosa nie była ani przysadnia ... ani odsadnia ... (Śwd); obsadzanie ... obsadzić trzeba było ten szpadel ... tak sie kiedyś nazywało pospolicie ... obsadzanie ... (Alk); ob-*

sadza się to drzewo do tego ... to przez ucho; przy szpadlu ... przy widłach ... przy gablach ... motyce ... gracce (!) ... to trzeba obsadzać ... (Bur); to dlatego ci mówię ... żeby było dobrze kosić ... to ta roⁿczka to powinna być u mnie przy biodrze ... rozumiesz? ... powinna być przy biodrze ... i druga zasada ... też nie wiem czy ci powiedzieli? ... jak się kose obsadzało? ... obsadziło się kose ... to powinno się dostać palcem do tego ... do pieⁿty i do czuba ... rozumiesz? ... (Dąb); właśnie ... obsadzić ... bo tak przeważnie ludzie mówili (!) ... jeszcze tam zamocować gwoździem ... bo one muszo być mocno ... sztywne muszo być ... bo inaczej to będzie źle wykonywana praca ... (WOk); chłop brał kosa i obsadzał ... młotkam ... obsadzał kosa na kosisku; to szpadel i trzónek ... i się mówiło trza szpadel obsadzić ... (Fik); obsadzić ... i jeszcze tam wbić jakiś tam gwoździak ... (SKb); tam było przy pierścieniu tak zrobione ... że można było obsadzić jeszcze koniec pał^oka ... a tutaj to dziurka wywiercona była w tym ... w kosisku ... i się drugi ... wygieⁿty ... wsadzało się w dziurkę ... znaczy ... tam w kosisku ... (SKb); trzeba było gwoździ wbić ... i obsadzić ... narzeⁿdzia? ... motyka ... szpadel ... sztychówka ... kosa ... (WPn); obsadzić joⁿ (!) ... poklepać ... obsadzić ... (WKs); kosisko ... późni roⁿczka taka jest ... pierścień i klyn ... do obsadzenia ... takie ... takie ucho jest ... i się obsadza ... się tym klynym zabija ... (WKs, Gąs); obsadzić szpadel ... to już tak na pewno się mówiło i mówi ... (Śwk, Czir); obsadzić to tak ... motyka ... szpadel ... grabie ... kosa ... (Chr); obsadzanie wideł ... obsadzić ... obsadzić i zaklinować ... (Śwd); trzeba jo było wykłapać ... naoszczyć ... odpowiednio obsadzić ...

na kosisku ... (Żyl); obsadzić widły ... można tak powiedzieć; obsadzić kose trzeba ... (Gol); na czym te trzy ze^mby so umocowane ... no jest taka obsada ... która jest dopasowana do tego trzonka ... żeby obsadzić te widły ... (Stn); zob. **obsadzanie**.

obsadzić II – ‘o stogowisku: odpowiednio je umocować, wkopując w ziemię’: stogi ... no pewno że robiłbym ... musiałeś obsadzić stogowisko ... prosty droⁿżek ... i do droⁿga ... wkopać go ... on musiał być prosto ... (Dąb).

obskubywać – ‘częściowo wrywać pióra gęsi celem pozyskania ich na pierzyny i poduszki’: geⁿsi to już jak zaczynały tracić pióra ... to należało je podskubać ... żeby im odrosły ... drugie pióra ... no to to^m przednio czeⁿś ... to tak jakby ... z brzucha obskubywano ... i tam mieⁿdzy skrzydłami obskubywano pióra ... (Alk); zob. **podskubywać**.

obsypnik I – ‘narzędzie do pielęgnacji upraw, rodzaj radła’: na wiosne ziemniaki to się różnie sadziło ... albo się sadziło motyko ... znaczyło się ... motyko się sadziło ... albo się rzucało w bruzdki ... już takie poznaczone ... głe^mbsze ... i obsypywało się ... obsypnik był taki ... dwa talerze sły ... i to się koniem chodziło i się obsypywało ... albo płużkami ... (Brm); no ... pług ma jedno skibe ... a to radełko takie ma ... ten obsypnik cały ... takie ma dwa ... o takie coś to ... inaczej to wygloⁿda ... (Śwk); radełko ... obsypniki ... (WDM); obsypnik ... (Osn, Żyl); zob. **płużek, radełko, radło, radełko, redło, rodełko**.

obsypnik II – ‘część konstrukcyjna radła (i pługa) odkładająca ziemię’:

[radlo] konne jes podobne do pługa ... też ma roⁿczki ... tylko że ... konne podobne jes do pługa ... tylko nie ma z jednej strony obsypnika tylko z dwóch ... a cioⁿgnikowe to mogo być potrójne ... na pieⁿć rzoⁿdków ... i podobne ... zamiast konia cioⁿgnie cioⁿgnik ... (Śwd); zob. **odkładnia**.

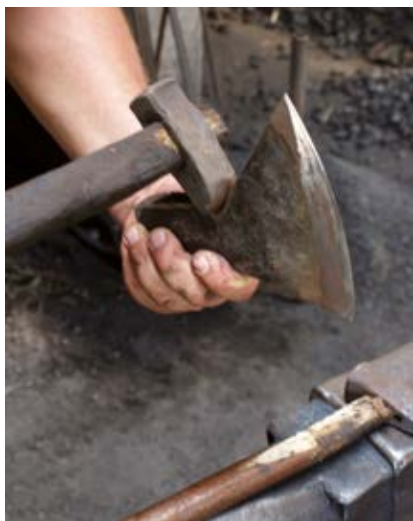
obuch – 1. ‘tępa, płaska część siekiery, młotka itp.’: *tylko to płaskie ... to jest obuch ... ten odcinek ... od razu ci mówie ... te obuchy ... jak sie drzewo ro^mbało ... nieraz sie przekreⁿciło ... to obuch peⁿkał; obuch to był tylko ten konkretny ... walić obuchem w łeb ... to był najpreⁿdziej ... jak przy świni ... walić jo obuchem w łeb ... (Dąb);*

a. siekiery: *obuch ... (Alk, Bur, Osn, Brz, Gąs, Śwk); obuch sie nazywa ... (Grz, WDM); obuch ... (Śwd, Żył, Goł);*

b. młotka: *waliłeś tym płaskim ... to już waliłeś tym grubym młotkiem ... tym obuchem młotka już walyłeś (!) ... (Dąb); zob. **bena**; 2. ‘część siekiery z uchem’: nabija sie ten obuch na toporzysko ... (Alk); obuch ma ucho ...*

wkłada sie w nie toporzysko ... i klyn ... (WKS); siekiera składa sie ... można by jo podzielić na dwie częⁿści ... częⁿś tak zwano ... powiedzmy roboczno ... czyli ostrze ... samo ostrze ... gdzie w kształcie siekiery można wyróżnić brody ... prawo ... lewo ... nastę^mpnie mamy obuch ... i obuch by sie składał z czapki ... i szczok ... szczoki ... czyli te poboczne ścianki; to co sie wbija w obuch siekiery ... przy obróbce ... przy wytwarzaniu jej ... to sie nazywa u nas albo splinta ... albo kil (!) ... jak se spotykamy na spotkaniach kowali to mówio na to też obuśnik ... prawdopodobnie od obucha jakies pochodzenie ... u nas tutaj ... w regionie ... obuśnik ... klin ... (Czr).

obuśnik – ‘metalowa kształtka wykorzystywana przy wyrobie siekier (obucha)’: *to co sie wbija w obuch siekiery ... przy obróbce ... przy wytwarzaniu jej ... to sie nazywa u nas albo splinta ... albo kil (!) ... jak se spotykamy na spotkaniach kowali to mówio na to też obuśnik ... prawdopodobnie od obucha*

Obuch (fot. Jerzy Sierociuk)

Obuśnik (fot. Jerzy Sierociuk)

jakieś pochodzenie ... u nas tutaj ... w regionie ... obuśnik ... klin ... (Czr); zob. splinta.

ocap – ‘w ścianie: najwyższa belka, na której opierają się krokwie’: *stodoła drewniana ... to były słupy ... po bokach ... słup obstawia na około ... połoⁿczone płotwami ... u góry ocap ... połoⁿcony (!) belkami ... na tym krokwy ... belki ... późni na tym krokwy ... na ocapie ... (Bur).*

ochwat – ‘choroba koni objawiająca się zazwyczaj sztywnieniem nóg’: *ochwat ... jeszcze coś tam było ... to sie nazywało ... na nogi koń miał ... to sie nazywało ... no ... ochwat można powiedzieć ... może dostać chwot (!) ... (Brm, Wks, Brz); ochwat ... za dużo sie sypało zboża ... czy coś ... to ochwat był ... dostał ochwatu ... (Krz); no to wtedy ... to już wiesz ... piana na nim stała ... i już tak jakby ochwatu dostał ... i on już sie kład ... czeba było z nim pomału chodzić ... bo by zdech; ochwat ... jak dużo pojad innego zboża ... przykładowo żyta ... to nie wolno mu było jeść ... bo by speⁿczniał ... i by peⁿk ... a owies ... owies to normalne jes jego ... obrók cały ... i siano ... albo sieczke jad ... (Grz); ochwat ... (Wdm); najczeⁿstrze choroby konia to ochwat mieⁿ sny (!) ... albo skryⁿt jeliyt (!) ... albo lypcówka ... (Śwd); i kulawizna ... to było to samo ... jak kulawizna to już nie daj Boże! ... dobić tylko konia ... to z ochwatu ... (Gol); zob. kulawizna, ochwot.*

ochwot – ‘choroba koni objawiająca się sztywnieniem nóg’: *ochwot ... najczeⁿściej nogi siadajo ... (Bur); zob. kulawizna, ochwat.*

oczko – ‘wglębiecie w ziemniaku, z którego wyrasta kielek’: *oczko ... (Alk); dupka to bez oczka ... (Bur); oczki (!) ... takie so dołeczki ... z których późni wychodzi ta roślinna ... te oczki (!) to było ... to było ... dobra czeⁿs kartofla ... a dolna ta ... co nie było oczek ... to jes dupka ta ... (Wpn); dupka to tam dzie nie ma oczków (!) ... tylko ... co kły nie wyrastajo ... (Gąs).*

odbieracka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem, wiążąca skoszone zboże w snopki’: *odbieracka ... (Fik); zob. odbieraczka, odbiraczka, pobieraczka, podbieracka, podbieraczka, zbieraczka 1.*

odbieraczka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem, wiążąca skoszone zboże w snopki’: *kosi dobrze kosiarz ... to jak kosi na ściane to ... nie tak wdziabuje ... tylko jemu wyjdzie równo ... odbieraczka już zbirała ... to ona już śmiało brała ... (Bur); nieraz kośnik kose zostwiuł (!) ... jak do końca dojechał z koso ... zostawiuł (!) kose ... odbieraczka późni wracajoⁿc kose brała ... bo kośnik zawsze odbieraczke zostawiuł (!) ... by nie zdoⁿżyła za nim ... to kośnik kose zostawiuł (!) ... szed i zwióⁿzał ... szed i wioⁿzał ... jak ona nie swioⁿzała ... ona późni przyniosła kose ... i dalej to samo robote ... (Grd); odbiera ... u nas mówiło sie że odbieraczka ... ona to słome zgarbiała ... żeby ... w ilości snopka ... żeby to zawioⁿzać ... (SKb); zob. odbieracka, odbiraczka, pobieraczka, podbieracka, podbieraczka, podbiraczka, zbieraczka 1.*

odbierać – 1. ‘zabierać wyrzuconą przez maszynę wymłóconą już słomę’: *maszyno sie młóciło ... i maszynowo ... maszyny to już sie ... wtedy brało ... dwóch (!) czy trzech do wioⁿzania ...*

*i powróła były robione ... i sie wioⁿ zało ... ten u góry co był to zdawał ... dwóch (!) albo trzech odbierało ... i wioⁿzało ... (Bur); 2. 'zbierać skoszone zboże za kosiarzem': kosiło sie na ściane ... tak zwane na ściane ... na zboże ... na zboże sie kosiło ... i zrobiuł (!) sie pokos ... przy zbożu ... to kobita szła i odbierała ... (Grd); to snopki sia odbierało i sia robiło kupky ... (Fik); a ... to na ściane to sie kosiło zboże takie z kłosami ... i sie kładło ... to kosiarz kosił ... zbieraczka szła z sierpem i zbierała ... zbieraczka szła i to odbierała ... (Śwk); zob. **odbierać, pobierać, podbierać**.*

odbiraczka – 'kobieta posuwająca się za kosiarzem, wiążąca skoszone zboże w snopki': *kobieta to odbiraczka ... odbirała zboże ... (WPn); zob. odbieracka, odbieraczka, pobieraczka, podbieracka, podbieraczka, podbiraczka, zbieraczka 1.*

odbierać – 'zbierać skoszone zboże za kosiarzem': *kobieta to odbiraczka ... odbirała zboże ... (WPn); zob. odbierać 2, pobierać, podbierać.*

oddech – 'element konstrukcyjny kopca, umożliwiający dopływ świeżego powietrza, zabezpieczający przed przegrzaniem ziemniaków': [do kopca kartofle sypano] *na goło ziemie ... a później słóma ... i na słóme ziemia ... i na słóme ziemia ... do ty pory ... aż sie zrobiło ... i robili jeszcze dziure ... oddech ... żyby sie nie zagrzały kartofle ... to jeszcze dziura była zrobiona ... (Grd); [w kopcu] to sie robiło oddechy ... (Fik); zob. **lucht I, luft I, odpowietrznik, wietrznik, wywietrznik, wywiew**.*

odkładnia – 1. 'część pługa, która odkłada ziemię': *to co odkłada no to od-*

*kładnia ... (Brm, Bur, NJm); pług ... z ty strony trzymało sie roⁿczki ... które szły do dołu ... u dołu była odkładnia ... sośnik ... to wszystko zmontowane było ... pierwszy był sośnik który szed w ziemie ... odkładnia odkładała ... (Grd, SKb); to jest ... czeⁿs (!) pługa która odkłada ziemie? ... to jest ... odkładnia ... (NWr, Osn); lemiesz ... odkładnia ... pieⁿta ... a to co sie odkreⁿca i sie klepie? ... to lemiesz ... (Brz); odkładnia ... lemiesz ... co sie orze ... pieⁿta ... tak ... lemiesz ... odkładnia ta duża ... a pieⁿta ... ta co jes nisko to ... a tu wysoko te roⁿczki ... (Gąs); ja tam wiem? ... roⁿczki so takie przy tym ... przy pługu ... i co tam jest? ... odkładnia ... (Śwk); to odkładnia przekryⁿcała ... a po ziemi szło ... w ziemie wchodził ... to lemiesz był ... (Czr, Grz); [pług składa się] z lemiesza ... odkładni ... pieⁿtki ... groⁿdzieli ... i roⁿczek ... (WDm); lemiesz ... roⁿczki ... odkładnia ... odkładnia ... tak ... take coś jest ... (Chr); odkładnia ... (Śwd); odkładnica ... odkładnia; pług ... no to składa sie ... lemisz (!) ... odkładnia ... pierś odkładni ... ścinacz ... płoza ... pieⁿta ... (Żyl); odkładnia ... (WKs, Goł); zob. **odkładnica, skiba II; 2.** 'część radła, która odkłada ziemię': *radło składa sie z ramy ... i z dwóch odkładni ... i z czuba i pieⁿty ... (Osn).**

odkładnica – 'część pługa, która odkłada ziemię': *no ... pług ... po prostu ... groⁿdziel ... odkładnica ... odkładnia i lemiesz ... i pieⁿta ... (SKb); odkładnica ... odkładnia ... (Żyl); zob. **odkładnia 1.***

odosy – 'żelazne pręty łączące końce przedniej osi wozu z **ooblami**': *u nas to sie mówi ^uoble (!) ... z odosami ... a gdzie indzi so dyszle ... orczyk (!) ...*

*i koń idzie bokiem ... dyszel ... wszedł
dzie na zachodzie tak jest ... a u nas
to jes inacj (!) ... na dwa dyszelki ...
kón w srodku ... a tam jes dyszel
długi ... (Bur); kowale nie miały (!)
tyle roboty ... bo ... trza było wszy-
sko wykuć ... to nie to co potem by
weszło to spawanie ... tylko wszystko
wykute ... bo ... wykuł ... drzewo ...
porobił te klamry ... i zamiast tych
wszystkich haków ... to ... już dosy (!)
tylko założył ... bo przy tych wszystkich
ołoblach ... widziałeś sam ... te grze-
bienie ... i odosy ... i to wszystko już
było łatwiejsze ... odchodził orczyk ...
odchodził orczyk ... no tych szły (!) nie
było ... (Dąb).*

odpowietrznik – ‘zabezpieczony otwór
w kopcu umożliwiający w nim wy-
mianę powietrza’: *zakładano te ...
odpowietzniki ... (WDM); zob. lucht I,
luft I, oddech, wietrznik, wywietrznik,
wywiew.*

odrobek – ‘wykonanie równoważnej
pracy, splacenie długu’: *bo jedyn dru-
giemu pomagał ... czyli odrobek ... on
dzisiaj młóci ... a później ja u niego ...
jutro ... nie ... bo sami sobie ... kiedyś
bizonów nie było ... (Gol).*

odsadna – ‘o kosie osadzonej pod zbyt
dużym kątem względem kosiska’:
[kosa] *jak była źle obsadzona to była
abo przesadna albo odsadna ... (WPn);
no żeby było nie odsadna ... sie pró-
bowało ... (WKs); [kosa:] obsadzenie
prawidłowo ... i ustawienie ... w od-
powiednim takim ... ni mogła być za
dużo przysadna (!) ... odsadna ... i tak
dalij ... musowo nawet było ... mierzyło
sie ... żeby to było dobrze ... jakim tam
proⁿtkiem; odsadna tyż źle było ... bo
trza było duży pokos brać ... i ... nieraz*

*kosiarz nie był w stanie takigo (!) ...
brać i kosić ... (Gąs); zob. odsadnia,
przesadna, przesadnia, przysadnia.*

odsadnia – ‘o kosie osadzonej pod
zbyt dużym kątem względem kosiska’:
*odsadnia za bardzo odsadzona ... od
kosiska odsadzona jes ... (Bur); sie
kose klepało do trawy to trza było
wyklepać jo równo ... i bez pałóⁿka ...
bardziej przysadnia ... do zboża
bardziej odsadnia i z pałóⁿkem ... (Bur);
jeżeli kosa jest ... tu dostane ... i do
czuba dostaje ... to jest kosa dobrze
obsadzona ... jeżeli kosa jest wygeⁿta
w drugó (!) strone ... to jest odsad-
nia ... jeżeli czubek ... jest ścioⁿgnieⁿta
w te strone ... to jest przesadnia ... jak
jo zegne ... to ona sie robi przy-
sadna (!) ... (Dąb, SKb); [odsadnia?]
to znaczy że był czub odsunieⁿty od
kosiska i od kosiarza ... (Osn); mierzyło
sie ryⁿkami tak ... kładło sie na szyi ...
do roⁿczki ... do kosy sie patrzyło ...
z jedny strony od czuba ... i od tyłu ...
przesadnia to jest złożóna wieⁿcy do
człowieka ... a odsadnia to odłożóna ...
(Brz); to je kosa przesadnia ... a to
odsadnia ... (Czr); to odczuł kośnik
w czasie koszenia ... albo przysadnia ...
albo odsadnia ... przysadnia to szła*

Odsadnia (kosa) (fot. Jerzy Sierociuk)

w ziemi ... odsadnia nie docinała do ... do cie^acia ... do końca pokosu ... (Grz); przesadnia to jes za dużo do kosiska ... to jes przysadnia ... a odsadnia to jes odsunie^ata od kosiska ... (WDM); zakładało się ro^aczke na bark z lewej strony ... za szyjo ... i wycio^agało się prawo re^ake ... i końcami palców trzeba było dotkno^ać do czubka kosy ... żeby palec dotykał idealnie do kosy ... a jak by kosiarz nie mógł dostać palcami do kosy ... to kosa była odsadnia ... a jak za bardzo była do niego ... wchodziła poza palce ... to była przysadnia ... (Śwd, Żył); to się nie nazywa skrzywiona ... jak jes kosa za bardzo odchylona ... to jes przychylona do przodu ... to źle też kosić ... to jest ... przysadnia ... a odsadnia to jak jes za mocno odchylona ... (Stn); zob. **odsadna**, **przesadna**, **przesadnia**, **przysadnia**.

odsadzić – ‘odłączyć, oddzielić prosięta od maciory’: odsadzić całkowicie w inne pomieszczenie ... żeby do tyj maciory nie miały doste^mpu ... (Grz); odsadzić ... (Alk, Bur, Osn, WKs, Brz, Gąs, Śwk, WDM, Chr, Śwd, Żył, Goł).

odsie! (**od sie!**) – 1. ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w prawo’: na prawo odsie! ... na lewo kso! ... tak było ... (Brm); odsie! ... (Bur); z tego co ja pam^atam (!) ... to zawsze ten oracz krzyczał odsie! ... ale czy to miało znaczyć żeby po prostu w prawo skre^acić? ... do tego były lejce ... nie wiem ... nie potrafię powiedzieć ... (WOK); zob. **bešta!**, **dosie!** (**do sie!**), **kse!** (**k se!**) 1, **kso!** 1; 2. ‘zawołanie na konia, żeby poszedł w lewo’: w lewo to mówiło się ... odsie! ... a w prawo kse!... (Śwd); w lewo? ... to pytom (?) sie go lewym lejcem i mówi się odsie! ... (Śwd); od sie! ... (Brz, NWR, WDM, Żył, Żył).

odymać – ‘odejmować’: to były podkowy letnie ... to już się te z hacelami na lato się wykre^acało ... no ... wykre^acało się ... odymało się koniowi ... a brało się letnie podkowy ... tak jak tera do samochodu zimowe opony ... tak samo i koń ... (Dąb).

odziabać – ‘zruszyć ziemię wokół rośliny’: użyźnia się glebe ... robi się rzo^adki ... sieje się ... późnij się odziabie to ... okopuje ... (Gąs).

ogata – ‘zewewnętrzne obłożenie na zimę budynku, najczęściej opadłymi liśćmi, ocieplenie’: bo nie było ... słoma tylko była na pasze ... ogaty takie ... drugie ściany ... zimo ... na zime w domu drewnianym robili też ze ściółki ... (Grz); zob. **ohata**.

ogęń – ‘ogień’: kładzie w ogęń ... rozpala się ogęń ... ona się nagrzejje ... i potym kowal wyrabia jo ... żeby pasowało do kopyta konia ... (Brm).

ogier – ‘samiec konia’: oger ... (WKs); zob. **ogier**.

ogier – ‘samiec konia’: ogier ... (Brm, WOk, WPn, Grz, Chr, Żył, Goł, Stn); zob. **ogier**.

ogierek – ‘młody samiec konia’: młody ogierek ... (Brm).

ogłowie – ‘skórzana część uprzęży zakładana koniowi na leńb’: to wkładało mu się do buzi kielzno ... zakładało się ogłowie ... i późni kielzno ... i późni do tego szły lejce ... i powoziło się tym ... końmi ... (Śwd); zob. **kantar**.

ognicha – ‘chwast polny o żółtych kwiatach, *Sinapis arvensis*’: ognicha ...

(Bur, WKs); *na to to ognichy ... inaczy sie mówi ognik ... (Śwk); bo jest ognicha ... to so takie ... w zbożu takie ro-sły ... takie długie takie patyki ... takie mechate ... tak jak pałki by były ... tyko pałki to w środku jeszcze tego ... i to ognicha nazywano ... (Grz).*

ognik – ‘chwast polny o żółtych kwia-tach, *Sinapis arvensis*’; *na to to ogni-chy ... inaczy sie mówi ognik ... (Śwk).*

ogon – ‘tu: ogon zabitej świni’: [ogon zabitej świni] *zostawał w gospodar-stwie; gotowano późni ... ale najbar-dziej tak jak bili prosie to u gospodarza zostawał ogon ... żeby nie poszły świni do innych ludzi ... szczeⁿście ... (WKs); dla gospodynie kiedyś gadali ... dla gospodyni ogon że zostaje ... (Brz); przeważnie ogon zostawał u gospo-darza ... taka była kiedyś moda ... że ogona sie nie oddawało ... nie sprze-dawało ... tylko gospodarz sobie zosta-wiał ... zawsze te ćwiartke ... czy tam półówke z ogonem brał dla siebie ... (Śwk); świński ogon to tylko był ... ten ... dzieciom było mówione ... że jak nie chciały jeść to niech jedzo ... to że warkocze wyrosno; no za moi pa-mie^dci to ... to ja nie pamieⁿtam czy był ogon ... jak ktoś miał ogon to przycho-dził do dom ... tak sie kiedyś mówiło ... dostajesz ogon ... ze świni ... z półtu-szy ... to gospodarz przeważnie do-stawał ogon jak świni sie biło ... i jak gospodarz dostawał ogon to znakim tego że przychodził do dom ... nigdzie nie chodził tyko w domu siedział ... żeby nie siedział u ludzi ... (Grz); jeśli kilka osób było przy swiniobiciu ... to zawsze ta czeⁿs z ogonem należała sie gospodarzowi ... (Żyl); jak bije sie u gospodarza świni ... i podzielone już na dwie czeⁿści ... to ta czeⁿs (!)*

z ogonem zostaje gospodarza ... nie daj Boże żeby poszła do kupujóⁿ cego (!) ... ponieważ całe szczeⁿście mu zabiera ... zawsze z ogonem pół-ówka jest u gospodarza ... to ci każdy powie; świński ogon do kapusty ... kiedyś szczególnie wrzucaly (!) ... do gotowania ... (Gol).

ogozina – ‘lodygi (suche), nadziemne części krzaka kartofli’: *to już suche to ... ogozina ... ogozina sie nazy-wało ... późni sie to palyło (!) ... (Grz); jak po wykopkach ziemniaków ... była ogozina ... to powłóczyli to ... zbrono-wywali ... albo po siewie zboża przy-bronowywali ... (Śwd); zob. **chmielo-wina, kartoflisko 2, teⁿty, łoboda, łozina, macina, nać 2.***

ograbiać – ‘zbierać w jedno miejsce grabiami’: [siano] *ograbia sie ... i składa sie w kopy ... kupki ... kopy ... (NJm); rozrzucaly pokosy ... i przewracaly siano ... a później ograbialy ... (Gol).*

ogród – ‘miejsce, gdzie rosną warzywa’: *to ogród ... (Alk); ogród ... (Bur, WPn, WKs, Brz).*

ogródek – 1. ‘miejsce, gdzie zazwyczaj rosną kwiaty’: *ogródek ... ogród ... bo ogródek to wieⁿcej kwiaty ... (WPn); 2. ‘miejsce, gdzie rosną warzywa’: ogró-dek ... (Gąs).*

ohata – ‘zewnątrzne obłożenie na zimę budynku, najczęściej opadłymi liśćmi, jego ocieplenie’: *łyście to kiedyś gra-biono na ohata do domu ... wiesz co to jes ohata? ... do połowy domu sie deski takie robiło ... takiej szerokości ... i sie pchało łyście ... żeby w zimie było cie-pło ... tak pół domu sie ohacalo (!) ... (Gol); zob. **ogata.***

okanko – ‘małe okno’: *albo drzwiami albo przez okanko ... bo tak było kedyś ...* (Śwk); zob. **okenko**.

okapiać – ‘składać na łące siano w kupki’: *siano okapia sie w kupki ...* (Osn); *reⁿczno koso sie kosiło ... gabiemy (!) grabiło ... wszystko reⁿcznie ... okopiało (!) ... na wóz widłami kładło ... no i takie było ... obsługa siana ... praca przy tem ... na kupki sie obkapiało ... nazywamy to kopianki ... jak niepogoda to suszyło sie ... rozsuwało ... rozrzucało ... i na nowo sie okapiało ... żeby przed deszczem ... ulewo ... nie podległy (!) ... przesuszone siano ...* (Grz); *no to sie kosi to trawe ... potem jo sie suszy ... przewraca sie grabiami ... przede wszystkim te pokosy najpierw sie rozbija ... rozrzuca sie ... żeby ono schło ... później sie jo przewraca na drugo strone ... o! ... później sie go okapia ... później sie go przewraca ... suszy ... następnie sie zgrabia w takie wały długie ... te wały później sie zgrabia na kupki ... okapia*

sie siano ... siano sie okapia w kupki ... (Stn); zob. **obkapiać**.

okienica – ‘zrobione z desek, zewnętrzne, ruchome zabezpieczenie okna; okiennica’: *okienice ... to to już tam u góry nie ma tego ... tych wzorów ... jak to sie tam zdarzało ...* (Czr).

okenko – ‘małe okno’: *niektóre majo zrobione okenka ... i po ty drabince wchodzo do kurnika ...* (Śwk); zob. **okanko**.

okielznać – ‘złożyć koniowi kielzno’: *okielznać ...* (Grd, Czr).

okopianie – ‘ustawianie w polu snopków’: *okopianie ... okopić ...* (SKb).

okopić – ‘ustawić w polu snopki’: *okopianie ... okopić ...* (SKb).

okrasa – 1. ‘ogólnie: mięso i słonina ze świń’: *mieⁿso po zabiciu świni ... zabięś ... tak jak kedyś ... teraz to*

Okienica (fot. Kamila Kowalska)

już nie bijo ludziska na wsi ... bo to nie tylko rygor ... zabileś prosie ... przyniosłeś do domu ćwiartke ... czy półówke ... to była okrasa ... (Dąb); 2. 'surowy tłuszcz zwierzęcy, zazwyczaj słonina': okrasa ... okrasa to było surowe ... to była podstawa życia na wsi ... (NWr); okrasa to jes słonina lub sadło ... (WPn); okrasa ... albo krasiwo ... ale okrasa ... (Śwd); okrasa ... i na tako i na tako sie mówiło tak ... (Żył); zob. **krasiwo, słonina**; 3. 'zesmażony, wytopiony tłuszcz zwierzęcy, zazwyczaj ze słoniny': okrasa ... moim zdaniem to jest ta już zesmażona ... (Alk, Bur); okrasa to słonina ... stopiona ... to już stopiona ... a surowa to słonina ... (Grd, Osn); okrasa to słonina zesmażana ... (WPn); okrasa to słonina smażona ... czy zesmażona ... i polewane coś ... jakieś kluski ... kartofle ... (WKs); słonina ... bo okrasa to już pokrojone ... smażone ... smażona słonina ... (Brz); ta słonina jes okrasa ... zesmażona ... (Gąs); okrasa żeby okraścić ... zimniaki (!) ... to znaczy ... omasta ... omaścić ... (Grz); to jak sie słonine stopiło na skwarki to była okrasa ... (Chr); okrasa to so skwarki ze słoniny ... zesmażone małe kawałki ze słoniny ... (Śwd, Żył); okrasa to tłuszcz już konkretnie ... już wytopiony ... ze skwarkami ... polewało sie zimniaki czy kapuste ... (Gol); co to jest okrasa? ... słonina ... tuszcz (!) zwierzeⁿcy inaczy mówioⁿc ... no ... to już zesmażona ... (Stn); zob. **omasta**.

okraścić – 'polać tłuszczem strawę': okrasa żeby okraścić ... zimniaki (!) ... to znaczy ... omasta ... omaścić ... (Grz); zob. **omaścić**.

okreźne – 'uroczyste zakończenie wspólnej pracy': no ... to nieraz tam ...

jak to sie nazywało? ... kopanie kartofli to było to ... a tu okreźne ... koniec znaczy ... schodzili sie ... i ... kosiły u jednego gospodarza ... i czeⁿsto było późni jeszcze z muzyko ... i z kolecjo ... (SKb).

olobel – 'jeden z dwu drewnianych drągów równoległych względem konia umożliwiających ciągnięcie wozu': olobel ... (WDM); no to so ooble; konia wkładało sie w ooble ... wprowadzało ... (Śwd); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, chooble, hołoble, loble, oble, olobla, ołobel, ołoble, oobel**.

olobla – 'jeden z dwu drewnianych drągów równoległych względem konia umożliwiających ciągnięcie wozu': loble ... i zapinało sie ... na tym ... taki był ... przy olobli ... przy tym był taki ... żelazo ... i tam sie wkładało taki pasek ... i sie zapinało; to te ooble ... no ... (Chr); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, chooble, hołoble, loble, oble, olobel, ołobel, ołoble, oobel**.

ołobel – 'jeden z dwu drewnianych drągów równoległych względem konia umożliwiających ciągnięcie wozu': ołobel ... (Dąb); ołobel ... to był chołobel; no to te ołoble ... ołoble nazywały sie ... tyczki takie ... dołⁿczone do chomoⁿta konia ... i był orczyk z łańcuszkamy ... a no to może orczyk doczepiony ... i to on prowadził; do chomoⁿta były takie uzwy (!) ... to też nazywało sie ... czyli były pasy ... bo jak były ... duża jeszcze ... to duża to taki kabłⁿk ... nad koniem ... jego głowy ... i złoⁿczyło sie dwie (!) ołoble ... jedne przypasywało sie pasem z jedny strony ... i z drugiej ... i taki był zaprzozⁿg ... (Grz); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, chooble**,

hołoble, loble, oble, olobel, olobla, ołoble, oobel.

ołoble – ‘dwa drewniane drągi równoległe względem konia, umożliwiające ciągnięcie wozu’: *konia wprowadza się w ołoble ... to znaczy przypina się do chomoⁿta ... jeszcze raz przypina się pasy ... i to ... (Brm); łańcucha nie było ... łańcucha nie było ... orczyka nie było ... nic ... tylko wtedy koń ołoblami cioⁿgnof ... (Dąb); normalnie ... ołoble przypinał ... pas ... i chomóⁿta były ... bark był u woza ... u woza był bark ... i tu się pozakładało postronki ... pasy tak zwane ... na koniec barków ... i już kónik ... a ołoble przywióⁿzane do pasków ... paski były do chomoⁿta przypinane ... (Grd); w ołoble się wkłada ... abo dyszel ... (Brz, Gąs); ołoble ... (Krz, Śwk); no to te ołoble ... ołoble nazywały się ... tyczki takie ... dołⁿczone do chomoⁿta konia ... i był orczyk z łańcuszkamy ... (Grz); wprowadzało się konia mieⁿdzy ołoble ... ołoble się podnosiło ... przyczypiało (!) się do chomoⁿta za pomoco pasków ... i do orcza (!) za pomoco pasów albo łańcuszków ... (WDm); to jes ... nie wiem ... albo ołoble ... albo to jes ... bo to i ołoble z boku so ... albo to jest bark ... (Żyl); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, chooble, hołoble, loble, oble, olobel, olobla, olobel, oobel.***

omasta – ‘zesmażony, wytopiony tłuszcz zwierzęcy, zazwyczaj ze słoniny’: *okrasa żeby okraścić ... zimniaki (!) ... to znaczy ... omasta ... omaścić ... (Grz); zob. okrasa 3.*

omaścić – ‘polać tłuszczem stawę’: *okrasa żeby okraścić ... zimniaki (!) ... to znaczy ... omasta ... omaścić ... (Grz); zob. okrasić.*

omijacz – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania’: *omijacz ... (NWr); zob. mijak, omijak, ominucha, omlóg, omyłka.*

omijak – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania lub bronowania’: *to się mówi omijak ... wyskoczy pug (!) ... to się cofa i orze ponownie ... (Brm); omijak ... (Bur, Śwk, Śwd); omijak ... może być ... (WDm); konia brałaś ... i brony szły środkiem ... i nakryⁿcałaś na końcu ... i znowu tam obok tych ... żeby nie było omijaka takiego ... (Chr); zob. mijak, omijacz, ominucha, omlóg, omyłka.*

ominucha – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania’: *ominucha ... (Brz); zob. mijak, omijacz, omijak, omlóg, omyłka.*

omlóg – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania’: *omlóg ... (NJm); zob. mijak, omijacz, omijak, ominucha, omyłka.*

omłotowy – ‘ten, kto pracuje przy młóceniu’: *omłotowi ... (Gąs).*

omyłka – ‘pasek ziemi ominięty przez nieuwagę podczas orania’: *omyłka ... (WKs); zob. mijak, omijacz, omijak, ominucha, omlóg.*

oobel – zazwyczaj w lm. **ooble** ‘jeden z dwu drewnianych drągów równoległych względem konia umożliwiających ciągnięcie wozu’: *dyszel ... lub ooble jak kiedyś na jednym koniu się woziło ... to u nas nie było że jeden koń w dyszlu chodził ... tylko miał takie dwa ... ooble ... (WKs); to do koni oobel ... no to zakłada się konia w ooble ... do chomoⁿtów się cze-*

pia ... i tam orczyk jes na haku ... i ... (Gol); *konja sie wprowadza mieⁿdzy te ooble ... i póznij do orczyka ...* (Stn); zob. **chochobel, chołobel, chołoble, chooble, hołoble, loble, oble, ołobel, ołobla, ołobel**.

opalać – ‘za pomocą ognia pozbywać zabity świnie sierści’: *polewało sie wodo ... i czyściło sie nożem ... inni opalaly (!) ...* (Bur).

opałka – ‘koszyk, zazwyczaj na kartofle’: *koszyki to robiono przeważnie z korzeni jałowca ... najpierw zrobiono pałⁿk ... i obwód koszyka ... taki żebrowany ... a potem wypełnione drobnymi korzeniami ... i powstał koszyk wtedy ... a jeszcze ... teraz nie tylko ... opałki te z korzeni so ... ale i z wikłyny ...* (WKs).

oparzać – ‘polewając gorącą wodą zabity świnie, pozbywać ją sierści lub kopyt’: *oparzano ... w goroⁿcy wodzie oparzano ... i potym ścioⁿgało sie ... jak dobrze oparzone to nawet i ... i z nożem zeszło ... albo i reⁿko ... ścioⁿgnoł jak dobrze było oparzone ... obracało sie lekko ... nożem pocioⁿgneoł sie ... zeszyły ... a jak źle to było różnie (!) ...* (Bur).

opas – ‘większa, tuczona świnia’: *chlew ... takie pomieszczenie dzie so świnie to jes chlew ... i chlew podzielony był zwykle na zagrody takie mniejsze ... dzie były trzymane zróżnicowane wiekiem świnki ... prosiaczki osobno ... takie opasy osobno ...* (WOk).

opielacz – ‘narzędzie służące do obsypywania ziemniaków na wiosnę (przy zwalczaniu chwastów)’: *opielacz też ...*

trza opielaczować też kartofle ... (Śwk); zob. **opielac, opielacz**.

opielac – ‘narzędzie służące do obsypywania ziemniaków na wiosnę (przy zwalczaniu chwastów)’: *redelka ... opielac ... motytka ...* (WKs); zob. **opielacz, opielacz**.

opielacz – ‘narzędzie służące do obsypywania ziemniaków na wiosnę (przy zwalczaniu chwastów)’: *redłto ... abo opielacz ...* (SKb); *opielacz ...* (Gol, WKs); *opielacz teraz już ...* (Śwk); *i opielaczem sie przechodziło ... dawniej nie było ... co tam ... przeorali i tego; radłto ... opielacz ... i co jeszcze? ... póznij kopaczka ... do wykopania ...* (Gol); zob. **opielacz, opielac**.

Opielacz (fot. Monika Pieniak)

opielaczka – ‘ręczne narzędzie do pielenia’: *były takie pazury ... opielaczki ...* (Grz).

opielaczować – ‘usunąć chwasty **opielaczem**’: *opielacz też ... trza opielaczować też kartofle ...* (Śwk); zob. **opielakować**.

opielakować – ‘usunąć chwasty **opielaczem**’: *sadzenie ... potem jak już troszke ... po zasadzeniu ... to po jakimś tygodniu ... jak już zaczynajo wschodzić chwasty ... to trzeba było to rozbronować ... potem ... po rozbronowaniu opielakować ... i oborać*

z powrotem te ziemniaki ... jeszcze w zależności od tego czy chwasty wschodziły jeszcze ... czy nie ... to były wykonywane ... to było wykonywane pielakowanie ... (Alk); zob. **opielaczować**.

opoka – ‘tu: odmiana ziemniaka’: *no ... kiedyś były almy ... wisła ... opoka ... teraz te ... irga ... no ... tam te różne takie ... to różne so nazwy że sie już nie pamieⁿta ...* (WPn);

oporzoⁿdzić – ‘założyć koniowi uprzęż’: *założenie chomⁿta ... i w ogóle to ... specjalna nazwa? ... oporzoⁿdzenie ... tak by powiedzieć ... oporzoⁿdzić konia ...* (Bur).

opół – ‘boczna, nieforemna część kłoca drewna ciętego na deski’: *opół ... u nasz opoły ... a jak ... no ... teraz wróciłeś do drzewa ... to jak te kiedyś ... jak piło żneli drzewo ...* (Dąb).

oracz – ‘ten, kto orze’: *to zawsze ten oracz krzychał odsie! ... ale czy to miało znaczyć żeby po prostu w prawo skreⁿcić? ... do tego były lejce ...* (WOk, SKb, NWr); *oracz ... rolnik ...* (Osn); *no rolnik orze ... chyba nie facet z miasta ... oracz może być ...* (Chr); *oracz ...* (Brm, NJm, Wks, Brz, Gąs, Grz, WDM, Żył, Goł).

oranka – ‘pole po zaoraniu’: *oranka ... tak mówiono ... świeża oranka ...* (WOk).

orc – ‘drażek z twardego drewna zaopatrzony po środku w metalowe **ucho** z kółkiem, mający po bokach nacięcia umożliwiające zaczepienie części uprzęży konia’: *wprowadzało sie konia mieⁿdzy ołoble ... ołoble sie podno-*

siło ... przyczypiało (!) sie do chomⁿta za pomoco pasków ... i do orcza za pomoco pasów albo łańcuszków ... (WDM); zob. **bark, orczyk**.

orczyk – ‘drażek z twardego drewna zaopatrzony po środku w metalowe **ucho** z kółkiem, mający po bokach nacięcia umożliwiające zaczepienie części uprzęży konia’: *orczyk to był dla jednego konia ... a jak chciałeś ... przypuszczalnie ... orać czy spreⁿzynować ... jak byś chciał ... a miałeś dwa konie ... to musiała być stelwaga ... i wtedy już było na tyj ... dwa okucia ... na stelwadze ... z boku ... i dopiero sie na to orczyk zakładało ... tylko orczyk miał tylko te nacieⁿcia ... a stelwaga to już była wykuta ... z trzech elementów była ...* (Dąb); *to był ... orczyk ... był zakładany na wóz ... na taki hak ... przy wozie był hak ... a boki miał ... do boków miał uczezione postronki ...* (WOk, Wks); *no była kulka przy wozie ... orczyk zaczepiony ... i ód (!) konia pasy ... za jedyn koniec jedno ... za drugi do orczyka ... i jak to mówio ... w dupe batem i wio! ...* (Czr); *orczyk to jes to ... co sie konia ... koń cioⁿgnie ... to takie łańcuszki ... a jednyj strony łańcuszek musi być ... i z drugij łańcuszek ... żeby na ten orczyk założyć ... taki długi ... jak pał ... jak coś takiego ... i to musi być założone ... bo*

Orczyk (fot. Jerzy Sierociuk)

znaczy by ni móg orać ... (Grz); [kierat] zapomniałam ... no konia miałaś ... orczyk zakładałaś ... bo był duży taki ... zakładałaś ... i konia do tego ... i ... i sie kreⁿciło ... (Chr); [co łączy] wóz z koniem? ... to jes bark ... orczyk ... (Żyl); no to zakłada sie konia w ooble ... do chomoⁿtów sie czepia ... i tam orczyk jes na haku; orczyk to takie drewno było ... a tutaj był ... metalowe; to i tam ... tam cioⁿgno za orczyk konie ... wóz ... na przykład ... czy furmanke ... czy bryczke ... czy jakieś ... spryⁿ żyńówke (!); orczyk ... albo bark ... (Gol); konia sie wprowadza mieⁿdzy te ooble ... i później do orczyka ... (Stn); zob. **bark, orcz.**

orka – ‘spulchnianie ziemi za pomocą pluga’: po rozrzuconiu obornika zwykle jest orka ... w zależności na co było przeznaczone pole i ten obornik ... to orka mogła być płytka lub gły^mboka (!) ... ale najczeⁿściej to była orka gły^mboka ... czyli gły^mbokie bruzdy ... i w ogóle ... gły^mboko zaorane; orka przede wszystkim płytka ... pod siew ... pod zboże musi być orka gły^mboka ... tak samo pod ziemniaki ... na przykład ... pod to co sie sieje to jes orka gły^mboka ... a płytke orki ... to so^m zwykle tuż po zbiorze zboża ... żeby rżysko przewrócić ... i żeby ono stopniowo ... już ... nie rosło zielsko ... to jest tak zwana płytka ... (WOk); **a. mała:** to so podorywki ... i orki małe ... to płytke tak ... albo rżysko sie podoruje tak płytke ... (Brm); różne so sposoby orki ... to zależy czym sie orze ... bo na przykład ... jeżeli to robiło sie końmi to były pługi ... był pług jednoskibowy ... i był pług dwuskibowy ... którym sie orało ... natomiast kiedy weszły cioⁿgniki do orki ... to so pługi dwuskibowe ...

trzyiskibowe ... czteriskibowe ... nawet pieⁿcioskibowe ... szerokie so pługi ... i nimi sie orze ... orać można płytke ... orać można gły^mboko ... podorywke po żniwach ... ściernisko podoruje sie płytke ... natomiast na zime już orze sie pole gły^mboko ... tak zwane gły^mboka orka ... (NWr); **b. na czysto:** orki już na czysto ... na przykład te na zime ... to sie wywozi gnój ... obornik ... jak na czysto ... to sie orze gły^mbiej ... (Brm); **c. na skład** – ‘orka rozpoczynana od środka pola’: orka na skład ... nie ma w środku bruzdy ... i pole jes wzniezione w środku ... (NJm); orka od środka to beⁿdzie na skład ... czyli ... pierwsza skiba w środku ... i potem po obydwu stronach ... i zakłada rolnik ... bo chodzi po jednej i po drugiej stronie ... zaczyna od środka ... i te skiby kłado sie ... z obydwu stron układajo sie do środka ... (WOk); orka na skład ... to skiba na skibe zachodzi ... to jes orka na skład ... (Grz); na skład to zoruje sie do kupy ... (Śwd); zob. **zorywka**; **d. na okroⁿgło** – ‘orka rozpoczynana od środka pola’: tamto było zorywanie ... na okroⁿgło ... jak sie zaczyna od środka ... natomiast (!) jak sie zaczyna od boków to rozorywanie ... a przez środek idzie późni gły^mboka bruzda ... (NWr); **e. pod zasiew:** orka płytke to taka podorywka ... a na raz ... no ... to sie nazywała pieⁿknie ... przed zasiewem ... no ... pod zasiew sie to nazywo (!) ... (NJm); **f. na ładno:** czyli podorywka ... nó i gły^mboka nazywali na ładno; na ładno ... już sie orało tak do czysta ... pod siew ... (WKs).

osadzić – ‘o kosie: połączyć metalową część kosi z kosiskiem’: [jak sprawdzano, czy kosa jest prawidłowo osadzona?] no to ci mówie ... tym od roⁿczki proⁿtkiem ... i ona musiała tako

odległość mieć ... tutaj do tyj pie^otki i do czuba od ro^oczki ... to same ... (Gąs).

osełka I – ‘uformowany kawałek piaskowca służący do ostrzenia kosy na polu’: oselki to były take jak to z tego kamienia piaskowca ... taki ... jak to kedyś ... ty ... nie wim czy widziałeś ... take toczaki jak były ... co sie siekery ostrzyło kedyś ... to oselka to była z takiego ... no ... jak ... jak piaskowiec ... i to to była oselka ... ale te ... co już ... no już ... tak jak później naszły ... te ostrzydła ... te wszystkie (!) ... to już ony były z tych kamionków ... to już były ... no ... fabrycznie odlew ... ale to było już ostrzydło ... (Dąb, Bur, Fik, Osn); oselkę wkładało sie do buta ... do kieszeni ... (WPn, WKs); oselka z ro^oczko ... (Brz, Gąs); kose na polu ostrzy sie oselko ... taka długa jes marmurowa oselka ... (Grz, Chr); w naszych okolicych były bez uchwytu ... same oselki tylko ... (Śwd); oselko ... albo ostrzydłem sie u nas ... (Gol); ostrzydłym (!) ... to oselka sie nazywała ... (Stn); zob. **ostrzałka, ostrzydło 1.**

Oselka (fot. Jerzy Sierociuk)

osełka II – ‘uformowana porcja masła, przeznaczona zazwyczaj do sprzedania’: jakoś to nazywali ... oselka ... gomółka ... oselka ... to samo ... jedni tak nazywajo ... drudzy tak ... (Grd); sie urabiało ze śmietany masło ... i to ... po iluś tam minutach ... jak sie tak ucierało to śmietane w tej maśniczce ... to zrobiło sie masło ... masło sie łyżko cedzakowo wybierało ... urabiało ...

żeby wody w nim nie było ... i to już było maselko ... tworzyło sie z tego masła tako oselke ... i to było masło wiejskie ... (NWr, WPn); u nas mówiono że to oselka taka ... (WKs); oselki ... no ... taka oklepana była ... na talerzu ... (Brz); oselki takie ... abo porcja mała ... (Gąs); oselka ... (Chr); gomołki albo oselki ... (Śwd); oselka ... (Żyl); u nas to oselki chyba mówili ... (Gol); jak to sie nazywało ... właściwie to nie była taka kostka kwadratowa ... jak to teraz w sklepach po dwadzieścia deko jest ... tylko oselka ... prawidłowo to takie oselki formowali ... (Stn); zob. **gomółka, gomółka 1.**

oset – ‘roślina o kłujących liściach, chwast, *Carduus*’: polowe ... chwasty ... powiedzmy ... jak lepsza ziemia to oset potrafił rosno^oć ... i powój ... ale jak sie teraz opryskiwało dłuższy czas ... to powój zginó! ... dosłownie ... nie ma wcale już teraz ... (SKb); oset ... ko^okol ... i co wie^ocej? ... to jeszcze takie czarne było ... coś takie ...

Oset (fot. Jerzy Sierociuk)

co rosło i zatykało ... takie długie jak ten ... jak wyka ... jak coś takiego ... takie było czarne ... to trzeba było niszczyć ... nie wiem jak to ... takie podobne jak wyka ... tak rosło ... sie rozciógało ... i powój najgorszy był; na niskich terenach to miotła ... oset ... gryczka ... dzika gryczka ... ploⁿcze ziarna ... (Grz); oset ... kolano ... cha-ber ... trawa ... (Śwd).

osiewucha – ‘ominięty podczas siania fragment pola’: *jak sie nie zasieje to tak jak osiewucha ... osiewucha ... (Grz).*

ospa – ‘grubo zmielone zboże stosowane jako pasza dla zwierząt’: *no to kartofle co sie ugotowało mieszało sie z ospo^m (!) ... która była zrobiona na młynku ... ze zboża ... i polewało sie wodo ... i żarły świnie ... (WKs); bierze sie kartofle ... ospe sie sypie ... z wodo sie miesza ... (Brz); rozgarnia sie ziemniaki ... sypie sie ospe ... i wody sie leje ... i sie rozmiesza ... i tak sie ... a teraz nowoczesnie ... sypio ospe ... (Gąs); paruje sie kartofle ... zasypuje sie ^oospo (!) ... wylewa sie wode ... miesza sie ... i ... a kedyś to pokrzywe sie ... dawało ... albo plewy ... a teraz to o tym mowy nie ma ... (Śwk); tłucze sie ... albo ospe na sucho ... to sie ospe gotowo wrzuca ... albo karmiki ... teraz to karmiki so ... w karmach ... albo ... jeśli chodzi o dawne ... to tego ... tłukem (!) sie utłukało (!) w skrzyni kartofle ... czyli te ziemniaki ... i plewy ... plewy były domieszowane ... (Grz); i ziemniaki ... to razem sie w wiadrze wszystko miesza ... i sie świniom wylewa do koryta ... ziemniaki ... ospe ... pokrzywe ... sie dziabie tak siekiero ... czy tam w tym kroi ... no mówio że lepsze jes mie^oso ... (Stn); zob. **otre^mby**.*

ostrzałka – ‘uformowany kawałek piaskowca służący do ostrzenia kosi na polu’: *ostrzałka ... (Grz); zob. oselka, ostrzydło 1.*

ostrze – ‘tu: ostra, tnąca część kosi’: *ostrze ... (NJm, WKs); no ucho kosi ... ostrze ... grań ... i pre^t kosi ... to jeszcze ... do zboża jes pał^ok ... co obsadza ... to do zboża ... cał^o (!) sie zadaje ... żeby lepiej sie pokosi układały ... (WDm); no to sie nazywajo ... ostrze kosi ... tu jes taka roⁿczka ... kóro sie trzyma ... i tu jes ... (Chr); zob. **żoⁿdło**.*

ostrzyć – ‘o kosie: sprawiać, żeby była ostra, nadająca się do koszenia’: *lepiej było na mokro ... ale w polu ostrzyło sie na sucho ... bo jak sie kosiło w trawie ... to trawa jak miała wilgoć ... to sie brało trawe ... pocioⁿg-neło sie ... wyczyściło sie kose ... i ta wilgoć ... cośkolwiek wilgoci miała ta kosa ... a w polu ... jak w zbożu ... to już niestety wszystko na sucho ... i wtedy ... w polu jak sie ... no kedyś ...*

Ostrzyć kosę (fot. Jerzy Sierociuk)

no w ogóle nie kryje ... nie było tych ostrzydeł ... (Dąb).

ostrzydło – 1. ‘fabrycznie produkowany odlew kamionkowy służący do ostrzeżenia kosy podczas pracy na polu’: oselki to były take jak to z tego kamienia piaskowca ... taki ... jak to kedyś ... ty ... nie wim czy widziałeś ... take toczaki jak były ... co sie siekery ostrzyło kedyś ... to oselka to była z takiego ... no ... jak ... jak piaskowiec ... i to to była oselka ... ale te ... co już ... no już ... tak jak później naszły ... te ostrzydła ... te wszystkie (!) ... to już ony były z tych kamionków ... to już były ... no ... fabrycznie odlew ... ale to było już ostrzydło; w trawie to ... trawie sie wzięło ... pocioⁿgnelo kose ... ta kosa troszke wilgoci złapała ... ale żeby w wodzie moczyć? ... no chyba ze przy wodzie gdzieś ... to też nie ostrzydło ... tylko kose dziobnoł w wodę ... i jechał ... i ostrzył ... (Dąb); nie wiem jak sie nazywała ... ostrzydło ... ostrzydło to może być ... (WDM); oselko ... albo ostrzydłem sie u nas ... (Gol); zob. **ostrzałka**; 2. ‘ogólnie: to, czym ostrzono kosę na polu’: oselka ... ostrzydło ... (Bur); ostrzydłam (!) ... (Fik); ostrzydłem ... (Żyl); ostrzydłym (!) ... to oselka sie nazywała ... (Stn); **a. z uchwytem** – ‘rodzaj oselki zaopatrzonej w drewniany uchwyt’: ostrzydło też ... z roⁿczko ... (Bur, Chr); zob. **oselka I**.

oś – ‘część wozu łącząca kola’: osie chyba ... (Brz, WDM); oś ... (WOK, WKS, Żyl); zob. **oś, ośka**.

oś – ‘część wozu łącząca kola’: oś ... (Alk); to bydzie oś ... (Brz).

ość – ‘tu: długa, kłująca część kłosa (szczególnie jęczmienia)’: to

oście ... to przeważnie jeⁿczmiń miał ... te oście były ... to jeⁿczmiń był z ościami ... (Grd); woⁿsy te ... oście ... (WKS, Brz); oście ... u nas to ... od kłosów to oście sie mówiło ... take oście so ... (Śwk); to były plewy ... to już plewy ... to znaczy ... z żyta to nie so plewy ... bo to so^m z ościami ... to so zgony ... a plewy to jes ... z owsa ... to so plewy ... (Grz); to ości sie nazywały ... (Chr); to oście ... (Żyl); ość ... (Gol); zob. **ość, woⁿs**.

ość – ‘długa, kłująca część kłosa (szczególnie jęczmienia)’: jak to sie nazywało? ... ość ... ość ... (WDM); zob. **ość, woⁿs**.

ośka – ‘część wozu łącząca kola’: to ośki ... z jedny strony musiała być ośka ... i z drugij strony ... taka długa ... taka długa ośka ... i na to sie zaczepiało z jedny strony kolo ... i z drugij strony kolo ... ośki ... na ośki ... bo inaczej jak?; no to tutaj ... tutaj masz ... na około taka obreⁿcz żelazna była ... od samego tego żelaznego ... późni było takie ... drywniane ... taka była obreⁿcz ... a późni były ... w środku była wsadzona tak jak ośka ... jak coś takiego ... a mieⁿdzy tym drywnianym a ośko były takie drewniane paliki ... paliki były drywniane ... i dopiero ... bo tak ... tutaj masz ... tu masz tu żelazne całe tutaj obwódki (!) ... (Grz); ośka ... (Żyl); zob. **oś, oś**.

ośrodek – ‘wszystkie wnętrzości świni’: ośrodek ... środek ze świni wyjeⁿty cały ... ośrodek ... wnętrzości (!) ... (Śwk); zob. **bebechy**.

otłóg – ‘nieurodzajny kawałek ziemi pozostawiany poza uprawą’: otłogi ... bo kiedyś sie zostawiało ... nieraz otło-

giem leżało ... jak nie zaorane ... może być i dróżka ... (Gąs).

otre^mby – ‘grubo zmielone zboże stosowane jako pasza dla zwierząt’: *poślad używano do mielenia na otre^mby ...* (Chr); zob. **ospa**.

otrznoga – zazwyczaj w lm. **otrznogi** ‘długie, ostro zakończone metalowe części widel’: *widły to sie ... składają sie z takiej metalowej części ... to so tam takie ... otrznogi ... i z tyj nasady ... żeby trzanek obsadzić ... i z trzanka ... drewnianego; no to so otrznogi ... otrznogi ...* (Brm); zob. **otrznóżka**, **ze^mby 1**.

otrznóżka – zazwyczaj w lm. **otrznóżki** ‘długie, ostro zakończone metalowe części widel’: *widły so zbudowane ... z drewnianego trzonka ... metalowe ucho ... i otrznóżki; cztery lub trzy otrznóżki metalowe ... ucho do obsadzenia trzanka ... i uchwyt na końcu widel ...* (Osn); zob. **otrznoga**, **ze^mby 1**.

owczarnia – ‘pomieszczenie, w którym przebywają owce’: *owczarnia ... chociaż sie nie spotykałam ... bo tu nie były hodowane owce na wieⁿkszoⁿ skale ...* (WOk); *owczarnia nazywały (!) ...* (WKS); *no to ... konie stajnia ... owce owczarnia ... świnie świniarnia ...* (Śwd); *to owczarnia ...* (Żyl); *owczarnia ...* (Bur, WDM, Goł).

owsik – ‘tu: pasożyt, grzyb powodujący czernienie ziaren owsa’: *jes takie coś ... jes ... szczególnie w zbożu ... take ma czarne ... nie pamieⁿtam ... a to jes niebezpieczne ... niedobre ... w owsie to jes ... owsik taki nazywany ... w owsie ... a w zbożu? ... nie wim jak to sie nazywa ... zboże też jes ... w owsie to take ... jes niby owies ... a w środku jak uschnie to taki kurz czarny ... jak to tego ... a w życie ... to jes take też czarne ... zboże jes ... dwa razy wieⁿksze od ziarka ... ale to tak jak łupiesz w środku to jes białe ... a czarne ... nie wim jak sie nazywa ... to ma swojo nazwe ...* (Bur).

P

padać – ‘o zwierzętach: zakończyć życie’: *na konia mówio że pad ... koń pad ... i na krowy ...* (Bur); *zdychajo to ... mówi sie ... o! ... krowa zdechła ... a padajo to ... koń (!) pad ... a krowa zdechła ... świnią zdechła ... kura zdechła ...* (Chr); *no ... zwierzeⁿta chore zdychajo ... a padajo zwierzeⁿta zestresowane ... z upału ...* (Śwd); *padajo ... to takie co zdechnie ... jak padło ... zdechło to padło ... [koń] przeważnie zdech ... przeważnie mówio zdech ...* (Grd); *padajo wieⁿksze ... czworonożne ... koń ... krowa ... świnię duże ... a zdychajo ... na przykład ... drób ...* (Wks); *padajo świnię ... a krowy ... zdychajo ... konie tez zdychajo ...* (Brz); *małe zdychajo ... a wieⁿksze to sie mówi padły ... tak sie mówi ... take duże świnię i mi padły ... malutkie to zdechły ... małe prosieⁿta wyzdychały ... albo konie padajo ... krowy padajo ...* (Śwk); *wszystkie zwierzeⁿta ... no to ... zdychajo ... no czasami czy sie przeżre ... czy tego ... za dużo ... czy coś tamuj ... to tego ... to padnie; zdychajo te zwierzeⁿta które so chore ... a padajo te zwierzeⁿta które zarażone so ... to już padajo ... jakoś chorobe majo ... wenerycznie (!) ...* (Grz); *padło ... samo padnie ... z choroby ... czy z czego ... kura może sama paść ... może i świnię paś (!) ... krowa może paś (!) ...* (Goł); *które padajo a które zdychajo? ... a czym to sie różni? ... to może te wieⁿksze zwierzeⁿta ... to chodzi ... że one padajo ... tak ... a kura to zdechła ... a koń pad ... to może ze wzgleⁿdu na rase zwierzoⁿt ...* (Stn); zob. **zdychać**.

padlina – ‘mięso z padlego, zdechłego zwierzęcia’: *to sie nie nadaje do użytku ... padlina ... padlyna ...* (Grz); *padlina ...* (Alk, Bur, Osn, Chr, Żył, Goł); zob. **padlyna 2, zdechlizna, zdechlyzna**.

padlyna – 1. ‘padle zwierzę’: *pewnie to meⁿso z padliny ...* (Bur); 2. ‘mięso ze zdechłego, padlego zwierzęcia’: *padlyna ... zdechlizna ...* (Wks, Śwk); *to sie nie nadaje do użytku ... padlina ... padlyna ...* (Grz); *to przyjeżdża samochód ... to padlyna ... zabiera ...* (Żył); *padlyna ...* (Osn, WDM, Goł); zob. **padlina, zdechlizna, zdechlyzna**.

pajoⁿk – ‘tu: maszyna do przewracania skoszonej trawy’: *pajoⁿk ... rozrutnik siana ... ten ... pajoⁿk albo rozrutnik siana ...* (Grz); *to kiedyś pokos trawy rozrzucalo sie widłami reⁿcznie ... później były przewracarki konne ... w tej chwili cioⁿgnikami sie rozrzuca ... i sie nazywajo pajoⁿki ...* (Śwd); zob. **lygacz, przewracacz, przewracak, przewracarka**.

palec – ‘ostro zakończona metalowa część widel’: *widły z trzech ... albo trzy palce majo ... albo cztery palce ... albo pieⁿć palcy ... takie te pazury majo ...* (Grz); zob. **otrznoga, otrznóżka, zoⁿb**.

palenisko – ‘miejsce w kuźni, gdzie kowal utrzymywał ogień do rozgrzewania żelaza’: *no kuźni nie było aż tak dużo ... ale na ogół wieⁿksze wsie miały swoje kuźnie ... podstawowym ... sercem tej kuźni było palenisko ... w którym kowal ... bo tak sie*

Palenisko (fot. Jerzy Sierociuk)

nazywał pracownik ... palył (!) ogień ... i tam rozgrzewał ... głównie ... czy to trza było drut rozgrzać ... czy jakieś narzędzie ... to rozgrzewał do wysokiej temperatury metal ... i dopiero potem formował ... na przykład jakieś (!) tam siekierkę obrabiał ... czy coś innego ... (WOk); no to wygłoⁿdało ... takie miało ... palenisko ... ogień tam palył (!) ... i kuł ... takie żelaza różne ... to kował sie nazywał ... (WPn); w ogniu ... palenisko miał ... dobre ognisko palył (!) ... (Krz); palenisko ... (Śwd); kuźnia ... tu była kuźnia ... było palenisko ... kował był ... kowadło ... wiertarka na reⁿke ... reⁿcznie sie wierciło ... dmuchawa też była ... żeby sie ogień palił to reⁿcznie trza było kreⁿcić ... (Żyl); palenisko ... (Goł).

pałka – ‘pióro ptasie we wczesnym stadium wykształcania się, bardzo sztywne’: to soⁿ (!) pałki ... takie te drobne piórka ... puch też ... (Alk); no jak sie widzi że już so pióra dojrzałe ... że nie ma pałek ... to sie wtedy sku-

bie ... (Śwk); pałki ... puch ... drobne pióra ... (WDM).

pałok – ‘zazwyczaj półokrągło wygięty drewniany pręt mocowany do kosiska podczas koszenia zbóż’: jak sie reⁿcznie kosi to ... do zboża trzeba było jeszcze pałok ... a do trawy nie ... taki co zboże układał ... takie coś było ... kosisko i ... połok taki ... jak sie kosi to zakłada ... od razy kład na ścianie; ten pałok był obszywany ... do owsa ... do niskiego zboża był obszywany pałok jesce (!) szmato ... bo jak był ten pałok wieⁿkszy (!) ... to to wpadało w pałok ... i ten ... a jak był obsyty (!) szmato jako^s (!) ... czym ... to była taka ściana ... a nie to brało sie sznurki take jakieś ... coś takego ... w każdym boⁿdź razie ... w każdym bóⁿdź razie pałok musiał być zabezpieczony ... żeby zboże nie wpadało w pałok; brało sie jakieś de^mbowe ... da^mbowe (!) ... albo jakieś drzewo ... take które dało sie wygioⁿć ... ścinało sie koncówke (!) ... podkładało sie pod klyn ... przy obsadzeniu kosy ... i tutaj wierciło sie otwór ... albo z boku sie wbijało jakiś (!) haczyk w kosisko ... jy ... taki pałok sie robiło ... i to było na stale ... żeby sie nie ... żeby ... żeby to nie ruszało sie ... musiało być stale ... (Bur); do koszenia zboża to był pałok ... a do koszenia trawy nie czeba (!) było tego pałoka; no to nieraz był pałok tam troszki płótnem obszywany ... żeby lepi zgarniał ... (SKb); a do zboża to sie dawało pałok ... przyczepiało sie ... do koszenia zboża ... żeby sie dobrze pokosy kładły to ... to sie pałok przywioⁿzywało ... (WPn); do koszenia zboża ... to sie kosiło zboże z pałokem ... a trawa ... sie bez pałoka kosiło ... na pokos ... (WKs); do koszenia trawy to bez pałoka kose sie szykowało ... a do ko-

szenia zboża z pał^okiem ... to w tam (!) pał^oku jesce (!) sie tak ... jakby ... doczepiało kawałek takiej ... siatki ... no ... to szmata była ... to kłosy nie wpadały ... takie krótsze ... w kosisko ... tyko razem sie kładły; trawy bez pał^onka ... do zboża to z pał^onkiem było ... takie ... de^mbowe proⁿdki ... takie grubsze ... sie wycinało ... i sie ich tak wyginało ... na półokroⁿgło ... i sie czepiało ... jeden tutaj sie wtykało dzie pierścien sie ł^onczy z koso ... a drugi tu bliży kosiska ... tak po środku ... (Śwk); jak było małe zboże ... to płótno było raczej stosowane ... a jak wiⁿksze zboże to tylko sam pał^onk ... przeważnie do owsu (!) ... jak był mniejszy bo to przez pał^onk przelatywał ... nie ... a tak to płótno ... (Czr); jak było niskie zboże ... to sie na pał^onk nacioⁿgało jeszcze jakoś szmate ... jakieś płótno ... płótno sie nacioⁿgało ... żeby nie uciekało przez pał^onk ... płótno sie nacioⁿgało na pał^onk; można i koso kosić zboże ... też kiedyś sie koso kosiło ... tyko że inno ... trzeba było pał^onk mieć ... kabł^onk taki do odkładania pokosu ... do koszenia zboża ... do trawy nie trzeba tego; do koszenia zboża obsadzało sie pał^onk ... zakładało sie pał^onk ... żeby ... obcioⁿgało sie jeszcze płótnym (!) ... żeby nie przechodziło ... pał^onk; no to mówie ... że sie kosi ... zboże sie kosi z pał^onkiem ... a trawie sie kosi bez pał^onka ... (WDM); do reⁿcznego koszenia trawy używało sie normalnej kosy ... a do koszenia zboża ... na przykład żyta ... był zakładany pał^onk ... a jeszcze do koszenia owsu (!) była dokładana na pał^onk płachta ... (Śwd); te płachty sie zakładało na kabł^onk ... na tym pał^onk ... do owsu ... j^oczmienia ... (Żyl); zakładało sie pał^onk na kosisko ... taki o! ... troche z płótnem u góry; no

bo jak wysokie to tyko pał^onk był ... a jak niskie to jeszcze płótno sie w tym pał^oku ... zakładało ... do tego ... do niskiego zboża ... płótno sie wkładało ... (Gol); bez pał^onka ... sie trawie kosi ... a zboże sie kosi z pał^onkiem ... który jeszcze jes ... ten pał^onk ... wypełniony jakoś szmato ... żeby to zboże sie kładło ładnie na taki pokos ... na siane ... (Stn); zob. **pał^onk**.

pał^onk – ‘zazwyczaj półokrągło wygięty drewniany pręt mocowany do kosiska podczas koszenia zbóż’: do trawy była sama kosa ... a do zboża (!) było ... kosisko i pał^onk z płótnem ... (Fik); tam było przy pierścieniu tak zrobione ... że można było obsadzić jeszcze koniec pał^onka ... a tutaj to dziurka wywiercona była w tym ... w kosisku ... i sie drugi ... wygięⁿty ... wsadzało sie w dziurke ... znaczy ... tam w kosisku ... (SKb); pał^onk ... (WKS); zob. **pał^onk**.

paⁿcek – ‘pęczek’: kiście take były ... to sie nazywały ... sam koniec tego ... słuchaj ... koniec tego prosa ... to to ... taki ... i kłosa nie było ... i stróⁿka nie było ... tyko takie rośly ziareczka przy ziareczku ... takie paⁿcki ... to sie kiście nazywały ... nieraz sie mówiło ... o! ... na prosie takie ładne kiście so ... (Śwk).

pantofelki Matki Boskiej – ‘bliżej nieokreślona dzika roślina’: a to takie pantofelki Matki Boskiej ... śmy kiedyś nazywały (!) ... takie były ... taka roślinka na trawie ... na drózkach ... na miedzach rośly ... (Grz).

parciany – ‘zrobiony zazwyczaj z włókna konopnego’: bo mówie ... powódki to były ... jak były parciane ... tak po prostu parciane ... a lejce to już były ze skóry ... rzemiń ... (Dąb).

parnik – ‘rodzaj metalowego kotła z samodzielnym paleniskiem, w nim gotowano, parowano ziemniaki’: *w parnikach ... teraz ostatnio w takich metalowych ... dużych kotłach ... to były ... nazywało to się parnikami ... a jeszcze wcześniej ... za moich małych ... młodych lat ... no w wiadrach ... w wiadrach i na kuchniach po prostu ... (Alk, Bur); żeliwne sagany ... sagany kiedyś były ... a teraz ostatnio to parniki ... (Wks, Fik); w parniku ... w saganach ... (Brz, Gąs); w parniku ... kiedyś w parniku parowały ... kiedyś to się w wiadrach ... sagankach takich ... (Śwk); w parniku ... (Grz); parniki ... (WDM); no to parować w parniku ... czy w garku parować ... bo kiedyś garki a późni parniki były ... (Chr); mam rozumieć że to żarcie co dawniej ... bo dziś tego nik nie robi z parnika ... (Gol); parnik ... (Osn, Śwd, Żył, Stn).*

partacz – ‘ten, kto robi coś niedokładnie’: *dobry kośnik ... to kościł równo po ło^oce ... i to jak przejechał ... to*

Parnik (fot. Paulina Burdon)

*tak jakby kosiarko przejechał ... ło^oka była równa ... a jak był partacz ... to kosiuł (!) z góry ... tak że drugi musiał półtora pokosa cio^ogno^oć ... (Dąb); no to partaczyć ... partacz ... (Grz); zob. **partaj**.*

partaj – ‘ten, kto robi coś niedokładnie’: *partaj ... (Grz); zob. **partacz**.*

partanina – ‘o orce: byle jaka, niedokładna’: *partanina ... (Grz, Żył).*

parza – ‘jedzenie dla świń’: *parza ... (Osn); zob. **karma, parzonka, parzónka, żarcie**.*

parzonka – ‘jedzenie dla świń’: *zależy co ... czym się karmi ... bo jes parzonka ... jak się daje ziemniaki to parzonka jes ... jak same ospe to karma ... (Gąs); zob. **karma, parza, parzónka, żarcie**.*

parzónka – ‘jedzenie dla świń’: *parzónki ... (Brz); zob. **karma, parza, parzonka, żarcie**.*

pas – 1. ‘rodzaj sznura ze skoszonego zboża, którym **podbieraczka** wiązała snopek’: *podbieraczki ... jedna robiła pasy i wió^ozała ... druga ... zależy to ... przeważnie jedna robiła pasy i wió^ozała ... a druga podbierała; pas był ze zboża ... czy z owsu ... czy z tego ... owies jak był mały ... to już się robiło najpierw pasy ze słomy ... (Dąb, Grd); a jak ktoś jeszcze móg ... wiesz ... pomagać ... trzeci ... to pasy robił przynajmniej ... czy wió^ozał snopki ... pasy robił i wió^ozał ... a jak nie to sama zbieraczka musiała; z gaści (!) zboża się robiło taki pas ... to i dzisiaj tak się robi ... (Śwk); podbieraczki tak zwane ... zbierały z pokosa ... robiły sobie pas ... żeby*

zwioⁿzać ... ze słomy oczywiście ... ze zboża ... myk myk ... jedna sobie tam wióⁿzała ... nzbierała ... wióⁿzała ... i druga podchodziła i znowu zbierała ... te same czynności ... ja jeszcze trochę to pamieⁿtam ... z młodych lat ... jak to sie odbywało ... (Czr); powrósto nazywało sie ... pasy nazywało sie ... (Grz); podbieraczka kładła na pas (!) i wióⁿzała; pas ze zboża zrobiony ... (WDM); koso trawy sie kosiło na pokos ... a ten ... a zboże sie kładło zawsze ... zboże na te stojoⁿce ... i podbieraczka szła i zbierała ... i na ten ... pas robiła ... i na pas kładła ... (Gol); zob. **powrósto**, **prowioⁿstwo**, **prowioⁿstwo**; 2. 'rodzaj sznura ze słomy, którym wiązano w snopki słomę po wymłóceniu': to zależy jaka maszyna była ... czy maszyna szerokomłotna ... czy tak ... jeden odbierał od lasów ... drugi ... kładło na pasy ... drugi wióⁿzał ... i te snopy wynosił ... (Gąs).

pasionka – 'karmienie konia podczas przerwy w podróży': no obrok zabierany był ... przeważnie zabierany był na taki popas ... na tako pasionke ... specjalny taki worek ... torbe tako ... która zawieszano sie koniowi na łbie ... i tam było zboże w tym ... (WOk); zob. **popas**.

pazurki – 'tu: ręczne narzędzie do spulchniania ziemi': no ... graczka ... takie pazurki nieraz so ... (Śwk).

pazury I – 'narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu': pazury ... (Bur); kopyrsak ... pazury ... (NJm); zob. **hak**, **kociuba**, **kopacz**, **kopoc**, **kopocz**, **kopyrsak**, **kopyrtacz**, **corpys**, **corpysz**, **kóciuba**, **sarpak**.

pazury II – 'ostro zakończzone metalowe części widel': widły cztery majo pazury ... (Fik); zob. **ze^mby**.

peⁿdzel – 'narzędzie do malowania, zazwyczaj ścian': to peⁿdzle kedyś robili z kory lypowej ... to przecież wszystkie (!) peⁿdzle to były kedyś z kory lypowej ... kora z lipy to ma takie włókna ... takie łyko ... i to łyko składali ... i to były peⁿdzle ... ale to były lipowe ... i u nas to ... tak jak ja pamieⁿtałem ... to było ... ale to były tylko peⁿdzle lypowe ... z prosa nie robili ... z prosa to nie chcieli ... bo z prosa to bardzo drogi te ... nie malowały ... to te lipowe peⁿdzle ... to co ty mówisz ... to już potrafili robić ... że dwie deszczułki ... take deszczki cieniutke po bokach ... i w środku zawioⁿzane ... żeby wierzch był ... nie szeroki peⁿdzel ... tylko woⁿższy (!) ... żeby łatwiej było malować ... ale to był zwioⁿzany ... tak jak ci mówię ... sznurkiem ... dłuższe to łyko było ... ale to było sznurkiem zwioⁿzane ... w środku ... i on był płaski ... (Dąb); nie miotły ... peⁿdzle ... do bielienia ... z prośnianki ... proso umłócili i już tego nie wyrzucali ... tyko

Pazurki (fot. Paulina Burdon)

wszystko na peⁿdzie ... bo kiedyś ściany w mieszkaniach ... sufity ... to kobiety peⁿdzlami malowały ... wapno ... i peⁿdzie z prosa ... (Czr).

peⁿtać – ‘ograniczać zwierzętom swobodę poruszania się przez związanie przednich nóg’: żeby dobrze chodził ... przy orce ... to sie peⁿtało konia żeby nie wychodził na boki ... (WPn).

pedzić – ‘powiedzieć’: no jak to można pedzić? ... jaki? ... no gnój spod krów ... (Fik).

piasta – ‘centralna część drewnianego koła wozu obejmująca oś, do niej wbijane były drewniane szprychy’: na zewnoⁿtrz było obreⁿcz ... żelazna była obreⁿcz ... a tu było drewno ... były szprychy drewniane też ... no i w środku było ... prosze ciebie ... piasta ... metalowa ta piasta była ... bo oś też była metalowa ... (WKs); szprychy ... a w środku koło to co to jes? ... piasta jakaś? ... czy to co to? ... (Gąs); to były dzwona ... dzwona były ... i od dzwon szprychy wchodziły do środka ... do piasty ... a w środku było ... tyle ... to była piasta woza żelaznego ... i te szprychy były tutaj drewniane ... bodaj że ... sześ ... jak wieⁿksze koło to i osiem było tych ... tak ... (Czr); piasta ... sprychy ... obreⁿcz ... (Żyl).

pielac – ‘narzędzie do usuwania chwastów’: no to trzeba było zasadzić ... albo orać potem ... radłem ... ja nie wiem czy to po sadzeniu ... czy potym już ... do pieleⁿgnacji tych rzoⁿdków? ... rozbronowało sie już te rzoⁿdki jak zaczynały wychodzić kartofle ... to jeszcze niektórzy ... posiali ... po rzoⁿdkach ... i dopiero sie jeszcze obronywało ... i potem jeszcze bronowało ... i z piela-

cem chodziło w kartoflach ... i potem tym pielaczem ... (Brm); zob. **pielacz**.

pielacować – ‘usuwać chwasty **pielaczem**’: pielienie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ... (WDM).

pielacz – ‘narzędzie do usuwania chwastów’: i dopiero sie jeszcze ich obronywało ... i potem jeszcze bronowało ... i z pielacem chodziło w kartoflach ... i potem tym pielaczem ... (Brm); pielienie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ... (WDM); zob. **pielac**.

pielanie – ‘usuwanie chwastów’: pielanie ... pielanie ... dziabanie ... (Śwk); zob. **pielenie**, **plewienie**.

pielenie – ‘usuwanie chwastów’: sianie ... pielienie ... plewienie ... czy tam jak ... zależy jak sie gdzie nazywało ... przerywanie ... obdziabywanie ... żeby waśnie (!) ... dobrze rosły; to jest pielienie ... (Alk); pielienie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ... (WDM); pielienie ... pamieⁿtam jak mamusia krzyczała ... idź wypiel! ... tam coś ... (Stn); zob. **pielanie**, **plewienie**.

pielic – ‘usuwać chwasty’: siało sie buraki ... późni sie jich (!) ... no ... pielilo ... obkopywało ... pielilo ... a późni sie wyrzywało ... (Chr); trza czeⁿsto pielic ... (WPn, Brz); [na]leży czeⁿsto pielic ... wyrzywać to zielsko ... (Grz); no to sie pielilo ... (Chr); pielic ... (Alk, Żyl); zob. **pielyc**.

pielyc – ‘usuwać chwasty’: pielyć ... wyrzywać chwasty ... (Grz); pielyć ... (Chr); zob. **pielic**.

piełacowanie – ‘usuwanie chwastów
opielaczem: sadzenie ... *to zielsko ...
chwasty ... kopanie ... to wszystko
było ... no ... z pracamy polowymi ...
z ziemniakami ... redlenie ... pieła-
cowanie; redelkowanie ... piełacowa-
nie ...* (WKs); zob. **piełakowanie**.

piełakowanie – ‘usuwanie chwastów
opielaczem: *ovej! ... sadzenie ... potem
jak już troszke ... po zasadzeniu ... to
po jakimś tygodniu ... jak już zaczy-
nają wschodzić chwasty ... to trzeba
było to rozbronować ... potem ...
po rozbronowaniu opielakować ...
i oborac z powrotem te ziemniaki ...
jeszcze w zależności od tego czy
chwasty wschodziły jeszcze ... czy
nie ... to były wykonywane ... to było
wykonywane piełakowanie ...* (Alk);
zob. **piełacowanie**.

pieⁿta I – 1. ‘dolna część konstrukcyjna
pluga’: *plug ... z pieⁿty ... odkładni ...
groⁿdzieli ... i lemiesz ... a jeszcze ...
jeszcze też so te ... do trzymania
uszy take ...* (Bur); *no ... plug ... po
prostu ... groⁿdziel ... odkładnica ...
odkładnia i lemiesz ... i pieⁿta ...* (SKb);
*plug składa sie z ramy ... lemiesz ...
odkładni ... pieⁿty ...* (Osn, WKs);
*lemiesz ... odkładnia ... pieⁿta ...
a to co sie odkreⁿca i sie klepie? ...
to lemiesz ...* (Brz); *odkładnia ...
lemiesz ... co sie orze ... pieⁿta ...
tak ... lemiesz ... odkładnia ta duża ...
a pieⁿta ... ta co jes nisko to ... a tu wy-
soko te roⁿczki ...* (Gąs); zob. **pieⁿtka 1**,
płoza, stopka 2. ‘metalowa część
kosi umożliwiająca jej obsadzenie
na kosisku’: *zakładało sie cało kose
z kosiskiem na ... z koso obsadzono ...
na ramie ... kosi sie tam mocno nie ...
tam nie mocowało ... i wtedy reⁿko
badałeś ... czub i pieⁿta musiały grać*

*z sobo ... i wtedy dopier fastryga ...
mocno sie jo fastrygowało ...* (NJm);
3. ‘będąca tuż przy kosisku najszersza
część metalowej kosi wraz z elemen-
tem umożliwiającym jej obsadzenie’:
*pieⁿta to jes od tego ... od tego pa-
ska ... jak sie ten pasek ... takie zgru-
bienie ... usztywnienie ... widzisz ...
tu jes usztywnienie takie kosi ... i to
jes pieⁿta ... od tego płaszca ... no ...
tak jak to jes dziesieⁿ centymetrów ...
do ucha ...* (Dąb); *że dobrze kosiła ...
po prostu pieⁿto docinała ...* (WDM);
zob. **pieⁿtka 2**.

pieⁿta II zob. **pod pieⁿte**.

pieⁿtka – 1. ‘dolna część konstrukcyjna
pluga lub radła’: *pieⁿtka ... stopka ...
albo sie nazywali (!) jakoś ... to była
płoza ... to była płoza ...* (Grd); *radło
jes z lemiesz ... i z pieⁿtki ... i z dwóch
roⁿczek ... tylko jes lemiesz mniejszy
w rodelku ... a w pługu jes wieⁿkszy ...*
(Grz); [plug składa się] *z lemiesz ...
odkładni ... pieⁿtki ... groⁿdzieli ...
i roⁿczek ...* (WDM); zob. **pieⁿta I 1**,
płoza, stopka 2. ‘metalowa część kosi
umożliwiająca jej obsadzenie na
kosisku’: [obsadzanie kosi] *jak przebie-
gało? ... w kosisku był taki rowek ...
w kosie była pieⁿtka ... o! ... to pieⁿtka
sie nazywała ... i ona miała taki ... taki
cycek ... w kosisku trzea (!) było zrobić
kolektor ... żeby jo nałożyć ...* (NJm);
*pieⁿtka? ... to był poczoⁿtek kosi który
był przy kosisku ...* (Grd); *pieⁿtka ...*
(Czr); *przy kosie takie ucho było ...
i takie ... takie pieⁿtke (!) małe ... że
o! ... że włożyło sie ... mała pieⁿtka ...
nie prosto ... trzeba było dłubać żeby
weszła ... pierścien sie założyło ...
z drzewa klyna nabiło ... i nie miała
prawa sie ruszyć ...* (Czr); *a tu jes taka
pieⁿtka ...* (Grz); *kosa jes zbudowana*

z ... żoⁿdła ... czuba ... pieⁿtki ... i nie
wiem jak sie nazywa ta czeⁿs co była
przymocowana do kosiska ... (Śwd);
zob. pieⁿta I 2.

pieⁿtować – ‘sadzić kartofle pod pieⁿte’:
albo motyko ... tak tu jedna ... tu
druga ... i trza było pole zasadzić ...
pieⁿtować ... ty wiesz ... jak to było
cieⁿżko pracować ... Madziu! ... ty masz
głowe? ... (Gąs).

pieⁿdzia – ‘miara odległości wyznaczana
rozwartymi skrajnymi palcami dłoni’:
pieⁿdzia ... z tym to też nie przypomi-
nam sobie właśnie ... na te pieⁿdzie
żeby coś takiego było ... (Czr).

pierdziolka – ‘owoc polnej gruszki’:
owoce polnej gruszki ... pierdziolki
sie mówiło ... (WPn); zob. uleⁿgalka,
ulyⁿgalka.

pierściń – ‘metalowa obejmą umożli-
wiająca obsadzenie kosy na kosisku’:
tam był spycjalny pierściń ... tak zwany
pierściń ... zakreⁿcany kluczykim (!) ...
a nieraz zabijany klynym ... i klynym
zabijali ... i jak to był tyn pierściń
kluczykim sie dokryⁿcało ... to był
spycjalny pierściń taki dorobiony ...
że już sie kluczykiem dokryⁿcało ...
że ona już to ścioⁿgała ... a jak nie to
klynik ... i zaklynane było ... (Grd);
zob. pierściń.

pierścień – ‘metalowa obejmą umożli-
wiająca obsadzenie kosy na kosisku’:
a pierścień to jes taki z płaskownika ...
taki z jedny strony okroⁿgły ... a z dru-
giej w kwadracie ... (NJm); te pierście-
nie ... to widzisz ... jes kowalski ... i ón
jes tutaj zgrzewany ... bo kedyś nie spa-
wali tego pieruństwa ... kto tam myślał
o spawaniu ... tylko to było zgrzewane

Pierścień (fot. Jerzy Sierociuk)

w tym miejscu ... (Dąb); tam było przy
pierścieniu tak zrobione ... że można
było obsadzić jeszcze koniec pa-
tónka ... a tutaj to dziurka wywiercona
była w tym ... w kosisku ... i sie drugi ...
wygieⁿty ... wsadzało sie w dziurkę ...
znaczy ... tam w kosisku ... (SKb);
pierścień ... i klin zabijało sie ... (WKS);
pierścień do przymocowania do ko-
siska ... (Gąs); no wkładało sie ... taki
był zoⁿbek na tym kosisku ... i na ...
przy kosie tak samo ... wkładało sie ...
i pierścień tak samo włożyło sie ...
klinowało ... wtedy kliny były ... klin
sie dorabiało ... i sie to zabijało ... żeby
sie ... o! ... nie pochyłało w wszystkie
strony ... (Gąs); a tu co sie toⁿczy kose
z kosiskiem to nazywa sie pierścień ...
(Śwk); to był pierścień z jedny strony ...
a z drugi strony do roⁿczki ... albo tam
taka była w kosisku ... miejsce było
spycjalne ... wkładało sie ... (Żyl);
zob. pierściń.

pierwiostek – ‘uprawiana dawniej od-
miana kartofli’:
pierwiostek ... pier-
wiosnek był ... szczególnie takie ceⁿtki
różowe miał ... pamieⁿtam ... bardzo
smaczny i pamieⁿtływy ... dlatego sie
pamieⁿta ... w czerwone ceⁿtki ... w ró-
żowe ... (Gol).

pierzacka – ‘wspólne darcie pierza’:
geⁿsie pióra ... i kacze pióra ... to słu-

żyły do ... na pościel ... na poduszki ... na pierzynki ... kiedyś nie było takich sztucznych ... w zimie kobiety zbierały się ... i te uskubane pióra ... które na jesieni uskubały ... to pierzacki robiły ... to sie nazywała pierzacka ... (WKs).

piewnica – ‘wybudowane poza budynkami – lub pod podłogą w budynku mieszkalnym – pomieszczenie do przechowywania głównie plodów rolnych’: *w kopcach ... w piwnicach ... (Gol); zob. piwnica.*

pikować – ‘przesadzać młode rośliny z rozsadnika na właściwe miejsce’: *no ... ale na przykład ... jak chcesz ... pikuje się na przykład sałate ... ono wyrośnie z nasionka ... ale taki mały ten można pikować ... to sie nazywa jeszcze ... ale to z nasion wyrasta ... sadzonki ... (Stn).*

piłkowaty – ‘zrobiony na wzór pily’: *sierp ... roⁿczka ... drewniana ... w roⁿczce wbity ... wchodzi takie ... koncówka metalowa ... to jes pierścień taki ... wygieⁿty pół ... i ten pierścień ostrze ma take ... piłkowane ... o tak bym powiedział ... (Bur).*

piⁿcioraki – ‘widły o pięciu zębach’: *no widły ... albo dwojaki so widły ... albo czworaki ... albo piⁿcioraki ... zależy ile jes ze^mbów ... w widłach ... (Grz).*

pi razy drzwi – ‘przypuszczalnie, około’: *torf najpierw to sie kopało łopatką ... facet stał w rowie ... drugi mu narzynał ... bo to był taki sztygar ... facet narzynał cegły ... a ten łopatką wyrzucał ... kobieta łapała te cegły ... ten z dołu rzucał ... a kobieta musiała łapać i układać to w przyźmie ... żeby to*

obciekło ... no bo to było ... wykopał kawałek ... przypuszczalnie no ... tak tam pi razy drzwi ... nie beⁿde ci mówił jaka odległość ... bo nie wim ... (Dąb).

piślak – ‘młode od kury, zwłaszcza po wykluciu się z jajka’: *piślak ... (Śwk, Śwd); zob. kurczak, kurcze, piskle.*

piskle – ‘młode od kury, także po wykluciu się z jajka’: *piskle ... kurczeⁿ (!) ... (WKs, Brz); kurcze ... piskle ... (Śwk); kurcze ... kurczak ... piskle jeszcze może być ... (WDm); piskle ... (Grz, Śwd, Żył); albo sie wykluwa ... kurczak ... kurcze ... piskle ... (Gol); no to piskle z jajka wyleⁿga sie ... jajko peⁿka na pół ... i piskle wylazi ... (Stn); zob. kurczak, kurcze, piślak.*

piwnica – ‘wybudowane poza budynkami – lub pod podłogą w budynku mieszkalnym – pomieszczenie do przechowywania głównie plodów rolnych’: *w zabudowaniach przechowywano w piwnicach ... w piwnicach takich nawet pod ... kiedyś kiedyś były pod ... w domu mieszkalnym były takie małe piwnice z otworami w podłodze ... i tam przechowywano ... albo ... albo właśnie w kopcach; przechowywano tam też warzywa ... różne przetwory ... przetwory takie ... które robiło się na zime; taka piwnica była zbudowana z kamieni ... albo z jakiejś tam cegły ... była zasklepiona ... po prostu ... tak że miała ... w taki sposób że miała taki półkolisty dach ... no i ... była wewnoⁿtrz ... albo było klepisko takie z gliny ... albo była wycementowana ... (Alk); piwnice były budowane oddzielnie ... były ... może jeszcze jes ... (Bur); jak piwnicy ktoś nie miał to kopce budował ... (Grd); to były piwnice ... były te różne takie pod domem ... spycjalne*

Piwnica (fot. Jerzy Sierociuk)

robione na podwórku piwnice były ... (WPn); tak jak na przykład u nas ... to była kamieniami wyłożona ... i takie zrobione sklepienie ... i dach nad tym ... i elegancka piwnica ... można przechowywać i warzywa ... ni (!) tylko kartofle ... (WKs); piwnice nieraz były "oddzielnie ... nieraz pod jakimś (!) budynkiem gospodarczym ... ktoś śpichrze miał ... taki drzewiany ... to miał i pod śpichrzem ... (Śwk); piwnice kiedyś były budowane w domu ... pod domem ... to była taka osobna ... była podłoga ... pod podłogą było spycjalnie wymurowane ... i tam się kładło kartofle ... a nie to było ... spycjalne takie półokroⁿgłe dachy takie robiły; piwnica była wylana ... normalnie było ... wykopany duży dołek ... zależy od rodzaju piwnicy ... szerokości piwnicy i gły^mbokości ... była wylana ... i naokoło była betonem ... tak jak sie zalewa półmurówke (!) ... i później tak były kabłⁿki półkolyste ... i na te półkolyste się kładło druty ... i te druty się zalewało ... takimi małymi drucikami się opletywało ... żeby ... i deski się kładło ... i betonem sie na to nalewało ... i takie wychodziło takie jak u Eskimosów ... te dołki były naokoło były takie te ... tak samo tutaj półkolyste takie były ... z jedny strony można było zjechać tak jak z górki ...

i z drugiej strony tak samo; warzywa sie przechowywało w piwnicy ... jak ktoś miał kwiatki w bulwach to tam przechowywał ... nawet weki ... słoiki te wszystkie to sie w piwnicy przechowywało ... (Grz); [piwnice] no to zależy ... były i oddzielnie ... były i pod domem ... (WDm); piwnica na kartofle to był wykopany w ziemi dołek ... (Chr); no piwnica była około metra w gło^mb ... wyłożone wewnoⁿtrz ten dołek ... ściany wyłożone były albo kamieniami (!) ... a potem to była cegła ... i całe sklepienie było takie półokroⁿgłe ... z cegły ... na wierzchu była przykryta na okres zimowy albo igliwem z lasu ... albo to macino ... czyli tymi uschłymi z ziemniaka ... gałęⁿziami ... no i w ten sposób było zabezpieczone ... (Żyl); zob. **piewnica**.

plechować – 'odkształcać, zmieniać pierwotny kształt na skutek częstych uderzeń; dotyczy m.in. czubka młotka': to musi być hartowany młotek ... żeby ón nie siadał ... żeby sie nie plechował ... bo on sie ... widzisz ... jak słaby młotek to on sie rozplechował ... po prostu szeroki sie robił ... a tu musi być ostry młotek ... (Dąb); zob. **rozplechać**.

pleć – 'usuwać chwasty': pleć ... (Bur, WKs); czeⁿsto pleć ... plewić ... (Gąs); pleć ... trzeba "oplyć (!) ... i "odzia- bać ... (Śwk); przy burakach to ... trza było jech (!) siać ... później przerywać ... potem ... to zależy jakie buraki ... potem dziabać ... pleć ... (Śwk); zob. **plewić**.

pleść – 'o koszyku: przekładać wiklinę lub korzenie jałowca między żebrami': to z brzozy chyba to ... takie że to były ... no ... wygieⁿte ... żeby nie peⁿkały ... to drzewo ... moczone ...

*paski ... zaplatano ... taki kabloⁿk ...
było ... grubszy ... i mniejsze ... żebra
sie robiło ... i plotło sie ... no ... (Brz);
pletło sie koszyki ... (Chr).*

plewa – ‘resztki kłosa, które po wymłóceniu należało oddzielić od ziarna, wykorzystywane zazwyczaj jako dodatek do karmy dla zwierząt’: *plewa taka ... to wszystko plewa ... co kole ... (Grz); te zboże takie ... które było właśnie nie... ... z tymi ... z plewami ... tak trochę zmieszane ... tak żeby to czyścić ... a to sie kurom dawało przeważnie ... tam widziałam że ojciec kurom sypał ... no w worek zbierał ... a późni kurom sypał ... na podwórko ... i kura sobie wybierała zboże ... a ta plewa została ... (Stn); zob. **plewy**.*

plewić – ‘usuwać chwasty’: *czeⁿsto plec ... plewić ... (Gąs); chwasty ... i plewi sie ... (Gol); zob. **pleć**.*

plewienie – ‘usuwanie chwastów’: *sianie ... pielienie ... plewienie ... czy tam jak ... zależy jak sie gdzie nazywało ... przerywanie ... obdziabywanie ... żeby właśnie (!) ... dobrze rosły ... (Alk); zob. **pielienie**.*

plewy – ‘resztki kłosa, które po wymłóceniu należało oddzielić od ziarna, wykorzystywane zazwyczaj jako dodatek do karmy dla zwierząt’: *plewy ... (Bur, WPn); plewy ... z plywami (!) ... (Gąs); paruje sie kartofle ... zasypuje sie ⁿospo (!) ... wylewa sie wode ... miesza sie ... i ... a kedyś to pokrzywe sie ... dawało ... albo plewy ... a teraz to o tym mowy nie ma ... (Śwk); to były plewy ... to już plewy ... to znaczy ... z żyta to nie so plewy ... bo to so^m z ościami ... to so zgony ... a plewy to jes ... z owsa ... to so plewy ... (Grz); brało*

*sie kartofle ... płucze sie ... później sie plewy wysypuje do kartofly ... i bierze sie do wiadra ... i wody sie nalewa ... i ... i tyle ... (Chr); zgony ... albo plewy ... (Gol); zob. **plewa**.*

plita – ‘bryła ziemi na zaoranym polu’: *plity kiedyś sie rozbijało wałem ... plity tak nazywał dziadek ... plity ... tak mówili ... plita ... (Gol).*

plonować – ‘o zbożu: dojrzewać’: *jak już zboże ... plonuje ... po plonowaniu ... już jak dojrzewa ... jak sie robi takie żółte; plonować ... to już takie ... na wierzchu ma ... na kłosach ... to jes taki pyłek ... i tyn pyłek oblatuje ... i wtedy plonuje ... a później już jak zboże jes twarde sie zaczyna robić ... to znakim tego że już można kosić ... (Grz).*

plaskowaty – ‘mający kształt nieco splaszczony’: *okroⁿgłe plaskowate ziarka ... (Gol).*

plaszcz – ‘plaska część kosy między preⁿtem a zoⁿdłem’: *to jes preⁿt ... a to jes plaszcz kosy ... (Dąb).*

plazić sie – ‘rozprzestrzeniać się nisko, płasko’: *chwasty czy zielsko to samo ... no to dziś to chwasty wieⁿcy sie mówi na te ... na te inne ... co wyrastajo wysoko ... a zielsko to takie wieⁿcej sie plazi ... a chwasty to wieⁿcej takie wysokie ... różne te osty nie-osty ... to to chwasty so dla mnie ... (WPn).*

płatok – ‘mały, niski płat’: *niskie płoty to były właśnie płatki ... takie płatki ... które czasami oddzielały ... na podwórku jakoⁿs czeⁿs wydzielały ... były takie płatki mniejsze ... przegródki takie ... (WOk, WKS, Brz); no to sie zagrody takie ... z deski ... płatok taki*

był ... normalny płótek ... (Chr); płótek ... (Bur, Grz, WDM, Żył, Goł, Stn).

płóza – ‘najniższa część konstrukcyjna pluga sunąca po ziemi’: *pieńka ... stopka ... albo sie nazywali (!) jakoś ... to była płóza ... to była płóza ...* (Grd); zob. **pieńta I 1, stopka**.

płótno I – ‘tkanina wypełniająca przestrzeń pałoka, umożliwiająca koszenie niskich zbóż’: *płótno przy tym ... kedyś tak ... dlatego że jak zboże było duże ... no wprost daje przykład ci ... jak było żyto ... to żyto można było kosić bez obszycia płótnem ... ale jak sie kosiło owies ... a owies był malutki ... to bez płótna nie zgarniesz ... a to płótno to było po to ... żeby zgarnąć ...* (Dąb); *do trawy była sama kosa ... a do zboża (!) było ... kosisko i pałok z płótnem ...* (Fik).

płótno II – ‘płaska część kosi między pretem a żońdlem’: *tepe było by z tego ... z tyłu kosi ... to prent sie*

nazywał ... prent ... a klepało sie płótno kosi ... to sie zwało płótno ... (Grd).

płuco – zazwyczaj w lm. **płuca** ‘tu: wnętrzości świni poza jelitami’: *letkie płuca i cieńżkie płuca byli (!) ...* (Grd).

pług – ‘podstawowe narzędzie do orania ziemi’: *pług składa sie ... z grzebienia ... z grzodzieli ... z lemiesz ... z odkładni ... z pieńty ... no i ... jak sie orze koniem to trzyma i roczki ...* (Njm); *orze sie pługiem ... i pługi so też ... przede wszystkim ... dawniej ... jak ja byłam dzieckiem ... to mój tata orał pługiem jednoskibowym ... który miał drewniane roczki ... uchwyt taki ... dla rolnika ... dla tego oracza ... i lemiesz ... który ziemie ... skibe ziemie odcinał ... i rolnik orał jednym koniem ... a jak miał dwa to było o wiele lżej ... i wtedy mógł być już nawet pług dwuskibowy ... bo wiecej nie było tych pługów ... ale so i trzyskibowe ... a dzisiaj (!) so i wieloskibowe ... ale to już maszyny ...* (WOk); *jednam (!) plu-*

Plug (fot. Piotr Rosa)

gam (!) musi to sie orze; jak sia raⁿkamy trzyma to pług ... (Fik); no bo radło tylko rozpycha ziemie ... a pług przewraca ziemie ... (SKb); pług konny ... na dwa konie to był dwuskibowy ... też jednoskibowy i dwuskibowe ... a do cioⁿgnika to było wieloskibowy ... cztro- chyba skibowy ... (WPn); pługim sie orze ... a redłem sie robi rzoⁿdki ... (Brz); to pług do konia to jes inny ... a do traktoru (!) jes inny ... (Śwk); to rozmiar pługa ... był wieⁿkszy ... i mniejsze ... jedynka ... dwójka to parokonne były ... to już były skiby takie dosyć duże już ... (Czr); radło od pługa sie różni ... że ... pług odrzuca ziemie na jedno strone ... a radło na dwie strony ... i robi rzoⁿdki ... (Śwd); no radło ziemie sypie na dwie strony ... a pług na jedno strone ... (Żył).

płużek – ‘narzędzie do pielęgnacji upraw, rodzaj radła’: na wiosne ziemniaki to sie różnie sadiło ... albo sie sadiło motyko ... znaczyło sie ... motyko sie sadiło ... albo sie rzucało w brzdki ... już takie poznaczone ... głe^mbsze ... i obsypywało sie ... obsypnik był taki ... dwa talerze szły ... i to sie koniem chodziło i sie obsypywało ... albo płużkami ... (Brm); płużek ... to take coś jes ... słup ... i tak szło ... o! ... [pokazuje] i wchodzi to i rozwała ziemie ... rozumis? (!) ... na rzoⁿdki ... (Bur); zob. **obsypnik 1**, **radełko**, **radło**, **redelko**, **redło**, **rodelko**.

po paprajsku – ‘byle jak, niedokładnie’: papranina ... po paprajsku ... tak mówili kiedyś ... (Grz); to jes tako ... po paprajsku robota ... po paprajsku ... bo jes niedoorane ... nie dociągni^ete ... (Grz).

pobieraczka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem i wiążąca zebrane zboże

w snopki’: no koso też kosi ... i sie pobiera ... pobieraczka idzie zbiera ... snopki wioⁿże ... (Chr); zob. **odbieracka**, **odbieraczka**, **odbiraczka**, **podbieracka**, **podbieraczka**, **podbiraczka**, **zbieraczka 1**.

pobierać – ‘zbierać skoszone zboże za kosiarzem’: co robi? ... no to pobiera ... pobiera zboże ... (Chr); zob. **odbierać**, **odbierać 2**, **podbierać**.

pobierak – ‘część konstrukcyjna snopowiązałki pobierająca skoszone zboże’: snopowioⁿzałka ... no to dyszel ... kosa ... dwa płótⁿa ... aparat wioⁿżoⁿcy ... różdzielacz ... pobierak ... i aparat wyrzutowy ... (WKs).

pod pieⁿte – ‘sposób sadzenia kartofli polegający na przydeptywaniu ich nogą w wyznaczonym rzędku’: na wiosne ... to były ... bo dawniej sadiło zwykłe reⁿcznie ... albo pod pieⁿte było tak zwane sadzenie późnij ... (WOk); zob. **sadzić 1**.

podbieracka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem i wiążąca zebrane zboże w snopki’: a zboże ... reⁿcznie gdy sie kosiło ... trzeba ... musiały być pałⁿki przy kosie ... i to ścieⁿte zboże opierało sie na ścianie zboża nieskoszonego ... dopier wtedy szła podbieracka za kosiarzem ... i dopier to zbierała i wioⁿżała snopek ... (NJm); podbieraczka ... jak było na życie ... to była i jedna ... jak była dobra ... ale przeważnie już ... potym jak ją dorastał^m to musiało być dwie ... bo jedna sie nie wyrobiła ... nigdy ... bo ... no ... ty ... jak ktoś nie umiał kosić ... no to jeden na jeden wystarczy ... no ... mówie ci ... jak ktoś nie umiał kosić ... to jedyn na jedyn wystarczył ... ja już jak kosiłem ... to za mno jedna nie wyrobiła ... jedna robiła

pas i *wióⁿzała ... druga ... zależy to ... jak ... przeważnie jedna robiła pasy i wióⁿzała ... a druga podbierała ... (Dąb); podbieracka ... odbierała pokosy ... (Gol); zob. **odbieracka, odbieraczka, odbiraczka, pobieraczka, podbieraczka, podbiraczka, zbieraczka 1.***

podbieraczka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem i wiążąca zebrane zboże w snopki’: *odbieraczka ... podbieraczka ... podbieraczka ... (Grd); no to sie ... chyliło na zboże ... na stojoⁿce zboże sie chyliła ta ściana ... i później podbieraczka podbierała ... z tego ... (WKs); podbieraczki tak zwane ... zbierały z pokosa ... robiły sobie pas ... żeby zwioⁿzać ... ze słomy oczywiście ... ze zboża ... myk myk ... jedna sobie tam wioⁿzała ... nazbierała ... wioⁿzała ... i druga podchodziła i znowu zbierała ... te same czynności ... ja jeszcze trochę to pamięⁿtam ... z młodych lat ... jak to sie odbywało ... (Czr); podbieraczka ... (Śwd, Żyl); no podbieraczka ... (Gol); zob. **odbieracka, odbieraczka, odbiraczka, pobieraczka, podbieracka, podbiraczka, zbieraczka 1.***

podbierać – ‘zbierać skoszone zboże za kosiarzem’: *jak ni umiał kosić ... albo źle kosił ... to źle było podbierać ... (Bur); jak sie kosiło ... i któryś kośnik kład ... to tak zwano ściane ... zboże ... i jeżeli była ściana równa ... to ji było łatwo podbierać ... a jeżeli ... tak jak to mówie ... były niedocinki ... to ona tym sierpem ... bracie ... te pare ... bo to zostało kilka ździebeł ... ale jak jej sie zacepiło (!) ... to ona ni mogła tego zebrać ... a sierpem to te dwa ... czy trzy ... czy pieⁿć ... czy dziesięⁿć ... tych kłosów docieła ... tych słom sierp jej podcioł ... i ona miała lekko zbierać ... (Dąb); żeby dobrze sie podbierało*

*to sierpem ... sierpem sie dobrało ... tak żeby lepiej podebrać ... (WPn); podbiera zboże ... (WKs); tutaj sie kosi na pokos ... bez kabłⁿka trawe ... a zboże ... trzeba mieć kabłⁿka ... żeby odkładać na ściane ... i idzie podbiraczka i podbiera ... (WDM); podbiera ... (Śwd); zob. **odbierać, odbierać 2, pobierać.***

podbiraczka – ‘kobieta posuwająca się za kosiarzem i wiążąca zebrane zboże w snopki’: *podbiraczka ... i wioⁿże od razu snopy ... (Grz); tutaj sie kosi na pokos ... bez kabłⁿka trawe ... a zboże ... trzeba mieć kabłⁿka ... żeby odkładać na ściane ... i idzie podbiraczka i podbiera ... (WDM); na ściane? ... to jak kosił ... kosiarz na ściane kosił ... podbiraczka se podbierała na snopki ... na ściane szło ... (Chr); koso trawy sie kosiło na pokos ... a ten ... a zboże sie kładło zawsze ... zboże na te stojoⁿce ... i podbiraczka szła i zbierała ... i na ten ... pas robiła ... i na pas kładła ... (Gol); zob. **odbieracka, odbieraczka, odbiraczka, pobieraczka, podbieracka, podbieraczka, zbieraczka 1.***

poddanek I – 1. ‘warstwa słomy lub gałęzi rozkładana na ziemi w miejscu przysłego stogu’: *stogowisko wkopowali ... polepszy droⁿg ... prosto ... głuⁿbiej ... poddanek ze słomy ... bo to już najlepi układali ... jak ... wiesz ... jak kiedyś było ... słoma spod maszyny ... obłożyli rzeⁿdź (!) ze snopków ... to było łatwo rozwinóć ... potem drugi ... i wychodził okroⁿgły stóg ... i na dole był woⁿszy troszki ... potem szerszy ... żeby ... no ... to siano nie zaciekało ... no a potem w czub ... (Dąb); poddanek sie robi z takich gałęzi ... żeby nie na ziemi siano było ...*

*i tyczke sie wkłada ... wkopyje ...
i w koło tej tyczki układa sie taki ko-
piec ... coraz ... szeroki ... potem coraz
weⁿższy weⁿższy ... aż do końca ...
żeby nie zaciekała; [stóg robiono]
poddanek z gałęzi ... z drzewa ...
a był ... umocnienie wkopywany był ...
i był wstawiony słupeczkami ... taka ...
stogowisko ... droⁿżek taky ... i dookoła
sianem sie upychało ... układało ...
(Grz); 2. 'zazwyczaj warstwa słomy
rozkładana na ziemi w soⁿsieku przed
złożeniem zboża': po co to było? ... dla-
tego że jak kiedyś robiły to ... jak kładły
zboże całe ... to musiał być poddanek
taki ... musiał być ... nasypane ...
bo kiedyś był piach ... a teraz jes ...
wybetonowane so klepiska i soⁿsieki ...
a kidys (!) nie było ... tylko nawieźły (!)
troche słomy ... i dopiero na ten
poddanek kładły zboże ... niewymłu-
cone ... (Grz); zob. **poddenek**.*

poddanek II – 'zazwyczaj z kilku desek
zbity spód wozu z **pomostami**': pod-
danek ... (Alk); taki długi droⁿg był ...
i mieⁿdzy jednym ... taki był ... na
przód sie kładło taki ... żeby to wło-
żyć ... ten poddanek ... ten długi kij ...
i z tyłu było takie same ... rozwory ...
rozwory były ... (Grz); zob. **denica, pod-
danica, poddanka, poddenica**.

poddanica – 'zazwyczaj z kilku desek
zbity spód wozu z **pomostami**': a tutaj
to już na tych droⁿżkach tylko były
deski ... i to ... co ty mówisz ... ta pod-
danica ... (Dąb, WOk); *poddanica* ...
(Krz); *pomosty* ... na spodzie jest
poddanica z desek ... (Grz); *podda-
nica* ... (Gol); zob. **denica, poddanek II,
poddanka, poddenica**.

poddanka – 'zazwyczaj z kilku desek zbity
spód wozu z **pomostami**': to pomosty

*właśnie ... na dole to jes poddanka ...
(Bur); poddanka (!) ... poddanka ...
tak było używane ... poddanica ...
poddanka ... (WOk, WKs); zob. **denica,
poddanica, poddanek II, poddenica**.*

poddenek – 'zazwyczaj warstwa słomy
rozkładana na ziemi w soⁿsieku przed
złożeniem zboża': [w soⁿsieku] na dole
jest poddenek ... a na górze? ... (Gol);
zob. **poddanek I 2**.

poddenica – 'zazwyczaj z kilku de-
sek zbity spód wozu z **pomostami**':
w środku poddenica ... (Brm); do-
piero mówiłam ... to poddenica jes na
samym dole ... (Grz); *poddenica* ...
(Śwk, WDM, Żył); no to rozwora ... roz-
wórka ... raczej ... czy poddenica? ...
*poddenica to leży już tylko na ... ona
nie toⁿczy ... tylko toⁿczy też czeⁿś-
ciowo ... (Gol); zob. **denica, poddanica,
poddanek, poddanka**.*

podkładka – 'część uprzęży zakładana
koniowi pod chomąt': no to co na
szyi ... podkładka ... chomoⁿt; pod
chomoⁿt była podkładka ... do tyłu szło
podogonie ... na środek kł^mbu ... bo
koń na kł^mbie miał obladra ... łancu-
chy szły ... czy tam sznurki ... jak ktoś
uważał ... do chomoⁿta ... od chomoⁿta
przez to szle ... i to ... coś ty mówił ...
do orczyka ... (Dąb).

podkosie – 'część konstrukcyjna snopo-
wiązalki zsuwająca partie skoszonego
zboża': snopowioⁿzalka to składa sie ...
to wszystko czeⁿści ... ale podstawowe
to jest ... podkosie ... płótna ... aparat
wioⁿzoⁿcy ... kosa ... bagnety ... wi-
delki co wyrzucają snopki ... ubijacz
tu ... ubijają ... aparat wioⁿzoⁿcy oczy-
wiście ... (Żył); no to jest podkosie to ...
(Gol); zob. **grabie II, zgarniacz**.

podkowa – ‘dopasowany do kształtu końskiego kopyta i przybijany doń kawałek metalu umożliwiający koniowi bezbolesne poruszanie się’: *podkowe ... (Brm); przód ... tył ... kucie ... na żelazne podkowy ... do kowala sie szło ... na zime ... na zime tam było kute ... na ostro ... na lato na te^mpo ... na zime to tak żeby szed po lodzie ... to sie wbijało w nogi ... a na lato to ... na te^mpo ... to znaczy (!) ... były takie o ... kawałki żelaza przyspawane tu i tu ... żeby sie nie wbijało w asfalt ... w ziemie ... (Bur, WPn); podkowa ... no brał na kowadło ... jeżeli tam była ... czy tam za ... to na kowadło brał ... ugrzewał jo na goroⁿco ... no i jo tam ... czy zweⁿżał ... czy rozszerzał jo ... według kopyta ... (WKs); najpierw trza było kopyt (!) wyczyścić ... wystrugać ... później podkowy zrobić ... dopasować dobrze ... do kopyta ... i jak dobrze dopasowana podkowa dopiero sie przybijało ... (Czr); no i wyrównanie kopyta ... przycieⁿcie pazurów ... odpowiednio pazura ... kopyta ... dopasowanie podkowy ... żeby równo leżała ... no i wbijało sie gwoździe ... tak zwane haccele ... czy ufnale ... no ... podkowa miała otworki dookoła ... z jedny strony cztery ... z drugiej ... i na środku dwa ... to chyba było dziesiⁿć ... (Gol); **a. letnia:***

*letnie były podkowy ... a bo widzisz ... zimowe podkowy to miały haccele ... a letnie podkowy to miały z przodu ... tu na ... był taki płaskownik rozgrzany ... a tutaj te konce (!) wywinieⁿte ... że podwójna wysokość ... żeby koń nie ścioł tej podkowy szybko ... ale to już letnia podkowa ... na tych podkowach koń nie szed zimo; to były podkowy letnie ... to już sie te z hacelami na lato sie wykreⁿcało ... no ... wykreⁿcało sie ... odymało sie koniowi ... a brało sie letnie podkowy ... tak jak tera do samochodu zimowe opony ... tak samo i koń ... (Dąb); **b. zimowa:** zimowe podkowy to miały haccele ... (Dąb); **c. z gumą:** jak już ... no już dorosłem ... nie dorosłem ... ale podrosłem ... i jak zacząłem koniem jeździć ... to w Garwolinie ... to był ewenement ... bracie! ... tam był jeden kowal ... i to on ci robił podkowy na zamówienie na zime ... ale tutaj ... z tyłu ... pod te pieⁿte konia ... podawał gume ... i to była guma z opony ... (Dąb); podkuwały konie ... to tak zwane ... w gumy kuly (!) ... o tutaj ... tutaj była zamiast hacely (!) ... to była na poprzek guma ... i była ... dwa nity przynitowana ... to przód był tego ... a tutaj była guma ... zamiast hacely (!) ... była gruba guma ... i na poprzek guma ... (Czr).*

Podkowa letnia (fot. Jerzy Sierociuk)

Podkowa zimowa (fot. Jerzy Sierociuk)

podkowiak – ‘gwóźdź, którym przybijano podkowę do kopyta konia’: *to sie nazywały podkowiaki takie ...* (Brz); zob. **hufnal**, **ufnal**.

podkuwacz – ‘ten, kto podkuwa konie’: *podkuwacz ... kowal ...* (Brz); zob. **ko-wal**.

podkuwać – ‘przybijać koniowi podkowę do kopyta’: *tak jak spojrzysz ... podniesiesz kopyt (!) ... to widać te strzałke ... i to było miⁿkie (!) ... i dlatego ... jak koń miał wysoko strzałke ... to koń nie mógł chodzić ... dlatego konie musiały (!) podkuwać ... widzisz (!) ...* (Dąb); *podkuwały konie ... to tak zwane ... w gumy kuly (!) ... o tutaj ... tutaj była zamiast hacely (!) ... to była na poprzek guma ... i była ... dwa nity przynitowana ... to przód był tego ... a tutaj była guma ... zamiast hacely (!) była gruba guma ... i na poprzek guma ...* (Czr); zob. **kuć**.

podlejsy – ‘gorszego gatunku’: *podlejsy ...* (NJm).

podlewaczka – ‘naczynie metalowe służące do podlewania roślin’: *podlewaczka ...* (Chr); zob. **podlywaczka**, **polewaczka**, **polywacka**, **polywaczka**.

podlywaczka – ‘naczynie metalowe służące do podlewania roślin’: *podlywaczka sie u nas nazywa ...* (Śwk); zob. **podlewaczka**, **polewaczka**, **polywacka**, **polywaczka**.

podolek – ‘wglębie, pojemnik zrobiony przez podwiniecie fartucha’: *trza było mieć praktyke ... reⁿcznie brało sie zboże w reⁿke ... w podolek ... czy w jakeś coś ...* (Bur).

podogonie – ‘zakładana pod ogon skórzana część uprzęży końskiej, pas biegnący od ogona do chomąta’: *pod chomoⁿt była podkładka ... do tyłu szło podogonie ... na środek kł^em^bu ... bo koń na kł^em^bie miał obladra ... łańcuchy szły ... czy tam sznurki ... jak ktoś uważał ... do chomoⁿta ... od chomoⁿta przez to szle ... i to ... coś ty mówił ... do orczyka ...* (Dąb); *zaprzeⁿgało sie konia ... zakładało sie kantar najpierw ... żeby nie uciek ... z kielzne (!) ... zakładało sie późni chomoⁿto na szyje ... a potem przypinało sieⁿ (!) lejce ... nast^em^pnie do chomoⁿta były ... uszyty był pas ... sieⁿgajoⁿcy do ogona ... nazywano podogonie ... jeszcze były take pasy ... albo łańcuchy ... doczepiane do orczyka ... lub sztelwagi ... i orczyk był do woza przyczepiany ...* (WKs).

podorywka – ‘pierwsza, płytka orka, zazwyczaj po zbiorach’: *podorywka ... późni orka gł^em^boka ...* (Bur, NJm); *to podorywka ... nazywała sie podorywka ... i to było takie płytke oranie ... po to ... żeby nie dopuścić do rozprzestrzeniania sie chwastów ... to wyrwóna była ta skiba ze ścierⁿiskiem ... i z zielskiem ... a potem najczeⁿściej na to wywożony był obornik ... i potem jeszcze jedna orka ... taka gł^em^boka dopiero ...* (WOk, Fik); *to jes podorywka ...* (SKb, NWr); *podorywka ... orka średnia ... orka gł^em^boka ...* (Osn); *to taka podorywka ... tak o! ... nie taka właściwa orka tylko ta podorywka ...* (WPn); *płytko ... czyli podorywka ... nó i gł^em^boka ...* (WKs, Brz); *to podorywka ...* (Śwk); *podrzutka sie nazywała ... lekko podorywka ... płytko ... albo spreⁿżynówka ...* (Grz); *podrzucka ... podórka (!) ... podorywka ... no ...* (WDm, Chr); [rodzaje orki] *to jes podorywka ... orka pod*

zboże ... i orka na zime ... (Żyl); podorywka ... (Gol); to jes podorywka ... to sie na pół skiba (!) ... na pół ... tak płytko sie bierze ... ten pług zapuszcza ... i tako sie robi podorywke ... (Stn); zob. **podrzucka, podrzutka**.

podroby – ‘pośledniejsze, wewnętrzne części tuszy świni, głównie płuca, serce i wątroba’: podroby ... (Alk); musi sie tam ... kawałek mieⁿsa ... można jeszcze czeⁿs jakich podrobów ... (Bur); z podrobów i z kaszy ... gryczanej ... (Brz); na wneⁿtrznosci wszystkie ... płuca ... serce ... woⁿtroby ... to mówi sie podroby ... (Śwd).

podrywać – ‘orać byle jak, niedokładnie’: podrywać ... (WKs).

podrywka – ‘byle jaka, niedokładna orka’: podrywka ... (WKs).

podrzucka – ‘płytko orka, zazwyczaj po zbiorach’: podrzucka ... podorywka ... (Bur); podrzucka ... podórka (!) ... podorywka ... no ... (WDM); zob. **podorywka, podrzutka**.

podrzutka – ‘płytko orka, zazwyczaj po zbiorach’: to zależy na co było przeznaczone (!) ... jak było przeznaczone (!) na zimowe orke ... że beⁿdzie sie orać na zime ... to tak zwana była podrzutka ... nie g^le^mboka ... płytko ... (Grd); podrzutka ... i g^le^mboka orka; podrzutka ... abo kultywacja ... no też może być ... ale jak orka to jes podrzutka ... (Gąs); a późni sie robiło czy take podrzutke ... czy coś ... jak sie na ten ... coś sie miało po tym siać ... to żeby troche odleżała sie ta ziemia do órki ... (Śwk); późni to trzeba było pozgrabiać to ... te zgrabki ... i późni podrzutke robić ... a ktoś jak robił po

tym ... to jeszcze poplon sieli (!) ... trzeba było podrzutke ... albo zaspreⁿżynować ... spreⁿżynówko ... i od razu sieli jakiś tam poplon ... czy seradela ... (Grz); był pług pojedynczy ... do orania g^le^mbokiego ... nie ... do podrzutki był pług dwuskibowiec ... ale późni już do cioⁿgników ... to wiadomo ... trzyskibowe ... cztery ... coraz bardziej ... teraz so i sześciu ... so obrotowe pługi ... (Śwd); zob. **podorywka, podrzucka**.

podskubywać – ‘częściowo wrywać pióra zazwyczaj gęsi’: geⁿsi to już jak zaczynały tracić pióra ... to należało je podskubać ... żeby im odrosły ... drugie pióra ... no to to^m przednio czeⁿs ... to tak jakby ... z brzucha obskubywano ... i tam mieⁿdzy skrzydłami obskubywano pióra ... a kaczki nie wiem ... (Alk); zob. **obskubywać**.

pojedynek – ‘wyodrębnione pomieszczenie dla jednej świni’: pojedynek taky ... prosieⁿtnik ... coś takego ... (Bur).

pokos – ‘pas skoszonej trawy lub (rzadziej) zboża pozostający za kosiarzem’: pokos ... no ta trawa skoszona; rozbija sie pokosy ... przewraca sie ... dawniej reⁿcznie ... grabiamy ... teraz to już mechanicznie ... kilka razy aż uschnie; żeby nie jechać po zbożu ... może kosić tako reⁿczno koso ... to jedyn pokos ... po to żeby wjechać późni cioⁿgnikiem czy końmi ... (Bur); do koszenia trawy niepotrzebny jes pałⁿk ... i kosi sie od ściany na lewo ... żeby pokos zostawał na glebie ... a zboże ... reⁿcznie gdy sie kosiło ... trzeba ... musiał być pałⁿk przy kosie ... i to ścieⁿte zboże opierało sie na ścianie zboża nieskoszonego ... (NJm); na ściane sie kosiło ... a nie to na pokos ...

odwrotna strona ... na pokos ... (SKb);
 pas skoszonej trawy to pokos ... (WPn);
 zboże kosiło ... kosoⁿ (!) z pałoⁿkem ...
 żeby układało się na ściane ... a trawę
 bez pałoⁿka ... układało się na pokos ...
 (WKS); trawę się kosi na pokos ...
 a zboże się zbiera ... robi kupki ...
 (Brz); grabienie ... albo rozrzucanie
 tych pokosów ... i późni grabienie było
 reⁿcznie ... teraz już grabiarko ... (Gąs);
 trawę się kosi na ziemię ... na ten ...
 na pokos ... a zboże na ściane zboża;
 pokos to jes ... to co się rozcioⁿga za
 kosiarzem ... po kosie ... ta trawa co
 zostaje z tyłu to jes pokos ... (Grz);
 zboże się kosi na ściane ... a trawę
 kosi się na pokos; można i koso kosić
 zboże ... też kiedyś się koso kosiło ...
 tyko że inno ... trzeba było pałoⁿk
 mieć ... kabłoⁿk taki do odkładania po-
 kosu ... do koszenia zboża ... do trawy
 nie trzeba tego ... (WDm); trawę jak
 kosisz to masz takie pokosy ... (Chr);
 pokos ... (Grd, Śwd); trawę się kosi
 tylko na pokos ... (Żył); pokos ... pas
 skoszonej trawy ... (Stn); zob. **broda I**.

polewaczka – ‘naczynie metalowe
 służące do podlewania roślin’: po-
 lewaczki ... dawniej żelazne ... tera
 plastikowe so ... nalewa się ... taky jes
 duży baniaczek ... nalewa się wody ...
 i ucho jes przy tym ... na koncu jes taki
 otwór poszerzony ... i takymy otwor-
 kamy leci woda ... (Bur); polewaczka ...
 (Gąs, Grz, Żył); zob. **podlewaczka, pod-
 lywaczka, polywacka polywaczka**.

polny – ‘związany z polem’: chwasty
 polne ... (WPn).

polowy – ‘związany z polem’: prac
 polowych jes bardzo dużo ... zaczyna-
 joⁿc od wiosny ... jest przede wszyst-
 kim nawożenie ... orka ... najpierw

wywózka obornika ... albo gnoju ...
 bo tak pospolicie mówi się na wsi ...
 roztróⁿsanie (!) ... orka ... bronowa-
 nie ... siew ... sadzenie ziemniaków ...
 a jeszcze przy ziemniakach to beⁿdzie
 obróbka tych ziemniaków ... (WOK).

polywacka – ‘naczynie służące do
 podlewania roślin’: polywacka ... (Fik);
 zob. **podlewaczka, podlywaczka, pole-
 waczka, polywaczka**.

polywaczka – ‘naczynie służące do
 podlewania roślin’: polywaczka ...
 (Śwk); zob. **podlewaczka, podlywaczka,
 polewaczka, polywacka**.

połec I – 1. ‘duży płat słoniny’: sło-
 nina ... jak ... widzisz ... to so różne
 pojeⁿcia ... tak jak u nasz ... zabiłeś
 świnie ... to masz okrase ... słonine
 odjeleś ... i jak było z półówki ... przy-
 puszczałnie ... z całej ... słonine odwa-
 liłeś ... no to miałeś połec słoniny ...
 tak jak u nasz ... to ... co ja zapamieⁿ
 tałem ... to był połec słoniny ... na sto
 procent ... (Dąb); w słoninie też jest
 polec ... duży kawał ... jak jest sło-
 nina ... spory świniak ... to duży kawał
 polec też nazywały (!) ... tak ... (Grd);
 2. ‘zesmażony mały kawałek słoniny lub
 sadła’: to połec ... (Alk); połec ... (Osn);
 to się nazywały ... takie počcie sma-
 żone ... (Grz); zob. **skwarek, skwarka**.

połec II – ‘jedna z dwu części ubioru
 rozpinanego z przodu’: počec? ... počec
 to ja słyzałem ... jakijś marynarki ...
 kapoty ... jakijś kurtki ... zaczepił się
 za počec ... rozpieⁿte miał ... siedział ...
 i jedno strono zaczepił ... (Grd).

pomału! – ‘zawołanie, żeby koń szedł
 wolniej’: strzymywało go się lejcamy ...
 i pomału! ... pomału! ... (Bur).

pominiaⁿty – ‘opuszczony, pominięty’:
to wiam jak powiedzieć? ... pominiaⁿty ... (Fik).

pomiot – ‘odchody zwierzęce, gnój’: *kurzy pomiot ...* (NJm); zob. **gnój, obornik**.

pomost – zazwyczaj w lm. **pomosty**
‘boczne deski wozu umożliwiające
wożenie sypkich (luźnych) płodów rol-
nych lub towarów’: *to jedyn pomost ...
jeden sie zdymało ... a jeden został ...*
(Grd); *taki sam wóz ... pomost jest ...
to sie nazywało ...* (Brm); *otwierało sie
pomost ...* (Gol); zob. **pomosta, pomosty, wrótnie**.

pomosta – zazwyczaj w lm. **pomosty**
‘boczne deski wozu umożliwiające
wożenie sypkich (luźnych) płodów
rolnych lub towarów’: *wóz ... z przodu
oś ... z tyłu druga oś ... zwioⁿzane so
rozworo ... pomosta jes ... albo cała
skrzynia zbita ... z boku so pomo-
sty ... albo cała skrzynia ...* (Bur); *no to
pomosta ... położy pomoste na druge
strone ... i sie kładło; kładło sie kartofle
to sie pomoste kładło ... i jak chłop po-
jechał sam ... to najłatwiej było pomo-*

*ste położyć i nakłaś (!) mnij ... no nie
walił przez pomoste ...* (Dąb); *z boku to
pomosta ... a były i zatyłki ...* (Krz); *no
to jes pomosta podnoszona do góry ...*
(Śwd); *zakładki ... a pomosty ... ale
pomosta jak jest taka niższa to trzeba
wieⁿcej ... żeby wieⁿcej ziemniaków
weszło ... no to sie kładło zakładki ...*
(Stn); zob. **pomost, pomosty, wrótnie**.

pomosty – ‘boczne deski wozu umoż-
liwiające wożenie sypkich (luźnych)
płodów rolnych lub towarów’: *po-
mosty ...* (Alk); *do zboża so wyższe
drabiny take (!) zwane dawniej ... ze
szczablami ... do ziemniaków musiały
być pomosty ... albo skrzynie ...* (Bur);
*zboże (!) sie wozi w drabinach ...
a ziemniaki w pomostach ...* (Fik, NWr,
Osn); *pomosty ... wrótnie nazywali na-
wet ...* (WKs); *to wóz z pomostamy ...*
(Brz); *na wozie ... tylko że siano sie
wozi w legach takich ... a obornik na
wozie sie woziło ... w pomostach ...*
(Gąs); *a do ziemniaków to so pomo-
sty ...* (Śwk); *ten sam wóz ... tylko były
zakładki kładzione ... czyli pomosty ...
a bo to różnie nazywajo ... to wrót-
nie ... w każdy miejscowości inaczej ...*

Pomosty (fot. Jerzy Sierociuk)

*u nas pomosty ... (Grz); pomosty ... zakładki so do zwożenia ziemniaków ... i zatyłki ... (WDm); pomosty ... (Chr); obornik sie woziło kiedyś w pomostach ... nie? ... był (!) pomosty ... a siano sie woziło wozem ... i to rolnicy zminiali ... bo ten sam wóz ... nadwozie było wykorzystywane do wożenia obornika i do siana ... tylko że zamiast pomostów były ligi (!) do siana ... nie?; no bo siano wozi sie w ligach ... na płaskich ... a obornik wywozi sie w pomostach ... (Śwd); wóz do zwożenia ziemniaków ma z przodu i z tyłu takie zatyłki ... i pomosty ... (Żyl); pomosty to w furze; z pomostamy wóz ... (Gol); pomosty to so boczne deski ... a tyłki ... to z przodu i z tyłu jes takie ... takie zrobione ... dostosowane ... tej wielkości ... do tych bocznych pomost (!) ... żeby z tyłu i z przodu ich włożyć ... żeby to nie wypadło ... to sie nazywajo tyłki ... o! ... a boczne pomosty; no to na bokach to pomosty ... do góry sie podnosi ... z przodu były takie uchwyty ... i sie podnosiło ... (Stn); zob. **pomost, pomosta, wrótnie**.*

pomówienie – ‘określenie, powiedzenie, nazwanie’: *ja wiem? ... nie było u nas takich pomówień ... jakie to nogi miały ... bezpośrednio take nazwy ... (WKs).*

po^oczek – ‘kulista potrawa z tartych ziemniaków’: *pyzy to przyważnie (!) tak ... same tak puste krowy (!) ... te po^oczki ... te ... ale to sie mówiło po^oczki ... bez nadziania (!) ... (Śwk).*

popas – ‘karmienie konia podczas prze-rwy w podróży’: *no obrok zabierany był ... przeważnie zabierany był na taki popas ... na tako pasionke ... specjalny taki worek ... torbe tako ... któro*

*zawieszało sie koniowi na łbie ... i tam było zboże w tym ... (WOk); zob. **pa-sionka**.*

poplon – ‘rośliny siane po uprzednich zbiorach’: *płycej (!) sie orało ... taka podorywka sie robiło ... i później sie poplon siało po tym; poplon to si i worywało ... i na pasze sie używało ... zależy ... jak sie posiało łubin ... to zaorało sie ... jak sie posiało ... no ... ten ... saladere ... to sie krowo wypało ... (WPn); łubin ... saladera ... dzisiaj to już gorczyca ... siejo ludzie ... ale dawnie (!) to tylko łubin ... saladera była ... przeważnie ... to sie nazywa ogólnie poplon ... (WKs); poplony ... to do zaorania i na pasze ... (Brz); poplon to przeważnie sieli ... jak ... albo krowy chodziły ... a nie to od razu zaorywali ... zamiast obornika ... (Grz); no to poplon chyba ... no to na poplon to sie siało tak ... ten ... saradele sie siało po r-zysku ... nie? ... a na poplon to sie tam nie siało ... to żyto ... to owies ... to sie tak mieszało takie coś ... na pasze i do zaorania ... (Chr); to była saladera siana ... łubin ... żyto na poplon był (!) siany ... (Śwd); to poplony ... (Żyl); poplony ... (Gol).*

poprzeczniak – ‘końcowy odcinek pola, na którym zawraca się podczas orki’: *poprzeczniak nazywany był ... (WKs, Gąs); poprzeczniak ... (SKb, NWr, Osn, Grz, WDm, Śwd, Żyl, Gol).*

por – ‘dwuletnie warzywo o białej części korzennej i długich zielonych liściach, *Allium porrum*’: *marchew ... pitruszka (!) ... por ... seler ... i ci wie^ocy uprawiano? ... to już fasolka ... groch ... nie uprawiano wie^ocej ... bob kiedyś był taki podobny ... tyko to*

był duży ... duże ... ty wieⁿksze te ... stroⁿki były ... bo bu jak fasoly ... (Grz).

porybić kose – ‘spowodować zniekształcenie ostrza kosy przez nieumiejętne klepanie’: *dlatego mówiono kose porybił ... jak klepał ... nie trzymał kosy na tym ... tylko przeklepał dwa razy ... i zrobiła się taka ... powyginana ... po prostu popsuł kose ... (Bur, NJm); jes ta zasada ... że już inaczej sie młotkiem klepało ... tylko ... o te babky ... tak jak tyś mówił ... nie pożeⁿdyleś (!) ... nie porybileś tyle ... jeżeli ktoś dobrze trzymał ... bo ... jak za przeproszeniem ... trzymał źle ... to nie wyklepał ... bo żeⁿdło rozcioⁿgnoł ... to jeszcze ... żeⁿdła ... a kosa była niewyklepana ... (Dąb); to była porybiona kosa ... porybiona ... że porybił kose ... (Grd); to znaczy ... porybił kose ... chodziło o nieumiejętne poklepanie ... to znaczy ... była porybiona ... pogieⁿta ... (Osn); porybił ... to tak zrobiono ... że późni ona nie chciało kosić ... bo ona strasznie była powybijana ... w różne strony ... (WKs, Brz, Gąs); porybił joⁿ (!) ... (WDM); wrybił (!) ... albo porybił ... (Śwd); porybił ... to znaczy ... że jak klepał ... to za daleko młotkiem ... to ona sie ... wyginała sie znaczy sie ... (Żyl); porybił ... no ... czyli źle wyklepał ... (Gol); porybić to źle wyklepać ... to takie określenie ... (Stn); zob. **poszczerbić**, **pożeⁿdlyć**, **rybić kose**, **wrybić kose**, **wytrybić kose**.*

porybiony – ‘o kosie: mająca zniekształcone ostrze z powodu nieumiejętneho klepania’: *dlatego to była porybiona kosa ... porybiona ... że porybił kose ... (Grd); to ona nie miała tego ... no ... co sie kosi ... równusińskiego (!) ... tylko miała porybione ... tak jak ryba ... źle*

klepane było ... i ni kosiła dobrze ... (Gąs); tak zwana ... porybiona została ... (Czr); takie były nierówne ... to ostrze było nierówne ... i pofalowane jak było to też niedobrze ... nie wiem ... czy to miało oznaczać że porybione ... nie wykosiłeś porybionym ... (Gol).

poscypać – ‘o kosie: źle naklepać, **porybić**: *bo ni umiał oszczyć ... to jo poscypał ... (Fik).*

posoka – ‘krew dzikich zwierząt’: *posoka ... to już z dzikiech (!) zwierzozⁿt ... (Grd).*

poszczerbić – ‘zrobić nierównym, pofalowanym’: *kosy ni umiał klepać ... i dlatego jó poszczerbił ... (Dąb); zob. **porybić kose**, **pożeⁿdlyć**, **rybić kose**, **wrybić kose**, **wytrybić kose**.*

poszyty – ‘przykryty dachem, zazwyczaj ze słomy’: *to już było poszyte słomo ... bróg ... (Dąb).*

poszywać – ‘robić dach budynków z małych snopków długiej i prostej słomy’: *ojciec opowiadał ... szanowali te słomy ... bo to poszywały (!) budynky ... (Bur).*

Poszywać (fot. Jerzy Sierociuk)

poślad – ‘ziarno gorszej jakości’: *poślad ... karmiono nim kury ...* (Osn); *poślad to taki był właśnie ten sort drugi ... to poślad używany do spożycia ... dla zwierzoⁿt przeważnie ... na ospe szło ... poślad ...* (WPn, WKs, Brz); *no to już jes ... to jes tyż tak jak młynek ... to jes pierszy gatunek ... jak tylko raz przekreⁿcisz ... no to masz ... już nie masz takiego ... drugi gatunek ... pierwszy gatunek to jeszcze musisz raz przekreⁿcić to ... przemłynkować ... i masz pierszy gatunek ... pierszy ... drugi ... a trzeci to już jes poślad ...* (Grz); *poślad używano do mienienia na otre^mby ...* (Chr); *poślad? ... do zwierzoⁿt jedzynio ...* (Śwd); *poślad ...* (Bur, WDM, Żył, Gol); zob. **chudy 1**.

pośledni – ‘gorszej jakości’: *to taki młynek był ... to reⁿko tak sie kreⁿciło ... taki młynek ... odleciało takie poślednie ... czyste leciało z przodu ... a po bokach takie ... badyła takie różne ...* (Chr).

potraw – ‘trawa wyrosła na miejscu uprzednio skoszonej, także pokos tej trawy’: *potraw ... drugi pokos trawy ...* (NJm); *potraw to druge siano ...* (Fik); *zboże sie kosi to raz ... a trawie sie dwa razy kosi ... do roku to jeszcze wieⁿcej sie kosi ... tyko że jes późnij ... potraw ... to sie nazywa ... drugi raz to potraw ...* (WPn); *potraw to jes druge (!) ... zbiór siana ...* (WKs); *potraw to drugie koszynie (!) ...* (Brz); *potraw to jes koszenie drugij trawy już ... pierwsze to jes siano ... a drugi potraw ...* (Gąs); *potraw to już jes drugi piersza to jes normalnie sianokosy ... a drugi to już jes potraw ...* (Grz); *potraw jes druga trawa ... drugi raz skoszona łoⁿka ... potraw ...* (WDM); *potraw to jes skoszona druga trawa ...* (Śwd); *potraw ... druge (!) ... druga*

trawa ... wiosno sie skosi ... zaś potem sie znów ... (Żył); *potraw to drugi ... drugi raz skoszone siano ... pierwszy pokos ... drugi pokos trawy ... no ... pierwszy raz sie kosi to jes pierwsze ... a drugi to potraw ...* (Gol).

poweⁿz – ‘długi drag zakładany zazwyczaj na wóz z sianem, zabezpieczający je przed spadnięciem’: *a to zboża sie nie przyciskało niczem ... zboża nie ... siano sie przyciskało ... poweⁿzem ... to sie nazywał poweⁿz ...* (Grd); *poweⁿz ...* (Żył); zob. **powoⁿz, powoⁿż, powóⁿz, powóⁿż, powóz, przypowoz, przypowoⁿz**.

powłócić – ‘ciągać brony lub grabie’: *to bronami sie powłócyło ... bronamy ... nawet lekimi (!) bronkami na wiosne pszenice uwłóczyły (!) ... żeby sie rozkrzyła ... żeby porosło ... żeby wieⁿcyj sobie ...* (Czr); zob. **włóczyć 2**.

powłóczenie – ‘bronowanie po siewie’: *bronowanie posiewne ... powłóczenie inaczy ...* (WDM).

powoⁿz – ‘długi drag zakładany zazwyczaj na wóz z sianem, zabezpieczający je przed spadnięciem’: *powoⁿz ...* (Bur, Dąb); *powoⁿz ... przypoweⁿzić siano ...* (WOk); *powoⁿz ... trza przydusić siano zeby (!) nie zleciało z fury ...* (Fik, Osn); *w drabinach ... ale to powoⁿz ... jak to sie nazywało? ... powoⁿz ...* (Brz, Gąs); *powoⁿz ... powóⁿz ...* (Krz, WDM); *powoⁿz ...* (Śwd); *powoⁿz ... na pewno powoⁿz ... tak ...* (Gol); zob. **poweⁿz, powoⁿż, powóz, powóⁿz, powóⁿż, przypowoz, przypowoⁿz**.

powoⁿż – ‘długi drag zakładany zazwyczaj na wóz z sianem, zabezpieczający je przed spadnięciem’: *no to nie jes droⁿg tylko powoⁿż je taki ...*

zakłada sie na siano wysoko ... z jednej strony ... od konia przykładowo ... od konia ... bierze sie łańcuch (!) czy sznurek ... zakłada sie tutaj ... czasami sie wioⁿże ... przy ... przy tym samym kierowcy ... i z drugiej strony to samo ... przywioⁿzuje sie ... łapie sie z jedny strony i z drugi strony ... żeby to siano sie nie rozsunało ... (Grz); zob. **poweⁿz, powoⁿz, powóz, powóⁿz, powóⁿż, przypowoz, przypowoⁿz.**

powozić – ‘kierować koniem podczas jazdy’: powozić ... o! ... powożenie konia ... powożenie ... tak! ... (WOk, WKs); powozić też może być ... u nas to kerować ... keruj koniem ... (Chr); powozić ... (WDm, Śwd, Żył, Goł).

powódki – 1. ‘dawniej: dwa długie **parciane** sznurki umożliwiające kierowanie koniem’: dawniej ... może ci nie tak powim ... kiedyś ... jak tylko nastały ... jeszcze tych rzemiennych lejcy nie było ... tylko były sznurkowe ... no to ... kreⁿcili ... ci co kreⁿcili te lejce ... to wszystko ... bo kiedyś to były ze sznurka ... to nie były ... to były (!) powódki ... a później ... jak już te ... naszyły te co ze skóry ... surowcowe ... to już były lejce ... skórzane to już lejce ... na sto procent ... były ... (Dąb); 2. ‘zazwyczaj dwa długie wąskie pasy skóry umożliwiające kierowanie koniem’: no to pocioⁿgasz za lejce ... za powódki ... i już ... to nie było w prawo ... w lewo ... od siebie! ... do siebie! ... (Grz); zob. **lejc, lejce, lyjc, lyjce, wodze.**

powóⁿz – ‘drąg zakładany na wóz z sianem służący do jego zabezpieczenia w czasie zwózki’: powóⁿz ... też rozmaicie ... w Białyj to sie nazywał kruk ... (Grz); zob. **poweⁿz, powoⁿz, powoⁿż, powóz, powóⁿz, przypowoz, przypowoⁿz.**

powóⁿż – ‘drąg zakładany na wóz z sianem służący do jego zabezpieczenia w czasie zwózki’: powóⁿż ... inaczej powoⁿż ... trzeba było łańcuchem (!) złapać za ten powóⁿz z jednej strony ... przycisnoⁿć ... i z drugiej strony też przycisnoⁿć ... i ... to sie powoⁿż nazywa ... (Grz); zob. **poweⁿz, powoⁿz, powoⁿż, powóz, powóⁿz, przypowoz, przypowoⁿz.**

powóz – ‘drąg zakładany na wóz z sianem służący do jego zabezpieczenia w czasie zwózki’: powóz ... (Brm); to było też ... ale zapomniałam ... powóz ... powóz ... (Chr); zob. **poweⁿz, powoⁿz, powoⁿż, powóⁿz, przypowoz, przypowoⁿz.**

powróśło – 1. ‘pas zrobiony ze skoszonego zboża, którym wiązano snopki’: wioⁿzało sie ... albo jak było długie (!) to brało sie w roⁿke i sie wioⁿzało ... a jak było krótkie to sie robiło powróśła ... i wioⁿzało ... (Bur); po prostu joⁿ (!) wioⁿzała ... powróśłem ... (SKb); powróśło ... ze zboża ... (Brz); trzeba zebrać ... zrobić snopek ... zawioⁿzać powróśłem ... położyć i dalej iść to samo robić jak i pierszo czynność ... zebrać ... garść ... zwioⁿzać ... takie zrobić powróśło ... zwioⁿzać i położyć ... (Grz); robiła powróśło i wioⁿzała snopek ... (Chr); wioⁿzała w snopek ... powróśłym ... (Śwd); [wiązano] to zbożem tym co sie kosiło ... powróśłem ... (Żył); później zbierasz garścio ... podbierasz ... kiedyś były te sierpy ... też ... kładzisz (!) na powróśło ... zawijasz ... i stawiasz te ... w kupki; a nie było tak kiedyś ... że jedna osoba robiła powróśła ... a druga; a powróśło robiła z danego zboża ... (Goł); to w snopek sie wioⁿzało ... robiło sie powróśła ... i kładło sie słome na to powróśło ... zawioⁿzywało sie tym powróśłem ...

*i robiło się snopek; snopki wio^oże się w takie powróśla ... powróśla się robi ze słomy ... ucie^otej ... skoszonej ... uczyłam się robić ... ale nie umie ... (Stn); zob. **pas 1, prowiosło, prowio^osło**; **2.** ‘pas zrobiony z wymłóconej słomy, którym wiązano snopki’: *powróśla to już były jak się młóciło maszyno ... skosiło się zboże ... wymłóciło się ... powróśla to już było ze słomy ... i to już nie ze zboża ... (Dąb).**

poże^odlyć – ‘spowodować zniekształcenie ostrza kosy przez nieumiejętne klepanie’: *jes ta zasada ... że już inaczy się młotkiem klepało ... tylko ... o te babky ... tak jak tyś mówił ... nie poże^odlyeś (!) ... nie porybięś tyle ... jeżeli ktoś dobrze trzymał ... bo ... jak za przeproszeniem ... trzymał źle ... to nie wyklepał ... bo że^odło rozcio^ognoł ... to jeszcze ... że^odła ... a kosa była niewyklepana ... (Dąb); zob. **porybić kose, poszczerbić, rybić kose, wrybić kose, wytrybić kose.***

półówka – ‘tu: połowa tuszy świni’: *przeżynało się na ... na pół ... były półówki (!) ... (Bur).*

prasa – ‘tu: maszyna ściskająca zbieraną w czasie żniw słomę’: *prasuje take ... no ... ten ... prasa taka jes ... (Chr); prasa ... (Dąb, WKs, Śwd); prasa do tego ... tyko tera (!) prasy nie so kostkowe ... tyko be^obnowe ... (Gol).*

prasować – ‘formować za pomocą prasy kostki lub bele na polu lub łące’: *tak jak dawniej się robiło ... i na wóz ... do stodoły ... albo do stoga ... a teraz to i so maszyny ... to to prasują ... belują ... lub ten ... zbierają jak nowocześnie na te sianokiszzonke ... (NJm); dawniej to się mendelki zwoziło tak jeszcze*

*koniem ... a późni to traktorem ... ale teraz to kombajny młóco ... od razu ... a później się prasuje ... belki ... takie kostki ... a teraz to jakieś tam okro^ogłe wielkie bele ... takie te wały ... wałki ... (SKb); *prasuje take ... no ... ten ... prasa taka jes ... (Chr).**

pre^ot – ‘swoisty grzbiet metalowej kosy stanowiący jej wzmocnienie po zewnętrznej części **plaszcz**’: *to jes pre^ot ... główne ... to jes pre^ot ... a to jes płaszcz kosy ... (Dąb); te^ope było by z tego ... z tyłu kosy ... to pre^ot się nazywał ... pre^ot ... a klepało się płótno kosy ... to się zwało płótno ... (Grd); to buł (!) pre^ot ... (SKb); tak ... to jes pre^ot ... (Gaś); na wierzchu z góry był pre^ot ... (Czr); no ucho kosy ... ostrze ... grań ... i pre^ot kosy ... to jeszcze ... do zboża jes pał^ok ... co obsadza ... to do zboża ... cał^o (!) się zadaje ... żeby lepiej się pokosy układały ... (WDM).*

promie – ‘grono, w którym zebrane są ziarna prosa’: *no jak to się nazywało? ... promie ... promie prosa ... (WDM); zob. **kiść, kyść, wiecha 1.***

pro^otek – ‘elastyczny, giętki kawałek gałęzi’: *to się wyrzynało żeby trzaniek dopasować ... ścisnęło się ... pro^otkem czy nawet sznurkiem ... trzaniek żeby był do re^oki ... (Bur); to koszyk się mówiło ... pał^oki chłop zrobił ... i późni pró^otkamy (!) oplatał ... (Fik).*

proscka – ‘niezidentyfikowana roślina, z której robiono miotły’: *miotły ... to się ... naścinało takie drobne gał^ozki ... z grubszego konca (!) się ścinało ... z tego co się zwio^oże i się w ra^oku trzyma ... a to przeważnie ... albo z tyj ... z proscki ... jak na miedzy*

wyrośla ... to i tera ludzie robio ... to jes ... taki w podobieństwie badyła ... takie rośnie ... i tera jes ... ja nieraz sam jako tak ... przed jeszcze ... przede żniwy ... jak ludzie koso tak przy miedzach ... to tego sie skosi ... to so dobre miotły z tegó (!) ... (Śwk); zob. **proszczek, proszczka**.

prosiaczek – ‘zdrobniale o prosiaku’: takie pomieszczenie dzie so świnie to jes chlew ... i chlew podzielony był zwykle na zagrody takie mniejsze ... dzie były trzymane zróżnicowane wiekiem świnki ... **prosiaczki** osobno ... takie opasy osobno ... (WOK); **prosiaczki** ... (Chr); zob. **prosiak**.

prosiak – 1. ‘młode od świni’: **prosiaki** ... (Bur, Fik); **prosieⁿta** ... **prosiaki** ... (WKs); **prosiak** ... (Gol); **prosiaki** ... (Gąs, WDM, Stn); zob. **prosie 1, prosioⁿtko**; 2. ‘ogólnie: świnia, także upasiona’: za kolaniem u prosiaka so żyły ... tak zwane grube ... tam robili ... i ten krepulec tam wchodził (!) za te żyły ... z jedny strony i z drugij ... a ta rozpórka wtedy rozpierała ... i to już szło dobrze robić ... już dobrze robota szła; pół prosiaka ... (Grd); z prosiaka ... tak ... tylko jak to sie nazywało? ... może i tak ... tłuszcz zwierzeⁿcy ... słonina; jak prosiaka sie zabija ... jest ... gotuje sie szary barszcz ... (Gąs); krew ... miske sie trzymało ... jak sie zabiło prosiaka ... garnek ... no i trzeba soly troche ... (Żył); [szary barszcz] jak sie prosiaka bije; nie sprzedawał ojciec ... tylko ... no tam wyjoⁿtek ... jak kiedy ... ale raczej to tak ... soⁿsiedzi bily (!) ... i każdy brał po ćwiartce ... prosiaka ... na cztery czeⁿści ... (Stn).

prosie – 1. ‘młode od świni’: **prosieⁿta** ... **prosiaki** ... (WKs, Brz); **prosieⁿta** ... (Alk,

Śwd); zob. **prosiak 1, prosioⁿtko**; 2. ‘ogólnie: świnia, także nadająca się do zabicia’: **mieⁿso po zabiciu świni** ... **zabięś** ... tak jak kedyś ... teraz to już nie bijo ludziska na wsi ... bo to nie tylko rygor ... **zabięś prosie** ... **przyniośeś do domu ćwiartke** ... czy **półówke** ... to była **okrasa** ... (Dąb); **prosieⁿta** ... (Osn); **sie zabija** ... a **późni to tak** ... dwa **sposoby so** ... **opalyć albo oparzyć** ... **gotowano wodo sie polewa** ... **jak sie oparza** ... bo **jak sie opala** ... tak jak teraz to **gazem** ... a **kedyś to sie brało nad wode** ... **nad te** ... **jak to sie mówi** ... **jak u nas** ... **tam sie prosie kładło** ... **słomo okrywało** ... i **sie opalało** ... (Śwk).

prosieⁿtnik – ‘ogrodzenie dla rodzącej lub karmiącej maciory zabezpieczające młode przed zaduszeniem’: **prosieⁿtnik** ... (Bur, WDM); zob. **jarzmo, kojec, kotnik**.

prosioⁿtko – ‘młode od świni’: **prosioⁿtko** ... (Żył); zob. **prosiak 1, prosie 1**.

prosna – ‘uprawiana dawniej odmiana kartofli’: **no** ... **wisła** ... **merkury** ... **prosna** ... **noteć** ... **jakieś tam białe janki były jeszcze pamieⁿtam** ... **ja-dalne** ... **flora** ... (Alk); **prosna** ... **osa** ... (Gol).

prostomłotna – ‘dawny typ maszyny do mlócenia’: **kedyś sia młóciło** ... **kieratam** ... **konie cioⁿgaly ta masyna (!)** ... **prostomłotna masyno (!)** ... **to konie cioⁿgaly (!)** ... **i sia młóciło** ... (Fik); **kieratem sie młóciło** ... **znaczy maszyna była taka tam** ... **prostomłotna** ... **ji za pomoco** ... **koñmi** ... **znaczy w keracie chodziły** ... **belka była długa taka** ... **na dwa konie** ... **na cztery konie** ... **sie młóciło** ... (SKb); **wszyskie tak samo sie młóciło** ... **jak sie młóciło w maszy-**

nie prostomłotnej ... no to inaczej ...
a jak w takiej wiejce ... to znów ... były
te ... całe ... no ... prowioⁿsła sie robiło
i sie ... tego ... w peⁿki sie wioⁿzało ...
(WPn, WKs).

proszczek – ‘niezidentyfikowana
roślina, z której robiono miotły’: *bo
widzisz ... proszczek to może mogły (!)
powiedzić (!) ... bo tu jeszcze jes
taka jedna roślina na miotły ... ale to
jest ... u nas nie ma tutaj tego ... ale to
rośnie ... widziałem kiedyś na wiosne ...
(Dąb); miotły robiono z różnych
materiałów ... jeżeli robiono je ... na
przykład ... z ... z witek brzożowych ...
to po prostu składano drobne gałⁿzki
brzoży ... składano razem ... i zawioⁿ-
zywano metalowym drutem w trzech
miejscach ... i robiono też z takich ...
specjalnego ... takiej specjalnej ro-
śliny ... któro nazywali miotełko ...
zasuszało sie jo ... i ona właśnie ... to
była gotowa miotła ... i trzecia ... to był
tak zwany proszczek ... który rós na
miedzach ... to też był rodzaj rośliny ...
mieⁿki (!) ... dopiero po wyschnie^dciu
też zwioⁿzywany ... tak jak witki brzo-
zowe ... (Żył); zob. **prosccka, proszczka**.*

proszczka – ‘niezidentyfikowana ro-
ślina, z której robiono miotły’: *robiło
sie miotły z proszczki ... proszczka
to była taka roślina ... która rosła na
ugorach ... na miedzach ... gdzieś
w rowach ... i to sie przyłamywało (!)
te gałⁿzki ... toⁿczyło sie do kupy
i była to miotła zrobiona z proszczki ...
(NWrt); zob. **prosccka, proszczek**.*

prośnianka – ‘słoma z prosa’: *nie
miotły ... peⁿdzle ... do bielenia ...
z prośnianki ... proso umłócili i już
tego nie wyrzucali ... tyko wszystko na
peⁿdzle ... bo kiedyś ściany w miesz-*

*kaniach ... sufity ... to kobity peⁿdz-
lami malowały ... wapno ... i peⁿdzle
z prosa ... (Czr).*

prowiosło – ‘pas zrobiony ze skoszo-
nego zboża, którym wiązano snopki’:
*prowiosło robiła z tego samego
zboża ... i wioⁿzała ... (WKs); zob. **pas 1,**
powrósto, prowioⁿsło.*

prowioⁿsło – ‘pas zrobiony ze skoszo-
nego zboża, którym wiązano snopki’:
*odbirała zboże ... wioⁿzała go ... robiła
prowioⁿsło i wioⁿzała ... prowioⁿsło ro-
biła z tego zboża ... samego ... i zwioⁿ-
zała ... i odkładała na bok ... (WPn);
zob. **pas 1, powrósto, prowiosło**.*

prrr! – ‘zawołanie, żeby koń zatrzymał
się’: *sie mówi prrr! ... (Bur, NJm); no to
pospolite było ... gospodarz lejcami ...
i mówił na konia ... prrr! ... (WOk);
prrr! ... przytrzymał lejcami ... i stał ...
(Grd, Fik, NWrt, Osn); prrr! to stop ...
(Gol); prrr! ... (WKs, Brz, WDM, Chr,
Żył, Stn); zob. **trrr!**.*

pryta – ‘bryła ziemi na zaoranym polu’:
pryty ... (Żył).

pryzma – ‘stos obornika wywiezionego
na pole’: *pryzma ... (Bur, NJm, Osn, WKs,
Gol); zob. **gromada 1, gromadka, przyzma**.*

pryzma – ‘stos obornika wywiezionego
na pole’: *pryzma ... (NWrt); zob. **gro-
mada 1, gromadka, przyzma**.*

przebijak – ‘ostro zakończony twarde
narzędzie do robienia otworów,
także w przygotowywanej podkowie’:
*w koncówce później miał take (!) ...
na trzanku przebijak ... podkowie brał
na ... rozgrzewał ... i tym przebija-
kiem robił otwory ... ji ... to była cała*

*rzecz ... późni gwintował to kon-
cówke (!) ... (Bur).*

przechodzały – ‘stary, już zużyty’: *prze-
chodzały ... (NJm).*

przedawać – ‘odstępować coś komuś za
pieniądze’: [czy można było sprzeda-
wać zwierzęta bezpośrednio z chlewa?]
*przedawało sie nieraz ... sprzedawało
sie ... ale to mało ... bo to każdy mówił
że przewiodo (!) sie ... (Śwk).*

przegon – ‘rowek w poprzek skib, od-
prowadzający wodę’: *przegon ... (NJm);
jes to przegon ... (Osn).*

przegrabiać – ‘przewracać siano, powta-
rzając czynność grabienia’: *trzeba sko-
sić ... trzeba rozrzucić ... przegrabiać ...
wysuszyć jeżeli pogoda pozwoli ...
kupky obłożyć ... rozrzucić jeszcze
raz ... tak jak dawniej sie robiło ... i na
wóz ... do stodoły ... albo do stoga;
[żeby trawa szybko schła trzeba] czeⁿ
sto przegrabiać ... rozrzucić i czeⁿsto
przegrabiać ... (NJm, WKs).*

przekopać – ‘przygotować ziemię pod
uprawę w ogródku za pomocą szpadla’:
przekopać ... (Bur).

przeⁿter – ‘rodzaj stropu oddzielającego
od dołu przestrzeń pod dachem, także
sama ta przestrzeń’: *tuż pod dachem
to jeszcze był przeⁿter taki robiony
wysoko ... bo na tych belach ... które
podtrzymywały cały dach ... jeszcze
zwykle rolnik układał jakiś (!) tam jesz-
cze deski ... jeszcze taki był przeⁿter ...
że wysoko jeszcze można było kłaść
dodatkowo ... (WOk); przeⁿter ... na
przeⁿtrze ... (WPn); [stajnia to] ściany ...
drzwi ... dach ... przeⁿter ... (Żył);
zob. **sprzeⁿter**.*

przeorać – ‘częściowo zaorać’: *prze-
orać ... (Brm); sie na wiosne powinno
przeorać ... z nawozem ... z oborni-
kiem ... dla siebie to nie powinno sie
sypać nawozów sztucznych chyba ...
(Bur).*

przesadna – ‘o kosie osadzonej pod
zbyt małym kątem względem kosiska’:
[kosa] *jak była źle obsadzona to była
abo przesadna albo odsadna ... (WPn);
zob. odsadna, odsadnia, przesadnia,
przysadnia.*

przesadnia – ‘o kosie osadzonej pod
zbyt małym kątem względem kosiska’:
*mierzyło sie ryⁿkami tak ... kładło sie
na szyi ... do roⁿczki ... do kosy sie
patrzyło ... z jedny strony od czuba ...
i od tyłu ... przesadnia to jest złożona
wieⁿcy do człowieka ... a odsadnia to
odłożona ... (Brz); to je kosa przesad-
nia ... a to odsadnia ... (Czr); prze-
sadnia to jes za dużo do kosiska ...
to jes przysadnia ... a odsadnia to jes
odsunieⁿta od kosiska ... (WDM); prze-
sadnia ... to znaczy że ma czub blysko
kosiska ... (Żył); zob. **odsadna, odsadnia,
przesadna, przysadnia.***

przetzoⁿchać – ‘kilkrotnie delikat-
nie podrzucać celem pozbycia się
np. ziarna’: *to tak młóciły (!) na jedny
stronie ... bo to sie rozpościerało ...
to zboże ... snopky rozwioⁿzywało ...
rozpościerało ... wymłóciły (!) na jedny
stronie ... przekreⁿcały (!) na druge
strone ... wymłóciły (!) ... i późnij sie
przetzoⁿchało ... wioⁿzało peⁿczki ...
słome ... a zboże znouż sie do wiania
zgarniało ... (Śwk).*

przetzoⁿsac – ‘maszyna do przewra-
cania, przetrząsania siana na łące’:
przetzoⁿsac ... (WKs);

przetrzosaczozgrabiarka – ‘maszyna do przewracania siana na łące’: *przetrzosaczozgrabiarka ...* (NJm).

przewieść (sie) – ‘stracić szczęście w hodowli: [czy zwierzęta sprzedawali z chlewa?] *nie ... na rynek trzeba było ... bo by sie przewiodły ... ni można z domu sprzedawać ...* (Żył).

przewracacz – ‘maszyna do przewracania skoszonej trawy’: *przewracacz ...* (Gąs); zob. **lygacz**, **pajo^k**, **przewracak**, **przewracarka**.

przewracak – ‘maszyna do przewracania skoszonej trawy’: *przewracak ...* (WDM); *grabie ... widły ... no i do ciono^{gnika} ... po prostu ... przewracak ... gwiazdówka (!) ... zagrabiarka ...* (Żył); zob. **lygacz**, **pajo^k**, **przewracacz**, **przewracarka**.

przewracarka – ‘maszyna do przewracania skoszonej trawy’: *no to grabiami sia grabiło ... a tera to przewracarko ...* (Fik, Osn, Brz); *przewracarka ... tak sie nazywała ... przewracarka ...* (Chr); *przewracarka ... pajo^k ...* (Śwd); *przewracarka ...* (Bur, Goł); zob. **lygacz**, **pajo^k**, **przewracacz**, **przewracak**.

przodek – ‘przednia część wozu’: *na tył wozu ... no zad ... przodek i zad ... no to tak przód to był przodek ... na przodku ... a na tył ... to był na zad ...* (Alk); *przodek ...* (Goł, WKs, Brz, Krz, Śwk, Śwd, Żył); *przodek z tyłem rozwórka ło^{nczy} ...* (Goł).

przykosić – ‘nieco ukosić’: *kose ... kto ma tam dzieś mało to przykosi ... to sie używa ... do koszenia pokrzyw ... przykosić trawę przy płocie ... to sie kosi jeszcze używa ...* (WPn).

przypalynisko – ‘pas nieurodzajnej ziemi na polu’: *przypalynisko dawnij tak nazywali ...* (WKs).

przypoweⁿzić – ‘złożyć powoⁿz na wóz z sianem’: *powoⁿz ... przypoweⁿzić siano ...* (WOk); *powoⁿż inaczej sie nazywało ... poweⁿzem ... musiały być łańcuszki z przodu i z tyłu żeby przypoweⁿzić ...* (Grz); *przypoweⁿzić ...* (Śwd).

przypoweⁿżać – ‘zakładać powoⁿz na wóz z sianem’: *przypoweⁿżać siano ... z przodu jedyn łańcuch ... a z tyłu woza drugi łańcuch ... i kre^mpuje sie ... kre^mpowoⁿło sie ... naciskało ... żeby ulec ...* (Grz); *dzisiaj mówio zabezpieczyć ... a przedtym przypoweⁿżyć ... przypoweⁿża sie ...* (Goł); zob. **przypowozić**.

przypoweⁿżenie – ‘złożenie powoⁿza na wóz z sianem’: *przypoweⁿżenie ... zakłada ... tam so dwa łańcuchy (!) nadusa (!) sie ... tu sie przycioⁿga przez wóz ... dociska sie ... i ... paweⁿzem (!) ...* (Bur); *przypoweⁿżenie to było właśnie zakładanie tego droⁿga ... on był zakładany na wóz wysoko ... wzduż ... i przywioⁿzywany ... na końcu był przywioⁿzywany ... i na pocz^otku ... żeby to siano sie trzymało ...* (WOk); *przypoweⁿżenie ...* (WKs, Gąs, Żył).

przypowoⁿz – ‘długi drąg służący do zabezpieczenia siana w czasie zwózki’: *przypowoⁿz ...* (WKs); zob. **poweⁿz**, **powoⁿz**, **powoⁿż**, **powoⁿz**, **powoⁿż**, **powoⁿz**, **przypowoz**.

przypowoz – ‘drąg zakładany na wóz z sianem służący do jego zabezpieczenia w czasie zwózki’: *przypowoz ...* (NJm); zob. **poweⁿz**, **powoⁿz**, **powoⁿż**, **powoⁿz**, **powoⁿż**, **przypowoz**.

przypowozić – ‘zakładać **powoⁿz** na wóz z sianem’: *przypowozić ... o! ... przypowozić ...* (Chr); zob. **przypoweⁿzać**.

przypowozanie – ‘zakładanie **przypowoz**a na wóz z sianem’: *przypowozanie ...* (Njm); zob. **przypowyⁿżanie**.

przypowyⁿżanie – ‘zakładanie **powoⁿza** na wóz z sianem’: *przypowyⁿżanie ...* (Brz, Wdm); zob. **przypowozanie**;

przysadna – ‘o kosie osadzonej pod zbyt małym kątem względem kosiska’: *jeżeli kosa jest ... tu dostane ... i do czuba dostaje ... to jest kosa dobrze obsadzona ... jeżeli kosa jest wygeⁿta w drugó (!) strone ... to jest odsadnia ... jeżeli czubek ... jest ścioⁿgnieⁿta w te strone ... to jest przesadnia ... jak jo zegne ... to ona sie zrobi przysadna ...* (Dąb); [kosa:] *obsadzenie prawidłowo ... i ustawienie ... w odpowiednim takim ... ni mogła być za dużo przysadna ... odsadna ... i tak dalij ... musowo nawet było ... mierzyło sie ... żeby to było dobrze ... jakim tam proⁿtkiem; przysadna ... za dużo nadana właśnie na to kosisko ... przysadna za dużo ... to źle było ... źle kosiła ...* (Gąs); zob. **odsadna, odsadnia, przesadna, przysadnia**.

przysadnia – ‘o kosie osadzonej pod zbyt małym kątem względem kosiska’: *zakładało sie roⁿczke na bark z lewej strony ... za szyjo ... i wycioⁿgało sie prawo reⁿke ... i końcami palców trzeba było dotknoⁿć do czubka kosy ... żeby palec dotykał idealnie do kosy ... a jak by kosiarz nie mógł dostać palcami do kosy ... to kosa była odsadnia ... a jak za bardzo była do niego ... wchodziła poza palce ... to była przysadnia ...* (Śwd); [przysadnia?] *za bardzo jes przysadzona*

do kosiska ... (Bur); *sie kose klepało do trawy to trza było wyklepać jo równo ... i bez pałⁿka ... bardziej przysadnia ... do zboża bardzij odsadnia i z pałⁿkem ...* (Bur, Grd, SKb); *to odczuł kośnik w czasie koszenia ... albo przysadnia ... albo odsadnia ... przysadnia to szła w ziemie ... odsadnia nie docinała do ... do cieⁿcia ... do końca pokosu ...* (Grz); *przesadnia to jes za dużo do kosiska ... to jes przysadnia ... a odsadnia to jes odsunieⁿta od kosiska ...* (Wdm); *zakładało sie roⁿczke na bark z lewej strony ... za szyjo ... i wycioⁿgało sie prawo reⁿke ... i końcami palców trzeba było dotknoⁿć do czubka kosy ... żeby palec dotykał idealnie do kosy ... a jak by kosiarz nie mógł dostać palcami do kosy ... to kosa była odsadnia ... a jak za bardzo była do niego ... wchodziła poza palce ... to była przysadnia ...* (Śwd); *to sie nie nazywa skrzywiona ... jak jes kosa za bardzo odchyłona ... to jes przychyłona do przodu ... to źle też kosić ... to jest ... przysadnia ... a odsadnia to jak jes za mocno odchyłona ...* (Stn); zob. **odsadna, odsadnia, przesadna, przysadna**.

psss – ‘zawołanie na konia, żeby szedł wolniej’: *psss ...* (Wdm).

pszeniczysko – ‘pole, na którym w poprzednim roku rosła pszenica’: *pszeniczysko ...* (WKs, Grz, Wdm, Żyl); *pszeniczysko? ...* (Goł); zob. **pszyniczysko**.

pszenny – ‘będący, zrobiony z pszenicy’: *pszenna ...* (Fik, WKs, Grz, Wdm, Chr, Śwd, Goł); *moⁿka z pszenicy? ... pszenna ...* (Stn); zob. **pszynny**.

pszyniczysko – ‘pole, na którym w poprzednim roku rosła pszenica’: *pszyniczysko ...* (Śwd); zob. **pszeniczysko**.

pszynny – ‘będący, zrobiony z pszenicy’:
pszynna ... (Brz); zob. **pszenny**.

puch – ‘bardzo delikatne piórka ptaków’: *to soⁿ (!) pałki ... takie te drobne piórka ... puch też ...* (Alk, Bur, Brz); *były pióra i grube ... duże takie ... i drobne ... i puch ...* (Śwk); *pałki ... puch ... drobne pióra ...* (WDM); *puch to jes u tego ... u geⁿsi puch; chyba najpierw duże pióra sie skubało ... a późni puch sie skubało ...* (Chr); *lotki ... puch ...* (Śwd); *no to jes tyn ...*

puch ... no i pierze ... (Żyl); *lotki ... i to drugie nie wim jak ... a tam so pióra ... pierze i puch ... no to ... rodzaj piór ... części pióra? ... nie moge bardzo sobie określić ...* (Gol).

pusta krowa – ‘kulista potrawa z tartych ziemniaków’: *pyzy to przyważnie (!) tak ... same tak puste krowy ... te poⁿczki ... te ... ale to sie mówiło poⁿczki ... bez nadziania (!) ...* (Śwk); zob. **poⁿczek**.

R

radelko – ‘mające dwie przeciwstawne **odkładnie** narzędzie do obsypywania roślin okopowych’: *ziemniaki obsypywało się radłem ... czy? ... tak ... radełkiem ... tym się różniło to radelko od pługa ... że na obydwie strony były takie małe lemiesz ... i bruzda między tymi rzoⁿdkami ... ułatwiała ociekanie wody ... i tak dalej ... (WOk, Fik); no ... pług ma jedno skibe ... a to radelko takie ma ... ten obsypnik cały ... takie ma dwa ... o takie coś to ... inaczej to wygłoⁿda ... (Śwk); zob. **obsypnik I**, **płużek**, **radło**, **redełko**, **redło**, **rodełko**.*

radlyczka – ‘narzędzie służące do obsypywania kartofli na wiosnę’: *to radlyczki ... (Śwd).*

radło – ‘narzędzie do obsypywania roślin okopowych mające dwie przeciwstawne **odkładnie**’: *radło to ma to do siebie że ma talerze i czub ... a pług ma lemiesz i odkładnie ... a te resztki wszystko to ma to samo ... gróⁿdziel to wszystko ma to samo ... roⁿczki ... to wszystko to samo ... so dwa talerze ... gróⁿdziel ... i koń ... no idzie ... i take talerze so i sypie to na boki ... (Bur); radło to chyba te ... te półówki takie ...*

Radło (fot. Monika Pieniak)

*takie ... była rama ... i takie dwa ... tak jak w pługu była jedna odkładnia ... to tu było tak jakby dwa ... środek był trochę wyższy ... taki czubaty był ... no widzisz ... no tak jak u pługa lemiesz ... to tutaj było ... taki czub ... i ten czub szed pierwszy ... i potem te ... dwie odkładnie ... to taka bruzda się robiła ... (Brm); radło ma dwie odkładnie i nie ma lemiesz ... tylko ma narożnik ... a pług ma lemiesz ... który tnie glebę ... i odkładnie która odkłada tylko na jedno stronę ... (NJm, Grd); no bo radło tylko rozpycha ziemię ... a pług przewraca ziemię ... (SKb); radło rozkłada na dwie strony ... a pług orze na jedno stronę ... (Osn); radło służy do kartofli ... a pług to już do orki ... (WKS); radło jes z lemiesz ... i z pieⁿtki ... i z dwóch roⁿczek ... tylko jes lemiesz mniejszy w rodełku ... a w pługu jes wieⁿkszy ... (Grz); radło od pługa się różni ... że ... pług od rzuca ziemię na jedno stronę ... a radło na dwie strony ... i robi rzoⁿdki ... (Śwd); no radło ziemię sypie na dwie strony ... a pług na jedno stronę ... (Żyl); zob. **obsypnik I**, **płużek**, **radelko**, **redełko**, **redło**, **rodełko**.*

rafka – ‘narzędzie zbite zazwyczaj z luźnych listewek wykorzystywane przy wsypywaniu do piwnicy kartofli, które jednocześnie były oczyszczane z ziemi’: *gablowano ... gablami przez otwór do środka ... taka rafka była ... leciała ziemia na boki; rafka ... to takie narzeⁿdzie do sypania ... do piwnicy ... przez otwór do środka ...*

(Brz); *gablamy sie brało z woza ... zwalało ... sie rzucało na takie te ... do piwnicy to sie na rafke rzucało ... i z rafki leciały do piwnicy ...* (Śwk); [kartofle do piwnicy wrzucano] *były lufta w piwnicach ... i za pomoco rafki ...* (WDM); *była też rafka ... rafke sie otwieralo ... sypało sie na rafke ... rafka była z lystew zrobiona ... otwory byli (!) małe takie ... wiesz ...* (Gol); zob. **harfa**.

raⁿcznie – ‘ręcznie’: *grabiły raⁿcznie (!) ...* (Fik);

raszpla – ‘rodzaj pilnika metalowego do wygładzania drewna lub kopyt końskich’: *na przykład ... o! ... to jes oryginalne ... targi (!) do podków ... do drewna ... ale to sie nazywało raszpla ... raszpel ... raszpla ... to było do obróbki kopyt ...* (Czr); zob. **raszpel**.

Raszpla (fot. Jerzy Sierociuk)

raszpel – ‘rodzaj pilnika metalowego do wygładzania drewna lub kopyt końskich’: *na przykad ... o! ... to jes oryginalne ... targi (!) do podków ... do drewna ... ale to sie nazywało raszpla ... raszpel ... raszpla ... to było do obróbki kopyt ...* (Czr); zob. **raszpla**.

razkiedyś – ‘dawniej’: *brony drewniane ... które miały drewniane ramy ...*

a miały ze^mby metalowe ... wioⁿzane były takim łykiem ... wzory take razkiedyś ... to pamieⁿtam ... (NJm).

razować – ‘bronować po zasianiu zboża’: *tak ... razowanie ... razować żyto ...* (Grz).

razowanie – ‘zazwyczaj pierwsze bronowanie po zaoraniu pola’: *bronowanie ... albo razowanie ... też tak mówili ...* (Gol); *nazywano ... razowanie ... cieⁿżko brono ... a lekko brono to po sianiu już ... bronowanie inaczej ...* (Wk); *razowanie ... i posiewne bronowanie ...* (WDM); *razowanie ...* (Śwd); zob. **bronowanie**.

rdza – ‘zaatakowane przez grzyb ziarno pszenicy przybierające czarny kolor’: *no to jes sporysz ... takie tam jest ... albo rdza ... tam jak w pszenicy ... a tak to ... sporysz w życie taki ... trujoⁿcy ... ale i leki z tego wytwarzały (!) ... też ...* (SKb); zob. **śmieć, śnieć**.

redelko – ‘narzędzie do obsypywania roślin okopowych mające dwie przeciwstawne **odkładnie**’: *to nazywa sie redelko ...* (Fik); *redelkiem (!) sie obsypywało rzoⁿdki ziemniaków ... i zwalczalo ... albo ... albo redelko z płuzkami ... to od razu i niszczył chwasty ...* (NWr); *redelko to było ... ta-ak plug wygloⁿdało ... tyko że inaczyj to było ustawione ... redelko było do obrydiania kartofly ... a plug do ... do orki ... bo ono miało ... redelko to takie miało kółko z przodu ... i tutaj taki ten ... takie troszeczke inne było ... plug był inny ... a redelko było inne ...* (WPn); *i na ostatku ... żeby były rzoⁿdki ... to sie mówi ... redelko ... obredlyć (!) te kartofle ... to kiedyś sie mówiło i tera tak sie mówi ...* (Śwk); *redelko ... albo*

jeszcze ... za mojigo ... to motyko sie dziabało ... oborało sie redelkiem (!) te kartofle raz ... i później motyko trzeba było obsypywać każdy krzak ... (Grz); pielenie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ... (WDM); redelkiem ... (Żył); zob. **obsypnik I, pluzek, radełko, radło, redelko, redło, rodelko**.

redelkowanie – ‘obsypywanie roślin – najczęściej kartofli – **radełkiem**’: *redelkowanie ... pielacowanie ...* (WKs).

redlenie – ‘obsypywanie roślin – najczęściej kartofli – **redłem**’: *redlenie ziemniaków ... jes take coś ... cub (!) ... i po naszymu to sie rozkłada i obsypuje zimniaki ... redlenie ziemniaków sie nazywa ...* (Bur, Brz); *redlenie pomieⁿdzy rzoⁿdkami ...* (Gąs); *pielenie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ...* (WDM); *redlenie ...* (Śwd, Żył); *redlenie ... bronowanie ... oborywanie kartofli to redlenie ... no; no redlenie to jes obsypywanie ...* (Gol); zob. **redlynie**.

redliczka – ‘narzędzie do usuwania chwastów’: *sadzenie ... potem bronowanie ... bronuje sie ... brono przechodzi sie ... a później redlicko (!) ... jak bardzo chwasty to redliczkami ... a jak nie to samym radełkiem ...* (Grz).

redlina – ‘rządek rosnących ziemniaków’: *wykopywano dwie redliny naraz; redlyna ... to jest rzoⁿd ... którym rosno wszystkie ziemniaki ... na przykład ...* (Alk).

redlyna zob. **redlina**.

redlynie – ‘obsypywanie roślin – najczęściej kartofli – **radłem**’: *redlynie*

i oborywanie; worywanie... późni redlynie ... spreⁿżynowanie ... sadzynie piersze ... sadzynie ... naoranie ... późni sadzynie ... późni trza wyorać ... przebronować ... późni dopiro redlynie ... (Brz); zob. **redlenie**.

redło – ‘narzędzie do obsypywania roślin okopowych mające dwie przeciwstawne **odkładnie**’: *redło ...* (SKb); *plugim sie orze ... a redłem sie robi rzoⁿdki ...* (Brz); *plug orze skibe ... a redłem tylko sie obsypuje; redło takie ... o! ... to były kiedyś takie redła drewniane ...* (Gąs); *pielenie to reⁿcznie ... pielacowanie pielaczem ... redlenie redelkiem ... redłem ...* (WDM); zob. **obsypnik I, pluzek, radełko, radło, redelko, redło, rodelko**.

reja – ‘ulożona kupka wykopanego torfu’: *sie układało ... dwa tak ... dwa ... w środku dziura zostawała ... wiesz ... takie ... taka reja o taka ... no i tam pobuł (!) tydzień ... trza go badać ... czy już sie da ... trza przekładać go ... bo to miejsca w którym były wioⁿzania to one by długo schły; układało sie go w take reje ... w taki trójkoⁿt ... wiesz ... nie cztery tyko trzy (!) ...* (NJm); zob. **styga**.

reⁿkojeś – ‘dłuższa część cepa, którą trzymano w ręku w czasie młócenia’: *reⁿkojeś ...* (Brz); zob. **cepisko, dzierzak, dzierzak, reⁿkojeś**.

reⁿkojeść – ‘dłuższa część cepa, którą trzymano w ręku w czasie młócenia’: *to bijak ... bijak i reⁿkojeść ...* (WDM); zob. **cepisko, dzierzak, dzierzak, reⁿkojeś**.

robaczycza – ‘duży czarny owad, duża mucha’: *ja uważam że to boⁿki ... takie*

wieⁿksze muchy ... takie robaczyce ... o! ... (Stn).

robota – ‘wykonywanie jakiejś czynności, rzeczy; praca’: kopało sie ... i od razu wyrzucało sie na tyn ... odbierał ktoś ... i od razu układał ... to wysuszyło sie i to był torf ... to było pół roboty ... (Bur); to kośnik kose zostawił (!) ... szed i zwiózⁿzał ... szed i wioⁿzał ... jak ona nie swioⁿzała ... ona późni przyniosła kose ... i dalij to samo robote ... (Grd); pokazać ci miotłę? ... choć to ździerek jest ... ale to jest mojej roboty ... i ja to jesce (!) robiłem ... nawet i ze dwa lata temu robiłem ... (Dąb); to jes tako ... po paprajsku robota ... po paprajsku ... bo jes niedoowane ... nie dociągnieⁿte ... (Grz); kilku chłopów trza było do tego ... to była mozolna robota ... (Gąs); praca przy kartoflach ... robota sie mówiło ... ide robić ... do kartofli po prostu ... (Chr).

rodełko – ‘narzędzie do obsypywania roślin okopowych mające dwie przeciwstawne **odkładnie**’: radło ... rodełkiem sie najsampierw brało; radło jes z lemieszka ... i z pieⁿtki ... i z dwóch roⁿczek ... tylko jes lemiesz mniejszy w rodełku ... a w pługu jes wieⁿkszy ... (Grz); zob. **obsypnik I**, **plużek**, **radełko**, **radło**, **redełko**, **redło**.

ro^mbanka – ‘kawałki pociętej tuszy świni’: to właśnie była ro^mbanka ... (Alk, Bur); jak już była obczyszczona ze środka ... środek był obczyszczony ... rozcieⁿte ... to już ta ro^mbanka ... (Grd); to sie nazywo ro^mbanka ... miⁿso ... sia ro^mbie na kawałki ... (Fik, Osn); ro^mbanka to jes ... tak jak rozbioro świni ... a kedyś rozbiarały (!) i tak ciely (!) od ... po kawałku ... z całej półówki ... tak jak na rynku to robily (!) ...

to sie nazywała ro^mbanka ... (WKS); jest ro^mbanka przednia i tylna ... (Brz); ro^mbanka to jes taki ... mieⁿso ... razem słonina i mieⁿso ucieⁿte ... kawał ... i to jes ro^mbanka ... (Gąs); ro^mbanka to tak jes ... jak sie kroi tak ze wszystkim ... jak sie rozprawi świni ... jes półówka ... i sie z niej tnie całe pasy ... wszystko razem jak jest ... słonina ... boczek ... tam czy kawałek szynki ... czy coś ... i to razem sie odcina ... to jes ro^mbanka ... (Śwk); ro^mbanka to sie w całości ... na półowce świni ... tnie z kolei ze wszystkim (!) ... słonina ... żeberko ... boczek ... (Grz); sie ro^mbie ... z kośćmi ... ze wszystkim sie ro^mbie ro^mbanke ... (WDm); ro^mbanka to jakby rozcinka prawie ... ro^mbanka to jak sie dzieliło takie kawałki wieⁿksze ... a rozcinka to jak sie już dzieliło te ćwiartki ... te połówki ... różnie mówili ... i tak i tak ... (Chr); ro^mbanka ... (Śwd); no ro^mbanka ... tak jak leży pół ... tusza świni ... to kiedys sprzedawaly (!) ro^mbanke ... to gdzie tam kto chciał ... to mu wycinał tyn kawałek ... i to ro^mbanka ... cieli ... komu jak pasowało ... (Gol); to takie powiedzenie wiejskie ... ro^mbanka ... to jes takie mieⁿso chyba ... ógólnie (!) mówioⁿc ... nie naležoⁿce ani do schabu ... ani do szynki ... a ni to ... nie wiem ... takie mieszane coś ... jes jako papka ... razem tłuszcz z mieⁿsem ... (Stn); zob. **rozcinka**.

roⁿczka – 1. ‘przymocowany z boku kosiska uchwyt umożliwiający koszenie’: każdy obsadzał roⁿczke do wzrostu kosiarza ... (Alk); roⁿczka ... musiała być mniej wieⁿcy w takim miejscu ... żeby ... można było to pocioⁿgnoⁿć ... mnie (!) wiⁿcy (!) ... żeby sie nie bardzo chyłać ... żeby nie chyłkiem ... żeby i nie stojęⁿcy (!) ...

Roⁿczka (fot. Jerzy Sierociuk)

zależy jak tego ... mniej wieⁿcy kosisko bliżej ... bliżej kosy ... w każdym bo^dż razie ... roⁿczka musiała być; jak dalej jest roⁿczka odsunieⁿta od kosy ... to jes cieⁿżej kosić ... (Bur); roⁿczka ... reⁿkojeść ... (N)j; to tylko były te roⁿczki ... to ... co ty mówisz ... te podwójne ... take co były wioⁿzane ... to tylko robili ich (!) ci ... jeżeli ktoś ... dwóch kośników chciało jedno koso kosić ... bo przypuszczalnie ... taki prosty przykład ... o! ... tak jak ja stoje ... roⁿczka powinna być przy pasie ... nawet jeszcze bliżej ... bo ona powinna być niżej ... bo ona powinna być przy biodrze ... a jak trafił się wyższy (!) to se roⁿczke podniós ... rozumisz ... żeby sie ... jak chciał kosić ... żeby sie nie musiał kłaść ... i dlatego te roⁿczki były wioⁿzane ... bo ta roⁿczka była składowana ... sznurkiem ... jak widziałeś ... sznurkiem skreⁿcana w środku ... bo ona ... dlatego że ona była regulowana ... mogłeś jo opuścić ... mogłeś jo podnieść ... a sznurkiem tylko regulowałeś sobie wysokość; kiedyś to

roⁿczki były wyginane ... roⁿczka była przesuwana ... regulowana ... (Dąb, SKb); kosa jes zbudowana z kosiska ... roⁿczki ... i metalowej kosy ... (Osn, WPn, WKs); czyⁿś (!) metalowa ... i kosisko takie drewniane ... z roⁿczko ... (Brz); kosisko ... i na kosisku roⁿczka ... tak ... do trzymania; to zależy od wysokości kosiarza ... bo to ... jak był wysoki ... trza było dalej robić to roⁿczke ... montować ... jak był niski ... to niżej ... (Gąs); korzystka ... czy roⁿczka ... zależy jak kto nazwoł (!) ... (Czr); kosisko ... roⁿczka ... pierścień do zabijania klyna ... i kosa ... ucho kosy ... (Wdm); no to sie nazywajo ... ostrze kosy ... tu jes taka roⁿczka ... kóro sie trzyma ... i tu jes; ta roⁿczka to musiała być tak umocowana żeby do reⁿki pasowała ... (Chr); no to jes kosisko ... kosa ... i roⁿczka ... (Śwd, Żyl); [rączka kosiska] no raczyj ustawiano musi być do wysokości faceta ... kosiarza ... według wzrostu była ustawiona ... (Gol); wiem że ojciec jak brał ... kosisko se robił ... roⁿczke ...

Roⁿczka na kosisku (fot. Jerzy Sierociuk)

to brał reⁿko ... mierzył sobie ... tyn
uchwyt żeby był dobrze ... wiesz ...
ta roⁿczka żeby była umocowana ...
dobra na kosisku ... to trzeba według
swoje (!) reⁿki ... (Stn); zob. **korzystka 2**;
2. 'drewniana rękojeść sierpa': sierp ...
no roⁿczka (!) ma ... i metalowe ... takie
znaczy so ... półkole ... które jes ...
znaczy ... z takimi zo^mbkamy ... ostrymi
zo^mbkamy na koniec ... (WkS); zo^mbki
nacieⁿte ... i ostry ... i roⁿczke miał do
trzymania reⁿko ... w reⁿku ... (WDM);
sierp miał drewniano roⁿczke ... pół-
okroⁿgły ... i takie zo^mbki miał ... (Chr);
sierp ... roⁿczka i ta czeⁿś robocza ...
(Żyl); 3. 'część, za którą trzymano bat':
a to jes taka roⁿczka ... taka główⁿa na-
sada do ... do tego kija ... (Grz); [bat] to
biło sie tym ... to ziemieⁿ taki ... a tutaj
była roⁿczka ... (Chr).

roⁿczki – 'części pluga, które trzyma
się rękami': no to roⁿczki ... (Brm);
roⁿczki ... (Bur, NJm); pług ... z ty
strony trzymało sie roⁿczki ... które
szły do dołu ... u dołu była odkład-
nia ... sośnik ... to wszystko zmon-
towane było ... pierwszy był sośnik
który szed w ziemie ... odkładnia
odkładała ... (Grd, Fik, SKb, NWr, Osn,
WkS); odkładnia ... lemiesz ... co sie
orze ... pieⁿta ... tak ... lemiesz ...

Roⁿczki (fot. Piotr Rosa)

odkładnia ta duża ... a pieⁿta ... ta co
jes nisko to ... a tu wysoko te roⁿczki ...
(Gąs); ja tam wiem? ... roⁿczki so takie
przy tym ... przy pługu ... i co tam
jest? ... odkładnia ... (Śwk); roⁿczki ...
takie so uchwyty ... (Grz, WDM);
roⁿczki ... (Chr); roⁿczki ... no ... (Żyl);
zob. **róⁿczki, uszy**.

rorzutnik – 'maszyna do rozrzucania,
roztrząsania obornika na polu': gnój
tera sie wozi tam ... rorzutnikiem ... (Fik);
rorzutnik ... (Śwk, Chr); zob. **rorzutnik**.

rosocha – 'rozwidlona część grabiska
łącząca się z belką': to rosocha ... (Żyl).

rosołowaty – 'podobny do rosolu, ma-
jący konsystencję rosolu': tak żeby było
rosołowate ... (Bur).

rozbić – 'rozrzucić trawę pozosta-
jącą za kosiarzem w pokosie': rozbić
grabiami ... widłami ... kosiskiem ...
zależy ... zależy od pokosa (!) ... jak
był duży to trzeba było widłamy ...
a jak był nie bardzo gruby ... to czym
tam troⁿcił ... nieraz to nie trzeba było
go ... (Bur); [pokos trzeba] rozbić ...
żeby schło ... nawet grabiskiem tym
rozbijali ... a nie to grabiami ... kijem ...
(Gąs); [pokos] no rozbić go ... rozrzu-
cić ... (Żyl); zob. **rozbijać**.

rozbierać – 'dzielić tuszę świni na
poszczególne części': rozbierało sie ...
(Alk, Osn); ro^mbanka to jes ... tak jak
rozbioro świni ... a kedyś rozbierały (!)
i tak ciely (!) od ... po kawałku ...
z całej półówki ... tak jak na rynku to
robily (!) ... to sie nazywała ro^mbanka ...
(WkS); to sie rozbiera ... (Żyl).

rozbieranie – 'dzielenie tuszy świni
na poszczególne części': ćwiartko-

wanie ... *rozbieranie świni ...* (Żyl); *rozbiranie (!) świni ...* (Gol); *to jes rozbieranie świni na czeⁿści ... tak to słyszałam ...* (Stn); zob. **rozbiór**, **rozbiórka**.

rozbijać – ‘rozrzucać trawę pozostającą za kosiarzem w pokosie’: *roztrzeⁿsło sie ... szły kobiety i trzeⁿsły ... rozbijały pokosy ... nie trzeⁿsły ... tylko kedyś ... jak mówio ... szły kobiety i pokosy rozbijali (!) ...* (Dąb); *to sie szło i rozbijało ... najczeⁿści jak kośnik chciał ... to nawracał z powrotem ... z drugigo końca ... żeby znów kosić ... to szed i kosiskiem rozbijał ... wracajoⁿc ...* (Grd); zob. **rozbić**.

rozbiór – ‘dzielenie tuszy świni na poszczególne części’: *rozbiór ... rozbierało sie ...* (Alk); *rozbiór ...* (Gąs); *wszystkie mieⁿsa drobne ... nie tylko ... które nie słužo tam do ... ja wiem? ... jak sie wytnie przy rozbiórze ... no to te wszystkie ścinki ... mieⁿso sie ... z tego sie robi kiełbasy ...* (Gol); zob. **rozbieranie**, **rozbiórka**.

rozbiórka – ‘dzielenie tuszy świni na poszczególne części’: *rozbiórka ...* (Brz); zob. **rozbieranie**, **rozbiór**.

rozcinka – ‘kawałki pociętej tuszy świni’: *ro^mbanka to jakby rozcinka prawie ... ro^mbanka to jak sie dzieliło takie kawałki wieⁿksze ... a rozcinka to jak sie już dzieliło te ćwiartki ... te półki ... różnie mówili ... i tak i tak ...* (Chr); zob. **ro^mbanka**.

rozczapierzony – ‘bezladnie, szeroko rozłożony’: *miotły sie robi z tego ... z łózek brzeziny ... doбира si take kawałky ... żeby roztago ... rozczapierzone ...* (Bur).

rozczoⁿsać – ‘o gnoju na polu: rozrzucać’: *obornik na polu był rozczoⁿsany ... bo to jes jako azot ... dužo azotu ma ... i zaste^mpował nawozy ... to jes nawóz naturalny ...* (Śwd); zob. **roztrzoⁿchać**, **roztrzeⁿsać**, **rozrzucać**.

rozebrać I – ‘rozłożyć na części’: *no ... rozebrać kose ... i naklepać joⁿ (!) ... bo tak to ... kosiskiem ... to nie poklepał ...* (WPn).

rozebrać II – ‘podzielić tuszę świni na poszczególne części’: *po zabiciu rozebrać świnię ...* (Gąs); *rozebrać ...* (WDm, Chr, Gol).

rozebrany – ‘o tuszy świni: podzielony na części’: *to już normalna sprawa ... rozebrana śfynia ... i to już była ro^mbanka ...* (Grd).

rozgonka – ‘typ orki rozpoczynanej od brzegów pola’: *rozgonka ...* (NJm); zob. **rozorywka**.

rozkrzyć (sie) – ‘rozbudować system korzenny’: *to bronami sie powłócyło (!) ... bronamy ... nawet lekimi (!) bronkami na wiosne pszenice uwłóczyły (!) ... żeby sie rozkrzyła ... żeby porosło ... żeby wieⁿcyj sobie ...* (Czr).

rozorywka – ‘typ orki rozpoczynanej od brzegów pola’: *rozorywka ... rozorać ...* (Bur); *od brzegów? ... to rozorywka ...* (Grz); zob. **rozgonka**.

rozpierzanie – ‘bezladnie, szerokie rozłożenie’: *zostawiało sie końcówke tam dzie to rozpierzanie ... te łózki so wolne ...* (Bur).

rozplechować – ‘odkształcić, zmienić pierwotny kształt na skutek częstych

uderzeń; dotyczy m.in. czubka młotka: *to musi być hartowany młotek ... żeby ón nie siadał ... żeby sie nie plechował ... bo on sie ... widzisz ... jak słaby młotek to on sie rozplechował ... po prostu szeroki sie robił ... a tu musi być ostry młotek ...* (Dąb); zob. **plechować**.

rozpórka – ‘zazwyczaj specjalnie uformowany kawałek drewna wykonywany do zawieszania zabitej świni przed **rozbieraniem**’: *normalnie ... jest ... tak zwana ... zrobiona ... rozpórka ... która rozpiera nogi prosiaka ... i na tyj rozpórce jes sznurek uczepiony ... podcioⁿgajo ... i robio co chco ... mówili ... kre^mpulec ... to nazywali tak i tak ...* (Grd); zob. **krepulec**, **kre^mpulec**, **kry^mpulec**, **lebiodka**.

rozsada – ‘młoda roślina uprawowa przygotowana do sadzenia’: *cebulke sie sadzi ... nogo ... sieje sie wszystkie inne ... rozsadnik (!) jes przecież ... rozsada kapusty ...* (Gol).

rozrzucac – ‘bezwiednie rzucac w różne strony’: *kedyś to sie mówiło na takie kupki ... widłami sie rozrzucało teraz to rozrzutnikiem ...* (Brm); *grabienie ... albo rozrzucanie tych pokosów ... i późni grabienie było reⁿcznie ... teraz już grabiarko ...* (Gąs); zob. **rozczoⁿsać**, **roztrzeⁿsać**, **roztrzoⁿchać**, **roztrzoⁿsać**.

rozrzutnik – ‘maszyna do rozrzucania, roztrząsania obornika na polu’: *rozrzuca sie po polu ... kiedyś reⁿcznie sie rozrzucało ... teraz rozrzutnikiem ... trzeⁿsie sie ...* (WDM); *rozrzutnik ...* (Bur, NJm, Gol); zob. **rozrzutnik**.

roztrzeⁿsacz – ‘maszyna do roztrząsania gnoju’: *no maszyny to ... rozrzutniki ... one nie majo roztrzeⁿsaczy ... tylko roz-*

rzutniki to so ... no i ... dzisiaj so coraz bardziej nowoczesne ... ale te piersze to były wielkim dobrodziejstwem ... bo był cioⁿgnik do tego ... (WOk).

roztrzeⁿsać – ‘o gnoju na polu: rozrzucac’: *sie roztrzeⁿsa go ...* (Wks); *roztrzeⁿsa sie ...* (Brz); *roztrzeⁿsa sie ...* (Chr); zob. **rozczoⁿsać**, **roztrzoⁿchać**, **roztrzoⁿsać**, **rozrzucac**.

roztrzeⁿs – ‘rozrzucić równomiernie po jakiejś powierzchni’: *a późni trza widelki brać ... i roztrzoⁿchnoⁿ go ... zrzuciło sie na takie kopianeczki ... tu kopianka ... tu kopianka zrobiono ... a późni trza było roztrzeⁿs go (!) ... rozrzucić ...* (Grd); *roztrzeⁿsa sie ...* (SKb); *gnój ... roztrzeⁿsie sie reⁿcznymi widelkami ...* (Grz); *no roztrzeⁿsa sie ... rozrzuca sie po polu ...* (WDM); **roztrzoⁿścić**.

roztrzoⁿchać – ‘o gnoju na polu: rozrzucac’: *roztrzoⁿcha go sie widłami ... a nie to rozrzutnikiem ...* (Grz); *trzeⁿsie sie gnój ... rozkłada go sie po całym polu ... bierze go sie na widły ... w małych ilościach ... i jego sie roztrzoⁿchuje po polu ... równo ... żeby było wszedzie pole założone tym obornikiem ... ale ... po prostu jednakowo ... równo żeby był rozłożony obornik na polu ... i potem sie go przyoruje ... nie tak ... że w jednym miejscu rzucisz widłami ... a w drugim puste pole ... tak musiało być ładnie roztrzoⁿchnieⁿte po całym polu ... równo sie roztrzoⁿchuje po całym polu ... bierze sie na widły ... i sie go trzeⁿsie ...* (Stn); zob. **rozczoⁿsać**, **roztrzeⁿsać**, **roztrzoⁿsać**, **rozrzucac**.

roztrzoⁿchnoⁿ – ‘rozrzucić równomiernie po jakiejś powierzchni’: *a późni trza*

widelki brać ... i roztrzo^ochno^oć go ...
zrzuciło się na takie kopianeczki ... tu
kopianka ... tu kopianka zrobiono ...
a późni trza było roztrze^os go ... rozrzu-
cić ... (Grd); zob. **roztrze^os, roztrzo^ość.**

roztrzo^osać – ‘o gnoju na polu: rozrzu-
cać’: *widłami to się nazywało roztrzo^o-
sać ... a rozrzutnik tero rozrzuca ...*
(Brm, Bur); *gnój widłami się roz-
trzo^osa ...* (NJm); *niektórzy mówili roz-
trzo^osać ... ale też niektórzy mówili roz-
rzucać ... ale rostrzo^osać przeważnie ...*
(WOk, NWr, Osn); *a to dawne tak ...*
*roztrzo^osać obornik ... i późni się przy-
oruje go ...* (Brz); *kiedyś to było tak ...*
że wyrzucali z obory ... i wozem ...
*w pomostach ... wóz był ... i narzu-
cały (!) na pomosty ... wywoziły (!) ...*
dopiero zwały (!) kupki ... i dopiero
roztrzo^osaly (!) i przyorywały (!) ...
koniem ... tak kiedyś było ... a teraz
to już nowoczesnie to ... teraz to już
wozem nie wozi gnoju wcale ... tylko
*wożo rozrutniki ... majo ... i rozrzutni-
kami wywożo; obornik ... rozczo^osa się*
i przeoruje ... (Gąs); *roztrzo^osa się ...*
(Śwk); *roztrzo^osa ...* (WDm); *u nas*
mówili że się roztrzo^osa ... (Śwd); *no ...*
roztrzo^osa się ... (Żył); *przeważnie się*
roztrzo^osa mówio ... (Gol); zob. **roz-
czo^osać, roztrzo^ochać, roztrze^osać,**
rozrzucać.

roztrzo^ość – ‘rozrzucić równomiernie
po jakiejś powierzchni’: *po wywiezie-
niu na pole rozkłada się go na małe*
*kupki ... to będzie kupka ... a po-
tem trzeba je roztrzo^ość ... widłami*
*roztrzo^ość lub maszyno; gnój roz-
trzo^osa się ... rostrzo^osa się właśnie ...*
dawniej roztrzo^osano tylko widłami ...
cie^ożka praca ... re^ocznie roztrzo^osało
się kupka po kupce po tym polu ...
(WOk, Grd); *roztrzo^ość ...* (Fik); *obornik*

trza wywić ... roztrzo^os ... zaorać ...
poznaczyć ... jak późni to już były (!)
sadzarki ... a jeszcze wcześniej to trza
było iść i ... o! ... w pódolek (!) brać
zimniaki ... trzymać ... i się pie^oto
sadziło ... (Gąs); *na kupki takie ... a ko-
bieta musiała iść i to roztrzo^ość potym ...*
(Czr); zob. **roztrze^os, roztrzo^ochno^oć.**

rozwora – ‘część podwozia łącząca tył
i przód wozu’: *rozowra jes ... ło^oczona*
w przód i w tył ... przetkana takim
*bolcem ... żeby tego ... żeby to trzy-
mało się ...* (Bur, WKs); *taki długi dro^og*
był ... i mie^oędzy jednym ... taki był ...
*na przód się kładło taki ... żeby to wło-
żyć ... ten poddanek ... ten długi kij ...*
i z tyłu było takie same ... rozwory ...
rozowry były ... (Grz); *rozwórka ... roz-
wora ...* (WDm); *no to jes rozwora ...*
ło^oczy przód i tył ... (Śwd); *rozwora ...*
(Żył); *rozwórka ... albo rozwora ...*
(Gol); zob. **rozwórka.**

rozwórka – ‘część podwozia łącząca
tył i przód wozu’: *rozwórka ...* (Alk);
skre^ot ... rozwórka ... się skre^oco ...
(Brz); *to to jes rozwórka ... co się*
ło^oczy ... przyła^ocza (!) się przód i tył ...
rozwórko ... (Gąs); *no to te ... roz-
wórka ... ło^oczy oba te ... obie cze^ości ...*
i poddenice się kładzie ... i po bokach
pomosty ... (Grz); *rozwórka ... roz-
wora ...* (WDm); *no to to rozwórka ...*
to to samo to ... tam było jak się ło^oczy
*przodek z tyłem ... no to za pomo-
co rozwórki ...* (Gol); zob. **rozwora.**

ró^oczki – ‘części pługa, które trzyma
się rękami’: *to so ró^oczki ...* (Brz);
zob. **ro^oczki, uszy.**

rybić kose – ‘spowodować zniekształ-
cenie ostrza kosy przez nieumiejętne
klepanie’: *no bo jak ... nie jechał*

Rynek (w Łukowie) (fot. Jerzy Sierociuk)

*młotkiem po samym ostrzu ... albo trochę był ... nie bardzo widzo^ocy ... albo reⁿka mu sie trze^osła ... to uderzył dalej ... i wtedy metal sie ... tutaj sie wydłużał ... i ni miał sie dzie podziac ... rybił kose ... (Njm); zob. **porybić kose, poszczerbić, poże^odlyć, wyrybić kose, wytrybić kose.***

rygiel – ‘długi drewniany drag’: *a no buduje sie jak bróg? ... też sie stawia jakieś tam rygle ... obija sie deskami ... dach sie robi; no wóz do ziemniaków ... to kedyś takie rygle były ... tyko były ... ten ... na spód sie kładło deske ... i takie dwa rygle sie kładło ... i sie worki kładło na to ... a później były takie skrzynie ... sypało sie kartofle ... (Chr).*

ryj – ‘zazwyczaj część lba świni ze szczęką; także cały leb’: *odcinało sie późni ryj ... cały przód świni co tego ... do żywego ... obcinało sie ... obcinało sie późni nogi ... (Bur); zob. **leb.***

rynek – ‘plac, na którym odbywa się handel; targowisko’: *bo ja kedyś próbowałem ... rozumis! ... bo sie zapytałem faceta ... kedyś jak kupywałem od niego kierownik ... w Stocku (!) na rynku; no to z prosa to już było i na rynkach nawet do sprzedania ... te miotły ... (Dąb); [czy zwierzęta sprzedawali z chlewa?] nie ... na rynek trzeba było ... bo by sie przewiodły ... ni można z domu sprzedawać ... (Żyl); [czy wolno zwierzęta sprzedawać z chlewa?] no nie ... rzekomo nie ... no żeby tego szcze^ościa hodowlanego nie ... to wyprowadzaly (!) na rynek ... ewentualnie dzieś tam na podwórko ... i dopiero se ktoś brał ... (Goł).*

rzemianny – ‘zrobiony z rzemienia’: *rzemianny ... (Fik); zob. **rzemienny.***

rzemienny – ‘zrobiony z rzemienia’: *paszek ze skory ... rzemienny może być ... (WDm); rzemienny ... (Bur, WOk, SKb,*

NWr, Osn, WKS, Gąs, Śwk, Chr, Śwd, Żyl); zob. **rzemianny**.

rzemień – ‘pasek skóry, z której zazwyczaj zrobiony był bat’: *rzemień jes to wysuszona skóra zwierzeⁿca ... cieⁿta w pasy ...* (Osn); *rzemień ...* (Żyl, Gol); zob. **rzemiń, rzymień**.

rzemiń – ‘pasek skóry, z której zazwyczaj zrobiony był bat’: *rzemiń to jes wyrobiony ze skóry wołowej ...* (Bur, WOk, NWr); *rzemiń to jes skóra wyprawiona ... tam ... specjalnie przez tych ... jak óny (!) sie? ... rymarze nazywały ...* (SKb); *kawałek kija i rzemienia kawał ...* (Brz); *rzemiń to jes taki długi kawałek skóry ... cienki kawałek skóry ...* (Grz); *no rzemiń ... rzemiń to jes ... po prostu z jakijś skóry pasek ...* (Chr); *rzemiń to jes trok ... ze skóry ...* (Śwd); *rzemiń ... no ...* (Żyl); zob. **rzemień, rzymień**.

rzemyk – ‘pasek skóry jako część bata’: *rzemyk to ten krótki ... taki był czepiony na dłuższym kiju ... na baci-sku ...* (Brm, Osn).

rzóⁿdek – ‘wąski pas ziemi w ogrodzie, na którym zazwyczaj rosną warzywa jednego rodzaju’: *rzóⁿdki ... na rzóⁿdkach sie warzywo sieje ...* (Gąs); zob. **grzeⁿda I, grzoⁿdka I, zagonek**.

rzóⁿdek – ‘rosnące w jednej linii kartofle’: *rzóⁿdki ...* (Brz).

rzymień – ‘pasek skóry, z której zazwyczaj zrobiony był bat’: *rzymień ...* (Brz); zob. **rzemień, rzemiń**.

r-zysko – 1. ‘część zboża z korzeniami pozostająca na polu (po skoszeniu)’: *r-zysko ...* (Fik); zob. **ściernisko 1, szczernisko, rżysko 1, żysko**; 2. ‘pole po skoszonym zbożu’: *no to jest ... to r-zysko ... to jes ... r-zysko sie nazywa ... r-zysko ...* (Chr); zob. **rżysko 2, ściernisko 2**.

rżysko – 1. ‘część zboża z korzeniami pozostająca na polu (po skoszeniu)’: *to rżysko ...* (WPn); *rżysko ... ściernisko ... różnie ludzie mówio ...* (WKs); *ściernisko ... rżysko ... to to samo ...* (Brz); *rżysko ... abo ściernisko ... bo wiesz ... i żysko (!) i ściernisko ...* (Śwk); *rżysko ...* (WDM, Żyl); *rżysko no to zostaje tyle tam tego po tym ... kujoⁿce ... trza było iść ... ale buty sie zakładało ... to było rżysko ...* (Stn); zob. **ściernisko 1, szczernisko, r-zysko 1, żysko**; 2. ‘pole po skoszonym zbożu’: *rżysko ...* (Bur, WKs, Śwd, Żyl); *inaczej sie nie mówiło ... albo rżysko albo ściernisko ...* (Gol); zob. **r-zysko 2, ściernisko 2**.

Rżysko (fot. Jerzy Sierociuk)

S

sadzarka – ‘kobieta sadząca kartofle’: *no która wykopywała ... ta co sadi to sadzarka tak jakby była ... a ta co wykopywała ... no to ... ja nie wim jak to ... wykopujo^{ca} kartofle? ... (Grz).*

sadzawka – ‘dół po wykopanym torfie’: *sadzawka ... (Bur).*

sadzeniak – ‘kartofel przeznaczony do posadzenia’: *sadzeniak ... (Alk, Bur, WKs, Brz, Gąs, Śwk, WDM); sadzeniaki ... czyli nasionka ... nasionka i nasieniaki ... (Grz); sadzeniaki ... (Żył, Gol); jak do sadzeniaka ... to sie z kiełkiem obcinało do sadzenia ... a bez kiełka odrzucało ... o! ... (Stn); zob. **nasieniak, nasienniak, nasionka, sadzynchronik**.*

sadzić I – ‘umieszczać w ziemi’: *obornik trza wywić ... roztrzo^s ... zaorać ... poznać ... jak późni to już były (!) sadzarki ... a jeszcze wcześniej to trza było iść i ... o! ... w pódolek (!) brać zimniaki ... trzymać ... i sie pie^oto sadiło ... (Gąs); [kartofle] *no to sie sadi ... późni sie oborywa sie ... i pryska sie jakoś ... żeby ten ... nawóz sie sieje żeby były ... (Chr); cebulke sie sadi ... nogo ... sieje sie wszystkie inne ... rozsadniak (!) jes przecież ... rozsada kapusty ... (Gol); no sadiysz ... rosno ... trzeba ich oborywać ... oborywać trzeba ... to znaczy ich obsypywać ... rzo^odkami idzie pług ... i obsypuje te ziemniaki ... pieli sie też ... z zielska ... podsypujo chyba też nawozem; no ... burak pastewny ... mamusia sadiła go tak jak kapuste ... (Stn); zob. **pod pie^ote**.**

sadzić II – ‘podkładać jajka pod kurę w celu uzyskania kurcząt’: *bo kiedyś każda gospodyni sadiła kurcze^ota ... już kura wysiedziła ... a teraz nie ma tego ... (Gąs);*

sadzynchronik – ‘kartofel przeznaczony do posadzenia’: *sadzynchronik ... sadzynchroniki ... (Grd); zob. **nasieniak, nasienniak, nasionka, sadzeniak**.*

sagan – ‘duży, zazwyczaj żeliwny garnek’: *żeliwne sagany były ... żeliwne sagany ... sagany kiedyś były ... a teraz ostatnio to parniki ... (WKs); w parniku ... w saganach ... (Brz); były sagany ... wiesz ... takie ... te takie z dwoma uszamy ... i sagan taki ... takie sagany były ... i sie w tych saganach gotowało ... a późni to już w wiadrach ... albo w kociełkach (!) ... albo w kociełku tak sie parowało ... zależy ... jak kto miał ... (Śwk).*

saladera – ‘roślina pastewna siana często jako **poplon**; seradela, *Ornithopus*’: *jak sie posiało łubin ... to zaorało sie ... jak sie posiało ... no ... ten ... saladere ... to sie krowo wypało ... (WPn); łubin ... saladera ... dzisiaj to już gorczyca ... siejo ludzie ... ale dawnie (!) to tylko łubin ... saladera była ... przeważnie ... to sie nazywa ogólnie poplon ... (WKs).*

salceson – ‘wędlina wyrabiana zasadniczo z głowizny napychanej w **mačka**’: *salceson ... salceson robi sie z głowizny przeważnie ... można dodać*

też ... z gotowanego właśnie (!) mieⁿsa z głowy wieprzowej ... kroi się to na małe kawałki ... drobne ... czasami dodawane były nerki ... albo serce ... no i przyprawia się czosnkiem ... pieprzem ... solo ... wiadomo ... i wkłada się to do żołoⁿdka ... wyczyszczonego ... ji ... dodaje się rosół ... w którym gotowało się to mieⁿso ... zaszywa ... parzy ... no i potem jak ostygnie ... przykładą się ... obcioⁿża się czymś cieⁿżkim ... żeby dobrze wygłoⁿdało ... (Alk); salceson ... to też się napycha w ten ... w żołoⁿdek ... czyści się żołoⁿdek ... żołoⁿdek się napycha ... też się dopasowuje ... bierze się te ... woⁿtroby wszystkie ... co do tego jes ... resztki ... tam bioro skóry nie-skóry ... to wszystko przekroⁿcajo (!) ... wkładajo ... (Bur); a salceson to się robi ... tak samo ... łepiek się gotuje ... i tak się z głowizny przeważnie ... ozorki można dawać ... i też na mieⁿko to się ugotuje ... i wyjmuje się ... też z lystkiem ... zielem ... osoly się ... żeby to było takie jak trzeba ... i pieprz ... i czosnek się dodaje do salcesonu ... i si wyjmuje z tego ... i się kroi na drobne kawałki ... takie tłuste ... i to zmiely się tłuste ... a ozorków się nie miele (!) ... tyko się kroi po plastry ... i się nakłada ... jak jeszcze ... jak so takie ... wiesz ... maćki ... a jak nie to w jakieś jelyta grube ... i się przykładą czymś (!) ... płaski jakieś bierze ... i w zimne się wstawia ... i on się zsiada ... tak jak galareta ... (Gąs); a salceson tak samo się bierze ... łeb ... ze łba te ... łeb się gotuje ... te wszystkie ... całość (!) tego łba ... tam bierze się jeszcze do tego serce ... takie o podroby ... gotuje się ... późni się kroi ... w paseczki ... jak się tego ... bo teraz to przeważnie mielo ... w takich na grubo ... maszyn-

kach ... a kiedyś to się kroilo ... maćka tego całego ... ten żołoⁿddek ... się wyczyściło ... się napychało w niego ... i późni się parzyło ... ile warzył maciek z tym mieⁿsem ... z tym wszystkim ... tyle czasu się go parzyło ... warem ... nie wolno było gotować ... bo by popeⁿkał ... tylko tak na wolnym tym... aż się go parzyło ... dwie godziny czy ... to zależy ... i późni się przyciskało ... wyjmało się ... i przed tygo ... przyciskało się kamieniem go ... i salceson wychodził ... bynajmniej ja tak robiłam ... (Śwk); salceson ... ucho się dodaje do salcesonu ... kawałek tłustego ... kawałek może być woⁿtroby ... z kości te wszystkie odpadki które się gotuje to do salcesonu się dodaje ... gotuje się ... i ten rosół co zostaje ... późni do tego ... do tego worka ... tak jak ten salceson się kupuje ... to się wkłada to wszystko ... i późnij ... rosółu się troche daje żeby ... do tej kiszki ... żeby nie było za geⁿste ... i odstawia się ... zaszywa się ... odstawia się na płaskie (!) deske ... i na desce się przykrywa jeszcze czymś ... żeby to przygnieś (!) ... żeby nie ... nie wypad ten rosół ... żeby to skrzepło się wszystko ... (Grz).

samesiejny – ‘o roślinach: sam się wysiewający’: same ... samesiejne ... same się ... (Gol).

samoróbka – ‘coś zrobione samodzielnie’: u nas tych nie było ... to jeżeli było ... to może ... wiesz ... jakieś samoróbki ... być może że region taki był ... tam regiony so co różne rzeczy robio ... (Dąb).

schodzić – ‘o młodych roślinach: wychodzić z nasiona ponad ziemię’: schodzi ... wschodzi ... coś takiego ...

wychodzą z ziemi ... (Bur); schodzi ...
warzywo ... (Śwk); zob. **wschodzić**,
zejść.

seler – 'dwuletnie warzywo o mięsistym
korzeniu i pierzastych liściach, *Apium
graveolens*': *marchew ... pietruszka ...
seler ... rzodkiewki różne ... buraki ...
były czerwone (!) ... ogórki ... pomi-
dory ... (Bur); za mojego młodego życia
to nie było selerów ... porów ... (Grz).*

serduszko – 'tu: centralna, wierzchnia
część buraka, z której wyrastają liście':
a to z buraka wyrasta take serduszko ...
które ... z niego wyrastają liście ...
(WKs).

serwatka – 'płynne resztki śmietany po-
zostające po robieniu masła': *masło ...
się zbierało śmietane ... była taka
maśniczka ... drywniana ... i się lało
to śmietane ... i był taki kroźek ... miał
takie dziurki małe ... w tym kroźku ...
i taki był kij taki ... i to się tak ubijało ...
biło biło ... i się robiła ... śmietana ...
ze śmietany to się masło ... a późni była
taka serwatka ... maślanka ... o! ... mó-
wie ... serwatka kiedyś się mówiło ...
nie maślanka tylko syrwatka (!) ...
(Chr).*

schab – 'część konstrukcyjna koszyka
nadająca mu kształt; między schabami
przeplatano wiklinę lub korzenie ja-
łowca': *koszyki robiono ... ze skóry (!)
pałoki robiło się ... te główne pa-
joki ... a te robiło się z jałowca ... prze-
platało się ... schaby późnij się wla-
czało ... tutaj się u góry ... z jałowca się
takie cienkie takie ... witki ... i dopiero
się wplatało te ... jedyn stojący drugi
leżący ... i znowuż się wtykało ten ...
schaby takie ... i się plotło ... (Goł);
zob. **żebro II**, **żeberko**.*

sia – 'się': *sia nie znam na tym ... to
wiam (!) co to znaczy? ... nie wiam (!);
sнопki sia wio^ozało i kupki sia sta-
wiało ... (Fik).*

siać – 'wrzucać ziarna do ziemi celem
uzyskania nowych roślin': *siać się re^oko
siało ... re^ocznie się siało zboże ...
(Grz); siało się żyto ... przeważnie u nas
żyto i owies tylko ... bo inne ... psze-
nica się nie rodzi ... bo jes piaszczy-
ste ... ale żyto i owies to do tej pory się
sieję ... jak się siało ... (WPn); siać ...
brało się płachte i rzucało na pole
re^oko ... to naczynie takie było do sia-
nia ... (Brz); to był specjalny fartuch ...
do którego wysypywało się ... zboże
w fartuch ... i się siało ... płachta to się
tak nazywała ... (Żyl).*

siacz – 'ten, kto sieję': *siacz ... (Osn);
zob. **siewacz**, **siewca**, **siewczy**.*

siadłe mleko – 'zgęstniałe, ukwaszone
mleko': *nie nosiło się u nas siadłego
mleka na pole ... (SKb); w tym samym
garku się kisiło ... siadłe mleko się ...
robiło ... i w tym się je przewoziło ...
dlatego że jak się poruszy ... to ono ...
to się takie inne jest ... smak ... a jak
się take ... świeże mleko ... które
nie ruszane ... no to inaczej się jje ...
w ogóle inny smak ma ... (WPn).*

siamie – 'nasiona, zwłaszcza lnu lub ko-
nopi': *nierz to tak się mówi ... lniane
siamie ... nasianie to jest lniane ...
(Śwk); zob. **siemie**.*

siano – 'skoszona i wysuszona trawa':
*kopienie to siana ... (Brz); roztrzo-
sały (!) siano ... i zgrabiały ... (NJm);
siano folio przykryte ... (Chr); suche
no to już w so^osiek ... do stodoły ...
jedne cze^ość stodoły ... w jedne*

*połowie siano ... a w drugiej połowie zboże ... (Grz); stogi siano się stawiało dzieś na polu ... na łoⁿce ... za sto-
dołami ... to nie do stodoły ... (SKb); z Łukowa jeżdżo na kucykach ... że do
Józefowa po siano ... taki duży ma ...
dwa kucyki ... założy tego siano ...
z metr włoży ... i sam na wierzchu
siano jedzie ... ale jeździ z tymi klucy-
kami (!) po wszystkich ... nawet dzieci
małe ... to na wierzchu jeżdżo ...
na tych kucykach ... mają dzieciaki
frajde ... (Czr).*

sianokiszonka – ‘siano przechowywane w belach jako kiszona pasza’: *tak jak dawniej się robiło ... i na wóz ... do stodoły ... albo do stoga ... a teraz to i so maszyny ... to to prasują ... belują ... lub ten ... zbierają jak nowoczesnie na te sianokiszonki ... (NJm).*

sianokosy – ‘zazwyczaj wiosenny okres koszenia trawy’: *wiosna ... i ... i drugi ... pierwsze było sianokosy ... a drugi było ... no drugi raz się kosiło ... ale ... nie wiem jak to się nazywało ... (WPn); potraw to już jes drugi ... pierwsza to jes normalnie sianokosy ... a drugi to już jes potraw ... (Grz); sianokosy ... (NJm, WKs, Brz, Gąs, Gol); zwykle kobiety przy sianokosach ... siano się przewracało ... okapiało ... po prostu grabiło ... (Stn).*

siara – ‘pierwsze mleko krowy po ocieleniu’: *siara ... racuchy ... kluski ... człowieku! ... i pierogi nawet z siary robiły (!) ... ty! ... jak racuchy to smażyły na patelni ... ale nie żeby to było rozbite ... to nie ... to jes ... dosypywali moⁿki trochy (!) ... i to wychodziły takie lańce ... jak naleśniki ... (Dąb); siara ... co się z siary? ... można zrobić ... placki smaży ... placki jakieś smaży ... (Grd).*

siekiera – ‘ręczne narzędzie składające się z zastrzonej części metalowej osadzonej na trzonku’: *przy siekerze jest ... przy te^mpym koncu (!) ... otwór ... nabija się ... dopasowuje się ... nabija się trzaniek ... zagwaźdża się ... tu z tym trzeba wyczyścić dokładnie ... bo żeby nie odparzać reⁿky ... i to wszystko ... (Bur); zob. **siekiera**.*

siekiera – ‘ręczne narzędzie składające się z zastrzonej części metalowej osadzonej na trzonku’: *jak to się nazywa? ... nie wiem ... kawał darny ... taki kroⁿżek taki ... z darny ... dziure się w środku siekiero wycięło ... i nakładało się na to ... to stogowi-
sko ... ale jak to się nazywało to nie wiem ... (NJm); kował różne rzeczy ... robił narzeⁿdzia ... ta-ak obróbki metalu ... proste narzeⁿdzia ... teraz znaczy siekiery robił ... motyki ... różne tam pługi remontował ... (WKs); siekiera składa się ... można by ją podzielić na dwie części ... czeⁿs tak zwano ... powiedzmy roboczno ... czyli ostrze ... samo ostrze ... gdzie w kształcie siekiery można wyróżnić brody ... prawo ... lewo ... nastę^mpnie mamy obuch ... i obuch by się składał z czapki ... i szczok ... szczoki ... czyli te poboczne ścianki ... (Czr); zob. **siekiera**.*

siemie – ‘nasiona lnu lub konopi’: *siemie ... to so nasiona lnu ... ewentualnie konopi ... (Alk); siemie to jes ze lnu ... to jes len tak rozparzony ... i take mlecko (!) ... to siemie tam przykładali tam ... do czegoś tam ... jak bolys (!) ... tam coś takego ... tam słyzałem kiedyś ... matka moja tam mówiła ... (Bur); no to nasienie lnu ... to się mówi siemie ... (Fik); siemie to jes ... siemie to się sieje ... żeby len wyrós ... to*

*siemie sie sieje ... (WPn); siemie to jest nasiono z lnu ... (WKS); siemie to jes len ... (Gąs, Grz); siemie? ... lniane ... ziarna lnu ... (Gol); to nasiono ... siemie to jest z lnu ... z siemienia sie robi olej ... o! ... (Stn); zob. **siamie**.*

sierć – ‘włosy na skórze zwierząt’: *jak nie było zgrzebła to tam słomo^m (!) po nim ... żyby (!) tam sierć ... no ... żyby spadła ta z niego sierć ... to słomo^m (!) ... takim wiechciem ... ale zgrzebłem przeważnie ... (WPn); jak sie nazywało? ... koń jes czym pokryty? ... jes siercio (!) ... sierć miał ... (Krz); no bo tak by ... tak by nie odlaża sierć ... a tak jak sie polało wodo ... to ... (Chr); zob. **sierś, sierść**.*

sierp – ‘dawne narzędzie do ścinania roślin składające się z drewnianej rączki i naostrzonej półokrągłej części metalowej’: *dawniej to były sierpy używane do cie^acia ... na razie były ... sierpem ... sierpami cieli zboże ... a później dobra podbieraczka to brała sierp do podbierania ... miała taki ... na tym polegała ... taki sierp jes tutaj ... roⁿczka była ... i chyliła sie ... sierpem to trzy cztery razy łapała ... i tego ... a tak to reⁿcznie musiała ... ale to musiała być wyspecjalizowana facetka (!) ... (Bur); sierp? ... no to taki pałⁿk mały ... i r^očka (!) ... (Fik, SKb); sierp ... no jes taki ... o! ... półokroⁿgły ... z zo^mb-kamy ... z tej strony od środka ... i ta roⁿczka drewniana ... (Śwk); sierp ... to tylko jes takie ... całe takie półkole ... i z zo^mbków jes ... pozo^mbkowany sierp ... i z roⁿczki... (Grz, Żył); sierp jes zbudowany ... to jes tak jak kosa ... kawałek jes zagieⁿty ... i tu z tej strony ... jak ... w druge strone wykreⁿcony taki kawałek sklepany na te ... i u niego założony jes drewniany taki ... żeby*

*było lepij trzymać ... uchwyt drewniany taki ... (Gol); a. [wykorzystywany przy podbieraniu zboża za kośnikiem] jeżeli kosił ... jak sie kosiło ... i któryś kośnik kład ... to tak zwano ściane ... zboże ... i jeżeli była ściana równa ... to ji było łatwo podbierać ... a jeżeli ... tak jak to mówie ... były niedocinki ... to ona tym sierpem ... bracie ... te pare ... bo to zostało kilka ździebeł ... ale jak jej sie zacepiło (!) ... to ona ni mogła tego zebrać ... a sierpem to te dwa ... czy trzy ... czy pie^ać ... czy dziesię^ać ... tych kłosów docieła ... tych słom sierp jej podcioł ... i ona miała lekko zbierać ... to dlatego robili ... o to ... coś sie pytał o te dwie podbieraczki ... to przeważnie ... no ... w ogóle nie kryje ... tak jak i u nas ... jak wzięła sierp ... to miała łatwo zbierać ... i ona zbierała sierpem ... a ta jij rzucała ... i ściana została kośnikowi ... a jak nie było sierpa ... to ta ... jak zostawiła na tyj ścianie ... wiⁿc kośnik miał potem przero^mbane ... bo słoma na słomie ... słoma nie podcieⁿta ... a jak nie podcieⁿta to jemu było cieⁿżko kosić ... (Dąb); żeby dobrze sie podbierało to sierpem ... sierpem sie dobrało ... tak żeby lepiej podebrać ... (WPn, Brz); a ... to na ściane to sie kosiło zboże takie z kłosami ... i sie kładło ... to kosiarz kosił ... zbieraczka szła z sierpem i zbierała ... zbieraczka szła i to odbierała (!) ... (Śwk); te kłosy wszystkie zbiera ... ja kidyś (!) ... przykładowo ... zbierałam sierpem ... za kosiarzym ... a teraz nie zbierajo za kosiarzem sierpem ... tyko reⁿko podbierajo ... (Grz, WDM); sierp miał drewniano roⁿczke ... półokroⁿgły ... i takie zo^mbki miał ... (Chr); później zbierasz garścio ... podbierasz ... kiedyś były te sierpy ... też ... kładzisz (!) na powrósto ... zawijasz ... i stawiasz te ... w kupki ... (Gol); zob. **sirp**.*

sierś – ‘włosy na skórze zwierząt’: *co z toⁿ (!) siersio? ... i grzywe ... i sierś ... trzeba było czyścić ... bo jak sie koń zderzał (!) to brudny był ... a to trzeba było czyścić ... (Grz); sierś ... (Śwd); zob. sierć, sierść.*

sierść – ‘włosy na skórze zwierząt’: *była jeszcze szczotka ... taka szczotka ... kóro później trzeba było poczesać tego konia ... po tym ... po sierści ... (WOk, WPn); czyściło sie go ... sierść ... zgrzeblałem ... cesało sie grzywe ... (WKS, Brz); sierść ... (Brm, Bur, WDM, Żył, Goł, Stn); zob. sierć, sierś.*

siewacz – ‘ten, kto sieje zboże’: *siewacz ... (WKS); zob. siacz, siewca, siewczy.*

siewak – ‘pojemnik używany podczas siewu ręcznego’: *albo siewak ... albo jakieś coś ... plastikowe jakieś coś ... wiaderko nie-wiaderko ... tak żeby dobrze nosić ... umocowane na sobie ... (Bur); siewak był ... zakładało sie na plecy ... garkiem sie nasypało zboża w tyn siewak ... i pieszy ... reⁿcznie sie wyrzucało ... (NJm); siano ... reⁿcznie w siewaku ... w siewaku ... przypasany do pasa ... i si (!) siało ... (WPn); z fartucha siewaka ... rzucało sie garścią zboże na role ... u nasz (!) to był fartuch nazwany siewak ... (WKS); fartuch ... nazywał sie siewak ... duży fartuch był okreⁿcony w koło siebie ... i tu zboże sie nasypało ... taki pódolek (!) ... pódole (!) był zboża ... i reⁿko sie wybierało ... (Grz); albo siewak ... albo fartuch albo siewak ... (WDM); zob. siwak.*

siewca – ‘ten, kto sieje zboże’: *siewca ... nie wim jak to ... nic sie nie mówiło ... poszed siał i już ... to siał ... (Chr); siewca ... (NJm, Brz, Grz, Śwd, Żył,*

Goł); rolnik sieje siewnikiem ... a jak reⁿcznie no to siewca powinien być ... tak sie nazywać ... (Stn); zob. siacz, siewacz, siewczy.

siewczy – ‘ten, kto sieje zboże’: *siewczy ... (WDM); zob. siacz, siewacz, siewca.*

siewnik – ‘maszyna służąca do siania’: *to siewniki były ... siewnik ... (Chr); siewnik ... (Bur, NJm, WPn, WKS, Brz, WDM, Śwd); siewnik zbożowy ... (Żył); a teraz dzisiaj siewnikiem sie sieje ... (Goł); chociaż takie lejki so w siewniku ... jak sie sieje żyto ... to dzieś dziesieⁿć centymetry lejek od lejka jest ... odloⁿczony ... co dziesieⁿć centymetry lejki so ... umocowane z tyłu ... i tak tu ... takimi rzoⁿdkami ładnie siejo ... (Stn).*

siewucha – ‘pas nieurodzajnej ziemi na polu’: *to siewucha ... (WDM).*

siii! – ‘zawołanie na konia, żeby szedł wolniej’: *siii! ... (Żył).*

siodło – ‘część kieratu, w której obsadzano dyszel umożliwiający kręcenie nim’: *kierat to miał koło ... napeⁿdowe ... i to co przenosi ... transmisje ... i dyszel ... a to co dyszel sie obsadzało to siodło sie nazywało ... i konie szły w koło ... (Żył).*

siódemka – ‘określenie kosy o długości siedemdziesięciu centymetrów’: *to mówili siedemdziesioⁿtka ... siódemka ... dziewioⁿtka ... dziewioⁿtka miała dziewioⁿdziesioⁿt; tak jak mie ojciec uczył ... to ja byłem za mały żeby dziewioⁿdziesioⁿtke ... dziewioⁿtke cioⁿgnoⁿć ... bo to już trzeba wieⁿkszy pokos brać ... a siódemke? ... to była kosa krótsza ... (Dąb).*

sirp – ‘dawne narzędzie do ścinania roślin składające się z drewnianej rączki i naostrzonej półokrągłej części metalowej’: *sirp ... jes szeroki ... taki półokrogły ... żelazo ... z zombkami ...* (Brz); zob. **sierp**.

siwak – ‘pojemnik używany podczas siewu ręcznego’: *siwak ...* (Osn); zob. **siewak**.

siwucha – ‘fragment pola ominięty np. podczas siania’: *trza było mieć praktyke ... reⁿcznie brało sie zboże w reⁿke ... w podolek ... czy w jakęś coś ... jakiś zbiornik ... przywioⁿzywało sie do siebie albo si (!) trzymało na szyi ... i sie siało ... chodziło sie prosto w linii ... żeby nie było siwuchy ...* (Bur).

skiba I – ‘pasek ziemi odkładany w czasie orania przez **odkładnie** pluga’: *to sie nazywa skiba ...* (Brm); *co sie wyorze to skiba ...* (NJm); *orka od środka to beⁿdzie na skład ... czyli ... pierwsza skiba w środku ... i potem po obydwu stronach ... i zakłada rolnik ... bo chodzi po jednej i po drugiej stronie ... zaczyna od środka ... i te skiby kładło sie ... z obydwu stron układają sie do środka; nazywała sie podorywka ... i to było takie płytkie oranie ... po to ... żeby nie dopuścić do rozprzestrzeniania sie chwastów ... to wyrócona była ta skiba ze ścierniskiem ... i z zielskiem ... a potem najczeⁿściej na to wywożony był obornik ... i potem jeszcze jedna orka ... taka głeⁿboka dopiero; skiby takie zaorane ... to takie bryły zaorane ... skiby ... trzeba było je późnij jeszcze ... po tym zaoraniu trzeba było porozbijać ... do tego służyły brony ...* (WOk, Grd, SKb); *no to sie orało tak ... że nie skiba przy skibie ... tylko kawałek zostawało ...*

i to przykrywała skiba ... (SKb, NWr, Osn, WPn, Brz); *kiedy sie nie chce żeby bruzda była na środku ... to to ... składa sie te skiby ...* (Gaś, Śwk, Grz); *na zime orze sie na ostro ... żeby skiba była ... nie gładka ... tylko bardziej czubata ... żeby bardziej ... wieⁿcy śniegu na polu było ... żeby bardziej na wiosne pole było nawilżone ...* (Śwd); *skiba ...* (WDm, Chr, Żyl); *skiba ...* (Goł); *jak sie orało wzdłuż skiby ... to potem ojciec na zakonczenie (!) ... dwie trzy skiby leciał z przodu i z tyłu ... zakanczał (!) to orke ... o! ... to było robione ... takie zakonczenie (!) już ... jak jes wzdłuż orne pole ... zakonczenie (!) z przodu i z tyłu ... to przeleciał po dwie trzy skiby ... zakonczył (!) to oranie ... po prostu tak ładnie zrobił ... pooborywał te boki ... te koncówki (!) ... które zostały niezaorane ... pozakonczał (!) ... no i tak to wygłoⁿdało; to ja ci powiem ... ociec ... koń prowadził ... szed ... czekaj ... jak to ojciec go puszczał? ... tak żeby pług mu szed i ta skiba sie równo odkładała na drugo skibe ... na bok drugiej skiby ... ociec trzymał za te roⁿczki pluga ... a lejce sobie trzymał tutaj na plecach ... założone ... ji ... lejce trzymał ... tu pług trzymał ... i ten koń równo tak szed to bruzdo ... o! ...* (Stn).

skiba II – ‘część pluga, która odkłada ziemię’: *skibowiec ma trzy skiby ... a zwykły pług ... jak to kedyś koniam tylko jedan (!) był pług; pług jes duży (!) ... ma skiby ... a radełko ma małe ...* (Fik); *no ... pług ma jedno skibe ... a to radełko takie ma ... ten obsypnik cały ... takie ma dwa ... o takie coś to ... inaczej to wygłoⁿda ...* (Śwk); *[pług] jes dwuskibowy ... albo trzyskibowy ... zależy ile ma skib ... ile ma słupic ...* (Goł); zob. **odkładnia 1**.

skibowiec – ‘plug odkładający kilka skib, np. trzy’: *skibowiec ma trzy skiby ... a zwykły plug ... jak to kedyś koniam tylko jedan (!) był plug; jak widzisz jak ojciec orze skibowcam (!) ... to ... (Fik); dwie skiby to skibowiec ... (Śwd).*

skład – ‘typ orki rozpoczynanej od środka pola’: *tak zwany skład po mojemu ... skład ... (Grd); zawraca się od razu ... i ... na miejscu ... się zawraca i z powrotem się “orze (!) ... skład ... do składu ... (SKb); orało się do składu ... no skład ... żeby te skiby do kupy się składały ... żeby nie rozorywać ... tylko do kupy składać skiby ... (WPn); zob. orka c, zorywka.*

skłamać kogoś – ‘powiedzieć komuś nieprawdę, oszukać’: *nie wim ... nie chce cie skłamać ... ale nic nie wymyśle ... (NJm).*

skos – ‘cięcie, koszenie’: *drugi skos trawy ... albo trzeci ... (Bur).*

skóra – ‘tu: zewnętrzna tkanka okrywająca rośliny zdrewniałe, kora’: *koszyki robiono ... ze skóry pałoⁿki robiło się ... te główne pajoⁿki ... a te robiło się z jałowca ... przeplatało się ... schaby później się wlaⁿczało (!) ... tutaj się u góry ... z jałowca się takie cienkie takie ... witki ... i dopiero się wplatało te ... jedyn stojoⁿcy drugi ležoⁿcy ... i znowuż się wtykało ten ... schaby takie ... i się plotło ... (Gol).*

skraweczka – ‘mała skwarka’: *jedna sztuka skwarki ... taka malutka skraweczka jest ... (Grz).*

skrzydło – ‘jeden z dwu podstawowych elementów konstrukcyjnych radła, odkładający ziemię na bok’: [radło

składa się] *z narożnika ... i z dwóch takich skrzydeł ... odkładni ... no i jes groⁿdziel tak samo ... grzebień jes do regulowania żeby tam szło prosto ... tak jak i w pługu ... (NJm); radło podobne było ... tylko miało ... o w tyn sposób [pokazuje] ... i takie mieli (!) dwa skrzydła ... i to się tak rozchodzili (!) troche ... żyby (!) obsypali zimniaki ... (Grd); no bo pug (!) ma odkładnie ... a radło ma skrzydła ... żeby rozpychały ziemię i formowały rzoⁿdki ... (Wdm).*

skrzynia – ‘wóz do zwożenia kartofli z pola’: *skrzynia ... (WKs, Żyl); skrzynia była do kartofli ... a do tego był drabiniasty wóz ... drabiniasty był do słomy ... do siana; wóz do zwożenia zboża to jes ... normalnie tutaj boki to zamiast pomostów ma drabine ... normalnie ... jes ... dwa droⁿgi so ... takie pałoⁿki mieⁿdzy nimi ... i się układało środek ... późni się rozkładało ... na wierzchu kładło się zboże ... a skrzynia była zbita normalnie ... miała otwór z boku albo z tyłu ... do spuszczenia ziemniaków ... jak zbirały (!) to wsypały (!) w to skrzynie ... i była cała skrzynia ... (Gol).*

skubować – ‘zwłaszcza o gęsiach, rzadziej o kaczkach: pozbywać piór’: *skubie ... skubuje się ... (Grz); zob. skubać.*

skubać – ‘zwłaszcza o gęsiach, rzadziej o kaczkach: pozbywać piór’: *gyⁿsi (!) skubało się na jesieni ... (Bur); geⁿsi skubano zazwyczaj jak już nabrały dobrego pierza ... a kaczek zazwyczaj nie skubano ... (Osn); kaczki to babcia nie skubała ... dopiero po zabiciu ... a geⁿsi się skubało ... (Brz); kaczek to ja nie słyszałem żeby ktoś skubał ... no tak żeby skubać to nie ... tylko zarznieⁿe kaczki się skubało ... a geⁿsi to się sku-*

bało ... nie wim ... dwa razy w roku ... czy raz?; na pióra to sie kaczek nie skubało ... aż sie zażnęło ... (Śwk); geⁿⁱ skubano ... sam puch ... to było już jak skrzydłami ... tymi lotkami owalały pióra ... to sie wtedy skubało geⁿⁱ ... tak samo i kaczkę ... tylko kaczkę miała te pióra brudne bardziej ... a ge^ś nie ... nie każda ge^ś ... tak samo jak już owalały tych piór ... jak gubiły pióra to sie wtedy ich skubało ... (Grz); skubano ... pióra już nadajo^{ce} sie ... jak zaczęła ge^ś gubić pióra to jo skubały (!) ... i kaczkę tak samo ... (Żyl); kaczkę to raczyj skubano po ubiciu ... (Gol); zob. **skubować**.

skubanie – ‘wydzieranie piór z gęsi, kaczkę, kury’: skubanie ... (Alk).

skwarek – ‘zesmażony mały kawałek słoniny lub sadła’: no ... skwarek ... (Dąb, NWr); skwarek ... no te zesmażone ... ze słoniny ... czy z sadła ... czy nawet mogo być i z boczku ... to so skwarki ... (Wks); to jedyn skwarek ... (Chr); skwarek jeden ... (Śwd); jeden skwarek ... (Śwk, Gąs, Żyl); skwarek ... (Bur, WPn, Gol, Stn); zob. **połec 1 2, skwarka**.

skwarka – ‘zesmażony mały kawałek słoniny lub sadła’: to skwarka ... (Brz); skwarka ... (Grd); jedna skwarka ... (Grz); zob. **połec 1 2, skwarek**.

słomiasty – ‘o gnoju: zawierający dużo słomy’: to słomiasty obornik na kupe upycha się ... i potem sie wywozi ... (Brm).

słonina – ‘surowy tłuszcz z podskórnej warstwy świni’: zdejmowało sie słonine ... wycinało sie ... jak że to sie nazywa? ... szynki sie wycinało ... schab ... schab

... sie wycinało dokładnie ... mało sie zostało ... zostawała słonina ... słonine sie tyż zostawiało ... (Bur); okrasa to słonina ... stopiona ... to już stopiona ... a surowa to słonina ... (Grd); co to soⁿ (!) skwarki? ... ze smażonego ... słoniny ... no ... (Gąs); słonina no to na grzbiecie raczyj była ... wzdłuż ... (Gol); zob. **krasiwo, okrasa 2**.

słupica – ‘przednia część konstrukcyjna pluga lub radła, do której mocowane są **lemiesz i odkładnia**’: [plug] no z jakich cze^{ści}? ... no ... słupica ... albo korpus sie mówi ... odkładnia ... lemiesz ... ścinocz (!) ... pierś ... co tam? ... rama ... kółko podporowe; [plug] jes dwuskibowy ... albo trzyskibowy ... zależy ile ma skib ... ile ma słupic; no to co redly (!) ... to słupica tam jest ... tak jak i w pługu ... czub na poczo^{tku} ... i te dwa skrzydła ... chyba sie mówiło skrzydła ... (Gol).

smakować – ‘sprawdzać smak’: bierze sie mie^{so} wieprzowe ... dokłada sie wołowego ... jedno przekro^{ca} (!) sie osobno ... druge (!) osobno ... przez maszynke ... dodaje sie do tego czosnku ... soli troche ... pieprzu ... napycha sie kełbasy ... smakuje sie żeby była nie za słona ... nie za pieprzna ... (Bur).

snopek – ‘związany pęk zboża lub słomy’: to ście^{te} zboże operowało sie na ścianie zboża nieskoszonego ... dopier wtedy szła podbieracka za kosiarzem ... i dopier to zbierała i wio^{za}ła snopek ... (NJm); snopki ustawione ... tam ... powiedzmy ... zależy ile kto ustawia ... u nasz (!) sie spycjalnie nie liczyło ileś ... ale ... nie mniej jak pietnascie ... i wie^{cej} ... zależało jak zboże dojrzane ... dobre ... (SKb); zebrać je ...

powioⁿzać w snopki ... (WkS); zwioⁿ-zana czeⁿść ... to tak jak snopek ... zależy jakie było zboże ... jak było wieⁿksze zboże to i wieⁿkszy snopek ... jak było mniejsze zboże to mały snopeczek tylko ... (Grz); później na przykład sie młóciło maszyno tako ... to już były ... słoma ta prosta taka ... i sie wioⁿzało ... były takie powrósta ... i sie wioⁿzało też duże ze słomy ... snopki ... (Chr); wioⁿzała w snopek ... powróstym ... (Śwd); snopek ... (WDM, Żyl).

snopowioⁿzałka – ‘maszyna, która kosi i wiąże jednocześnie’: *snopowioⁿzałka* ... (Bur, SKb); *kosiarka była konna ... była późni snopowioⁿzałka ... to kosiła i wioⁿzała na snopki ... (WPn); kosiarki ... snopowioⁿzałki ... o i kombajny teraz już ... (WkS); kosiarka ... snopowioⁿzałka ... tera kombaj ... (Brz); no snopowioⁿzałka ... no to to jest ... jakby ci wytłumaczyć? ... taka maszyna ... (Śwk); różne ... snopowioⁿzałka co już od razu sznurkiem zwioⁿzuje ... narzuca na garście ... jeszcze nie tego ... nie wioⁿże ... tylko ... kosiarko konno kosiło sie ... i na garście ... meⁿżczyzna siedział na siedzeniu i nagarniał garście i spychał; snopowioⁿzałka to jes taki ... jes ... takie były skrzydła ... i to było na ... pod skrzydłami ... takie było w blachy coś zrobione ... i to jak jest ... jak było skrzydło jedno opadało ... a drugie ... a drugim skrzydłem u snopowioⁿzałki zwałało te garście ... i te garście późni trzeba było zbierać... (Grz); kosy ... kosiarki ... snopowioⁿzałki ... kombajny teraz ... (WDM); snopowioⁿzałka to miała ... kosiła ... i sznurek tam sie wkładało ... wioⁿzała ... i to spychała ... (Chr); to snopowioⁿzałka składa sie ze ... kosy ... grabi ... płótna ...*

beⁿbna ... i ... zapomniałem jak sie nazywa to co wioⁿże ... nie ... snopki ... i były widły do odrzucania ... i z wideł ... (Śwd); *snopowioⁿzałka* to składa sie ... to wszystko czeⁿści ... ale podstawowe to jest ... podkosie ... płótna ... aparat wioⁿzoⁿcy ... kosa ... bagnety ... widelki co wyrzucają snopki ... ubijają tu ... ubijają ... aparat wioⁿzoⁿcy oczywiście ... (Żyl); *snopowioⁿzałka* ... to sie kosiło i od razu wioⁿzała ... (Gol); zob. **snopowioⁿzałka**, **wioⁿzałka**.

snopowioⁿzałka – ‘maszyna, która kosi i wiąże jednocześnie’: *snopowioⁿzałka* ... (Fik, Brz); zob. **snopowioⁿzałka**, **wioⁿzałka**.

socewica – ‘uprawowa roślina strączkowa, *Lens culinaris* a. *Lens esculenta*’: *socewice* to ... też stawiali jo ... tylko starali sie ... już jo rwaly (!) ... bo już socewicy ... ale ona już była nie wioⁿzana ... i nic ... i nawet jej cepami nie młócili ... tylko kijanko ... tak jak tutaj u nasz ... soczewica to była kijanko młócona ... (Dąb); *soczewica* podwójna jest ... gruba i drobna ... to drobna to ... tyż jes podwójna ... jedna jes taka zielona ... te płateczki ma okroⁿgłe ... takie płaskie wieⁿcej ziarenka ... a druga jes taka troszke żółtowata ... taka ... taka broⁿzowa wieⁿcej ... a ta gruba to taka podobna do polnego grochu ... to sie nazywała gruba socewica ... *groch* jes okroⁿgły ... a ta soczewica taka wieⁿcy kwadratowa była ... ta gruba ... (Śwk); u nas tyj socewicy kawałek każdy kosił ... to kawałek zagonka ... (Gol); zob. **soczewica**.

socha – ‘dawne drewniane narzędzie do orania’: *no teraz to tylko pługami ... kiedyś to i socho sie orało ... drewniane pługi ... jak kiedyś ... z historii*

wiem ... za mnie już nie było takich ...
za mnie to jeszcze mój tata to orał
jednym pługiem ... a teraz to już sie
cio^ognikami orze ... na dwa ... trzy ...
albo pie^oć pługów ... (Brm, NJm).

soczewica – ‘uprawowa roślina strączkowa, *Lens culinaris* a. *Lens esculenta*’:
soczewica podwójna jest ... gruba
i drobna ... to drobna to ... tyż jes
podwójna ... jedna jes taka zielona ...
te płateczki ma okro^ogłe ... takie
płaskie wie^ocej ziarenka ... a druga jes
taka troszke żółtowata ... taka ... taka
bro^ozowa wie^ocej ... a ta gruba to taka
podobna do polnego grochu ... to sie
nazywała gruba soczewica ... groch jes
okro^ogły ... a ta soczewica taka wie^ocy
kwadratowa była ... ta gruba ... (Śwk);
soczewice sie nie kosiło ... tak samo sie
robiło jak len ... wyrzywało sie ... późni
sie młóciło takim ... tako kijanko ...
jak coś takiego ... i to sie młóciło ...
(Grz); jes to roślina ... stro^oczki ... małe
stro^oczki ma ... młóciło sie re^ocznie ...
i ziarna sie brało ... pierogi sie goto-
wało z soczewicy ... (WDm); soczewica
to takie ... nieduże takie wyrosły ...
małe zielone listki ... i takie miały na-
sionka ... w stro^okach były nasionka ...
stro^oczki takie małe były ... i to sie
późni brało ... wyrzywało ... suszyło
sie ... późni sie brało tam na jakiś
tam ... taky tłuczek ... i na deske ...

Soczewica (fot. Maria Sierociuk)

*i to sie ten ... (Chr); soczewica była
nieduża ... i miała stro^oczki ... suszyło
sie ... i późnij cepem sie młóciło ...
(Śwd); no to sie ... przeważnie robily (!)
pyzy ... pyzy albo pierogi z socze-
wicy ... gotowało sie tak jak fasole ...
potem to przez maszynke trzeba
było przekre^ocić ... z czymś ... czy
z mie^osem ... czy z jakimś tam innym
dodatkiem ... i sie ... pyzy wiem że były
dobre z soczewico ... to takie ziarnko
zielone ... ono dużo witaminy ma ...
ta soczewica ... tak jak fasola ... (Stn);
zob. **socewica**.*

solanka – ‘marynata do mięsa, stężony
roztwór soli’: wy^odzi sie ... wpierv
sie marynuje ... w solance leży kilka
dni ... a potem sie sznurkim wio^oże;
solanka ... trza włożyć tyle soli żeby
jajko pływało ... (Brz); no solanko sie
solilo ... do wielkości ... wypłynie^ocia
jajka kurzego ... przyprawy ... lystek ...
ziele ... (Grz); to jes solanka ... sypało
sie sól ... saletre spożywczco ... sól
peklujo^oco ... i przyprawiało sie ...
czosnek ... czoskiem ... listkiem ...
zielem ... (WDm); solanka ... (Śwd); od-
cie^oty element szynki tak samo sie ma-
rynuje ... nakuwajo^oc ... tak jak teraz ...
kiedyś nie nakuwali ... kiedyś to sie
tyko w solanke wkładało ... a teraz sie
no ... wstrzyknie ... jeszcze w solanke
sie włoży ... trzy dni ... na przykład ...
w odpowiedni temperaturze... wyjmu-
jemy ... osznurujemy ... ewentualnie
w siatke sie wrzuca ... zaciśnie ... (Goł);
zob. **solonka**.

solonka – ‘marynata do mięsa, stężony
roztwór soli’: wody sie nalewało ... soly
sie wsypało ... jajko sie umyło ... żeby
to było jajko czyste ... wkładało sie do
wody tej ... to jes już nosolona (!) ...
i jak jajko wypłynęło na wierz (!) ... to

znakim tego że już była woda taka jak powinna być solonka do tego mieⁿsa ... a jak jajko nie wypływało na wierzk ... to za mało było ... była woda słona ... (Grz); zob. **solanka**.

so^msiek – ‘miejsce w stodole z boku **klepiska**, tam, gdzie składa się zboże, siano’: *so^msiek ... so^msieki ...* (Fik); *stodoła składała się ... za moich czasów ... stodoła ... były przeważnie drewniane ... stodoły ... stodoła miała so^msieki ... i klepiska ... mogła być stodoła dwa so^msieki ... trzy so^msieki ... i do tego dwa klepiska ... jedno klepisko ... w zależności jak duża była stodoła ... w stodole ... tu gdzie klepiska ... były ogromne wierzeje na obie strony budynku ... które się otwierały na dwie strony ... te wierzeje ...* (NWr); zob. **soⁿsiek**, **sóⁿsiek**, **zapole 1**.

soⁿsiek – ‘miejsce w stodole z boku **klepiska**, tam, gdzie składa się zboże, siano’: *zapole to jes odgradzajoⁿce ... jak się zboże młóciło cepamy ... żeby nie przyskało ... nie leciało w soⁿsiek ...* (NJm); *wierzejami wjeżdża się do stodoły ... klepisko było ... i na to klepisko się wjeżdżało ... po boku soⁿsieki ... i zwałało się w soⁿsieka ...* (Grd); *zapole to żeby odgrodzić klepisko ... do wysokości ... powiedzmy ... metra abo mniej troszki ... od soⁿsieka ...* (SKb, Osn); *soⁿsiek ... w soⁿsieku ...* (WPn, WKs); *ściany ... wierzeje z przodu ... wierzeje z tyłu ... soⁿsieki po obu stronach ... klepisko na środku ... i dach ... i belki ...* (Brz, Gąs); *to soⁿsiek ...* (Śwk, Czr); *słome to jak ktoś miał to do soⁿsieka kład ... a jak nie miał to ... od razu układały stóg taki ...* (Grz); *[stodoła] soⁿsieki ... klepiska ... wierzeje ... zapola ... belki ... krokwy (!) ...* (WDM); *budowa stodoły to jes soⁿsiek*

i klepisko; soⁿsiek albo zapole na to mówiły (!) ... (Śwd); *no stodoły ... to soⁿsieki ... klepiska ...* (Żyl); *klepisko ... te wrota się otwierało drzwi ... i się wjeżdżało wozem z ... mówie ... z sianem czy ze słomo ... na to klepisko stawało się ... i się ... czy siano czy słome ... wywalało do soⁿsieka ...* (Stn); zob. **so^msiek**, **sóⁿsiek**, **zapole 1**.

soⁿżeń – ‘jednostka miary długości’: *wkopuje się droⁿg ... tak zwane stogowisko ... układa się gałⁿzie z drzewa ... i rozkładajoⁿc reⁿce ... tak zwany soⁿżeń ... soⁿżeń to jes trzy łokcie ... a trzy łokcie to jes tyle co jes rozpieⁿtość roⁿk ... ramion ...* (NJm).

sortownik – ‘maszyna do sortowania ziarna na lepsze i gorsze’: *taki sortownik był ... z góry się wypywało zboże ... taki był lej ... zboże cieⁿżkie to leciało inacyj (!) ... a zboże lekkie leciało inacyj (!) ... na dwa te ... się wchodziło ... i wiejka ... wieⁿkszy wiatr to odpeⁿdził słabsze ... a czeⁿś leciała ... zależy jak kto to robił ...* (Bur); zob. **tryjer**.

sośnik – ‘część konstrukcyjna pługa lub radła rozcinająca ziemię’: *pług ... z ty strony trzymało się roⁿczki ... które szły do dołu ... u dołu była odkładnia ... sośnik ... to wszystko zmontowane było ... pierwszy był sośnik który szed w ziemię ... odkładnia odkładała ...* (Grd); *różne były (!) ... kowalskie pługi ... prosze pana ... to jeszcze ... mniej wieⁿcy były drewniane pługi ... tylko sośnik był żelazny ... u drewnianego pługa tylko sośnik był żelazny ...* (Czr); *ten ... sośnik się nazywa ... dziób taki to sośnik ... no i te ... dwa skrzydła złożone ... no i tu roⁿczki były ... tak jak u pługa ...* (Grz); *[radło] z groⁿdziely ...*

z roⁿczek ... skrzydeł ... sośnika ... (WDM).

sóⁿsiek – ‘miejsce w stodole z boku **klepiska**, tam, gdzie składa się zboże, siano’: sóⁿsieki ... (Brz); zob. **soⁿsiek**, **so^msiek**, **zapole 1**.

spas – ‘wykorzystanie jako karmy dla zwierząt’: [kartofel bez oczka] *jak sie mówiło? ... do spasu ... do spasionia ...* (WPn).

splinta – ‘metalowa kształtka wykorzystywana przy wyrobie siekier (**obucha**)’: *to co sie wbija w obuch siekiery ... przy obróbce ... przy wytwarzaniu jej ... to sie nazywa u nas albo splinta ... albo kil (!) ... jak se spotykamy na spotkaniach kowali to mówio na to też obuśnik ... prawdopodobnie od obucha jakieś pochodzenie ... u nas tutaj ... w regionie ... obuśnik ... klin ...* (Czr); zob. **obuśnik**.

sporysz – ‘zaatakowane przez grzyb ziarno żyta przybierające czarny kolor’: *sporysz ... jak dawnij ... w życie ... najczeⁿści w życie bywa ... a w pszenicy bywa śnieć ...* (Grd); *no to jes sporysz ... takie tam jest ... albo rdza ... tam jak w pszenicy ... a tak to ... sporysz w życie taki ... trujoⁿcy ... ale i leki z tego wytwarzały (!) ... też ...* (SKb, Wks, Brz); *to jes szporysz (!) czy coś takiego ... sporysz chyba ... to taki był podłużny czarny ... to zbierali ... mieli lekarstwa ...* (Goł); zob. **spór**.

spór – ‘zaatakowane przez grzyb ziarno żyta przybierające czarny kolor’: *w pszenicy było ... ale to była śmieć ... czarna ... ale jak zgniotłeś ... to to sie rozsypywało ... i to śmierdziało ... i jeżeli była ta śmieć w pszenicy ... to już*

pszenica była do kitu ... a ten spór ... teraz ja sie z tym nie spotkałem ... bo i żyta ni ma ... ale ja jeszcze ten spór ... chodziło sie przed żniwami ... a zanim zaczęło sie kosić ... a nawet jak sie kosiło ... jak byłem mały ... no! ... nawet ojciec kosił twój jednego roku tu u nas ... a myśmy chodzili ... ja chodziłem ... ten spór wyrwałem z tych ziarek ... bo to w aptekach od cholery płaciły (!) ... ja potrafiłem sobie zarobić przez dzień tyle ... co kośnik przy koszeniu ... (Dąb); zob. **sporysz**.

spreⁿżynować – ‘spulchniać ziemię za pomocą **spreⁿżynówki**’: *spreⁿżynówka ... to so spreⁿżyny umieszczone na metalowej podstawie ... i one właśnie spreⁿżynują ... i jednocześnie spulchniają ziemię ...* (WOK, Grd); *po zebraniu zboża to sie spreⁿżynowało ...* (Chr).

spreⁿżynowanie – ‘spulchnianie ziemi za pomocą **spreⁿżynówki**’: *kidys jak były konne to było spreⁿżynowanie ... kultywowanie to jes cioⁿgnikiem ... czyli kultywatorem ...* (Osn, WPn, Śwk); *spreⁿżynowanie ...* (WDM); *to jes spreⁿżynowanie ...* (Chr); zob. **kultywowanie**.

spreⁿżynówka – ‘maszyna mająca sprężyny, służąca do spulchniania gleby’: *spreⁿżynówka ... no to sie bryły ... tylko takie grubsze ... to spreⁿżynówka ... to albo spreⁿżynówka mówili albo kultywator ...* (Brm, NJm); *spreⁿżynówka ... to so spreⁿżyny umieszczone na metalowej podstawie ... i one właśnie spreⁿżynują ... i jednocześnie spulchniają ziemię ...* (WOK, NWR, WPn); *też jest ... też ... jak konna to spreⁿżynówka ...* (Gąs, Śwk); *kultywowanie ziemi ... no to kiedyś do konia ... ten sprzeⁿt ... mówiły (!) spreⁿżynówka ... i spreⁿży-*

Sprężynówka (fot. Jerzy Sierociuk)

nowanie ... nie? ... a teraz do traktorów so kultywatory ... na tyn sam sprzeⁿt jes inna nazwa ... bo to jes szersze ... i głe^mbij się robi ... i jes ... kultywator na to mówio ... (Śwd); spreⁿżynówka ... (Żyl); speⁿżynówka ... albo kultywator ... (Gol); zob. **kultywator**.

sprycha – ‘część konstrukcyjna drewnianego koła’: koło drewniane to sie składało z drzewa ... ze sprychów ... (Fik); sprychy tyż drywniane ... tyko okuwane ... (Śwk); była obreⁿcz żelazna ... i drewniany sprychy ... na koło ... buks to sie nazywał ... i w ten buks sprychy były wbijane ... (Grz); sprychy ... obreⁿcz ... (WDM); piasta ... sprychy ... obreⁿcz ... (Żyl); zob. **sprycha**.

sprzeⁿter – ‘rodzaj stropu oddzielającego od dołu przestrzeń pod dachem, także sama ta przestrzeń’: ty! ... to kiedyś mówiłaś mi o strychu ... to sprzeⁿter sie nazywał strych ... dawnij ... (Gol); zob. **przeⁿter**.

staje – ‘miara powierzchni pola’: jak sie do południa kosiło to sie w południe klepało ... żeby tam ... jak sie później kosiło to sie za każdym pokosem ... jak sie to staje przekosiło ... to sie ostrzyło ... tam jeszcze podczas ... nawet i pół jak sie przeszło to sie ostrzyło ... zależało od kosy ... (SKb).

stajnia – ‘pomieszczenie, w którym zazwyczaj przebywają konie’: w stajni ... (Brm); konie w stajniach przebywały; stajnia to przede wszystkim ... uchwyty dla koni ... to znaczy ... żłoby ... w których dostawały konie karme ... i ... jeżeli była sama stajnia osobno ... i wiele tych koni ... to luzem konie chodziły ... a jeżeli dwa trzy ... to wtedy były przywioⁿzywane do ... takich haków w ścianie ... (WOk, WPn, WKs); stajnia sie nazywała ... (Brz); jak sie nazywa? ... obora na krowy ... na świnie chlew ... na kury zagroda ... a na konie to stajnia; [stajnia] to jes tak samo zbudowana jak i ... jak i obora ... tylko mniejsze pomieszczenia so ... nie duże tyko mniejsze ... bo nieraz jes koni dwa ... nieraz jes cztery ... mniejsze pomieszczenie ... to jes to samo ... (Grz); stajnia ... (Bur, WDM); budowa stajni ... to boksy ... i ... korytarz ... (Śwd); stajnia ... (Żyl, Gol, Stn).

stalowanie – ‘obsadzanie, łączenie trzonka z metalową częścią narzędzia’: stalowanie ... (NJm); zob. **obsadzanie**.

stelmach – ‘rzemieślnik wyrabiający drewniane części wozu’: koło to ... to były dzwona ... dzwona były ... i od dzwon szprychy wchodziły do środka ... do piasty ... a w środku było ... tyle ... to była piasta woza żelaznego ... i te szprychy były tutaj drewniane ... bodaj że ... sześ ... jak

wieⁿksze koło to i osiem było tych ...
tak ... to już stelmachy to robili ...
kował musiał (!) wymierzyć ...
^uobreⁿcz miał długo ... musiał wymie-
rzyć ile ució^ć ... wyprofilować ... na
okroⁿgło ... odpowiednia długość ...
późni w ogniu zgrzać ... żeby to jedno
z drugim w ogniu sie stopiło ... i jak
dobrze to późni nacioⁿgnij ... na to
koło ... (Czr); zob. **sztelman**.

stelwaga – ‘drewniana lub metalowa
belka mająca na końcach dwa meta-
lowe zaczepy umożliwiające moco-
wanie orczyków’: orczyk a stelwaga
to było co inne ... bo orczyk to był
dla jednego konia ... a jak chciałeś ...
przypuszczalnie ... orać czy spreⁿżyno-
wać ... jak byś chciał ... a miałeś dwa
konie ... to musiała być stelwaga ...
i wtedy już było na tyj ... dwa okucia ...
na stelwadze ... z boku ... i dopiero
sie na to orczyk zakładało ... (Dąb);
zob. **stylwaga**, **sztelwaga**, **szylwaga**,
stelwaga.

sterta – ‘ulożone piętrowo...’ a. ‘spra-
sowane bryły słomy’: sterta ... stóg ...
sterta ... (Bur, NJm); no to sterta to
co innego ... nie? ... ale to sterte to
sie układało przeważnie już wymłó-
cone zboże ... znaczy samo słome ...
nie zboże ... (Czr); sterta ... (Żyl);
zob. **styrta**; b. ‘snopki zboża’: nawet
niewymłócone ... zboże sie ukła-
dało w sterty ... bo kiedyś ... tak jak
i u mnie ... stodoła była mała ... w sto-
dole sie nie miściło ... to sie ułożyło
sterte ... na dworze; ze zboża to sterty
robili ... sterte robili w kwadrat ... no ze
zbożem układali na okroⁿgło też ... bo
kłosami do gory (!) ... żeby to spły-
wało ... żeby kłosa nie zamók ... ale już
bez droⁿżka ... w stertach nie było droⁿ-
żka ... (Dąb); słome przechowuje sie ...

no ... w tych ... soⁿsiekach ... a jak
nie to w sterty sie układało kiedyś ...
jak w soⁿsiek sie nie mieściło to sterty
sie robiło ... no ... słome sie kładło ...
(WPn); stóg to siana ... a to ... sterta ...
sterta inaczej ... sterte sie układało ...
szeroko sie układało i w góre ... to
sterta ... (Grz); [zboże przechowuje się]
w stodole ... ewentualnie w stertach ...
(Śwd).

stodoła – ‘budynek do przechowywania
snopków zboża i siana’: musieli sterty
zwozić ... bo nie było gdzie maszyny
postawić ... przy stercie ... bo to jesz-
cze te samosiejki ... te samolotne
maszyny jak były ... to wszystko sie lało
zboże pod maszynę ... to sterty było
musowo zwozić do stodoły z powro-
tem ... a jak nie ... to młócić prosto ...
(Dąb); tak jak dawniej sie robiło ... i na
wóz ... do stodoły ... albo do stoga ...
(NJm, SKb); stodoła ... wierzeje so ...
najpierw ściany ... wierzeje ... no so
soⁿsieki ... śpichrz ... dawnij zapole ...
no ... dawnij to mówili zapole jest ...
do soⁿsieka jeżeli tam ... żeby sie nie
wysuwały snopki ... no i klepisko na
środku ... (WKs).

stogowisko – ‘słup w stogu, zazwyczaj
uprzednio wkopywany w ziemię’:
stogi robi sie w ten sposób ... wkopuje
sie droⁿg ... tak zwane stogowisko;
stogowisko ... stożoło ... (NJm); stóg to
był ... co roku musieli go ... to tu ... to
tu ... przewozili te stogowiska ... albo
druge ... a brogi to już kilka lat stale ...;
stogi robili z siana i ze zboża ... ale
przeważnie z siana ... do zboża robili
stogi ... tylko była jedna zasadnicza
różnica ... do zboża nie było stogowi-
ska ... a do siana było stogowisko ...
(Dąb); stogowisko ... albo gotowy
stóg ... stóg z sianam (!); [stóg robiono]

*poddanek z gałęzi ... z drzewa ...
a był ... umocnienie wkopywany był ...
i był wstawiony słupczkami ... taka ...
stogowisko ... drożek taky ... i dookoła
sianem sie upychało ... układało ...
(Grz); zob. **baba I 5, stożoło.***

stojąc – ‘stać’: *dawno młoducha ... to
było najpirse powiedzanie (!) ... tak jak
o! ... dzieś to młoduche ubirały prze-
ważnie u soⁿsiadów czy u druhny ... to
ta ... ta co ... co na drodze stojąły ... to
tak zawsze nieraz ... ale z nij to ładna
młoducha była ... jak wychodziła na
młoduche ... (Śwk).*

stojic – ‘stać’: *to jak nie chciał stojic
spokojnie ... albo nogi dać ... i niespo-
kojny był ... to go tutaj ... o! ... za te
ware (!) ... sie ścisnęło ... i już stał ...
jak naragoza to działało ... (Czr).*

stojoⁿc zob. **na stojoⁿc.**

stolowywaty – ‘mający predyspozycje
do stolartstwa’: *ta maśniczka była
zrobiona przez ... mój ojciec umiał to
zrobić ... bo stolowywaty był ... to ona
tak była ... z spodu szyrsza ... troche
tak ... do góry wóⁿsza (!) troszke ...
i w środku był ... z dziurko i zro-
bione ... tak zwane ... jakby ... no ...
ubijacze ... jak ubijanie ... i ty śmietane
sie tak mieszało aż sie masło zrobiło ...
(Grd).*

stopka – ‘dolna część konstrukcyjna
pluga, do której mocowany był le-
miesz’: *przy pługu to jeszcze oprócz
lemisza (!) to była tak zwana stopka ...
bo pług był mocowany ... i przy takiej
stopce był mocowany ... lemiesz odci-
nał kawałek pola ... a ta stopka trzymała
lemiesz ... i zwałała prosto ... (WOk);
pieⁿtka ... stopka ... albo sie nazy-*

*wali (!) jakoś ... to była płoza ... to była
płoza ... (Grd); zob. **pieⁿtka 1, płoza.***

stożoło – ‘słup w stogu, zazwyczaj
uprzednio wkopywany w ziemię’: *sto-
gowisko ... stożoło ... (Njm); zob. **baba
I 5, stogowisko.***

stóg – ‘duży stożkowaty stos zazwyczaj
siana układanego wokół **stogowiska**’:
*bierze sie ... kładzie sie siano tak jak
w kopice ... wkopuje sie droⁿga w śro-
dek ... i okłada sie na około ... i późni
z góry sie zabezpiecza żeby nie ... nie
tego ... pod takim koⁿtem o! ... [poka-
zuje] droⁿg jest ... i później sie to ...
pod wierzchem sie zabezpiecza ... naj-
czeⁿści to była słoma długa ... sie brało
słome do góry ... kłosamy na dół ...
naokoło ... na wierzch sie zabezpie-
czyło tam czymś ... i ściek był ... to jak
był ściek to leciało po tym ... i leciało
na dół ... po tym skosie tym ... tak było
robione i ze zbożem ... jak nie wcho-
dziło do stodół; stóg powinien być
z siana ... ale były robione też ... były
robione z tego ... ze zboża ... to znacz-
sterty były robione ze zboża ... (Bur);
stogi robi sie w ten sposób ... wkopuje
sie droⁿg ... tak zwane stogowisko ...
układa sie gałęzie z drzewa ... i roz-
kładajoⁿc reⁿce ... tak zwany soⁿżeń ...
soⁿżeń to jes trzy łokcie ... a trzy łokcie
to jes tyle co jes rozpieⁿtość roⁿk ... ra-
mion ... i wtedy sobie badałeś ... tu był
droⁿg ... sobie szleś na około ... a! ...
za mało ... tak? ... no to brałeś sobie kij
półmetry ... czy ile do tego droⁿga ...
i znowu sobie poszerzałeś ... i tak o ...
zaznaczyło sie takie koło ... że od dołu
zaczynał ... ten z wozu podawał ...
układać ... zweⁿżany był u góry ... coraz
weⁿży coraz weⁿży coraz weⁿżyj ... póź-
nij taka szyja mu sie zrobiła metrowa ...
wycinało sie kawał darny (!) ... i w to*

stogowisko z wirzchu sie nakładało ... żeby wiatr nie ruszał tego siana ... i ono tam z biegiem czasu siadało siadało ... aż usiadło ... (NJm); brogi to już były na kilka lat ... stóg to był ... co roku musieli go ... to tu ... to tu ... przewozili te stogowiska ... albo drugie ... a brogi to już kilka lat stale ...; stogi robili z siana i ze zboża ... ale przeważnie z siana ... do zboża robili stogi ... tylko była jedna zasadnicza różnica ... do zboża nie było stogowiska ... a do siana było stogowisko ... (Dąb); ze zboża nie robili stogów ... (Grd); stogi robi sie ... wbija sie pal ... w ziemie ... a następnie okłada sie siano wkoło tego pala ... do wysokości pala ... (Osn); no to jak myśmy obmawiali (!) stóg ... stogi ... to sie wkładało w środek dro^{ng} ... a w koło tego dro^{ng}a sie układało siano ... (WPn); układało sie tak szeroko ... ładnie ... równo ... i sie deptało to ścisło ... by to było zbite ... i to tak stóg ... (Gąs); stóg ... to stawiali tyczke ... taki dro^{ng} gruby ... i wokół twego stopniowo ... stopniowo ... jechali do góry ... zweⁿżajo^c ... żeby był spadek ... jakiś tam opływ ... (Czr); stogi sie robi? ... jes taki długi długi dro^{żek} ... wkopany w ziemie lekko ... i na około ... jaki chcesz tyn stóg zrobić ... czy duży czy mały ... ile tam siana masz ... i do samego końca ... od samego końca jes szerzy ... później tak coraz weⁿżej ... coraz weⁿżej ... i taki czubek zostaje tylko ... przy samym tym dro^{żku}; no stóg móg stać i za stodoła ... i na ła^oce móg stać ... tam gdzie kto miał dzie postawić ten stóg ... dzie postawisz inaczej? ... w stodole nie postawisz tego ... (Grz); stóg ... stawia sie dro^{ng} ... po środku ... i w koło dro^{ng}a sie ... szerzyj na dole ... i później sie zweⁿża do góry ... (WDm); stóg ... wbijało sie kawałek dro^{ng}a ... i obkła-

dało sie ... naokoło ... to siano ... (Chr); stogi robi sie ... na środku pal ... i od dołu szeroko ... i wchodzi w stogi ... (Śwd); stóg to sie stawiało z siana ... w koło ... (Żyl); stóg składało sie naokoło ... naokoło sie układało ten ... słupa ... a później ... a później sie zaczu- biała ... coraz ... żeby był ... stożek był; stóg ... no ... zwoziło sie siano ... i tako dużo kopianke tak jakby sie robiło ... składało sie w tyn stóg ... układało sie ... to okro^{ng}ły taki ... stożkowaty ... (Gol).

stół – ‘tu: plaska część konstrukcyjna kosiarki lub snopowiązalki, część, po której zsuwało się skoszzone zboże’: no tyż mówie ... że ... kosiarka taka co sie tam ... było ... z poczoⁿtku ... zsuwało sie ... jak już snopek był ... mniej wieⁿcy taka ilość na snopek ... zsuwało sie z tego ... tam taki stół był ... szpecjalny (!) ... a w snopowioⁿzałce to znaczy podawała maszyna ... sama tam podawała ... to słome do góry ... i wióⁿzało (!) ... (SKb); w kombajnie jes heder ... a w snopowioⁿzałce to sie kładło ... jak to sie nazywało? ... stół ... w snopowioⁿzałce stół ... tak ... (Gol); teraz stół ... i narzeⁿdzie co robi peⁿczki ... no snopowioⁿzałka już robiła peⁿczki ... (Gol).

struchleć – ‘przefermentować, przegnić’: no bierze sie ... założmy ... zbiera liście nie-łyście (!) ... te wszy- skie inne sprawy ... wkopuje sie ... wykopuje sie dołek taky ... dołek mały ... po prostu ... tak dzieś ... trzy na trzy ... albo trzy na cztery ... robi sie taky dołek ... w tym sie kładzie ... założmy ... zielono trawe ... coś tam tego ... przysypuje sie ziemio ... późni sie kładzie ... założmy ... liście jakeś z burków czy z czegoś ... drugo war-

*stwa ... bo to warstwami musi być ...
przesypie sie ziemio ... i tak kolejno ...
i późni sie tak wszystko ziemio ... i to
zostaje ... i późni te chwasty ... to stru-
chleje ... i późni sie kładzie zamias (!)
obornika ... (Bur).*

strzałka – ‘specyficznie ukształtowany
mięsień w spodniej części kopyta
końskiego; zbyt rozbudowana strzałka
utrudnia koniowi poruszanie się: *śro-
dek ... to jes wyraźnie zaznaczone ...
taka ... bo to jest ... tak jak spojrzysz ...
podniesiesz kopyt (!) ... to widać
te strzałke ... i to było miⁿkie (!) ...
i dlatego ... jak koń miał wysoko
strzałke ... to koń nie mógł chodzić ...
dlatego konie musieły (!) podkuwać ...
widzis (!) ... i to jeszcze był taki para-
doks ... że jak koń miał te wysokie (!)
strzałke ... bo to strzałke to wyrzynali
kowale jak kuli konie ... no ale nie mo-
gli jej nie wiadomo ile wyrznoⁿć ... bo*

*jak miał bardzo wysokie ... to ... co ty
mówisz ... to jak zawijali to podkowe ...
to nawet nakładali ... żeby wyższa
ta stopka była ... żeby koń strzałko
nie dociskał do podłoża ... bo ja sie
jeździło tak ... to nie ... ale po bruku ...
no to już wtedy by koniowi było ...
tragedia ... bo jak strzałke wysoko ...
(Dąb); wycinali bo to mieⁿkie (!) ... tak
zwana strzałka była ... to też trza było
delykatnie to robić ... żeby za mocno
nie wyżnoⁿć (!) ... bo do żywego sie
wyżneło to by krew zaczęła lecić (!) ...
no i co ... (Czr).*

strzecha – ‘słomiane pokrycie dachu’:
*dawni były stodoły tylko drewniane ...
żebra ty stodoły innymi słowy ... były
z drewnianych bali ... wieⁿkszych lub
mniejszych ... i stodoła tak samo była
drewniana ... i na to dopiero kryte ...
ja jeszcze pamieⁿtam czasy ... kiedy
w moim domu ... był dach na sto-*

Strzecha (wewnątrz) (fot. Jerzy Sierociuk)

dole słomiany ... i pamiętam też ... że ... tata z soⁿsiadami ... robili takie strzechy ... takie strzeszaki to sie nazywało ... ze słomy wykreⁿcaly (!) ... i potem układane były na stodołę ... (WOk).

strzeszak – ‘mały snopek, pęczek słomy wykorzystywany do robienia strzechy’ w moim domu ... był dach na stodołę słomiany ... i pamiętam też ... że ... tata z soⁿsiadami ... robili takie strzechy ... takie strzeszaki to sie nazywało ... ze słomy wykreⁿcaly (!) ... i potem układane były na stodołę ... później były już te dachy eternitowe ... blaszane ... wieⁿc już sie po prostu zmieniło ... (WOk).

styga – ‘ustawiona kupka torfu po wykopaniu’: torf ... najpierw darne sie zdjęło ... tak jakby o! ... wieⁿkszego sie nie robiło jak to pomiszczenie (!) ... i to pirsze warstwe sie zrzucało ... a już jak sie trzymało ... badało sie nieraz szpadlem ... no to wtedy przychodził mężczyzna (!) ... i to takie kwadraciki wychodziły ... no ... ja wiem? ... pietnaście na pietnaście ... i dzieś wysokości pół metra ... i on to wyrzucał do góry ... tutaj sie łapało ... ustawiało sie w takie stygi tak ... reje ... (Njm); zob. **reja**.

stylisko – ‘długa drewniana rękojeść prostych narzędzi’: to jest ... trzonek ... czy tam stylisko ... w zależności od tego jak sie gdzie nazywa ... (Alk); osadzony ... sklinowany tutaj ... klinem zabezpieczony ... żeby nie spadał ... trzanek siekiery nazywał sie też styliskiem ... to^mporzyskiem ... kołkiem ... takie nazwy słyssałem ... (Czr); zob. **kołek**, **nasada**, **obsada I**, **szyli**, **toporzysko**, **to^mporzysko**, **trzanek**, **trzonek**.

stylwaga – ‘drewniana lub metalowa belka mająca na końcach dwa metalowe zaczepy umożliwiające mocowanie orczyków’: do tego droⁿga były haki ... do haków były te ... stylwaga ... do stylwag dwa orczyki ... dwa konie ... na dole była ... stała taka umocowana ... zabezpieczona ... (Bur); zob. **stelwaga**, **sztelwaga**, **sztylwaga**, **śtelwaga**.

styrta – ‘ulożone piętrowo snopki słomy’: zboże w styrtach nie było przechowywane ... w styrtę zboża nie kładli ... nie ... słome ... (Grd); styrta ... (Wks, Czr); zob. **sterta**.

swioⁿzać – ‘związać’: nieraz kośnik kose zostawił (!) ... jak do końca dojechał z koso ... zostawił (!) kose ... odbieraczka późni wracajoⁿc kose brała ... bo kośnik zawsze odbieraczke zostawił (!) ... by nie zdoⁿżyła za nim ... to kośnik kose zostawił (!) ... szed i zwióⁿzał ... szed i wioⁿzał ... jak ona nie swioⁿzała ... ona późni przyniosła kose ... i dalej to samo robote ... (Grd).

szaber – ‘kradzież, zwłaszcza owoców lub jakichś drobnych rzeczy’: no właśnie iść bez pozwolenia do czyjegoo^s ogrodu ... to sie szło na szaber ... (Alk, Bur); no właśnie szaber ... iść kraść jabka ... (Brz); to poszed na szaber ... to tak było ... poszed na szaber ... narwał tam coś ... jabłek czy coś ... (Chr); no to szaber ... to jes na kradzież ... (Żyl).

szabrować – ‘kraść, zwłaszcza owoce lub jakieś drobne rzeczy’: szabruje ... na szaber poszed ... (Bur); szabrować ... no ... (Gol); zob. **uchawiożyć**.

szambiarka – **1.** ‘pierwotnie pojemnik na gnojówkę, z czasem połączony ze

spreⁿżynówko: szambiarko rozpyla sie ... i później sie przyspreⁿżynuje ... lub jest ... soⁿ teraz takie szambiarki ... że bezpośrednio przyspreⁿżynują ... (Osn); 2. 'pojemnik na gnojówkę': specjalne beczki take dawniej były ... tera to szambiarki ... dziś ... już w tyj chwili ... (WKs); zob. **szembiarka**.

szambówka – 'duży pojemnik metalowy, rodzaj cysterny do przewozu gnojówki': musi być spycjalny (!) taki ... do gnoju ... takie jak ... jak szambówka ... jak coś ... trzeba napełnić to ... taka ssawa (!) jes ... i dopiero sie rozwozi ... (Grz).

szarki – 'ulożone piętrowo sprasowane bryły słomy': szarki ... (Grz).

szarpak – 'narzędzie o dwu zębach używane do ściągania gnoju z wozu': to jes ten ... o Jezu! ... szarpało sie tym ... szarpak ... czy coś takiego ... (Chr); zob. **hak**, **kociuba**, **kopacz**, **kopoc**, **kopocz**, **kopyrzak**, **kopyrtacz**, **corpys**, **corpysz**, **kóciuba**, **pazury I**.

szary barszcz – 'zupa, do której gotowania używa się kawalków mięsa pozostałych po dzieleniu tuszy świni; zazwyczaj gotowana na wywarze z buraków z dodatkiem świeżej krwi': szary barszcz to była potrawa gotowana przeważnie po świnobiciu ... gotowało sie kość ... no i dodawało do tego podroby pokrojone w drobno kostke ... to była woⁿtroba ... płuca ... właśnie te lekkie ... no i ewentualnie serce ... no i po ugotowaniu zaprawiało sie to ... zakwaszało ... no przyprawiało oczywiście ... różnymi tam przyprawami ... w zależności od tego co kto lubi ... zakwaszało ... no i potem zaprawiało sie krwio wymieszano z moⁿko ... ewentualnie z czerstwym ...

z czerstwym chlebem ... pokruszonym na bardzo drobno ... (Alk); to jes normalnie ugotowany barszcz ... i krew świńska dochodzi do tego ... jeszcze do tego idzie dudka ... to z płuc ... płuc tak zwanych ... dudka gotowany (!) ... i to jes szary barszcz ... jak sie prosiaka zabije ... bo inaczej nie ma ... (Grd); szary barszcz u nas na wsi to gotowało sie zawsze wtedy ... kiedy było świnobicie ... z tej krwi która była odebrana na kaszanke ... i z tych podrobów ... co miała być gotowana kaszanka ... kroilo sie w małe kawałeczki woⁿtróbki ... do tego dokładało sie małe kawałeczki mieⁿsa ... jak były jakieś takie odpadki ... to gotowało sie dodajoⁿc marchewke ... kapuste ... i gotowało sie tak zwany szary barszcz ... z podróbek ... później zaprawiało sie ten szary barszcz właśnie krwio ... rozrobiono krwio z moⁿko zaprawiało sie ... i to był szary barszcz ... (NW^r); ... przeważnie jak ... po zabiciu świni ... bo sie nadaje tylko krew i świeże mieⁿso ... jak ni ma krwi to i sie ni ma szarego barszczu ... (Śwk); szary barszcz sie gotuje wtedy jak sie świnie zabije ... stawia sie wode ... stawia sie dudki ... kości kawałek ... później to sie ugotuje ... dodaje sie kawałek woⁿtroby ... później sie krew miesza razem ... kawałek chleba ... rzuci chleba ... to sie razem roztrzepuje ... dolewa sie troche ciepłyj wody ... żeby sie nie zwarzyło ... i dolewa sie do barszczu ... i to sie zgotuje ... przynajmij pietnaście minut ... i jes szary barszcz ... znaczy czernina ... (Grz); szary barszcz to jest ... gotuje sie ... buraki sie kroi ... gotuje sie ... i do tego sie dolewa krew ze świni ... (Chr); szary barszcz to gotowali jak bili świnie ... to ... szary barszcz to jes potrawa z krwi świńskiej ... (Śwd); ooo! ... to jes potrawa z krwi ... to jes barszcz

gotowany ze świeżych elementów po świniobiciu ... takich jak ... kawałek łba ... kawałek ... też te całe wszystkie ... ozorka ... woⁿtróbki to nie ... to były ... płuca ... serce ... płuca ... ozorek ... kawałek łba ... i ewentualnie coś jeszcze z kościo ... i buraki ... niektórzy dają niektórzy nie dają ... i zaprawiajo^m (!) tak jak śmietano zaprawia się zupe ... tak szary barszcz zaprawia się krwio ... ze świniaka ... tego ubitego ... może być krew również z drobiu ... na przykład z kaczkę ... (Żyl); o! ... szary barszcz to się gotowało z buraczkami ... i z płuckami ... i z krwioⁿ (!) ... świeżo po zabiciu świni ... ja go nie lubię bardzo ... a inni się zachwycają ... (Gol); [szary barszcz] to jest robiony barszcz ... gotowane podroby ... tylko to so świńskie ... ja nie wiem czy to się gotuje ... płuca czy ... ja nie wiem co to się gotuje ... ja tego nie jím ... ja się brzydze ... tego nie jadłam ... ale słyszałam o takiej potrawie ... no na wsi gotują ... szczególnie wtedy gotują jak prosiaka bijo ... o! ... bo to jes wszystko świeże ... (Stn); zob. **jucha II, czarnucha, czernina**.

szczecina – ‘włosy na skórze świni’: [zabitą świnie trzeba było] opalić ... słomo ... i noge obskrobać ... tak żeby nic szczeciny nie było ... (Grd).

szczernisko – ‘część zboża z korzeniami pozostająca na polu (po skoszeniu)’: szczernisko ... (Bur); zob. **r-zysko 1, rżysko 1, ściernisko 1, zysko**.

szczoka – ‘boczna ścianka obucha siekiery’: siekiera składa się ... można by ją podzielić na dwie częⁿści ... częⁿś tak zwano ... powiedzmy roboczo ... czyli ostrze ... samo ostrze ... gdzie w kształcie siekiery można wyróżnić

brody ... prawo ... lewo ... nastę^mpie mamy obuch ... i obuch by się składał z czapki ... i szczok ... szczoki ... czyli te poboczne ścianki ... (Czr).

szczotka – ‘narzędzie do czyszczenia sierści konia’: czyszczono zgrzeblem tak zwanym ... i tako szczotko też ... były takie dwa rodzaje tych narzeⁿdzi do czyszczenia tych zwierzoⁿt ... i rozczesywane było też tym zgrzeblem ... to tej grzywy ... (Wok).

szczupak – ‘wysoki, szczupły mężczyzna’: szczupak ... tak się nazywa ... takie potoczne ... szczupak taki był ... chodziło właśnie o wzrost człowieka ... no wzrost i masę ... no bo co z tego ... jak kiedyś ... jak ktoś miał dwa metry a ważył osimdziesioⁿt kilo ... no to ... to był szczupak ... nie ... a jak ktoś ważył ... miał dwa metry i ważył te dzie^{wi}dziesioⁿt ... sto ... no to ... (Czr).

szembiarka – ‘pojemnik na gnojówkę’: so szembiarki ... kiedyś ... kiedyś to robili reⁿcznie ... nie ... nalewali wiadrami w beczki ... no a teraz to szembiarki wycioⁿga ... i ... (Śwd); zob. **szam-biarka 2**.

szerokomłotny – ‘dawny typ maszyny do młócenia zboża’: późnij weszły te ... a młocarnia! ... no to były szerokomłotne ... która nie wiała zboża ... z późnij weszły już młocarnie które wiały zboże ... a dzisiaj to so kombajny ... (N)jm); do omłotów maszyny ... maszyny szerokomłotne ... maszyny co wiały ... szerokomłotna to nie wiała ... (Brz); jak były późni wiekji to ... wiały zboże ... to wiane szło ... a były te maszyny szerokomłotne ... to młóciło się i wiało reⁿcznie; jak z tyj maszyny szerokomłotnej ... to przegrabiać

i wiać ... a z tyj wiejki już nie ... bo było zboże czyste ... dobre ... (Gąs).

szpadel – ‘narzędzie składające się z trzonka i prostokątnego kawałka grubej blachy, wykorzystywane zazwyczaj do kopania w ziemi’: *szpadłem ... (Bur); obsadzić to szpadel sie mówiło ... (WPn); zob. sztychówka.*

szpadlowanie – ‘przekopywanie, przygotowywanie ziemi pod uprawy za pomocą szpadła’: *przekopanie ... może być szpadlowanie ... to zależy jak kto uważa ... (Bur);*

szparóg – ‘spiczasto zakończona część kowadła’: *w kowadle jak to sie nazywa? ... to jes gładź ... tutaj ta płaszczyzna na której najczęściej sie pracuje to jes gładź ... ta cześć ... ten róg ... nazywany rogiem lub szparóg ... róg szparóg ... (Czr).*

szprycha – ‘element konstrukcyjny koła drewnianego’: *na zewnoⁿ trz było obreⁿcz ... żelazna była obreⁿcz ... a tu było drewno ... były szprychy drewniane też ... no i w środku było ... prosze ciebie ... piasta ... metalowa ta piasta była ... bo oś też była metalowa ... (WKs, Brz); to jes szprycha ... taka jak ... u koła u rowera masz szprychy ... tak samo szprychy so ... tylko drewniane ... (Gąs, Czr); to były dzwona ... dzwona były ... i od dzwon szprychy wchodziły do środka ... do piasty ... a w środku było ... tyle ... to była piasta woza żelaznego ... i te szprychy były tutaj drewniane ... bodaj że ... sześ ... jak wieⁿksze koło to i osiem było tych ... tak ... (Czr); szprychy ... no i o to jeszcze jest ... co idzie ... szprychy wchodzo ... co jes nieokute ... (Gol); zob. **sprycha.***

sztelman – ‘rzemieślnik wyrabiający drewniane części wozu’: *robił sztelman ... i kował okuwał ... (Gąs); zob. stelmach.*

sztelwaga – ‘drewniana lub metalowa belka mająca na końcach dwa metalowe zaczepy umożliwiające mocowanie orczyków’: *orczyk to był dla jednego konia ... a jak chciałeś ... przypuszczalnie ... orać czy spreⁿżynować ... jak byś chciał ... a miałeś dwa konie ... to musiała być stelwaga ... i wtedy już było na tyj ... dwa okucia ... na stelwadze ... z boku ... i dopiero sie na to orczyk zakładało ... tylko orczyk miał tylko te nacieⁿcia ... a stelwaga to już była wykuta ... z trzech elementów była; orczyk a sztelwaga to było co inne ... bo orczyk to był dla jednego konia ... a jak chciałeś ... przypuszczalnie ... orać czy spreⁿżynować ... jak byś chciał ... a miałeś dwa konie ... to musiała być stelwaga ... i wtedy już było na tyj ... dwa okucia ... na stelwadze ... z boku ... i dopiero sie na to orczyk*

Sztelwaga (fot. Jerzy Sierociuk)

zakładało ... (Dąb, WKs); zob. **stelwaga**, **stylwaga**, **sztylwaga**, **śtelwaga**.

sztých I – ‘miara głębokości równa długości metalowej części szpadla’: a ... *to tak porównało sie ziemie na głę^mbokość jednego sztychu szpadla ... i sypały (!) kartofle ... później zabezpieczyły (!) ...* (WKs).

sztých II – ‘narzędzie podobne do szpadla, o długiej i wąskiej części metalowej, służące do wykopywania torfu’: *no zaczynało sie ... torfianke tako wykopało ... żeby doste^mp był ... i albo sztychem ... albo tako maszyno sie ... w kilku było ... sie z tego ... zasadzało ... i tam zamykało ten słup ... i wycioⁿgało sie ... kilku chłopów trza było do tego ... to była mozolna robota ... i sie kroilo ten ... na maszynie ... układało ... i torf zasuszano ... to był torf ... palyło (!) sie ... (Gąs); torf ... maszyny były albo sztychym (!) ... (WDM); dziecko kochane! ... pamieⁿ tam tylko ... jakieś takie były ... jak szpadel ... taki woⁿski ... to sie taki ... pierszo warstwe sie ścinało ... i później to sie ... takie sztychy były ... tak sie tym szpadlem ... i takie wychodziły takie podłużne kawałki torfu ... potem zakładało sie take koziołky ... i to tam schły ... i dopiero później si wiozło ... (Chr); było w sztych ... w sztychel był ... i maszyna była taka ... reⁿczna ... do cioⁿgania; to mówie ... sztych ... i maszyna ... taczki do wożenia ... albo koniem ... (Żyl); zob. **sztýchel 1**.*

sztýchel – 1. ‘narzędzie podobne do szpadla, o długiej i wąskiej części metalowej, służące do wykopywania torfu’: *uzywano (!) sztychla ... sztychla i szpadla; sztychel od razu kład na tym ... po dwie ... jak był ścisły*

*to dwie ... sie kładło na wierzchu ... dużo szybciej sech ... dużo było mniej roboty ... (Bur); było w sztych ... w sztychel był ... i maszyna była taka ... reⁿczna ... do cioⁿgania; to mówie ... sztych ... i maszyna ... taczki do wożenia ... albo koniem ... (Żyl); zob. **sztých II**; 2. ‘sposób wykopywania torfu za pomocą **sztýchla**’: *do kopania torfu ... takiego co sie formo wyrabiało to szpadel ... a do sztychla to był specjalny szpadel ... niby szpadel sztychlowy ... spycjalne oszcze było z dwóch (!) stron ... to tak koⁿt był ... i przecinal tego ... i od razu wychodziła cegła ... (Bur).**

sztýchlowy – ‘wykorzystywany do **sztýchla 2**’: *do sztychla to był specjalny szpadel ... niby szpadel sztychlowy ... spycjalne oszcze było z dwóch (!) stron ... to tak koⁿt był ... i przecinal tego ... i od razu wychodziła cegła ... (Bur).*

sztýchówka – ‘narzędzie składające się z trzonka i prostokątnego kawałka grubej blachy, wykorzystywane zazwyczaj do kopania w ziemi’: *no szpadel czy sztychówka ... kopało sie sztychówkó^m (!) ... (WPn); zob. **szpadel**.*

sztyl – ‘długa drewniana rękojeść prostych narzędzi’: *to jes to samo ... sztyl mówio ... trzanek; sztyl to jes ... może być u kilofa ... gracy dużej ... sztyl nazywajo ... to wieⁿcy po niemiecku ... (Bur); zob. **kołek**, **nasada**, **obsada I**, **stylisko**, **toporzysko**, **to^mporzysko**, **trzanek**, **trzonek**.*

sztylwaga – ‘drewniana lub metalowa belka mająca na końcach dwa metalowe zaczepy umożliwiające mocowanie orczyków’: *sztylwaga to była*

taka ... co sie zaczepiało dwa orczyki ... z prawa i z lewa ... sztylwaga była do pługa ... i późni orczyki założone były na taki hak ... i dopiro dwa konie ... orczyki ... (Bur); zob. **stelwaga, stylwaga, sztelwaga, śtylwaga**.

szyber – ‘otwierana część boku wozu (typu **skrzynia**) do zwożenia kartofli’: szyber ... (WKs, Żyl); zob. **szyberek**.

szyberek – ‘otwierana część boku wozu (typu **skrzynia**) do zwożenia kartofli’: to szyberek ... szyber ... (Żyl); zob. **szyber**.

szynka – ‘wędlina z tylnej części tuszy wieprzowej, także ta część tuszy’: szynke to trzeba zapiekłować ... szynka musi poleżeć w takiej zalewie ... peklujoⁿcej ... która składa sie z soli ... tam cukru odrobiny ... przypraw ... listka laurowego ... ziela angielskiego ... pieprzu ... no ji ... musi poleżeć dłużej ta szynka ... około tygodnia ... żeby nacioⁿgneła po prostu toⁿ zalewo ... no i potem sie weⁿdzi i parzy ... (Alk); a szynke to sie piecze ... różnie ... z szynki to można upiec szynke ... no ... tak jak kiedyś robily ... brało si nieraz tam na ... w soly tam pobyła troche ... wyjmowało sie ... i w piec sie wsadzało ... i ona sie upiekła ... tak jak na świeⁿta ... a teraz to tam sie marynuje ... i późni sie ... no ... jo z marynaty wyjmuje ... i dopiero sie piecze ... sie weⁿdzi nawet ... (Gąs); no szynki to tak jak ja robiłam ... to sie brało ... w ten ... w marynate ...

jak po zabiciu ... brało sie szynki w marynate ... późni sie z marynaty wymało (!) ... weⁿdziło sie ... dawnij dawnij to sie piekło szynki też ... to ja już nie piekłam ... to mamusia jeszcze piekła ... a tak to sie weⁿdziło ... potem sie znowuż parzyło tak samo ... i jo w tym ... ubrało sie w takie siatki ... żeby ... albo sznurkiem sie ścisakało ... i parzyło sie tyle czasu co ta szynka ważyła ... tak samo ... to z warem sie nie gotowało tak jak chcieli gotować ... i tak ... to proste ... (Śwk); szynke wykrawa sie z zadniej ćwiartki ... kraje sie na cztery czeⁿści ... kupuje si (!) siatke ... wkłada sie w siatke ... zasznurowywa (!) sie ... wkłada sie do ... do wody solonej ... żeby już to mieⁿso przeszło to solonko ... i późni jak już jes gotowe uweⁿdzić ... sparzyć ... i już jes szynka ... (Grz); odcieⁿty element szynki tak samo sie marynuje ... nakuwajoⁿc ... tak jak teraz ... kiedyś nie nakuwali ... kiedyś to sie tyko w solanke wkładało ... a teraz sie no ... wstrzyknie ... jeszcze w solanke sie włoży ... trzy dni ... na przykład ... w odpowiedni temperaturze... wyjmujemy ... osznurujemy ... ewentualnie w siatke sie wrzuca ... zaciśnie ... (Gol); a szynkie (!) to ... ja w życiu nie robiłam ... trzeba masarza pytać ... jak szynkie (!) ... wiem że sie ze świniaka wykrawa szynkie (!) ... wkłada sie w ... w tako zaprawe ... jakiś czas ... potem sie jo bierze ... żeby ona była soczysta ... wioⁿże sie jo sznurkiem ... albo w siatkie (!) wkłada ... weⁿdzi ... parzy też ... i cała szynka ... (Stn).

Ś

ściana – ‘tu: krawędź stojącego zboża (lub trawy) pozostająca podczas koszenia’: *jes różnica ... w trawie ... to sie kosi ... od ściany ... a zboże sie kosi na ściane ... i z pałoⁿkem; to jes takie coś ... tu stało zboże ... podcinasz to zboże ... i ten pałoⁿk uderza i kładzie na ściane zboże ... (Bur); a zboże ... reⁿcznie gdy sie kosiło ... trzeba ... musiał być pałoⁿk przy kosie ... i to ścieⁿte zboże opierało sie na ścianie zboża nieskoszonego ... (NJm); jak sie kosiło ... i któryś kośnik kład ... to tak zwano ściane ... zboże ... i jeżeli była ściana równa ... to ji było łatwo podbierać ... a jeżeli ... tak jak to mówie ... były niedocinki ... to ona tym sierpem ... bracie ... te pare ... bo to zostało kilka ździebeł ... ale jak jej sie zacepiło (!) ... to ona ni mogła tego zebrać ... [...] i ściana została kośnikowi ... a jak nie było sierpa ... to ta ... jak zostawiła na tyj ścianie ... wiⁿc kośnik miał potem przero^mbane ... bo słoma na słomie ... słoma nie podcieⁿta ... a jak nie podcieⁿta to jemu było cieⁿżko kosić ... (Dąb); do kosania to ... do zboza (!) ... to chłop robił ... takie koło robił ... z płótⁿa ... pałoⁿk płótⁿo ... zeby (!) ściana sła (!) prosto ... (Fik); no bo to była ściana zboża ... jak sie kosiło kosoⁿ (!) ... to pokos żeby poszed na ściane ... bo jak sie położyło na ziemi ... to nie można było dobrze podebrać ... a jak poszed pokos na ściane ... to lepij go podebrać było ... (WPn); zboże*

*kosiło ... kosoⁿ (!) z pałoⁿkem ... żeby układało sie na ściane ... a trawie bez pałoⁿka ... układało sie na pokos ... (Wks); to do zbierania ... zboże sie kładzie na ściane ... (Brz); zgarniał ... na ściana (!) ... (Czr) na ściane ... to znaczy na ... na żyto sie kosiło ... czy tam na owies ... żyby (!) to na ściane szło ... a nie żyby było tak porozw^alane ... to to jes ściana; kosi sie koso ... tylko kosa musiała mieć taki proⁿtek ... od kosiska do kosy ... żeby zboże usta^wowało sie na ścianie zboża ... ścieⁿte ... (Grz); no to właśnie na ścianie (!) ... to jes to koszenie zboża wysokiego ... zawsze kosił z tej samej strony ... bo jak zebrała ... to sie obracał ... i znów na ściane kosił ... i to zboże nie kładło sie na ziemi ... tyko było pochylone o tak! ... na ... na tym ... zboże co stało ... i cała ściana ... (Gol); bez pałoⁿka ... sie trawie kosi ... a zboże sie kosi z pałoⁿkem ... który jeszcze jes ... ten pałoⁿk ... wypełniony jakoś szmato ... żeby to zboże sie kładło ładⁿie na taki pokos ... na siane ... (Stn); zob. **kosić na ściane**.*

ścielać – ‘rozkładać głównie słomę w pomieszczeniach dla zwierząt’: *sie ścielało kedyś ... (Brm); jak nie było słomy to i lysćmi (!) ścielały (!) ... ale przeważnie słomo ścielały (!) ... (Krz).*

ściernisko – 1. ‘część zboża z korzeniami pozostająca na polu (po skoszeniu)’: *to było takie płytkie oranie ... po*

to ... żeby nie dopuścić do rozprzestrzeniania się chwastów ... to wywrócona była ta skiba ze ścierniskiem ... i z zielskiem ... a potem najczęściej na to wywożony był obornik ... (WOk); no ściernisko po prostu jest ... znaczy ... ściernisko po pszenicy ... pszeniczne ... czy tam jak ... (SKb); rżysko ... ściernisko ... różnie ludzie mówio ... (WKS); ściernisko ... rżysko ... to to samo ... (Brz); rżysko ... abo ściernisko ... bo wiesz ... i żysko i ściernisko ... (Śwk); zob. **r-zysko 1, rżysko 1, szczernisko, żysko; 2.** 'pole po skoszonym zbożu': ściernisko się nazywało ... ściernisko ... (WPn, Brz); ściernisko ... (WDM); ale to już w tamtym roku ... mówi się ... jak to było ... ściernisko podrzucasz ... albo orzesz ... i koniec; inaczej się nie mówiło ... albo rżysko albo ściernisko ... (Goł); zob. **r-zysko 2, rżysko 2.**

ściółka – **1.** 'opadłe igły drzew szpilkowych, przeważnie sosny': w kopcu okładało się słomo ... ziemię obsypało ... i potem ściółko ... albo kolki z lasu ściółke ... albo lyszcie ... (Grz); **2.** 'ogólnie o tym, czym się ściela zwierzętom w obęjściu': przeważnie się ścieli słomo ... albo ściółka ... się inaczej nazywa ... (Grz); ściółka ... (WDM); **3.** 'ogólnie o tym, co poza słomą wykorzystywano do ścielenia zwierzętom w obęjściu': to ściółka była ... tak ... ale sosnowa ... ściółka leśna ... albo kolki ... (Grz); kolki też ... ogacali ten ... a później to przeważnie ścielyły (!) ... jako ściółke używały (!) ludzie ... (Goł).

śfynia – 'zwierzę hodowane dla mięsa i słoniny': pomieszczenie (!) dla śfyni ... (Brm); to już normalna sprawa ... roze-

brana śfynia ... i to już była ro^mbanka ... (Grd); zob. **świnia.**

ślepak – 'owad składający jaja na skórze koni, krów i owiec, szkodnik bydła': ślepaki ... i boⁿki ... (WPn); ślepaki były ... boⁿky ... (WKS); boⁿki ... chрабоⁿszcze ... przeważnie boⁿki ... ślepaki ... (Grz); to siadały i muchy ... ale przyważnie te boⁿki te ... ślepaki te konie gryzły ... (Chr); to takie boⁿki ślepaki ... muchy ... (Żyl); zob. **giez, boⁿk I.**

ślubna – 'żona': nawet powim ci szczerze ... moja ślubna przywiozła to ... chciała wsadzić u siebie ... (Dąb).

śmieć – 'zaatakowane przez grzyb ziarno pszenicy przybierające czarny kolor': w pszenicy było ... ale to była śmieć ... czarna ... ale jak zgniotłeś ... to to się rozsypywało ... i to śmierzdziało ... i jeżeli była ta śmieć w pszenicy ... to już pszenica była do kitu ... a ten spór ... teraz ja się z tym nie spotkałem ... bo i żyta ni ma ... ale ja jeszcze ten spór ... chodziło się przed żniwami ... a zanim zaczęło się kosić ... a nawet jak się kosiło ... jak byłem mały ... no! ... nawet ojciec kosił twój jednego roku tu u nas ... a myśmy chodzili ... ja chodziłem ... ten spór wrywałem z tych ziarek ... bo to w aptekach od cholery płaciły (!) ... ja potrafiłem sobie zarobić przez dzień tyle ... co kośnik przy koszeniu ... (Dąb); śmieć zbożowa ... (Śwk); ojej ... jak? ... ja zapomniałam jak to się nazywa ... miotła ... nie ... miotła to jest co innego ... to jest czarne ... śmieć ... (Grz); jak to się nazywało? ... śmieć ... (WDM); zob. **rdza, śnieć.**

Śmierzduch (fot. Jerzy Sierociuk)

śmierzduch – ‘kwiat ogrodowy, aksamitka, *Tagetes*’: *śmierzduchy ... jak one się nazywają ... jakoś inaczej się mówi ... ich różnie nazywają ... aksamitki ...* (Śwk); zob. **aksamitka**.

śmiga – ‘obracać się zewnątrz część maszyny w kształcie skrzydeł’: *no to je kopaczka konna ... która ... były takie ... takie jak śmigi ... po trzy czy po cztery takie długie druty ... i to rozrzucało ... kryciło (!) się na około osi ... jak koń chodził ... i to rozrzucało ... daleko ... nawet do półtora (!) metra kartofle rozrzucało ...* (Grz);

śnieć – ‘zaatakowane przez grzyb ziarno pszenicy przybierające czarny kolor’: *sporysz ... jak dawniej ... w życie ... najczęści w życiu bywa ... a w pszenicy bywa śnieć ... czarna ... w kłosie jest czarne zboże ... tak samo jak zboże wygłoda ... ale czarne ...* (Grd); *to to jest ... śnieć zbożowa ...* (Żyl); zob. **rdza**, **śmieć**.

śpichlerz – ‘pomieszczenie do przechowywania plodów rolnych, zwłaszcza zbóż’: *śpichlerz ...* (Brz); zob. **śpichrz**, **śpikrz**.

śpichrz – ‘pomieszczenie do przechowywania plodów rolnych, zwłaszcza zbóż’: *śpichrz ...* (WPn); zob. **śpichlerz**, **śpikrz**.

śpikrz – ‘pomieszczenie do przechowywania plodów rolnych’: *były budowane oddzielnie ... ale jak u nas w domu to była piwnica ... w takim śpikrzu ... pod spodem ... specjalnie wybudowana ... tam po drabinie się wchodziło ... do tej piwnicy ... śpikrz ... kiedyś mówili śpikrz ...* (Stn); zob. **śpichlerz**, **śpichrz**.

śruta – ‘rozdrobione ziarna zbóż przeznaczone na paszę’: *śrute ... ziemniaki już gotowane ... wodę ... i śrute ... a dzisiaj to się sypie tylko śrute ... i wodę z boku stawia ... ziemniaki na surowo ...* (Bur).

śtelwaga – ‘drewniana lub metalowa belka mająca na końcach dwa metalowe zaczepy umożliwiające mocowanie orczyków’: *orczyk a sztelwaga to było co inne ... bo orczyk to był dla jednego konia ... a jak chciałeś ... przypuszczalnie ... orać czy spreżynować ... jak byś chciał ... a miałeś dwa konie ... to musiała być sztelwaga ... i wtedy już było na tyj ... dwa okucia ... na sztelwadze ... z boku ... i dopiero się na to orczyk zakładało ...* (Dąb); zob. **stelwaga**, **stylwaga**, **sztelwaga**, **sztylwaga**.

świnia – ‘zwierzę hodowane dla mięsa i słoniny’: *dawniej to było w ten sposób że ... brało się noż ... świnie się przewracało na bok ... nożem do serca ...*

*spuszczają się krew ... późni się gotowano wodę polewają ... skrobało ... do czysta ... wyjął się później ... wyjął się ... przeżył się na pół ... wnytrznosci (!) się wyjął ... (Bur); zob. **śfynia**.*

świniak – ‘ogólnie: świnia, także utuczona’: *krepulec był taki ... wieszają się do góry ... nogami tylnymi ... i rozcinają się brzuch i się wycinało wneⁿtrznosci ... to jest kawałek rurki ... albo drzewa ... dzie ... nogami do góry wieszają się ... podnosiło się lynko (!) ... i wieszają się świniaka; szynke to ... rozbiera się świniaka ... szynke rozdziela się na poszczególne czeⁿści ... i naszczykuje się ... żeby była smaczna naszczykuje się ... po paru*

dniach bierze się napycha w siatkę ... weⁿdzi się ... i parzy się ... (WDM, Żyl); a szynkie (!) to ... ja w życiu nie robiłam ... trzeba masarza pytać ... jak szynkie (!) ... wiem że się ze świniaka wykrawa szynkie (!) ... wkłada się w ... w tako zaprawe ... jakiś czas ... potem się ją bierze ... żeby ona była soczysta ... wioⁿże się ją sznurkiem ... albo w siatkę (!) wkłada ... weⁿdzi ... parzy też ... i cała szynka ... (Stn).

świniarnia – ‘zazwyczaj większe pomieszczenie dla świń’: *świniarnia ... (Bur); no to ... konie stajnia ... owce owczarnia ... świnie świniarnia ... (Śwd); zob. **chlew, chliw, chlewnia, chlywnia**.*

T

tamoj – ‘tam’: *to sie wbijało w to ... w te drewniane ... to sie wbijało tamoj ... i to późni sie smarowało ...* (Bur); zob. **tamój**.

tamój – ‘tam’: *cały ten był pokryty tamój ...* (Grz); zob. **tamój**.

tamtorocny – ‘z zeszłego roku, dawniejszy’: *tamtorocne ... łośńskie ...* (NJm); zob. **łoczny, łośńki, łośńki, tamtorocny**.

tamtorocny – ‘z zeszłego roku, dawniejszy’: [łośńskie] *to zboże tamtorocne ...* (Osn); *łośńki to ... z tamtego roku ... tamtorocne ...* (WPn); *tamtorocne ...* (WDM, Śwd); zob. **łoczny, łośńki, łośńki, tamtorocny**.

tania jatka – ‘miejsce sprzedaży mięsa, ro^obanki’: *jatka to jes ... kiedyś był taki sklep ... tania jatka ... a teraz nazywajo sklep mie^osny ... a kiedyś sklep mie^osny nazywany był tania jatka ...* (Grz); zob. **jatka**.

targ – ‘plac, gdzie się sprzedaje różne towary’: [jatka to] *stragan na targu ... dzie sprzedawano mie^oso ...* (Wks).

targan – ‘potargana słoma z młócenia’: *targan ...* (NJm, WDM); zob. **targanka I**.

targanka I – ‘potargana słoma z młócenia’: *targana słoma ... jak jo nazwać? ... targanka ...* (Bur); *słoma ... targanka ...* (Osn, WPn); *targanka ...* (Wks, Brz, Gąs, Grz, Chr, Śwd, Żył, Goł); zob. **targan**.

targanka II – ‘dawna maszyna do młócenia zboża’: *so maszyny targanki ... i so maszyny wiejki ...* (Bur); *targanka ... lub wiejka ...* (Osn, Wks); *no jak dawnij? ... kiedyś to były cepy ... i cepami ... kładło sie ... rozkładało sie na klepisku zboże ... jedyn snopek czy dwa ... i cepami sie młóciło ... późni sie przekry^ocało ... na jedny strone sie omłóciło przekre^ociło sie na druge (!) strone te snopki ... wytrzo^ochnęło sie ... i dalij sie młóciło ... a nie ... to były wiejki ... tylko ... co sie późni kosiło już ... a jeszcze wcześniej targanki były takie ... co młóciły ... i sama ... tylko zboże leciało razem zy słomo ... i te słome późni sie zgarniało ... a te zboże zostawało ...* (Grz); *prostomłotna albo ... albo targanka ...* (WDM); *cepem sie też młóciło ... to był prosty ... prosta była maszyna ... to cepem sie młóciło (!) ... a późnij jeszcze te targanki ... to niektóre miały te bogacze i targanki ...* (Chr); *to najpierw były cepy ... późni targanka ... później maszyna ... i teraz kombajny ...* (Śwd); *jak sie młóciło wiejko maszyno ... to nie trza było wiać ... a targanko ... i prostomłotno to była wialnia ... trzeba jo było wialnio ... i późnij młynkować ... na przykład ... trzeba było ...* (Żył); *targanka to była maszyna do młócenia ... bo ona targafa ...* (Goł).

tartka – ‘narzędzie z dziurami o ostrych brzegach wykorzystywane do rozdrabniania, tarcia warzyw’: *rośliny ... no ... do gotowania ... no to jakie? ... burak może być ... bo to jes*

tak ... buraki tyż sie robi tak zamiast surówki ... obierało sie i sie gotowało ... rzepa była dobra ... tyż rzepe sie obierało do surówki sie dodawało do kapusty ... na tartce sie tarło ... bo tak by były za grube jakby nożem siekane były ... a na tartce ... i to sie jadło ... (Grz).

teⁿgi – ‘gruby’: *która sadzonka była taka ... taki burak właśnie który był gruby ... taka sadzonka teⁿga ... to sie zostawiało ... a takie drobniejsze sie wyrzywało ... (Stn).*

teⁿcio – ‘ojciec męża lub żony’: *no to mówie ... ja gdybym tak teściowi dał kose swojo ... to teⁿcio by sie meⁿczył ... bo teⁿcio by musiał sie od pioruna ... nie musiałby sie chyłać ... musiałby sie podnosić ... a ja do teścia kosy to musiałbym sie chyłać ... po prostu być na ugeⁿtych (!) nogach ... (Dąb); u nas ja nie pamieⁿtam ... czy teⁿcio czy ojciec używał ... przeważnie takie ... akurat ojciec miał ciut inne ... (Czr).*

toporzysko – ‘trzonek, rękojeść siekiery’: *toporzysko ... (Alk, Bur); obuch ma ucho ... wkłada sie w nie toporzysko ... i klyn ... (WKs, Gąs); toporzysko co sie nabija ... (Śwk); no z toporzyskiem ... to sie nabija na toporzyska ... (Grz); wbija sie toporzysko w ucho siekiery ... (WDm); no to bije sie toporzysko w siekiere ... i klyna ... klynuje sie jeszcze ... (Żył); no ... trzeba na kształt ... otworu wewnoⁿtrz siekiery ... w siekierze zaciosać ... czy tam zastrugać ... toporzysko ... i bić ... tam musi być odpowiedni kształt ... jak jes otwór w siekierze ... no ... (Gol); zob. **kołek, nasada, obsada I, stylisko, sztyl, to^mporzysko, trzanek, trzonek.***

to^mporzysko – ‘trzonek, rękojeść siekiery’: *[łączy się] to^mporzysko i siekiere ... (Fik, Osn); osadzony ... sklinowany tutaj ... klinem zabezpieczony ... żeby nie spadał ... trzanek siekiery nazywał sie też styliskiem ... to^mporzyskiem ... kołkiem ... takie nazwy słyszałem; u nas najczeⁿściej trzanek ... to^mporzysko ... (Czr); to^mporzysko ... (WDm); zob. **kołek, nasada, obsada I, stylisko, sztyl, toporzysko, trzanek, trzonek.***

torf – ‘kopalina organiczna, po ususzeniu wykorzystywana do opalu w mieszkaniach’: *na słabym torfie ... niskim torfie ... to było ... był kopany normalnie ... zdjeⁿte darno (!) ... kopany był na kupe ... i było ... brany i wyrabiany nogami ... i kładzione było w tego w forme ... i robiło sie ... wyrównało sie teren ... i w forme sie układało ... i robiło sie cegły ... i robiło sie cegły torfu ... a jeżeli chodzi o ten ... o sztych ... to był spycjalny szpadel taki z ostrzem ... dwie strony miał ... i kopało sie ... i od razu wyrzucało sie na tyn ... odbierał ktoś ... i od razu układał ... to wysuszyło sie i to był torf ... to było pół roboty ... (Bur); [w jaki sposób wykopywano torf?] w jaki sposób ... no zaczynało sie ... torfianke tako wykopało ... żeby doste^mp był ... i albo sztychem ... albo tako maszyno sie ... w kilku było ... sie z tego ... zasażało ... i tam zamykało ten słup ... i wycioⁿgało sie ... kilku chłopów trza było do tego ... to była mozolna robota ... i sie kroilo ten ... na maszynie ... układało ... i torf zaszuszano ... to był torf ... palyło (!) sie ... (Gąs); torf sie układało w takie małe ... stożki takie ... po trzy warstwy ... czwarta już tak troszeczkę żeby miał przewiew ... taki kwadrat sie układało ... i na kwa-*

drat późni jeszcze dwa ... i na końcu jeden ... żeby to szybko miało ... żeby miał przewiew ten torf ... takie kopki się układało ... bo to miałaś kwadratowe ... to z kwadratu wszystko zrobisz ... szerzej ... później weⁿżej ... i jak najweⁿżej ... tak żeby przewiew miał ... (Grz); torf wykopywano ... to podobne było do szpadla ... dwa szpadle złoⁿzione na zasadzie noży ... wbijało się w ziemię ... zaciskało się ... i wtedy wyjmowało się kostki takie ... i wynosili to na ... na ugory ... i suszyły (!) ... (Śwd); torf ... (Żyl); mój tatuś woził ten torf ... tylko wiesz ... ja tego osobiście nie widziałam ... (Stn).

torfianka – ‘dół po wykopanym torfie’: *po wykopanym torfie ... bym powiedział ... że ... to sadzawka ... torfianka to kilka sadzawek ... tak bym powiedział ... (Bur); torfianka ... to jes dół po wykopanym torfie ... (Osn); [torfianka?] to jes dół po wykopaniu torfu ... (Brz, Gąs); torfianka to właśnie z tego ... z tego dołku ... z tego dołowiska się robiła torfianka ... bo to był ... sama nazwa torf ... a jak wody naszło ... no to tam już było ... tam w środku ... w tym dołku ... w ty torfiance ... to nie weszłeś bo tam można było wejść do ty torfiarki ... i nie wyjść ... bo się lgnęło ... i sie szło do samego spodu ... (Grz, WDM); torfianka ... (Śwd, Gol); zob. **dołowisko, torfiarka**.*

torfiarka – ‘dół po wykopanym torfie’: *torfiarka ... (Żyl); zob. **dołowisko, torfianka**.*

torfisko – ‘miejsce, gdzie jest torf’: *były torfiska że wyrabiali to reⁿcznie ... jedni z formo robili torf ... a były take miejsca ... znaczy ... położenia torfów były ... tak ścisły ... że był sztych ...*

i sztychem kopaly (!) ... i suszyły (!) ... (Bur).

toroczny – ‘z tego roku, tegoroczny’: *tegoroczne ... toroczne ... no ... toroczne ... (Grz); zob. **latosi**.*

tracz – ‘ten, kto piłą rżnie kłoc drewna na deski’: *no ... tracze ... (Dąb).*

traczka – ‘piła, którą tracz rżnie kłoc drewna na deski’: *traczka ... (Dąb).*

trenek – ‘maszyna do czyszczenia (wiania) zboża’: *wialnia ... trenek ... młynek ... (WDM); zob. **młynek, wialnia**.*

trociny – ‘drobne odpadki drewna powstające podczas rżnięcia drewna piłą’: *trociny ... (Dąb); zob. **troć**.*

troć – ‘drobne odpadki drewna powstające podczas rżnięcia drewna piłą’: *u nas troć ... (Dąb); zob. **trociny**.*

trok – ‘wąski pasek skórzany, rzemień’: *trok ... trok długi ... rzemień ... z rzemienia; troka kawałek ... rzemienny ... pasek rzemienny ... (Grz); no to coś podobne to jest ... jak do bata podobne też ... rzemień ... trok ... (WDM); [bat] z troka ... z bicyska ... (Śwd).*

troszeczek – ‘troszeczkę’: *fabrycznie już takie tam ... no żeby tam ... takie troszeczeki zo^mbeczeki były ... jes u nas sierp taki ... (SKb).*

troszki – ‘troszkę’: *troszki posoly (!) sie ... i troszki czosku ... troche pieprzu ... (Gąs).*

trójki I – ‘widły trzyzębowe’: *no to so typowe widły ... trzyze^mbowe ... trójki*

tak zwane ... trzy ze^mby ... lub cztery ze^mby ... (WOk).

trójki II – ‘trzy brony połączone razem’: *łoⁿczone ... trzy takie ... albo dwie ... tych bronów ... to były trójki ... dwójki ... (Brz).*

trrr! – ‘zawołanie, żeby koń się zatrzymał’: *no już wołało się trrr ... (Brm); żeby się zatrzymać to trrr! ... no to wiadomo ... to już koń się zatrzymywał ... (WOk, SKb); trrr! ... stój! ... (WPn, Brz, Krz); trrr! to stawaj ... a wolniej? ... (Śwk); no to trrr! ... u nas to mówiono trrr! ... nie brrr! tylko trrr! ... (Grz); trrr! ... (Żyl, Goł, Stn); zob. **prrr!**.*

truchleć – ‘fermentować, gnić’: [stogowisko] *znaczy ... jak ktoś trzymał na dwa trzy lata ... to był na stałe ... ale tak co roku się wycioⁿgało ... no na co miało truchleć? ... (Grz).*

tryjer – ‘maszyna do sortowania zboża na lepsze i gorsze’: *kiedyś nazywali tryjer ... sortownik inaczej ... (Brz); zob. **sortownik**.*

trza – ‘trzeba, należy’: *trza było mieć praktyke ... reⁿcznie brało się zboże w reⁿke ... w podolek ... czy w jakeś coś ... (Bur); a późni trza widełki brać ... i roztrzoⁿchnoⁿć go ... zrzuciło się na takie kopianeczki ... tu kopianka ... tu kopianka zrobiono ... a późni trza było roztrzeⁿs go (!) ... rozrzucić ... (Grd); [litkup to] jak się kupiło konia cy z woza (!) trza było go ^oopić ... (Fik); to zależy od wysokości kosiarza ... bo to ... jak był wysoki ... trza było dalej robić to roⁿczke ... montować ... jak był niski ... to niżyj ... (Gąs); kowale nie miały (!) tyle roboty ... bo ... trza było wszystko wykuć ... to nie*

to co potem by weszło to spawanie ... tylko wszystko wykute ... (Dąb); jak gotowe do koszenia ... to znaczy białe się robi w polu ... żółciejoⁿ (!) zboża no to trza już kosić czas ... jak już dojrzałe zboże no to twarde się robi ... jak już ziarno dojrzałe ... to się twarde robi ... ziarno; to joⁿ (!) trza ... jak desz (!) był to trza było w kupki robić ... jak przeszło ... i żeby nie zmokło bardziej ... bo ... trawa zмокnieⁿta to ... troche przesuszona a zmonknieⁿta to ciⁿżka jes dosuszyć ... (WPn); najpierw trza było kopyt (!) wyczyścić ... wystrugać ... późnij podkowy zrobić ... dopasować dobrze ... do kopyta ... i jak dobrze dopasowana podkowa dopiero się przybijało ... (Czr); kucki ... czyli kupa ... na kupe wywozi się ... albo jak już na polu ... jak już pod zboże do ... na podorywke ... to trzeba ... to się na kucki rozwozi ... i trza roztrzoⁿsać widłamy ... (Grz); późni sadzynie ... późni trza wyorać ... przebronować ... późni dopiro redlynie ... (Brz); opiełacz też ... trza opiełaczować też kartofle ... (Śwk); trza było jo dobrze obsadzić kose ... i trza jo było dobrze naostrzyć ... (Chr).

trzanek – ‘długa drewniana rękojeść prostych narzędzi’: *widły metalowe ... trzanek drewniany ... a roⁿczka jeszcze ... to-s ta korzystka ... (Brz, Bur); i było zabezpieczone ... tylko tyle co ten trzanek wchodził (!) w te dziurke ... i tym się zabezpieczało ... i to była maśniczka tak zwana ... masielnica ... (Grd, SKb, Osn); drewniana czeⁿs to trzanek ... (WKs); no i z trzanka ... (Brz, Gąs); szpadel ... jes trzanek ... się mówi ... trzanek od szpadla ... nieraz ktoś mówi trzanek złamany ... czy ... (Śwk); osadzony ... sklinowany tutaj ... klinem zabezpieczony ... żeby nie spadał ... trzanek*

*siekiery nazywał się też styliskiem ... to^mporzyskiem ... kołkiem ... takie nazwy słyszałem; u nas najczęⁿściej trzaniek ... to^mporzysko ... (Czr); do swojego wzrostu ... jak był wysoki ... wysoka osoba to dłuższy trzaniek trzeba było ... bo musiał by się chyłać ... trzaniek był dostosowany do gospodarza ... (Grz); zob. **kołek, nasada, obsada I, stylisko, sztyl, toporzysko, to^mporzysko, trzaniek.***

trzonek – ‘długa drewniana rękojeść prostych narzędzi’: *widły ... ma cztery ze^mby ... ucho ... no i trzonek ... (NJm, WOk, Grd, Fik, NWr, Osn, WPn); drewniany trzonek ... (Brz); to takie ucho jest ... co się nasadza ... tak jak motyke byś obsadzał ... to trzeba ucho ... nie ma ucha to nie obsadzisz trzonka ... (Gąs); trzonek drewniany jes ... a ze^mby so^u (!) metalowe ... (Chr); trzonek ... (WDM, Śwd); no to jak? ... trzonek i widły ... (Żył); ze^mby ... trzonek ... (Gol); kij mówiłam ... ale to się nie nazywa kij ... trzonek ... czy jakoś*

*to tak ... nie wiem czy to trzonek się nazywa ... może i to trzonek; obsadza się ... szpadel się obsadza właśnie na ten trzonek ... znaczy uchwyt ... (Stn); zob. **kołek, nasada, obsada I, stylisko, sztyl, toporzysko, to^mporzysko, trzaniek.***

trzyskibowiec – ‘plug, który odkłada trzy skiby’: *trzyskibowiec ... (Bur).*

tyłek I – ‘przednia i tylna część wozu zrobiona z desek, mocowana między pomostami’: *ja bym powiedziała że to z przodu jes tyłek ... i z tyłu drugi ... to tak u nas mówiono ... tak się to nazywało pospolicie ... (Alk); wóz ze skrzynio albo z pomostamy ... z zakładkami ... i tyłkami ... (Bur, Brz); tyłek ... (Żył); tyłki to się nazywało ... tyłek przedni ... tyłek tylni ... (Stn); zob. **za-tyłek.***

tyłek II – ‘część ziemniaka (odkrojona), w której nie ma oczka’: *dupka chyba ... tyłek ... czy tył ... (Bur); zob. **dupka.***

U

ubrać – ‘tu: założyć koniowi uprząż’:
koń musiał być ubrany w te ... i kierowany z pomoco lejcy ... (WOK).

uchawłożyć – ‘wziąć coś (np. owoce, warzywa) bez pozwolenia’: *dzieś is coś uchawłożyć ...* (Śwk); zob. **szabrować**.

ucho I – 1. ‘lejkowata metalowa część narzędzi umożliwiające ich **obsadzenie**’: *obsadza się to drzewo do tego ... to przez ucho ...* (Bur, NJm); *kowal klepał ... wszystko robił ... te uchyl (!) robił ...* (Dąb); *u widelków było ucho ... w które się wsuwało ...* (Grd, Osn); *obuch ma ucho ... wkłada się w nie toporzysko ... i klyn ...* (WKs); *trzanek ... i metalowa część ... z uchem widły ... i ze^mby ...* (WKs); *kosisko ... późni roⁿczka taka jest ... pierścień i klyn ... do obsadzenia ... takie ... takie ucho jest ... i się obsadza ... się tym klynym zabija ...* (WKs); *to takie ucho jest ... co się nasadza ... tak jak motyke byś obsadzał ... to trzeba ucho ... nie ma ucha to nie obsadzisz trzonka ...* (Gąs, Czr); *motyka to była zbudowana też tak*

Ucho (fot. Jerzy Sierociuk)

samo ... na cztery ze^mby ... szerokie ... i ucho wystajoⁿce ... i obsadza trzanek się go wsadzało ... (Grz); *oprawienie ... ucho ... ucho ... w które się wbija trzonek ... i gwoździem się zabezpiecza żeby nie wypad; obsadzanie ... ucho do obsadzania ...* (WDm); zob. **chwytacz**, **chwytak**, **obsada II**;
2. ‘otwór w **obuchu 2** siekiery umożliwiający jej **obsadzenie**’: *to jest takie ucho w tym ... jak ja mówiłam? ... ostrz (!) ...* (Śwk); [w siekierze] *całe to ucho to jest ... ostrze to się po prostu rozcinało tak [pokazuje] ... wkładało taki klyn ... ścisnęło ... i to w ogniu trza było zgrzać ... ten tak zwane ... po kowalsku ... zespawać ... kowalski spaw ... stopić jedno z drugim ...* (Czr); *wbijają się toporzysko w ucho siekiery ...* (WDm);

ucho II – ‘część kosy powyżej **pieⁿty** mocowana na kosisku podczas jej **obsadzania**’: *ja mam urwano siódemkę ... ale ci pokaże i zobaczysz jaka ... ile jest różnica w długości w kosie ... bo to chyba jest siódemka ... o! ... widzisz ... to jest siódemka ... i ona się tutaj przy uchu urwała ... widzisz ile jest ona krótsza? ...* (Dąb); *kosisko ... roⁿczka ... pierścień do zabijania klyna ... i kosa ... ucho kosy ...* (WDm).

uciekać (z czymś) – ‘tu: szybko coś zużywać’: *no to już jest stare zboże ... czeba z nim uciekać ... bo by się psuło ... jeszcze żyto to jeszcze dłużej może być ... a owies ... z owsem to trzeba uciekać ...* (Grz).

ufnal – ‘rodzaj gwoździa, którym przybijano podkowę do kopyta konia’: *to so spycjalne gwoździe ... nazywały sie ufnale ... (Brm, Bur); jak sie do sklepu szło to sie kupywało ... bo to sie kupywało w sklepie ... to już kowale nie robili ... to sie szło kupywało ufnale ... jak kowal nie miał ... a to z zasady to kowal miał ... to już ufnale ... ale jak nieraz koniowi sie zobaczyło że wypad ... to trzeba było i samemu wbić ... (Dąb); musiał przyszykować podkowy ... zrobić ... musiał dopasować dobrze te kopyta ... bo inaczy by koń kulawiał (!) ... i przybijat ... normalnie ... tak zwanymi ufnalami ... to sie nazywali (!) ufnale ... (Grd); to takie były gwoździe ... inaczy sie nazywały ufnale ... (WKs); musiał najpierw prowadzenie to na hufnale zrobić ... taki półokroⁿgły tutaj rowek taki zrobić ... żeby tutaj ... w odpowiednim miejscu ... i nie za długo ... tak o stoⁿd dzieś [pokazuje] ... i dotoⁿd było ... i później porobić otwory na ufnale ... (Czr); to były hacele właśnie takie wkryⁿcane (!) ... ufnale były z boku linio przybite do kopyta ... a hacele wreⁿcane w te podkowe ... (Grz); ufnale ... gwoździe ufnale ... (WDM); no podkowy przybijało sie do kopyt na gwoździe ... nie? ... te*

Ufnale (fot. Jerzy Sierociuk)

*gwoździe nazywały sie ufnale ... (Śwd); sie wbijało pod odpowiednim koⁿtem w kopyto ... poprzez podkowe ... one były zakonczone (!) stożkowo ... takie stożkowe łby miały ... i tyn łeb trzymał podkowe ... tam wychodził ten ufnal ... tak zwany ... gwoźdź ... tak zwany ufnal ... zawijało go sie ... i sie późni dobijało ... nie ... obcinało sie i późni sie dobijało ... z tej strony jednym młotkiem ... a od kopyta drugim ... żeby ón (!) zawijał sie ... żeby to dalij nie szed ... żeby sie nie skaleczył ... i doginane były ... (Gol); zob. **hufnal, podkowiak**.*

ujzda – ‘metalowa wkładka w pysku konia umożliwiająca kierowanie nim’: *wkłada sie mu ujzde ... zapina ... (Żyl); zob. **kelzno, kielzno, munsztuk, musztuk, uzda**.*

ukryⁿcić miotłę – ‘zrobić miotłę, układając odpowiednio gałązki brzozy’: *no to normalnie ... przyniósł brzeziny ... i sie ukryⁿciło miotłę ... i miotły sie robiło ... [miotły się kręciło?] to stare powiedzynie ... (Grd).*

uleⁿgałka – ‘owoc polnej gruszki’: *uleⁿgałki ... (Bur, Osn); jak sie mówi ... ulyⁿgałki ... tera to jus tu ni ma ... bo tera ... jak kedyś były miedze ... to takie gruski rosły ... i to niktóre to były bardzo dobre ... to sie ... jak sie dostawały to nawet ludzie i krzyczały niektóre ... jach (!) nieraz sie krowy pasły ... czy jak ... to poszły na uleⁿgałki ... to uleⁿgałki ... (Śwk); zob. **pierdziołka, ulyⁿgałka**.*

ulyⁿgałka – ‘owoc polnej gruszki’: *no to polne gruski były ... ulyⁿgałki ... (Chr); ulyⁿgałki ... (WKs, Brz, Śwk, Żyl, Gol); zob. **pierdziołka, uleⁿgałka**.*

upierzenie – ‘pióra kury, gęsi, kaczki itp.’: [kogut od kury] *różni się upierzeniem przede wszystkim ... no przede wszystkim upierzeniem ... ogonem ... inno^m budowo^m po prostu ...* (Alk).

urównać – ‘wyrównać, zrobić płaskim’: *obornikiem albo kompostem ... przeorać to ... i chwile poczekać aż to troszeczkę urównie (!) się ... wyrównać ... i można sadzić ...* (Bur).

uszy – ‘części pluga, które trzyma się rękami’: *plug ... z pieⁿty ... odkładni ... groⁿdzieli ... i lemiesz ... a jeszcze ...*

jeszcze też so te ... do trzymania uszy take ... (Bur); zob. **roⁿczki, róⁿczki**.

uzda – ‘metalowa wkładka w pysku konia umożliwiająca kierowanie nim’: *do kierowania ogólnie były lejce i uzda nałożona właśnie na pysk konia ... do pyska była wkładana uzda ...* (WOk); *to zależy ... mówili albo kielzno ... albo uzda ...* (Śwd); *uzda ... albo kielzno ... kielzno bardziej ...* (Gol); *kantar ... i tu na pysku ma kantar ... i tu uzde ma żeby ścioⁿgnoⁿć lejcamy ... żeby wiedział w które strone ma jechać ...* (Stn); zob. **kełzno, kielzno, munsztuk, musztuk, ujzda**.

W

wałach – ‘samiec konia’: *koń ... walach dokładnie ...* (Bur).

wałek I – ‘długi pas zgrabionego siana’: *siano trza przewracać ... i późni grabić na wałki ...* (Fik).

wałek II – ‘sprasowana bela słomy’: *dawniej to sie mendelki zwoziło tak jeszcze koniem ... a późni to trakto-rem ... ale teraz to kombajny młóco ... od razu ... a późnij sie prasuje ... belki ... takie kostki ... a teraz to jakies tam okroⁿgłe wielkie bele ... takie te wały ... wałki ...* (SKb).

war – ‘woda o temperaturze nieco niższej od temperatury wrzenia’: *a salceson tak samo sie bierze ... łeb ... ze łba te ... łeb sie gotuje ... te wszystkie ... całość (!) tego łba ... tam bierze sie jeszcze do tego serce ... takie o podroby ... gotuje sie ... późni sie kroi ... w paseczki ... jak sie tego ... bo teraz to przeważnie mielo ... w takich na grubo ... maszynkach ... a kiedyś to sie kroilo ... mačka tego całego ... ten żołoⁿdek ... sie wyczyściło ... sie napychało w niego ... i późni sie parzyło ... ile warzył maciek z tym mieⁿsem z tym wszystkim ... tyle czasu sie go parzyło ... warem ... nie wolno było gotować ... bo by popeⁿkał ... tylko tak na wolnym tym... aż sie go parzyło ... dwie godziny czy ... to zależy ... i późni sie przyciskało ... wyjmało sie ... i przed tygo ... przyciskało sie kamieniem go ... i salceson wychodził ... bynajmniej ja tak robiłam ...* (Śwk).

warchlak – ‘podrośnięte prosię’: *warchlak ...* (Bur); *warchlaki ...* (Alk, Osn, WKs, Brz, Śwk, Grz, WDM, Śwd, Żył, Gol).

wariatka – ‘żartobliwie o maszynie rozrzucającej kartofle szeroko po polu podczas kopania’: *potem kopaczko tako ... to wariatko ... co tak daleko rzucała ziemniaki ... no powiedz! ... a późni kopaczka ... motyka ... ta wariatka ... kopaczka ... i kombaj ...* (Gol).

warkocz – ‘część konstrukcyjna kopca na kartofle’: *kiedyś wykopywano dół ... robiono wieniec taki ... warkocz; wykopało sie dołek ... zrobiło sie warkocz ... i wsypywało sie ...* (WDM); zob. **wieniec**.

warzywniak – ‘kawalek ziemi przeznaczony na uprawę warzyw’: *warzywniak ... to nieraz sie mówi ... w warzywniaku rośnie coś ...* (Śwk); *ogród warzywny ... no ... albo warzywniak ...* (Gol); zob. **warzywnik**.

warzywnik – ‘kawalek ziemi przeznaczony na uprawę warzyw’: *warzywnik przeważnie ...* (Alk); zob. **warzywniak**.

weⁿdzenie – ‘odmianie wędlin w celu poprawy ich jakości i smaku’: *weⁿdzenie zależy od drzewa ... musiało być drzewo liściaste ... szczególnie de^mbina ... olszyna ... brzezina ... nie żadne inne drzewo ... bo to najdzie ... założmy sosna nie może być ... bo przejdzie żywico ...* (Bur); *wolne weⁿdzenie ... odpowiednie drzewo ...*

dopilnowanie ... trzeba dopilnować ... długo trzeba weⁿdzić ... żeby dobrze uweⁿdzić ... (WDm); dobre weⁿdzenie to zależy od drzewa ... i od temperatury powietrza ... (Śwd); weⁿdzenie ... (Żyl); mi się zdaje że najlepsze do weⁿdzenia jest wiśnia ... najlepsza ... to jes ładny zapach ... z tyj wyⁿdzarni ... po prostu ładnie się weⁿdzi ... tak na czerwono ... że nie śmierdzi takim dymem ... tylko no ... ładnie jes uweⁿdzona ... (Stn).

weⁿdzić – ‘odymiać wyroby mięsne przed przygotowaniem do spożycia’: sie weⁿdziło ... (Alk); najłepi to sie weⁿdzi ... wiśnia i olszyna ... tak lyściastym ... może być i gruszka ... ale to już ciemniejsze wychodzi ... te kio-basy (!) czy tam szynki ... (Gąs); drzewo olchowe dobre było ... albo ... jałowiec i ^uolszyna (!) ... kedyś to wiśniowym sie weⁿdziło przeważnie ... wiśniowym drzewem ... sie takim lepszym drzewem oweⁿdziło to i zaraz smak lepszy był ... (Śwk); no ... drewno ... najłepi sie weⁿdzi olszowym; weⁿdzo niektórzy de^mbowym ... ewentualnie owocowe liściowe ... albo liściaste mówio; żeby ładniej było ... weⁿdzimy ... ile waży szynka tyle czasu sie weⁿdzi ... (Gol).

welan – ‘element stroju młoduchy, z przezroczystego materiału, upięty na głowie; welon’: no ubrana była do ślubu ... w biało suknie i welan ... to była młoda ... (Fik);

werblik – ‘metalowa część upręży zawierająca element obracający się wokół malej osi’: przy kantarze jest ... taki werblik sie przekładało ... i trzymało sie ... bokem sie wkładało ... (Bur).

wianka – ‘dawny typ maszyny młócej zboże i jednocześnie oczyszczającej je

z plew’: bo maszyny do młócki to kedyś były takie prostomłotne ... że trzea było późni jeszcze zboże przewiewać ... albo potem wianki takie były ... co od razu przewiewały zboże ... sie młóciło ... worki sie czepiało ... i w worki leciało zboże ... (Śwk); zob. **wiejka**.

wialnia – ‘maszyna do czyszczenia (wiania) zboża’: wialnia albo młynek ... (NJm, Fik, Osn); przewiać ... wialnio ... przewiać wialnio jo ... (WKs, Brz, Gąs); no dawnij ... to jak ci mówiłam ... młóciło sie i prostomłotno ... tako co trza było na wialni późni przewiewać zboże ... (Śwk); to ziarno leciało czyste ... z tyj właśnie ... z tej ... wialni ... wialnia ... i wialnia była do czyszczenia ... i młynek ... (Chr); wialnia ... (Śwd); jak sie młóciło wiejko maszyno ... to nie trza było wiać ... a targanko ... i prostomłotno to była wialnia ... trzeba jo było wialnio ... i późnij młynkować ... na przykład ... trzeba było ... (Żyl); to i wialnia tak robiła ... bo oddzielała plewy od ziarna ... ale leciało też ... lepsze i gorsze no to młynek przeważnie był ... oddzielał ... wialnia też oddzielała ... (Gol); zob. **młynek**, **trenek**.

wianek – ‘niewielkie koło uplecione z ziół lub polnych kwiatów’: z czego wianki budują na Boże Ciało? ... wianki tego dnia ... nie wim jak oni sie tam nazywają ... a zasadniczo w wiankach ja nie widziałem żeby była jarze^mbina ... (Grd).

wić – ‘splatać, formować’: to znaczy jak kto z czego wije ... rozmajte (!) kwiaty ... (Grd); zob. **budować**.

widelki – ‘widły służące do podawania snopków lub siana’: widelki ... (Osn);

roztrzoⁿsało sie widełkami ... miały ... na piⁿć ze^mbów ... i na cztery ... różne były ... były jedne na cztery ... drugie na pieⁿć ... i trzanek obsadzony ... (Grz).

widły – ‘narzędzie rolnicze składające się z trzonka i zębów’: *jest drewniany trzonek ... i czeⁿs metalowa ... ta druga czeⁿs ... z ze^mbów składajoⁿca sie ... albo dwóch ... albo trzech albo czterech ... bo takie były ... dwuze^mbowe widły to miały takie długie ze^mby ... i służyły do snopków ... natomiast trzyze^mbowe ... i czteroze^mbowe ... bardziej (!) do obornika ... a dwuze^mbowe ... tak jak tak zwany kopacz ... no to były właśnie ... bo dwuze^mbowe to były normalnie osadzone tak jak wszystkie widły ... pionowo na tym trzonku ... natomiast kopacz był w odwrotno stronę ... do dołu ... i to były*

Widły (fot. Paulina Burdon)

masywne ... metalowe takie ... mocne były te ze^mby ... (WOk, Osn); to sie ... obsadza sie widły ... (Żyl).

wie! – ‘zawołanie na konia, żeby ruszył z miejsca’: *wie! ... (Brm, Bur); zob. wio! 1.*

wiecha I – ‘grono, w którym zebrane są ziarna prosa lub owsa’: *no to ... takie jak żyto ... inne ... to kłosy ... a owies czy jakieś ... to tam nie wiem ... wiechy ... czy tam ... jak to inaczej nazwać ... takie wiechy so ... znaczy ... tam soⁿ (!) ... (SKb); w wiechach ... (Gol); zob. kiść, kyść, promie.*

wiecha II – ‘niewielki fragment rosnącego zboża pozostawiony podczas żniw w celach rytualnych’: *ale to sie robiło ... rozumisz ... i babe za nogi sie cioⁿgało naokoło kupki ... zawsze to sie zostawiało ... brode ... broda ... to wiecha inaczej ... (Gol); zob. broda II.*

wiecheć – ‘pęk słomy’: *bo jak nie było zgrzebła to tam słomo^m (!) po nim ... żyby (!) tam sierć ... no ... żyby spadła ta z niego sierć ... to słomo^m (!) ... takim wiechciem ... ale zgrzebłem przeważnie ... (WPn).*

wiejka – ‘dawny typ maszyny młócej zboże i jednocześnie oczyszczającej je z plew’: *później ... jak już to było dalej dalej ... to była maszyna wiejka ... która ... do której sie czepiało worki ... i szło zboże czyste już ... ale z wiejki trzeba było później ... przesiewać ... czy wiać ... coś takiego; wiejka to jes wiatra ... no ... taka prymitywna maszyna ... co leciało pod spód ... ja wiem? ... maszyna do młócenia ... to wszystko ... nic nie było tego ... to wszystko pod spód szło ... (Bur); to*

wiejka ... *jednam wiejkam* (!) *leciało dobre zboże* (!) ... *a drugam* (!) *chude* ... (Fik); *wszystkie tak samo sie młóciło ... jak sie młóciło w maszynie prostomłotnej ... no to inaczej ... a jak w takiej wiece ... to znów ... były te ... całe ... no ... prowioⁿsła sie robiło i sie ... tego ... w peⁿki sie wioⁿzało; no to za moich czasów to maszyno^m (!) ... wiejko^m (!) ... tylko wiejke ... prostomłotno to już prawie nik nie używał ... (WPn); *jak były późni wiejki to ... wiały zboże ... to wiane szło ... a były te maszyny szerokomłotne ... to młóciło sie i wiało reⁿcznie; jak z tyj maszyny szerokomłotnej ... to przegrabiać i wiać ... a z tyj wiejki już nie ... bo było zboże czyste ... dobre ... (Gąs); no czym młócili? ... no cepami ... albo targanko ... a później dopiero kosili tako wiejko maszyno ... z poczoⁿtku trzeba było wioⁿzać po tym ... a później to już były takie maszyny które wioⁿzały ... (Grz); zob. **wianka**.**

wieniec – ‘część konstrukcyjna kopca na kartofle’: *kiedyś wykopywano dół ... robiono wieniec taki ... warkocz ... (WDM); zob. **warkocz**.*

wieprzak – ‘samiec świni’: *na samice świnią ... a na samca wieprzak ... knur i maciora ... no ... (WDM).*

wierzeje – ‘duże, zamykane drzwi do stodoły’: *wierzeje to ... na klepisku z prawa i z lewa były wierzeje ... dzielone na pół ... (Bur); stodoła ... no to były cztery ściany ... w przedniej czeⁿści i w tylnej to były wierzeje ... sie nazywało te drzwi takie wejściowe ... to były ... z przednio ... wyjścia ... i od tyłu ... to sie nazywały wierzeje takie ... na bokach już nie było wierzej (!) ... tylko same ściany ... i dach; albo wierzeje albo wrota nazywajo ... albo drzwi tak jak teraz mówio ... na wszystko drzwi wejściowe ... no to ... były albo wierzeje albo wrota ... (Brm); dwa soⁿsieki ... klepisko ... wierzeje z przodu i z tyłu ... że można wjechać i wyjechać ... (NJm); do stodoły prowadziły wierzeje ... wierzeje ... na klepisko ... (WOk); wierzejami wjeżdża sie do stodoły ... klepisko było ... i na to klepisko sie wjeżdżało ... po boku soⁿsieki ... i zwałało sie w soⁿsieka ... (Grd, Fik); wierzeje to so u stodoły ... co sie otwiera ... (SKb);*

Wierzeje (fot. Jerzy Sierociuk)

wierzeje to były drzwi do stodoły ... (NW^r); wierzeje jes to zamknienie stodoły ... (Osn, WPⁿ, WKs); ściany ... wierzeje z przodu ... wierzeje z tyłu ... soⁿsieki po obu stronach ... klepisko na środku ... i dach ... i belki ... (Brz); a wierzeje to już so do stodoły ... (Gąs, Czr); co to so wrota? ... takie od ulicy zagrodzenie ... bo niektórzy wrota nazywają na wierzeje ... w niektórych miejscach ... (Grz); to inaczej na wierzeje mówili wrota ... ale wrota to jes ... to brama inaczej ... to mówio na wierzeje też wrota ... (WD^m); wierzeje so ... drzwi w stodole ... (Chr); wierzeje no to wejście do stodoły ... u nas sie nie do końca jeszcze ... bo ... jak było zapole ... to były małe drzwiczki ... wejście do stodoły ... a wrota albo wierzeje to było co koniem z wozem sie wjeżdżało ... albo cioⁿgnikiem ... nie? ... takie duże ... żeby ze zbożem wjechać ... żeby do soⁿsieka ... (Śwd); czeⁿs w której sie składa słoje to soⁿsiek ... czeⁿs na kóro sie wjeżdża ze zbożym ... czy z sianem ... to klepisko ... wierzeje so^m ... sie otwiera ... wierzeje so^m naprzeciwko klepiska ... i so z jednyj strony i z drugij ... sie przejeżdża przez klepisko ... przez budynek tak; wierzeje przeważnie sie mówiło ... ale niektórzy mówili wrota ... (Goł); mi sie wydaje ... że to mówio na drzwi ... tylko zależy w jakim miejscu ... w jednym miejscu mówio wrota ... w drugim wierzeje ... a to chodzi o drzwi ... o te ... jedno słowo i drugie słowo to dotyczy drzwi od stodoły ... tak bym to powiedziała ... tak mi sie wydaje ... (Stn); zob. **drzwi, wirzeje, wrota 2**.

wierzk – ‘wierzch’: tutaj takie co podają (!) te słoje na ... na wierzk ... i tam dopiero (!) następuje wioⁿanie ...

ustawiony jes na jakie mniej wieⁿcy snopki ... (SKb); rzucał na wierzk na razie ... po wierzku roły; sadło jes na środku mieⁿsa ... na wierzku mieⁿsa jest sadło; [kogut] ma grzebień na wierzku ... ma ogon ... takie duże pióra ... i ma ... na skrzydłach ma takie wieⁿksze pióra ... nogi ma wyższe trochę ... (Chr); zob. **wirzk**.

wiescać – ‘wieszać’: przedłużało sie ... i wiescało sie do góry ... (Bur).

wietrznik – ‘w kopcu: rodzaj wentylatora umożliwiającego dostęp świeżego powietrza’: wietrzniki ... (Brz); wietrzniki były wkładane ... (Chr); zob. **lucht I, luft I, oddech, odpowietrznik, wywietrznik, wywiew**.

wijsieć – ‘wisieć’: a to ! ... wi pan do czego to jes? ... co wijsi? ... (Czr).

wio! – 1. ‘zawołanie na konia, żeby ruszył z miejsca’: wio! ... gospodarz używał do tego bata ... i krzyczał wio! ... (WOk, WPⁿ, WKs, Brz, Krz); no była kulka przy wozie ... orczyk zaczepiony ... i ód (!) konia pasy ... za jedyn koniec jedno ... za drugi do orczyka ... i jak to mówio ... w dupe batem i wio! ... (Czr); no cmoka sie ... wio! sie mówi ... (Śwd); wio! ... (Grz, Żyl); i wio! ... batem ... do przodu ... (Goł); zob. **wie!**; 2. ‘zawołanie na konia, żeby szedł szybciej’: no to albo bat ... albo znowu sie ... wio! ... (WKs); wio! ... batem było ... (Krz); wio! ... (Chr); nie wim ... wio! ... ruszaj sie ty! ... (Żyl); wišta wio! ... (Goł); jak szybko żeby gonit ... to sie go ... mówiło wio! ... i lejcami go sie trzoⁿchnęło ... i on już to rozumiał ... a jeśli to nie poskutkowało to sie bata wycioⁿgało ... (Stn).

wioⁿzałka – ‘maszyna, która kosi i wiąże jednocześnie’: *czym ścinano? ... pierwsze sierpem ... potem koso ... potem kosiarko konno ... potem wioⁿzałko ... a późni kombajny zbożowe ... (Żyl); zob. **snopowioⁿzałka, snopowióⁿzałka.***

wirówka – ‘popularnie o typie maszyny wykopującej kartofle’: *kidys (!) motyko ... a teraz kombaj ... kombajny so ... albo takie konne były jeszcze ... kryⁿciło sie tak ... wiesz ... taka wirówka była ... i kreⁿciło sie ... i wylaływały ... rozgrzebywały ziemię ... te rzoⁿdki ... (Brz); zob. **kreⁿciółka.***

wirzeje – ‘duże, zamykane drzwi do stodoły’: *wirzeje ... no to jes zamknięⁿcie stodoły ... (Żyl); zob. **drzwi, wierzeje, wrota 2.***

wirzk – ‘wierzch’: *to mówie ... miała jeden koniec ostry żeby wbić w pień ... a wirzk tego ... do ostrzenia kosy był płaski ... (Grz); zob. **wierzk.***

wisła – ‘odmiana ziemniaka’: *no ... kiedyś były almy ... wisła ... opoka ... teraz te ... irga ... no ... tam te różne takie ... to różne so nazwy że sie już nie pamieⁿta ... (WPn).*

witka – ‘długa, giętka gałązka’: *moja ślubna przywiozła to ... chciała wsadzić u siebie ... no bo ... mówi ... wsadzili za stodoło ... mówi ... to sie przytnie to ... i sie robi ... ono rośnie na dosyć ... jak starsze drzewo ... to jes nawet dosyć grubaśny pień ... nawet ... troszke cieńszy jak ta reⁿka ... a od tego wychodzo takie witki ... cienke gałoⁿ zeczki ... (Dąb).*

wlec – ‘ciągnąć brony po polu’: *brony były żelazne ... były drywniane ... była*

*tak zwana kolczatka ... z drewa (!) samygo zrobiona ... i była z ze^mbami żelaznymi brona ... a późni były same żelazne brony już produkowane ... które ludzie kupowali ... to już ... w tej było dobrze ... to sie wlokło ... tak zwane wlecynie (!) ... (Grd); zob. **bronować, powłóczyć, włóczyć 2, zawlec.***

włóczenie – ‘wyrównywanie zaoranego pola za pomocą **włóki I**: *włóczenie oznacza wyrównywanie czeⁿści pola po orce ... (Osn); zob. **włóka II.***

włóczyć – 1. ‘ciągnąć brony lub grabie’: *no włóczyć ... to właśnie można włóczyć brony ... włóczyć grabie na polu ... bo na przykład poczoⁿtkowo po każdej zwózce zbóż ... rolnik chodził z takimi grabiami ... ale to były bardzo duże grabie ... nie takie ... jak so na ogół teraz ... to były dużo wieⁿksze grabie ... włóczył je za sobo ... i w ten sposób grabił ... po prostu ... z tych co pozostały te ... to sie mówiło ... o! ... włóczy ... grabi ... a teraz ... później do tego to służyły maszyny ... (WOk); włóczyć ... po prostu ... ścioⁿgać perz ... czy macine jakoⁿs (!) ... włóczyło sie ... (Gaś); cioⁿgać brony po polu ... włóczyć ... (WDm); 2. ‘inaczej; bronować’: *włóczyć ... no bronować ... (Brm, Goł); a to była brona ... i dawni bronami sie włóczyło ... (Grd); włóczyć no to inaczej ... dawnij nazywali ... bronuje sie ... (WKs, Brz); no to włóczyć ... to sie zboże zawłóczyło ... brono zawłóczyło sie zboże ... (Grz); włóczyć ... to ja wiem jak ci to nazwać? ... włóczyć to jakby ten ... po sianiu ... zboża ... nie ... bo włóczyć żeby to sie mieszało z ziemię ... te ziarna ... (Chr); to włóki takie były zamias bron ... tak sie nazywały ... to włóczył ... (Goł); zob. **bronować, powłócić, wlec, zawlec;****

3. 'wyrównywać zaorane pole': *włóczyć to znaczy ... pole wyrównać ... wyrównać ... wtedy brało się bronki do góry ze^mbami ... i tylko ... odwracało się odwrotnie brony ... i powłóczyło się pole ...* (NWr).

włóka I – 'narzędzie rolnicze wykorzystywane do wyrównywania pola': *włóki takie były zamias bron ... tak się nazywały ... to włóczył ...* (Gol); *brony drewniane ... które miały drewniane ramy ... a miały ze^mby metalowe ... wioⁿzane były takim tykiem ... wzory take razkiedys ... to pamieⁿtam ... a to do rozwałynia (!) przed sianiem ... nazywały się ... włóky się nazywały ... nie wiem jak to ... to żelazne ...* (NJm); *no to włóka ... czy tam z obreⁿczy starych ... czy tam jakiś bal ... sie włókowało ...* (SKb); *za bronamy szła włóka metalowa lub drewniana ... żeby przywłóczyć ... żeby wilgoć zatrzymać w roly ...* (Osn); *to włóki takie były zamias bron ... tak się nazywały ... to włóczył; włóki takie były ... nie wiem jakie budowe miały ...* (Gol).

włóka II – 'wyrównywanie powierzchni pola, zazwyczaj bronami': *włóki (!) to równanie pola ... włóka ... włóka ...* (Bur); *to włóka jes ... poruszać pole ...* (Żył); zob. **włóczyć**.

włókować – 'ciągać **włókę I** po polu, żeby je wyrównać i nieco ugnieść': *no to włóka ... czy tam z obreⁿczy starych ... czy tam jakiś bal ... sie włókowało ...* (SKb).

wodze – 'zazwyczaj dwa długie wąskie pasy skóry umożliwiające kierowanie koniem': *lejce albo wodze ...* (Grz); zob. **lejc, lejce, lyjc, lyjce, powódki**.

wol – zazwyczaj w lm. **wole** 'rozszerzona część przelyku kury, gdzie gromadzi się pokarm, zanim zostanie skierowany do żołądka': *wol ... wol się nazywa ...* (Grz); *wiem o co ci chodzi ... ale jak to się mówi? ... u człowieka jes żołoⁿdek ... ale u kury? ... wole ... takie coś tuta (!) wisi ... taka torebka nieduża ... wole ... i tam nawet ... jak się to kure rozpaproszy (!) ... to nawet widać jaki pokarm jadła ...* (Stn); zob. **gardziel, grzdyka, molur, wól**.

woły podkuwać – 'przybijać podkowę do kopyta wolu': *woły były podkuwane ... ale tylko była jedna strona podkuwana ... kopyta woła ... było tak zwane pół podkowy ... bo obuch stron nie podkowały (!) ... tylko jedne strone ... u woła ... ja to spotkałem raz w złómie ... leżał złóm ... pytam ojca co to jes ... a ... to mówi ... kiedyś woły podkuwali takimi rzeczami ... na pół kopyta tylko było ...* (Grd).

woⁿs – 'długa, kłująca część kłosa, zwłaszcza z jęczmienia': *woⁿsy ... z jeⁿczmienia ...* (Bur); *woⁿsy te ... oście ...* (WKs); zob. **ość, oⁿość**.

worywać – 'umieszczać w ziemi w czasie orania': *po wywiezieniu na pole to sie woruje w ziemie ... no ... przeoruje się pługami ...* (Brm).

wozik – 'mały wóz': *wozik mały ...* (Krz); *wózek ... wozik ...* (WDM); *wozik ...* (Żył); zob. **wózek**.

woźnica – 'ten, kto, powożąc, kieruje końmi': *no kto kieruje konim? ... woźnica; a to to na tył to już tylko to co trzeba było kłaś (!) to na tył sie kładło ... a na przodzie to siedział przeważnie woźnica ...* (Grz); *woźnica ...*

(WPn, WKs, Krz, WDM, Śwd, Żył, Goł);
woźnica chyba ... (Stn); zob. **furman**.

wól – zazwyczaj w lm. **wole** ‘rozszerzona część przelyku kury, gdzie gromadzi się pokarm, zanim zostanie skierowany do żołądka’: *gardziel ... lub wole ... (Osn, Brz); wól ... tak ... (Gąs, Śwk); wole ... (Alk, Śwd); wól ... (Bur, Grz, WDM, Żył); to wól chyba jest ... ale ... to tak ... my mówimy wól ... (Goł); zob. **gardziel, grzdyka, molur, wol**.*

wóz – ‘pojazd czterokołowy ciągnięty zazwyczaj przez jednego konia’: *no wóz do zwożenia ziemniaków musiał być szczelny ... żeby te ziemniaki nie powypadały ... natomiast wóz do zwożenia zboża lub siana ... no ... składał się przeważnie z jakichś tam dro^ogów ... na które można było to zboże układać ... a do zwożenia ziemniaków musiał być wóz taki ... z którego by się nie ... nie wypadały te kartofle; składał się taki wóz do zwożenia ziemniaków ... z poddanka ... co to było z boku? ... pomosty ... no i tyłki ... musiało to być szczelne ... szczelny taki wóz ... (Alk); zob. **fura, furmanka**.*

wózek – ‘mały wóz’: *wózek ... bo były i takie małe wózki do przewożenia ... (WOk, WKs, Brz); wózek ... wozik ... (WDM); taki wózek był spycjalny ... do sypania kartofli ... (Chr); wózek ... (Bur, Grz, Goł, Stn); zob. **wozik**.*

wrota – 1. ‘zamykany wjazd na posesję’: *wrota nazywały ... tak jak by to bramy dzisiaj ... wrota były nazywane ... coś takiego ... a to nie było w stodole tylko dzieś tak z dworu ... wrota ... (Bur); wrota to można nazwać ... take co sie podwórko zamyka wrota ... i można*

*nazwać to wierzejamy ... drzwiami do stodoły ... (NJm); wrota na wsi ... to ... przede wszystkim ... brama prowadzo^oca na podwórze ... ale to były dawniej ... z reguły ... drewniane wrota ... duże ... to były drewniane ... i nazywano je wrota ... bo były szerokie ... (WOk); wrota ... to sie na podwórze wyjzdzo (!) ... (Fik); u nasz (!) wrota to tylko so jak jes ogrodzone podwórze ... to sie ... nazywa sie wrota ... (SKb); wrota na wsi to służyły do ... tak jak dzisiaj brama ... (NWt); wrota to jes zamknię^ocie podwórka ... przy płocie ... (Osn); wrota to so^o (!) ... nazwa drewniany bramy ... dawni było ... to sie nazywały wrota ... z desek ... (WKs); co to so wrota? ... takie od ulicy zagrodzenie ... bo niktórzy wrota nazywajo na wierzeje ... w niektórych miejscach; wrota to jes taka brama ... wjeżdza^oca na posesje ... (Grz); to inaczy na wierzeje mówili wrota ... ale wrota to jes ... to brama inaczej ... to mówio na wierzeje też wrota ... (WDM); brama ... kedyś sie mówiło wrota ... to z desek ... ze sztchetów było ... (Chr); [wrota] to take ... brama ... tyko deski w poprzyk (!) ... (Żył); 2. ‘duże, zamykane drzwi do stodoły’: *wierzeje przeważnie sie mówiło ... ale niektórzy mówili wrota ... (Goł); wierzeje no to wejście do stodoły ... u nas sie nie do końca jeszcze ... bo ... jak było zapole ... to były małe drzwiczki ... wejście do stodoły ... a wrota albo wierzeje to było co koniem z wozem sie wjeżdżało ... albo cio^ognikiem ... nie? ... takie duże ... żeby ze zbożem wjechać ... żeby do so^osieka ... (Śwd); wierzeje przeważnie sie mówiło ... ale niektórzy mówili wrota ... (Goł); wrota to właśnie ci mówiłam ... to so drzwi od stodoły ... (Stn); zob. **drzwi, wierzeje, wirzeje**.**

wrótnie – ‘boczne deski wozu umożliwiające wożenie sypkich (luźnych) płodów rolnych lub towarów’: *do gnoju to wrótnie tak zwane ... z desek zrobione znaczy ... a tam ... do zboża to ... to były długi ... i drabiny się układało ... znaczy ... na nich zboże ... (SKb); gnój to we wrótniach się woziło u nas ... a nie w drabiniastym wozie ... tylko we wrótniach ... w drabiniastym wozie to się siano woziło ... słome ... (WPn); pomosty ... wrótnie nazywali nawet; albo pomosty albo wrótnie ... (WKs); ten sam wóz ... tylko były zakładki kładzione ... czyli pomosty ... a bo to różnie nazywają ... to wrótnie ... w każdej miejscowości inaczej ... u nas pomosty ... (Grz); zob. **pomost, pomosta, pomosty**.*

wrótny – ‘o wozie: z wrótniami’: *wrótny ... (WPn)*.

wschodzić – ‘o młodych roślinach: wychodzić z nasiona ponad ziemię’: *mówi się że już wschodzą ... wschody ... wschodzą rośliny ... (Alk); to znaczy że wschodzą ... (WPn); kielkować ... albo wschodzić ... (Brz); reⁿcznie ... motyko zasadzić ... a późni jak kartofle ... ziemniaki wschodzą ... no to dopiero redelktem przejść ... i obsypywać motyko ... (Grz); wschodzić ... (WDM); wschodzą ... kielkuje ... (Gol); wschodzą ... (Stn); zob. **schodzić, zejść**.*

wszycko – ‘wszystko’: [kował robił] *wszycko ... lemieże kuł ... wozy ... do pługa ... do orania (!) ... siekiery ... młotki ... motyki do kopania kartofli ... nie było kopaczków ... motyko się kopało ... (Krz)*.

wygon I – 1. ‘miejsce wspólnego wypasu bydła’: *wygon to jest coś*

*takego ... co dopeⁿdzało się bydło ... coś takiego ... (Bur); wygon to ... za danym ... gospodarstwem ... położony gdzieś tam troszeczkę na uboczu ... gdzie wyganiano bydło i pasiono ... niekoniecznie łoⁿka ... mógł to być nieużytek ... na którym pasiono ... (WOk); wygon ... to się zawsze krowy pasło na wygonie ... wygon to takie jest paswisko (!) ... (WPn); tam było wysypisko ... to się wygon nazywał ... u nas ... spółne (!) pasienie krow ... owiec ... wszystko ... spółne takie było ... (Krz); wygon to jest wypas taki zwierzoⁿt ... wspólna droga ... do prowadzenia bydła ... to na tamtej wsi ten wygon jest ... to się nazywa wygon; wygon to jest takie ... tak jak ugor ... tylko to jest trawa ... ale to jest trawa razem z ugorem państwowa ... to jest wygon ... (Grz); wygon to jest tam się krowy pasło ... (Chr); wygon? ... wygon to jest ... takie coś ... kiedyś ... jest ... przy rzece był wał taki ... i obok rów był ... nie? ... to na ten wał mieⁿ dzy rowem a rzeką to mówili wygon ... (Śwd); wygon to ogólne jest ... pastwisko ... dla całej wsi ... (Żyl); 2. ‘ogólna droga wiejska’: *wygon to jest raczyj droga dla całej wsi ... znaczy wioski ... proszę cie ... to tam się jeździ ... było goni ... wszystko ... służy do wszystkiego (!) ... (WKs); wygon to jest wypas taki zwierzoⁿt ... wspólna droga ... do prowadzenia bydła ... to na tamtej wsi ten wygon jest ... to się nazywa wygon ... (Grz); [wygon to] za wsió ... droga szeroka ... (WDM); wygon ... (Gol)*.*

wygon II – ‘niezaorana część pola, po której szedł lewy koń przy orce dwoma końmi’: *u nas jak się orało to się orało ... jeden [koń] szedł bruzdą ... a drugi szedł po ... po wygonie ...*

(Brm); *na wygon ... na wygon sie mó-wiło ...* (NJm).

wygonkowy – ‘koń idący po wygonie II podczas orania’: *wygonkowy ... no ...* (NJm).

wyjazdówka – ‘typ wozu wykorzystywany na specjalne, uroczyste okazje’: *ale wóz wyjazdówka ... mieli takie porobione drabinki ładne ... zamiast pomostów ... takie ładne ... stolarz robił ... i poddenica ... wszystko spie^{nte} razem ... że jak wyjeżdżał dzieś ... w świe^{to} czy na goście ... to te stare pomosty codzienne ... to roboty do gnojju ... zdejmował ... wkładał to ... na te podwozie ... tam były ładne siedzenia ... wszystko wymalowane ... i jechał do kościoła czy na wesele ...* (Gol).

wyjmać – ‘wyjmować’: *późni sie dopiero wyjmało to ... robiło to sie ... wkładało sie to szynke na ileś czasu ... późni sie wyjmało ... we^{ndziło} ...* (Bur).

wykluwać (sie) – ‘o kurczętach: wydostawać się ze skorupki jaj’: *z jednego jajka wykluwa sie kurcze ... jedno kurcze z jednego jajka ... (WKs); z jaja sie wykluwajo ... kwoka siedzi ... czy tego ... i późni sie ... jak długo siedzi ... wygrzeje jaja ... i wykluwajo sie młode piskle^a ... (Grz); wykluwajo sie ... (Żyl); zob. **kluć sie**.*

wykluwanie (sie) – ‘wydostawanie się kurczątków ze skorupki jajek’: *wyle^{ganie} ... wykluwanie ... (Alk); wykluwanie ... (Śwd); zob. **wyle^{ganie} (sie), wyle^{ganie} (sie)**.*

wykopki – ‘wykopywanie ziemniaków’: *wykopki ... (Alk, Gol); [prace] przy wykopkach to bardzij cie^{nsze} ... no i przy*

*żniwach ... to kiedyś sie koso kosiło ... to sie odbierało ... to to cie^{nskie} były ... późnij przyszły czasy ... że już te ... snopowio^{nzalki} ... późnij kombajny ... a na przykład kopanie ziemniaków ... to sie motykami kopało ... bo nie było kopacek ... późnij wprowadzili kopaczki konne ... później kopaczka ... ta zrzucana (!) ... ziemniaki zrzucała ... no to lżej było ... a późnij kombajny na ostatku ... (WPn); kopania ... wykopki ... (WKs, Brz); wykopki sie zaczynajo dzieś tak od września pewnie ... (Gąs); no to wykopki zaczynały sie ... czas wykopków ... (Grz); wykopki ... (Żyl); zob. **kopania, wykopki**.*

wykopki – ‘wykopywanie ziemniaków’: *wykopki ... wrzesień ... (WDm); zob. **kopania, wykopki**.*

wyle^{gać} (sie) – ‘o kurczętach: wydostawać się ze skorupki jaj’: *wyle^{ga} sie z jajka ... (Śwk); wyle^{gno} sie ... (Grz); no to piskle z jajka wyle^{ga} sie ... jajko pe^{nka} na pół ... i piskle wyłazi ... (Stn).*

wyle^{ganie} (sie) – ‘wydostawanie się kurczątków ze skorupki jaj’: *wyle^{ganie} ... wykluwanie ... (Alk, Bur); wyle^{ganie} ... (WDm); zob. **wykluwanie (sie), wyle^{ganie} (sie)**.*

wyle^{ganie} (sie) – ‘wydostawanie się kurczątków ze skorupki jaj’: *wyle^{ganie} ... (Brz); zob. **wykluwanie (sie), wyle^{ganie} (sie)**.*

wypaproszyć – ‘usunąć wewnętrzności (głównie jelita z zawartością) zabitego zwierzęcia’: *wypaproszyć z tego ... z nieczystości ... czyli z gnojówek ... i kiełbasa i kaszanka z tego ... salceson z mačka; no to normalnie ... no ... skubie sie ... oparzy sie kure ... ośro-*

dek wypaproszy ... i też sie na tego ... naciera ... no jak to sie nazywa? ... marynato ... (Grz); zob. **wypatroszyć**.

wypatroszyć – ‘usunąć wnętrzości (głównie jelita z zawartością) zabitego zwierzęcia’: *już po oskubaniu ... jak ... po wypatroszeniu ... odcina sie pierś ... oddziela sie pierś od kości ... tej przedniej ... odcina sie skrzydła ... odcina sie ... no ... udka ... no ji ... pozostałe części ...* (Alk); *wypatroszyć ...* (Gol); zob. **wypaproszyć**.

wypieleć – ‘wyrwać chwasty’: *późni wypieli sie ... trza wyplewić ... żeby nie było zielska ... i ... urosnie i sie później ... wiesz ... już gotowe so ...* (Gąs); zob. **wyplewić**.

wyplewić – ‘wyrwać chwasty’: *późni wypieli sie ... trza wyplewić ... żeby nie było zielska ... i ... urosnie i sie później ... wiesz ... już gotowe so ...* (Gąs); zob. **wypieleć**.

wyrabiać – ‘mieszać z przyprawami, zazwyczaj rękami’: *do kaszanki dolewa sie krew ... gotowano ... woⁿtroby ... do tego ... to sie też doprawia ... wyrabia sie ... tak i kełbasy sie wyrabia ...* (Bur).

wyrybić kose – ‘nieumiejętnie klepiąc kose, spowodować zniekształcenie jej ostrza’: *wyrybił ... albo porybił ...* (Śwd); zob. **porybić kose**, **poszczerbić**, **pożeⁿdlić**, **rybić kose**, **wytrybić kose**.

wysiadywać – ‘o kurze: wygrzewać jajka, aż wyklują się z nich pisklęta’: *kury różnie wysiadują ... i kryje sie ... i w takim koszu sie nioso ... co tam dzie sie nioso to tam i wysiadują jajka ...* (Grz); zob. **wysiedzieć**;

wysiedzieć – ‘o kurze: wygrzać jajka, aż wyklują się z nich pisklęta’: *bo kiedyś każda gospodyni sadziła kurczeⁿta ... już kura wysiedziała ... a teraz nie ma tego ...* (Gąs); zob. **wysiadywać**.

wysokaśny – ‘bardzo wysoki’: *podjeżdżało sie pod dziesioⁿtek ... jeden na wozie ... to były tak ... drabiny ... nawet dosyć wysokaśne ... zrobione ... na wozie ... i układało sie ... na wozie ... tylko dosyć wysoko sie układało ... i do stodoły ...* (Grd).

wyszczerbany – ‘niezbyt równa, ząbkowata krawędź (np. kosy)’: *no ... wyszczerbił ... no ... wyszczerbana była ... wyszczerbiona ...* (WPn).

wyszlamować – ‘oczyć cienkie (najczęściej) jelita zabitej świni, przygotowując je na kielbasy’: *obmyć ich ... na poszczególne części ... poodkrawać ... a te kiszki wszystkie wyrzucić ... a te ... które so dobre wyszlamować ... do słoika włożyć ... umyć ... do słoika włożyć i solo zasypać ... te kiszki bo późni jak kielbasy sie robi to z tych ... kiszki te ...* (Grz); *a kiszki cienkie wyszlamować i przeznaczyć ... po myciu ... na kielbasy ...* (Gol);

wytrybić kose – ‘spowodować zniekształcenie ostrza kosy przez nieumiejętne klepanie’: *wytrybił jo ... źle jo poklepał ... jak jes wytrybiona to tak jak poszarpana; ja nie wiem od czego to zaczoⁿc ... zaraz ... ale! ... tutaj trzeba ... widzisz ... jak jes ta kosa ... ta roⁿczka ... to żeby włożyć tutaj ... to jes taki uchwyt ... żeby włożyć tutaj do ... kosiska tego ... i późni sie przytyka takim bolcem ... i choⁿc żeby kosić to trzeba kose wyklepać ... żeby nie ... nie była teⁿpa ... bo ... jak sie wytrybi to*

nie ma koszenia ... (Grz); zob. porybić kose, poszczerbić, pożeⁿdlić, rybić kose, wrybić kose.

wywietrznik – ‘w kopcu: rodzaj wentylatora umożliwiającego dostęp świeżego powietrza’: *to wywietrznik robili ... żeby ... jeżeli sypałeś ... właśnie dlatego była różnica ... jeżeli sie wykopało g^mboki kopiec ... kupe ziemniaków sie wsypało ... to trzeba było zrobić te kalenice ... żeby te kartofle mogły odparować ... bo przysypane i słomo okryte ... przysypane ziemio ... no i tak ... wiesz sam że kartofle parują ... i kominem parowało ... (Dąb, Brz); luchta (!) ... abo wywietrzniki; te wywietrzniki ... ja to robiłem ... droⁿg wsadzałem u góry ... i jak obsypałem to wszystko to późni ten droⁿg wycioⁿgałem ... i był dobry wywietrznik ... po całym kopcu ... (Gąs); zob. **lucht I, luft I, oddech, odpowietrznik, wietrznik, wywiew.***

wywiew – ‘element konstrukcyjny kopca, umożliwiający dopływ świeżego powietrza, zabezpieczający przed prze-

grzaniem ziemniaków’: *nie wim jak sie mówi na wywietrzniki w kopcu ... no to po prostu ... wywiewy ... wywiewy ... to były ... u nas pospolicie mówiono że były ... zostawiane były wywiewy ... zostawiano jako^{mś} tam cze^{nś} ... z jednej i z drugiej strony kopca ... nie okrytoⁿ ... słomo ... żeby ... po prostu był dopływ świeżego powietrza ... (Alk); zob. **lucht I, luft I, oddech, odpowietrznik, wietrznik, wywietrznik.***

wywrótniak – ‘typ wozu z wrótniami, zwłaszcza do wożenia gnoju’: *żelaźniak ... no i gumowce były ... gumowe wozy ... drabiniasty ... wywrótniak ... (WKs); zob. **wywrótnik.***

wywrótnik – ‘typ wozu z wrótniami, zwłaszcza do wożenia gnoju’: *wywrótnik ... (WKs); zob. **wywrótniak.***

wzejść – ‘o roślinach: wypuścić kielki po zasianiu’: *trzeba żyto przebronować było ... bo tak to dobrze nie wzeszło ... a tak ... jak sie przybronowało ... zimi ... to lepi wzeszło ... (WPn).*

Z

zabo^mbon – ‘ludowe przekonanie, wiara w nie zawsze realne zjawiska’: *może przyśpiewki ... nie wiem ... ja to tak bardzo nie wiem o tym ... o tych zabo^mbonach ...* (WKS); *to mówili że zauracza sie ... zabo^mbon był taki ... że sie zabierze ... urok rzuci ...* (Brz).

zad – ‘tylna część wozu’: *zad ...* (Alk, WKS); zob. **zadek**.

zadek – ‘tylna część wozu’: *zadek ...* (Gol, Krz, Śwk, Śwd, Żył, Gol); zob. **zad**.

zaganianie – ‘sposób orki polegający na rozpoczynaniu jej od środka’: *to było zaganianie chyba ... tak ... zaganianie ... tak mówili ...* (WOK).

zagrabiarka – ‘maszyna, która grabi siano’: *zagrabiarka ...* (Osn); *reⁿczenie zgrabiano ... zgrabiano zgrabiaro konno później ...* (WKS); *to widły ... grabie ... przewracarka ... zagrabiarka ...* (Śwd).

zgrabki – ‘zgrabione resztki zboża i kłosów pozostałych na polu po koszeniu’: *zgrabki ...* (Grz); zob. **zgrabki**.

zagroda – 1. ‘wydzielone pomieszczenie w chlewie lub świniami dla kilku lub jednej świni’: *zagroda ...* (Alk, Żył); 2. ‘wyodrębnione pomieszczenie dla kur’: *jak sie nazywa? ... obora na krowy ... na świnie chlew ... na kury zagroda ... a na konie to stajnia ...* (Grz).

zagon – 1. ‘długi i wąski kawałek pola’: *zagon to jes taki woⁿski kawałek pola ...* (WKS, Brz); *zagon to jes ... można powiedzieć że taki pasek dłuższy ... i tego ... to jes zagon ...* (Gąs); *jak to sie mówiło? ... nie wiem ... a! ... zagon ... zagon ...* (Śwk); *zagon to jes długie pole ... woⁿskie ... długie pole ... no ...* (WDM); *zagon to jes mały kawałek pola taki ... nie ... bo kiedyś mieli po ileś tam arów ... to na to mówily zagony ...* (Śwd); *zagon ...* (Brm, Bur, SKb, NWR, Żył, Gol); zob. **lecha**, **licha**, **zagón**; 2. ‘kawałek pola przygotowany pod uprawy’: *zagon ... no ... nie za duży kawałek pola ... przygotowany do zasiewu ... ażeby woda spadała na boki ... żeby ... żeby całe pole nie wymokło ... to odprowadzenie wody ... no ...* (NJm); *to marchwi zagon ... buraaków ...* (Śwk); *zagon to jes ... kawałek takego ... pola ...* (Chr).

zagonek – ‘wąski pas ziemi w ogrodzie, na którym zazwyczaj rosną warzywa jednego rodzaju’: *i zagonek ... i grzoⁿdka ... zależy kto jak powie ... no ...* (Gol); zob. **grzeⁿda I**, **grzoⁿdka I**, **rzoⁿdek**.

zagón – ‘długi i wąski kawałek pola’: *zagón to jes woⁿski kawałek pola ... z brudami ...* (Osn, WKS, Brz, Gąs, Śwk); *sie mówiło zagón ... albo lecha ...* (WKS); zob. **lecha**, **licha**, **zagon 1**.

zagwałdzać – ‘przybijać gwoździem przez otwór w uchu podczas **obsadzenia** narzędzi’: *trzy albo cztery ze^mby*

ostrza ... i zakończone od trzanka uchem ... obsadza sie trzank ... i zagważdża ... (Bur); zob. gwoździć, zagwoździć.

zagwoździć – ‘przybić gwoździem przez otwór w uchu podczas **obsadzania** narzędzi: *zagwoździć ... (Bur, NJm, NWr); zagwoździć ... obsadzić i zagwoździć ... (WKs); nasadzić i zagwoździć ... (Gąs); zob. gwoździć, zagważdżać.*

zajdki – ‘proste sanie, które podwójnie złączone zazwyczaj służyły do przewożenia długich przedmiotów; były też wykorzystywane pojedynczo’: *wiesz że mój tata ... twój pradziadek ... to był kowalem ... i takie rzeczy ... robił takie rzeczy ... sanki tam okuwał ... te zajdki takie ... wiesz ... co sie jeździło ... wiesz jakie zajdki? ... takie dwie półówki ... zajdki ... i koniem sie jeździło ... albo sanki ... takie saneczki ... też on to robił ... konia podkuwał ... to lemiesz klepał ... o takie rzeczy robił ... wiesz? ... kuźnie miał ... (Gąs).*

zakładać – ‘przyczepiać (po uprzednim przygotowaniu) konia do wozu’: *zakładanie do wozu ... (Brz, Chr); zob. zaprzęgać, zaprzęgać, zaprzygać.*

zakładki – ‘boczne deski wozu dodawane zazwyczaj powyżej **pomostów**’: *wóz ze skrzynio albo z pomostamy ... z zakładkami ... i tyłkami ... (Bur); ten sam wóz ... tylko były zakładki kładzione ... czyli pomosty ... a bo to różnie nazywajo ... to wrótnie ... w każdy miejscowości inaczy ... u nas pomosty ... (Grz); pomosty ... zakładki so do zwożenia ziemniaków ... i zatyłki ... (WDm); no to były wozy w pomostach ... z zakładkami i z zatyłkami ... (Śwd); zakładki ... a pomosty ... ale*

pomosta jak jest taka niższa to trzeba wieⁿcej ... żeby wieⁿcej ziemniaków weszło ... no to sie kładło zakładki ... (Stn).

zakopcować – ‘złożyć w kopcu’: *ziemniaki należy zebrać ... i zakopcować ... przebrać też ... oddzielnie sadziaki ... oddzielnie jadalne ... i jakies tam odpady ... no i zakopcować ... (Alk); no ... trzeba było zakopcować ... kopiec wykopać ... obrzucić ich odpowiednio ... słomo przykryć ... i ziemię obsypać ... (Gąs); trzeba zbierać ... i późni zakopcować ... (Śwk).*

zakroⁿcany – ‘poddający się zakręceniu’: *to było ... dawniej był buks ... wbijany tak ... do połowy tego ... na końcu osi był albo zakroⁿcany taki ten ... na gwint ... i boleć taki wbijany był w oś ... z otworem w osi ... żeby to koło nie spadło ... jak było starocie to i spadło ... a gwóź (!) wyszed i wóz leci ... no było różnie to tam ... (Bur).*

zapługować – ‘zaorać’: [pole] *trzeba zapługować ... (Fik).*

zapole – 1. ‘miejsce w stodole z boku klepiska, tam, gdzie składa się zboże, siano’: *zapole to było po obu stronach tego klepiska ... ta czeⁿs co sie tam wkładało zboża ... snopki ze zbożem ... albo siano ... to sie nazywało zapolami ... (Brm); składowisko zboża ... z prawa i z lewa ... albo i tego ... wjeżdżało sie wozem do środka ... i zapole jedno ... zapole drugie ... albo w jednym zboże ... w drugim siano ... albo owies ... zależy od sytuacji ... (Bur); snopy zboża składano po obydwóch stronach tego klepiska ... to były takie zapolu ... zapole to sie nazywało ... i stodoły były ...*

przeważnie miały dwa zapola ... po jednej stronie klepiska i po drugiej ... a jak ktoś był zamożniejszy ... i miał stodołę dwa klepiska ... bo były dwa na przykład ... bo już była dłuższa stodoła ... to wtedy dwa klepiska były ... (WOk); no to zapola były ... to tam się składało słome ... siano ... (Chr); soⁿsiek albo zapole na to mówiły ... (Śwd); zob. soⁿsiek, soⁿsiek, sóⁿsiek;

2. 'przegroda oddzielająca klepisko od soⁿsieka': część ... która oddziela klepisko od soⁿsieka to zapole ... jes wysokości metra ... do metra ... złożone so dwie ściany przeciwległe ... tak ... żerdzio tako ... i zabite dechami ... (Gol); zapola so ... tak zwane ... miⁿdzy klepiskiem a soⁿsiekiem take ... w granicach metrowy wysokości ... bo jak się cepami młóciło to żeby zboże nie pryskało ... nie padało w soⁿsiek ... (NJm, Grd); zapole to żeby odgrodzić klepisko ... do wysokości ... po-

wiedzmy ... metra abo mniej troszki ... od soⁿsieka ... (SKb, NWr); zapole jes oddzielenie klepiska od soⁿsieka ... (Osn); zapole to taka była przegroda mieⁿdzy klepiskiem a soⁿsiekiem ... (WPn); zapole ... no to jes ... znaczy ... zagroda ... znaczy zrobione żeby sie snopki nie wysuwały ... tam założmy na pół metra ... czy na met (!) najwyżej ... (WKs, Gąs); to jak to sie nazywało? ... było ... ale jak to sie nazywało? ... zapole ... (Śwk); zapola ... takie bale ... albo deski ... wzdłuż ... żeby od klepiska odgrodzić ... bo kiedyś młócili cepami ... żeby do soⁿsieka to zboże nie ... (Czr); zapole to jest mieⁿdzy soⁿsiekiem a klepiskiem ... z desek ... tak jak płotek ... jak coś ... musi być ... no żeby zboże nie przechodziło przez to ... tylko trzeba było ... deska koło deski zbić ... to było zapole ... od jednej strony ... od wierzej ... do drugij strony wierzej ... to musiały

Zapole (fot. Jerzy Sierociuk)

być mieⁿdzy soⁿsiekim a klepiskim to musiały być ... takie ... to sie nazywało zapole ... (Grz); zapole ... odgrodenie klepiska od soⁿsieka ... (WDM); wozem wjeżdżasz na klepisko ... a zapole to jes taka czeⁿść mieⁿdzy klepiskiem a soⁿsiekim ... (Śwd); to zapole jest take ... (Żyl); a czeⁿść ... która oddziela klepisko od soⁿsieka to zapole ... (Gol).

zaprzeⁿgać – ‘przyczepiać (po uprzednim przygotowaniu) konia do wozu’: *zaprzeⁿgało sie konia ... zakładało sie kantar najpierw ... żeby nie uciek ... z kielzne (!) ... zakładało sie późni chomoⁿta na szyje ... a potem przypinało sieⁿ (!) lejce ... nastę^mpnie do chomoⁿta były ... uszyty był pas ... sieⁿgajoⁿcy do ogona ... nazywano podogonie ... jeszcze były take pasy ... albo łańcuchy ... doczepiane do orczyka ... lub sztelwagi ... i orczyk był do woza przyczepiany ... (Wks); zaprzeⁿgało sie ... (Krz); jak sie zakładało chomoⁿt to sie zakładało ... to sie zakładało chomoⁿt ... zaprzeⁿgać to sie zaprzeⁿgało w ooble ... to sie zaprzyⁿgało; zaprzeⁿgło sie konia ... (Chr); zaprzeⁿgno^ć konia ... (Gol); przyczepianie konia do woza? ... zaprzeⁿg ... to sie konia zaprzeⁿga ... (Stn); zob. **zakładać, zaproⁿgać, zaprzyⁿgać**.*

zaprzeⁿganie – ‘przyczepianie (po uprzednim przygotowaniu) konia do woza’: *całe zaprzeⁿganie ... no wyprowadzenie ze stajni ... założenie chomoⁿta ... (Dąb); to sie nazywa zaprzeⁿganie konia ... zaprzeⁿganie ... [...] lejce miał gospodarz ... musiał być cały koń w uprzeⁿży ... spycjalnej ... żeby go można było do tego woza przymocować ... a jednocześnie by on sie mógł swobodnie poruszać ... tam było wiele elementów ... tej uprzeⁿży ... było*

wiele elementów ... a do kierowania ogólnie były lejce i uzda nałożona właśnie na pysk konia ... (Wok); zaprzeⁿganie ... (Śwd); to jes zaprzeⁿganie konia do woza ... (Żyl); zaprzeⁿganie ... do woza? ... tak jak u nas ... jak już po założeniu chomoⁿta ... stawiało sie go pod wóz ... mieⁿdzy oble ... (Gol).

zaproⁿgać – ‘przyczepiać (po uprzednim przygotowaniu) konia do woza’: *zaproⁿgać ... (Brm); zob. **zakładać, zaprzeⁿgać, zaprzyⁿgać**.*

zaprzyⁿgać – ‘przyczepiać (po uprzednim przygotowaniu) konia do woza’: *no konia sie zaprzyⁿgało do woza ... cióⁿgnon (!) wóz ... (Fik); no ... konia sie zaprzyⁿgało ... (Chr); zob. **zakładać, zaprzeⁿgać, zaproⁿgać**.*

zasadzić – ‘włożyć młodą roślinę do ziemi w celu zapewnienia jej dalszego wzrostu’: *trzeba było buraki zasadzić ... albo zasiać ... zależy kto jak tego ... ale najczeⁿści sadzone było do dawnych czasów ... i późni było też ... czeba było przepleć (!) to ... inni to nawet też płużkiem wchodziły ogarniały jak i ziemniaki ... jak było dużo ... (Bur).*

zastawka – ‘podnoszona część woza skrzyniowego ułatwiająca jego rozładowywanie (np. zsypany ziemniaków)’: *tyłki so włożone ... i jeszcze take z boku ... zrobiona ... jak była skrzynia to były take robione ... zastawka zwana ... w razie czego to wysunął do góry ... to ziemniaków czeⁿś spadła ... (Bur).*

zatyłek – ‘deski wstawiane z przodu lub z tyłu woza między pomostami, umożliwiające przewóz luźnych plodów (zwłaszcza kartofli)’: *zatyłek*

*może być ... (Gąs); z boku to pomo-
sta ... a były i zatyłki ... (Krz); wóz na
ziemniaki ... to były zatyłki pokładzone
z obuch stron; na poddenicy to jest ...
no ... zatyłki ... nie z boku ... tylko
na tył i na przodzie so ... zatyłek na
przód ... i zatyłek na zad ... (Grz); po-
mosty ... zakładki so do zwożenia ziem-
niaków ... i zatyłki ... (WDM); przedni
zatyłek ... tylni zatyłek ... (WDM); no
to były wozy w pomostach ... z zakład-
kami i z zatyłkami ... (Śwd); wóz do
zwożenia ziemniaków ma z przodu
i z tyłu takie zatyłki ... i pomosty ...
(Żyl); zatyłek to jes zatyłek ... to z tyłu
sie otwierało ... (Goł); zob. **tyłek I**.*

zawlec – ‘pobronować po zasiewie’:
[po zasiewie] *musowo zawlyc ... jak sie
zasiało to musowo zawlyc ... [brony]
każde jedne sie nadawały ... przeważ-
nie żelazne najlepsze były ... nalepi (!)
zawlokło ... (Grd); zob. **bronować**,
włóczyć.*

zbanek – ‘barylkwate naczynie bez
przykrycia mające boczny uchwyt’:
*jakis tworzywo ... z którego sie chyba
robi te ... zbanki ... (Stn); zob. **dzbanek**.*

zbieraczka – **1.** ‘kobieta posuwająca się
za kosiarzem i wiążąca zebrane zboże
w snopki’: *to zależy ... jak było w domu
wieⁿcy osób ... to szło i ... i trzech
kosiarzy ... i zbieraczki za nimi ...
a przeważnie to jeden ... kosiarz i zbie-
raczka za nim ... (Śwk); zob. **odbieracka**,
odbieraczka, **odbiraczka**, **pobieraczka**,
podbieracka, **podbieraczka**, **podbiraczka**;
2. ‘kobieta zbierająca na polu kartofle
wykopane przez **kopaczkę**’: *ta która
zbierała za kopaczką ziemniaki ... to
zbieraczki nazywali ... ale ta która ko-
pała motyko? ... nie wiem ... nie mam
pojeⁿcia ... (Stn).**

zdechlizna – ‘mięso ze zdechłego, pad-
łego zwierzęcia’: *padlyna ... zdechli-
zna ... (WKs); zob. **padlina**, **padlyna 2**,
zdechlyzna.*

zdechlyzna – ‘mięso ze zdechłego, pad-
łego zwierzęcia’: *zdechlyzna ... (Gąs);
zob. **padlina**, **padlyna 2**, **zdechlizna**.*

zdejmać – ‘zdejmovać’: *całość ... całość
sie zdejmało ... całe legi ... drabiny to
były dwie ... a lygi były jedne ... (Grd).*

zdychać – ‘o zwierzętach: zakoń-
czyć życie’: *padają ... to takie co
zdechnie ... jak padło ... zdechło to
padło ... [koń] przeważnie zdech ...
przeważnie mówio zdech ... (Grd);
zdychają zazwyczaj takie zwierzeⁿta ...
które ... zdychają nagle ... a zwierzeⁿta ...
padnieⁿte to soⁿ (!) te zwierzeⁿta ...
które zdychają dłuższy czas ... (Osn);
stary był to zdychał ... a strasznie ...
strasznie było widać ... widać jak
ten koń zdychał ... to okropnie ...
okropnie ... tak mu łzy leciały ... tak
płakał ... a jak upadł ... to już nogi
mu wysiadły ... ni mógł chodźć ...
już leki mu ni pomagały nic ... to ze
starości ... to okropny był ... okrop-
nie wygłoⁿdało ... (WPn); padają
wieⁿksze ... czworonożne ... koń ...
krowa ... świnie duże ... a zdychają ...
na przykład ... drób ... (WKs); padają
świnie ... a krowy ... zdychają ... konie
też zdychają ... (Brz); małe zdychają ...
a wieⁿksze to sie mówi padły ... tak sie
mówi ... take duże świnie i mi padły ...
malutkie to zdechły ... małe prosieⁿta
wyzdychały ... albo konie padają ...
krowy padają ... (Śwk); wszystkie zwie-
rzeⁿta ... no to ... zdychają ... no cza-
sami czy sie przeżre ... czy tego ... za
dużo ... czy coś tamuj ... to tego ... to
padnie; zdychają te zwierzeⁿta które so*

*chore ... a padajo te zwierzeta które zarażone so ... to już padajo ... jakoś chorobe majo ... weneryczno (!) ... (Grz); zdychajo to ... mówi sie ... o! ... krowa zdechła ... a padajo to ... kón (!) pad ... a krowa zdechła ... świnia zdechła ... kura zdechła ... (Chr); no ... zwierzeta chore zdychajo ... a padajo zwierzeta zestresowane ... z upału ... (Śwd); dla mnie tak ... czy to zdechnie ... czy ono padnie ... i tak padnie i tak padnie ... (Stn); zob. **padać**.*

zejść – ‘o nasionach roślin: wypuścić kielek, zacząć wzrósć’: *zejść ... schodzić ... (Bur); zob. **schodzić, wschodzić**.*

ze^mby – zazwyczaj w lm. 1. ‘ostro zakończone metalowe części widły z takimi ze^mbami ... (Brm, Bur, NJm, Grd); *otrznózki lub ze^mby ... (Osn, Gąs, Śwk); to so widły ... albo też mówio na to ze^mby ... (Śwd); ze^mby ... (Żyl); metalowa czeⁿs widel? ... ze^mby ... (Gol); no to widły ... metalowa czeⁿs widel ... to so ze^mby ... (Stn); zob. **pa-
lec, otrznoga, otrznózka**; 2. ‘trzy lub cztery płaskie metalowe części motyki’: *motyka składa sie z trzech przeważnie ... tak jakby z trzech ze^mbów ... (Alk); no motyka ... motyka ma trzonek drewniany ... i ze^mby ma trzy ... trzy czy cztery ma ze^mby ... metalowe ... (Chr); 3. ‘pojedyncze elementy w części grabiącej grabi’: *no ... ze^mby ... u nas sie mówi ze^mby ... drewniane ... jak si (!) wylało trza było zrobić zo^mb ... i włożyć z powrotem ... wbić ... bo jak nie zrobiło to siana nie można było grabić ... (WPn, WKs); grabie z ze^mbami ... (Gąs); ze^mby ... belka ... (WDm); no to ze^mby były ... (Chr); belka z ze^mbami ... (Żyl); ze^mby ... trzonek ... (Gol); ze^mby ... (NJm, Śwd, Stn); zob. **pa-
zury II, zy^mby**.***

zgarniacz – ‘część konstrukcyjna snopowiązałki zsuwająca partie skoszonego zboża’: *takie wiatraki były ... zgarniacze u snopowioⁿzałek ... (SKb); zob. **grabie II, podkosie**.*

zgoniny – ‘resztki kłosa, zazwyczaj żyta, które po wymłóceniu należy oddzielić od ziarna’: *zgoniny ... (NJm, Śwd); zob. **zgony**.*

zgony – ‘resztki kłosa, zazwyczaj żyta, które po wymłóceniu należy oddzielić od ziarna’: *to były plewy ... to już plewy ... to znaczy ... z żyta to nie so plewy ... bo to so^m z ośmi ... to so zgony ... a plewy to jes ... z owsa ... to so plewy ... (Grz); zgony ... (WDm, Żyl); zgony ... albo plewy ... (Gol); zob. **zgoniny**.*

zgrabiarka – ‘maszyna, która grabi siano’: *zgrabiarka ... (NJm, WKs, Gąs, WDm, Śwd).*

zgrabki – ‘zgrabione resztki zboża i kłosów pozostałych na polu po koszeniu’: *no to tylko pograbiały (!) ... bo jak już sie nakładało siano na wóz ... na te pómasty (!) ... no to wtedy tylko tutaj ... musiał chłop podawać widłami ... a kobieta za wozem musiała pograbić te zgrabki ... (Grz); zgrabki ... (SKb, WKs, Śwk, Śwd); to so zgrabki chiba (!) ... takie coś sie nazywało ... to sie zgrabiło tym ... grabiami ... i sie kuróm (!) przynosiło ... kury sobie z tych kłosów wydobywały to zboże ... (Stn); zob. **zgrabki**.*

zgrzebło – ‘rodzaj metalowej szczotki do czyszczenia sierści konia’: *czyszczenie zgrzebłem ... no ... za pomoco zgrzebła ... scotky (!) ... grzebłem ... szczotko ... (Bur); przede wszystkim*

czyszczenie koni ... bo musiały być ... zgrzeblem i szczotkoⁿ ... zgrzeblem miało zo^mbki ... były metalowe ... najpierw właśnie czyszczenie tej skórki ... tego futerka ... a później jeszcze szczotka ... (WOk); czyściło się go ... sierść ... zgrzeblem ... cesało się grzywe ... (WkS); ale czym czyszczono konia? ... zgrzeblo było ... żelazne ... zgrzeblo ... (Krz); sierść konia czyszczono zgrzeblem ... do czyszczenia to tylko zgrzebla się używało ... (Grz); zgrzeblo ... grzedbło (!) ... (Chr); szczotki ... ewentualnie zgrzebla ... (Śwd); szczotki i zgrzebla ... (Żyl); czyszczenie konia zgrzeblem ... zgrzeblowanie ... (Gol); zgrzeblem ... takie narzeⁿdzie było na takiej roⁿczce drewnianej ... małej ... nidużej (!) ... tak jak grzebień zrobiony z takiej ... z ostrych ... ji taki uchwyt był metalowy ... to znaczy metalowy ... to takie było z blachy nie-blachy zrobione zgrzeblo ... i tym się ładnie oczyściło tego konia ... zgrzeblem ... (Stn); zob. **grzeblo**.

zgrzeblowanie – ‘czyszczenie zgrzeblem sierści konia’: czyszczenie konia zgrzeblem ... zgrzeblowanie ... (Gol).

ziamia – ‘gleba, ziemia’: to się odkładnio ... żeby zeszkrobać ziamie ... (Fik).

ziareczko – ‘niewielkie nasiono roślin nasiewnych; ziarenko’: kiście take były ... to się nazywały ... sam koniec tego ... słuchaj ... koniec tego prosa ... to to ... taki ... i kłosa nie było ... i stróⁿka nie było ... tylko takie rosły ziareczka przy ziareczku ... takie paⁿcki (!) ... to się kiście nazywały ... (Śwk).

zieloniutki – ‘o żywym, intensywnym kolorze zielonym’: ono rośnie na

dosyć ... jak starsze drzewo ... to jes nawet dosyć grubaśny pień ... nawet ... troszke cieńszy jak ta reⁿka ... a od tego wychodzo takie witki ... cienke gał^o zeczki ... bracie ... to majo take ... tyko to jes zieloniutke ... (Dąb).

zielononózka – ‘rasa kur o zielonkawych nogach’: nazywały (!) zielononózki to gatunek kur specjalny ... (Bur); takie te nasze zielononózki ... (Gąs).

zielsko – zazwyczaj w lp. ‘zbędne rośliny w uprawach’: zielsko ... chwasty ... zielsko przeważnie ... (Alk); chwasty czy zielsko to samo ... no to dziś to chwasty wieⁿcy się mówi na te ... na te inne ... co wyrastajo wysoko ... a zielsko to takie wieⁿcej się płazi ... a chwasty to wieⁿcej takie wysokie ... różne te osty nie-osty ... to to chwasty so dla mnie ... (WPn, WkS, Brz, Gąs); zielsko ... albo kedyś to badyle mówili ... (Śwk); no to zielsko ... to samo ... tylko inaczej nazwane ... chwast a zielsko to jes to samo; teraz chwasty ... kiedyś było zielsko ... a teraz chwasty ... (Grz); zielsko ... (WDM, Chr, Żyl); mówiło się na to zielsko ... badyle ... zielsko ... (Gol); zależy gdzie ... na wsi to zielsko ... w mieście chwasty ... na działkach ... takich wiesz ... w mieście ... ogródkowych ... to raczyj chwasty mówio ... (Stn); zob. **badyle, chwast**.

ziemniaczysko – ‘pole, na którym rosły (w poprzednim roku) ziemniaki’: ziemniaczysko ... kartoflysko ... (Bur); zob. **kartoflisko 1, kartoflysko**.

ziemniak – ‘uprawowa roślina okopowa, podstawowa w żywieniu ludzi i zwierząt; kartofel’: kartofle ... czyli te ziemniaki ... (Grz); kartofel ... ziem-

*niak ... jak kto chce powiedzieć tak powie ... (WKS); tera młode pokolanie (!) to jus (!) mówi ziemniaki ... (Śwk); zimniaki (!) sie sadziło ... ziemniaki sie naorywało (!) ... ziemniaki sie redliło ... ziemniaki trzeba było opryskać od stonki ... no i potem wykopać ... (Żyl); kroili sie tak ... a jeszcze ci powim jak ... to pamie^otam ... bo kroila^m ... jak w ziemniaku jest taki kielek ... jak to sie mówi ... jak ono kielkuje ... to sie ten kielek naprzód przycinało ... i żeby pół ... pół kartofla było z jednym kielkiem ... pół z drugim ... (Stn); zob. **kartofel**.*

zjadliwy – ‘nadający się do zjedzenia’: *ogórki ... te wszystkie takie zjadliwe ... (Śwk).*

zlewki – ‘płynne pozostałości jedzenia, zlewane do jednego pojemnika z przeznaczeniem dla zwierząt’: [do jedzenia dodawano] *mleka ... to może jakieś były zlewki ... (Chr).*

znacznik – ‘narzędzie wyznaczające równoległe rowki do siania lub sadzenia nowych roślin’: *późni obornik ... i sie go worało ... i sie późnij ... znaczyło sie znacznikiem takim do warzyw ... i sie siało warzywa ... (WPn);*

Znacznik (fot. Monika Pieniak)

no ... trza było sadzić ... bruzdki robić znacznikiem ... rzo^odki ... i ... i sadzić ... (Gąs); na jesieni kładzie sie obornik ... przyoruje tyn obornik ... na wiosne sie jeszcze raz ... jeszcze sie spulchnia to ziemie ... robi grzo^odki równe ... za pomoco grabi ... specjalny znacznik do robienia śladów ... no i w ten sposób sie sieje ... (Żyl).

znać – ‘wiedzieć’: *jak to w tych kwiatkach ... ja nie znaje (!) ... (Gąs).*

znosić – ‘o kurze: składać jajka’: *znosi kura jajka ... (Alk); znosi ... (Osn); znosi jajka ... (WKS); [kura jajka] znosi ... nie-sie sie ... (Żyl); [kury hoduje się] żeby znosiły jajka ... i na żywność ... (Żyl).*

zo^mb zob. **ze^mby**.

zorywka – ‘orka rozpoczynana od środka pola’: *zorywka ... zoruje sie ... (Bur); od środka? ... zorywka ... bo sie zoruje ... zorywka ... a od miedzy ... jak bruzda na środku ... to rozorywka ... (Grz); zob. **orka c, skład**.*

zszabrować – ‘zerwać bez pozwolenia w cudzym ogrodzie np. owoce lub warzywa’: *to nieraz ... przeważnie jak ktoś miał małyny ... albo ... tera to nie ... kiedyś na ogrodach to babki sadziły ... to te dzieci poleciały ... to zawsze tak ... przyszły dronie (!) zszabrowały (!) cały ogródek ... (Śwk).*

zy^mbatka – ‘typ brony wyposażonej w specjalne zęby’: *może być talarzówka ... i mogo być zy^mbatki brony ... (Gąs).*

zy^mby – ‘pojedyncze elementy w części grabiącej grabi’: *to zy^mby w grabiach ... (Brz); zob. **ze^mby 3**.*

Ż

ździorek – ‘stara, zdarta miotła’: *pokazać ci miotłę? ... choć to ździorek jest ... ale to jest mojej roboty ... i ja to jeszcze (!) robiłem ...* (Dąb).

żrebak – 1. ‘młody koń’: *na młodego konia w ogóle? ... to żrebak ...* (WOk, WPn, WKS); *młode konie to żrebaki (!) ...* (Grz); *młody żrebak ... żrebak ...* (WDM); *żrebak ...* (Chr, Śwd); zob. **żrybak**; 2. ‘młode konia’: *żrebak ...* (Gol); *czy żrebaki ... czy żrebie^ota ...* (Stn); zob. **żrebie**, **żrybio^otko**.

żrebie – ‘młode konia’: *żrebie ...* (Gol); *czy żrebaki ... czy żrebie^ota ...* (Stn); zob. **żrebak 2**, **żrybio^otko**.

żrybak – ‘młody koń’: *żrybaki ...* (Bur); *żrybak ...* (Brz, Krz); zob. **żrebak 1**.

żrybio^otko – ‘młode konia’: *żrybio^otko ...* (Żył); zob. **żrebak 2**, **żrebie**.

Żrebak (fot. Jerzy Sierociuk)

Ż

żarcie – ‘jedzenie dla świń’: *mówiło sie przeważnie żarcie ...* (Alk); *żarcie ...* (WKs, Śwk); *karma ... żarcie ...* (Grz); *żarcie zanieś świniom ... żarcie ...* (Chr); *mam rozumieć że to żarcie co dawniej ... bo dziś tego nik nie robi z parnika ...* (Gol); zob. **karma, parza, parzonka, parzónka**.

żdżar – 1. ‘nieurodzajna ziemia’: [żdżar] *to to jes taka ziemia nieurodzajna ... w ogóle ... sie niej (!) nie uważało na nio ... sie nie orało ...* (WKs); 2. ‘kupa żwiru albo piachu’: *żdżar to jes kupa żwiru ... albo piasku ...* (Grz).

żeberko – ‘tu: część konstrukcyjna koszyka nadająca mu kształt; między żebrami przeplatano wiklinę lub korzenie jałowca’: *z proⁿtków jałowca ... lub korzeni ... wiklina ... dwa takie kabłoⁿki sie składało ... to sie nazywały ... czeⁿści takie proⁿtki ... żeberka ... i między te żeberka przeplatało sie proⁿtkem ...* (Grz); zob. **schab, żebro II**.

żebro I – ‘drewniana belka konstrukcyjna stodoły’: *dawni były stodoły tylko drewniane ... żebra ty stodoły innymi słowy ... były z drewnianych bali ... wieⁿkszych lub mniejszych ... i stodoła tak samo była drewniana ... i na to dopiero kryte ... ja jeszcze pamieⁿtam czasy ... kiedy w moim domu ... był dach na stodole słomiany ... i pamieⁿtam też ... że ... tata z soⁿsiadami ... robili takie strzechy ... takie strzeszaki to sie nazywało ... ze słomy wykreⁿcały (!) ... i potem układane były na stodołe ...* (WOK).

żebro II – ‘część konstrukcyjna koszyka nadająca mu kształt; między żebrami przeplatano wiklinę lub korzenie jałowca’: *je nie wiem ... to z brzozy chyba to ... takie że to były ... no ... wygieⁿte ... żeby nie peⁿkały ... to drzewo ... moczone ... paski ... zaplatano ... taki kabłoⁿk ... było ... grubszy ... i mniejsze ... żebra sie robiło ... i plotło sie ... no ... (Brz); koszyk ... to sie kabłoⁿk taki robiło ... wyginało ... i takie jeszcze ... dawało jeszcze wzmocnienia ... preⁿty ... takie żebra ... i sie przeplatano (!) ... wiklino przeplatano ... albo jałowcem ... (Gąs); koszyki ... z proⁿtków de^mbowych i z jałowca ... to robiło sie najpierw pałoⁿki ... późni sie to zbijało goździkamy ... potem sie wsadzało te żebra ... z jałowca ... pałoⁿki to z de^mbowygo ... z proⁿtków ... no i później sie zaplatało ... plotło sie ... (Śwk); koszyki? ... takie do ziemniaków? ... no robili w domu ... dwa pałoⁿki sie robiono ... na krzyżek ... i na złoⁿczeniu tych pałoⁿków ... bo ... jedyn szed tak [pokazuje] ... drugi tak pałoⁿk ... i zaczynało sie tu od tego pleść ... i dalej dalej ... przeplatał ...*

Żebra (fot. Jerzy Sierociuk)

żebra wkładał ... i był kształt dopiero ...
(Czr); zob. **schab, żeberko**.

żelaźniak – ‘wóz na drewnianych kołach okutych żelazną obręczą’: *żelaźniak to był ...* (Alk, Bur); *na wsi były najpierw wozy drewniane ... koła miały z drewna zrobione ... później już były obrotowe metalowe ... a wiec żelaźniaki tak zwane ... a potem były wozy gumowe ... bo miały gumowe koła ...* (WOk, WKs); *drewniany ... albo żelaźniak kiedyś gadali ... na żelaźniaku ...* (Brz, Gąs); *żelaźniaki były kiedyś ...* (Krz); *to jes żelaźniak kiedyś nazywały tak ...* (Grz); [wóz] *drabiniasty ... gumowy ... żelazny ... żelaźniak ...* (WDM); *żelaźniak ...* (Śwd, Żył, Gol); zob. **żyłaźniak, żyłaźniok**.

żeⁿdło – ‘ostra, tnąca część kosy’: *jes ta zasada ... że już inaczy sie młotkiem klepało ... tylko ... o te babky ... tak jak tyś mówił ... nie pożeⁿdlyeś (!) ... nie porybileś (!) tyle ... jeżeli ktoś dobrze trzymał ... bo ... jak za przeproszeniem ... trzymał źle ... to nie wyklepał ... bo żeⁿdło rozcioⁿgnoł ... to jeszcze ... żeⁿdła ... a kosa była niewyklepana; kosa była odkryⁿcona odwrotnie ... a żoⁿdło musiało ... nie widziaeś żeⁿdła ... jak sie żeⁿdło ci układa ...* (Dąb); zob. **ostrze, żoⁿdło**.

Żniwa dawniejsze (fot. Jerzy Sierociuk)

żłób – ‘drewniana skrzynia mocowana w stajni, przeznaczona na jedzenie dla konia’: *stajnia to przede wszystkim ... uchwyty dla koni ... to znaczy ... żłoby ... w których dostawały konie karme ...* (WOk); *u mnie to było dwa konie ... no i były dwa żłoby ... no i wieⁿcej nic ...* (WKs).

żniwa – ‘pora, okres koszenia zbóż’: *w pszenicy było ... ale to była śmieć ... czarna ... ale jak zgmiotleś ... to to sie rozsypywało ... i to śmierdziało ... i jeżeli była ta śmieć w pszenicy ... to już pszenica była do kitu ... a ten spór ... teraz ja sie z tym nie spotkałem ... bo i żyta ni ma ... ale ja jeszcze ten spór ... chodziło sie przed żniwami ... a zanim zaczęło sie kosić ... a nawet jak sie kosiło ... jak byłem mały ... no! ... nawet ojciec kosił twój jednego roku tu u nas ... a myśmy chodzili ... ja chodziłem ... ten spór wyrwałem z tych ziarek ... bo to w aptekach od cholery płaciły (!) ... ja potrafiłem sobie zarobić przez dzień tyle ... co kośnik przy koszeniu ...* (Dąb); *ta praca była organizowana dwa razy w roku ... na wiosne ... pod ziemniaki ... pod buraki ... pod warzywo ... i wywózka gnoju była znów ... obornika tak zwanego ... była na jesieni ... po żniwach ... pod żyto ... po prostu pod*

Żniwa współczesne (fot. Jerzy Sierociuk)

oziminy ... (NWr); [prace] przy wykopkach to bardziej cieⁿsze ... no i przy żniwach ... to kiedyś sie koso kosiło ... to sie odbierało ... to to cieⁿżkie były ... później przyszły czasy ... że już te ... snopowioⁿzałki ... później kombajny ... (WPn); lipiec ... sierpień ... żniwa ... (WKs); [prace w polu] to zależy jakie ... wykopki ... i żniwa ... (Grz); żniwa ... pora to jes lypiec ... koniec lypca poczoⁿtek sierpnia ... (WDM); okres zbioru zbóż ... żniwa ... no ... (Gol); zob. **żniwo**.

żniwiarka – ‘maszyna, którą dawniej kosili zboże’: żniwiarka; [dawniej ścinano] sierp ... kosa ... i kosiarki ... żniwiarki ... i kombajny ... no ... teraz ... (Gol).

żniwo – ‘koszenie zbóż’: lypiec sierpień ... żniwo ... czas na żniwo ... (Grz); zob. **żniwa**.

żnoⁿć – ‘ciąć, ścinać’: dawnij to sierpam żnany (!) ... (Fik).

żnoⁿć – ‘ścinać, kosić’: kiedyś żany (!) koso ... a późni snopowioⁿzałko^m ... a to kombajnem teraz ... (SKb).

żoⁿdło – ‘ostra, tnąca część kosi’: klepie sie samo ... bo to jes przy kosie to jes żoⁿdło ... no ... to co sie klepie to jes ... tak już sie nazywa pospolicie ... tak

jak kośniki kedyś to to żoⁿdło ... (Dąb); kosa jes zbudowana z ... żoⁿdła ... czuba ... pieⁿtki ... i nie wiem jak sie nazywa ta czeⁿs co była przymocowana do kosiska; no to nieumiejeⁿnie było poklepane ... i wtedy kosa była pofalowana ... nie była prosta ... ni (!) miała dobrego żoⁿdła ... tylko była pofalowana ... (Śwd); zob. **ostrze, żeⁿdło**.

żółtowaty – ‘niezupełnie żółty’: soczewica podwójna jest ... gruba i drobna ... to drobna to ... tyż jes podwójna ... jedna jes taka zielona ... te płateczki ma okroⁿgłe ... takie płaskie wieⁿcej ziarenka ... a druga jes taka troszke żółtowata ... taka ... taka broⁿzowa wieⁿcej ... (Śwk).

żyłaźniak – ‘wóz na drewnianych kołach okutych żelazną obręczą’: żyłaźniak był pospolicie nazywany ... (WOk); a to był żyłaźniak ... (Śwk); to był kidyś żyłaźniak ... (Grz); żyłaźniak ... (Gol); zob. **żelaźniak, żyłaźniok**.

żyłaźniok – ‘wóz na drewnianych kołach okutych żelazną obręczą’: żyłaźniok ... (Gol); zob. **żelaźniak, żyłaźniak**.

żysko – ‘część zboża z korzeniami pozostająca na polu (po skoszeniu)’: rżysko ... abo ściernisko ... bo wiesz ... i żysko i ściernisko ... (Śwk); zob. **r-żysko 1, rżysko 1, ściernisko 1, szczernisko**.

Notatki

Notatki